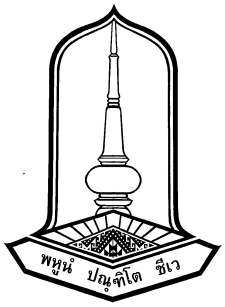

ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศ ในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556

วิทยานิพนธ์
ของ
ทนงศ์ จันทะมาตย์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
กรกฎาคม 2560
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Mahasarakham University

ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศ ในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556

วิทยานิพนธ์

ของ

ทนงศ์ จันทะมาตย์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

กรกฎาคม 2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Mahasarakham University

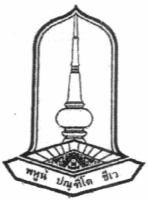

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายทนงค์ จันทะมาตย์ แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....	ประธานกรรมการ
(รศ.ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ)	(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)
.....	กรรมการ
(รศ.ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์)	(อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก)
.....	กรรมการ
(อาจารย์ ดร.กีรติ ธนะไชย)	(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)
.....	กรรมการ
(รศ.ดร.บุญยงค์ เกศเทศ)	(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....	.....
(ผศ.ดร.กนกพร รัตนสุธีระกุล)	(ศ.ดร.ประดิษฐ์ เทอดทูล)
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
	วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. 2560

Mahasarakham University

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ ดร. ปฐม หงษ์สุวรรณ ประธานกรรมการสอบ รองศาสตราจารย์ ดร.บุญยงค์ เกศเทศ อาจารย์ ดร.กีรติ ธนะไชย กรรมการสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์ และกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้ความกรุณาและคำแนะนำอันมีค่าแก่ผู้วิจัยเพื่อปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ที่สนับสนุนทุนการศึกษา และอนุญาตให้ลาศึกษาต่อ ขอบคุณเพื่อนร่วมงาน สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีที่ช่วยเหลือสนับสนุนผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ขอขอบคุณมิตรภาพจากเพื่อน พี่และน้องนิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ได้ช่วยเหลือผู้วิจัยในระหว่างศึกษา ณ มหาวิทยาลัยมหาสารคามแห่งนี้

สุดท้ายขอขอบพระคุณพ่อแม่และน้องสาวที่ให้กำลังใจเสมอมา

ทนงศ์ จันทะมาตย์

Mahasarakham University

ชื่อเรื่อง ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2556
ผู้วิจัย นายทนงศ์ จันทะมาตย์
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. ธัญญา สังขพันธานนท์
ปริญญา ปร.ด. **สาขาวิชา** ภาษาไทย
มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม **ปีที่พิมพ์** 2560

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556 โดยศึกษาจากนวนิยายไทยจำนวน 58 เรื่อง กรอบแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษา คือ ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ และใช้กรอบแนวคิดรอง คือ แนวคิดเรื่องภาพแทน แนวคิดเรื่องความเป็นอื่น และแนวคิดเรื่องวาทกรรม

ผลการวิจัยสรุปได้ว่านวนิยายไทยได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหลากหลาย ได้แก่ ธรรมชาติคือที่พึ่งของมนุษย์ ธรรมชาติคือความเป็นอื่น ธรรมชาติคือบุรุษเพศ ธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้ ธรรมชาติคือทรัพยากร ธรรมชาติคือความป่าเถื่อน ธรรมชาติคือชีวิต ธรรมชาติคือวิถีชีวิต ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษา ธรรมชาติคือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ ธรรมชาติคือที่พึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของทุนนิยม ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้ ธรรมชาติคือ อัตลักษณ์และพลังของชุมชน และธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู

เมื่อพิจารณาพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศที่นำเสนอผ่านนวนิยายไทย พบว่านวนิยายไทยได้มีการนำเสนอให้เห็นถึงความตระหนักต่อคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ยุคแรกของนวนิยายไทย ดังที่พบว่าในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2503 แม้ในช่วงเวลานี้จะยังไม่มีแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็เห็นว่านักเขียนได้นำเสนอสำนึกแห่งการพึ่งพาธรรมชาติและการนอบน้อมต่อธรรมชาติ ตลอดจนนำเสนอให้ตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติและการเรียนรู้จากธรรมชาติ จากนั้นเมื่อประเทศไทยเริ่มรับแนวคิดด้านการพัฒนาที่นำต้นทุนจากทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมก็ได้มีผลต่อแนวคิดเชิงนิเวศในนวนิยายไทยเช่นกัน ดังที่พบว่าในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2519 นวนิยายไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากสำนึกนอบน้อมต่อธรรมชาติ มาเป็นการนำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติคือทรัพยากรที่ต้องนำมาใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งหลังจากพ.ศ. 2520 เมื่อระบบนิเวศเริ่มเสื่อมโทรมลงไปอย่างรวดเร็ว จึงได้เห็นความพยายามของนักเขียน ในการนำเสนอนวนิยายเพื่อวิพากษ์วาทกรรมการพัฒนาว่าส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งสร้างสรรค์นวนิยายเพื่อสร้างสำนึกเชิงนิเวศมายังผู้อ่าน ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2535 – 2556 นวนิยายได้พยายามนำเสนอให้เห็นว่าทุนนิยมและการพัฒนาคือปัญหาสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม และมีความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม โดยใช้ตัวบทนวนิยายเพื่อสื่อสารประเด็นดังกล่าว

Mahasarakham University

หากพิจารณาจากภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยแล้วก็จะเห็นได้ว่านวนิยายเป็นสื่อที่พยายามปลุกกระแสสำนึกต่อระบบนิเวศมาอย่างต่อเนื่องมีนวนิยายที่พยายามส่งเสียงเตือนต่อสังคมไม่ให้ละเลยต่อธรรมชาติมาตั้งแต่ยุคแรกของนวนิยายไทย จากนั้นก็มีการนำเสนอให้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติปรากฏในผลงานนวนิยายไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการนำเสนอในรูปแบบวรรณกรรมเยาวชนนับว่าเป็นแนวนวนิยายที่มีการสื่อสารด้านสิ่งแวดล้อมมากกว่านวนิยายแนวอื่น ๆ

Mahasarakham University

TITLE Representation of Nature and Environment with Dynamic of Ecological Consciousness in Thai Novels between B.E. 2475-2556 (1932-2013)
AUTHOR Mr. Thanong Chanthamat
ADVISOR Assoc. Prof. Dr. Thanya Sangkhaphanthanon
DEGREE Ph.D. **MAJOR** Thai
UNIVERSITY Mahasarakham University **DATE** 2017

ABSTRACT

The purpose of this research was to study the representation of nature and environment with the dynamic of ecological consciousness in Thai novels between B.E. 2475-2556 (1932-2013), by studying from 58 Thai novels. The primary conceptual framework used in this study was ecocriticism theory and used the representation of The Other Concept, and Discourse Concept as the secondary framework.

The research result can be concluded that the Thai novels showed the representation of nature and environment variously, which included nature was the resort of human beings, nature was the other, nature was male, nature was the learning sources, nature was resources, nature was inhumanity, nature was life, nature was the way of life, nature was a thing which had to be preserved, nature was the resort of marginal people, nature was the resort of ethnic group, nature and ecosystemwas the victim of capitalism, nature and ecosystem was recoverable things, nature was the identity and power of community, and nature was things which had to be maintained and recovered.

Regarding the dynamic of ecological consciousness represented through Thai novels, it was found that Thai novels had represented the awareness of values through nature and environment since the first era of Thai novels. As it was shown that between B.E. 2475 – 2503(1932 - 1960), although during this time there still had no concept of resources and environment preservation, writers represented the consciousness of natural dependency and humility towards nature, as well as the awareness of the significance of nature and learning from nature. Later, when Thailand started accepting the concept of development which applied the cost from natural resources to use for developing economy and society, it affected the ecological concept on Thai novels as well. As it was shown between B.E. 2504–2519, Thai novels began to change their concept of consciousness and humility through nature to become the representation of nature defined as the resources which had to be used for the purpose of economic benefits. Until after B.E. 2520, when the ecosystem had

Mahasarakham University

quickly started deteriorating, the efforts of writers appeared in the form of novels for discourse criticism through development that it affected the natures and environments, as well as created the novels to build the ecological consciousness to the readers. Between B.E. 2535 – 2556 (1992 - 2013), the novels tried to represent that capitalism and development was the crucial problem towards the environment, and there was the movement for recovering the environmental crisis by using the text of novels to communicate such issues.

With respect to the representation of nature and environment, as well as the dynamic of ecological consciousness in Thai novels, it can be seen that the Thai novels were considered as media which tried to urge the current of consciousness to the ecological system continuously. There had been the novels which tried to warn the society not to neglect the nature since the beginning of Thai novels period, then there was the display of values through the natural resources preservation appeared in the Thai novels contributions consistently, especially the display in the form of the youth literatures regarded as the novels which had communicated through environments more than any other types of novels.

Mahasarakham University

สารบัญ

บทที่ **หน้า**

1 บทนำ 1
ภูมิหลัง 1
ความมุ่งหมายของการวิจัย 10
คำถามการวิจัย 10
ขอบเขตของการวิจัย 10
วิธีดำเนินการวิจัย 12
นิยามศัพท์เฉพาะ 13
กรอบแนวคิดในการวิจัย 14
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 14

2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 15
กรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา 15
กรอบทฤษฎีหลักที่ใช้ในการศึกษา 15
ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ 15
กรอบแนวคิดรองที่ใช้ในการศึกษา 21
มโนทัศน์เรื่องภาพแทน (Representation) 21
มโนทัศน์เรื่องวาทกรรม (Discourse) 22
มโนทัศน์เรื่องความเป็นอื่น (Otherness) 23
มโนทัศน์เรื่องภูมินิเวศ (Geoecology) 25
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 25

3 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย
ยุคก่อนการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2475-2503 33
บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทย
ในยุคก่อนการพัฒนา พ.ศ. 2503 33
บริบททางด้านนิเวศของไทยในยุคก่อนการพัฒนา 33
บริบททางด้านนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนา 36
ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทย
ยุคก่อนการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ.2475 - 2503 38
ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของมนุษย์ 38
ธรรมชาติคือความเป็นอื่น 42
ธรรมชาติคือสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ 49

Mahasarakham University

บทที่ **หน้า**

ธรรมชาติคือบุรุษเพศ 50
ธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้ 54
สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ.2475 - 2503 55
นิเวศสำนึก การพึ่งพาธรรมชาติและนอบน้อมต่อธรรมชาติ 55
วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่กับนัยเชิงนิเวศ 58
สำนึกในความสำคัญของธรรมชาติและการเรียนรู้จากธรรมชาติ 60
สรุปท้ายบท 62

4 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย
ยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2519 63
บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยไทย
ในยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504- 2519 63
บริบททางด้านนิเวศในยุคการพัฒนา 64
บริบทของนวนิยายไทยยุคการพัฒนา 66
ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุคการ
พัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504- 2519 68
ธรรมชาติคือทรัพยากร 69
ธรรมชาติคือความเกื้อกูล 71
ธรรมชาติคือความป่าเถื่อน 74
ธรรมชาติคือชีวิต 76
สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยในยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504-2519 79
จากสำนึกที่นอบน้อมธรรมชาติสู่วาทกรรมทรัพยากรธรรมชาติ 80
ทุนนิยมสำนึกกับการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ 87
สรุปท้ายบท 89

5 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย
ยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2534 90
บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม
ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2534 90
บริบททางด้านนิเวศของประเทศไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม 90
บริบททางด้านนวนิยายไทยในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม 93
ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม
ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2534 95
ธรรมชาติคือวิถีชีวิต 95
ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษา 98

Mahasarakham University

บทที่ **หน้า**

ธรรมชาติคือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ 101
สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง
ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2534 105
วาทกรรมการพัฒนากับการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 105
นิเวศสำนึกในภาวะวิกฤติสิ่งแวดล้อม 112
สรุปท้ายบท 117

6 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย
ยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 - 2556 118
บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยในยุค
การพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 - 2556 118
บริบททางด้านนิเวศในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน 119
บริบททางด้านนวนิยายไทยในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน 126
ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุค
การพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 - 2556 128
ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของกลุ่มชาติพันธุ์ 128
ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของระบบทุนนิยม..... 131
ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้ 136
ธรรมชาติคืออักลักษณ์และพลังของชุมชน 139
ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู 141
สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน
ระหว่าง พ.ศ. 2535-2556 147
ทุนนิยมและการพัฒนากับปัญหาของสิ่งแวดล้อม 147
ความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม 152
สรุปท้ายบท 154

7 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 155
สรุปผลการวิจัย 155
อภิปรายผล 157
ข้อเสนอแนะของการวิจัย 160

บรรณานุกรม 161

ประวัติย่อของผู้วิจัย 173

Mahasarakham University

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ในอดีตประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างอุดมสมบูรณ์ ดังหลักฐานที่ปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น บันทึกของนิโกลาส์ แชรแวส (Nicolas Gervaise) นักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่ติดตามคณะเผยแผ่ศาสนาเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2224 - พ.ศ. 2229 ได้บันทึกให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในแผ่นดินสยามไว้ว่าสยามมีพื้นที่ป่าไม้เกินกว่าครึ่งหนึ่งของอาณาเขต ป่าไม้ที่มีปริมาณมากมายนี้เองจึงเป็นปราการธรรมชาติในการป้องกันข้าศึกศัตรูได้อีกทางหนึ่ง ดังที่ว่า

> ป่าไม้ของราชอาณาจักรนี้มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่มาก กินพื้นที่กว่าครึ่งไปทีเดียว และทึบมากจนแทบจะผ่านเข้าไปไม่ได้ ฉะ นี้ทางราชการจึงได้รับพิจารณาจากองค์พระเจ้าแผ่นดินเสมอว่า เป็นกำแพงปราการป้องกันอริราชศัตรูอันจะรุกรานเข้ามาในพระราชอาณาเขตอยู่ทุกทิศ
>
> (แซรแวส, 2550: 41)

นอกจากนี้ป่าไม้ยังเป็นแหล่งทรัพยากรในการดำรงชีวิตให้ประชาชนได้เข้าไปเก็บของป่าและใช้ผลประโยชน์จากไม้ป่าที่มีค่า ไม่ว่าจะเป็นไม้จันทน์ ไม้ฝาง ไม้กฤษณา รวมทั้งการล่าสัตว์ป่าและผลพลอยได้จากสัตว์ป่าบางประเภท เช่น เขาสัตว์ หนังสัตว์ เป็นต้น นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้แล้วประเทศไทยก็มีทรัพยากรธรรมชาติประเภทแร่ธาตุในดินอีกมากมายที่คนไทยรู้จักนำมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย แร่ธาตุที่สำคัญ ได้แก่ ดีบุก ซึ่งพบมากในแถบชายฝั่งตะวันตก ตั้งแต่ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ แร่เหล็กจะพบในแถบหัวเมืองเหนือ เช่น แถบเมืองสุโขทัย เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร (วิไลเลขา ถาวรธนสาร และคณะ, 2552: 495 - 496) แม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งป่าไม้ และแร่ธาตุต่าง ๆ จะเคยมีอยู่อย่างมากมาย แต่ทว่าในระยะเวลาต่อมาก็มีปริมาณลดลง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรเหล่านี้ลดลง ก็คือ การเร่งพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ที่ได้นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศจนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

หากจะกล่าวถึงการพัฒนาเศรษฐกิจที่เริ่มส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยแล้ว ก็อาจจะแบ่งได้เป็นสองช่วงเวลาที่สำคัญ ระยะแรกเริ่มต้นจากการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2393 – 2411) โดยเฉพาะการทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ส่งผลให้การค้ามีการขยายตัวสูงมาก ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ มีความต้องการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรและมีการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นเหมืองแร่และป่าไม้เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งคนไทยก็เริ่มพัฒนาอาชีพต่าง ๆ ของตนเอง โดยมีการนำวิทยาการจากตะวันตกมาประยุกต์ใช้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำนา การทำสวน การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การบำรุงรักษาสัตว์น้ำ การจัดการป่าไม้สักของรัฐบาล การใช้เทคโนโลยีตะวันตกมาใช้กับการทำเหมืองดีบุก (วิไลเลขา ถาวรธนสาร และคณะ, 2552: 515)

Mahasarakham University

การทำสนธิสัญญากับต่างประเทศทำให้เศรษฐกิจไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังที่ ปิยนาถ บุนนาค (2550: 65 – 66) กล่าวว่าสนธิสัญญาเบาริงทำให้พ่อค้าสามารถนำสินค้าทุกชนิดเข้ามาค้าขายในเมืองไทยได้ สามารถซื้อสินค้าออกนอกประเทศได้ทุกชนิด ยกเว้นข้าว ปลา และเกลือที่รัฐบาลสงวนสิทธิ์ที่จะประกาศห้ามไม่ให้ส่งออกได้เมื่อเกิดภาวะข้าวยากหมากแพง แม้ว่ารัฐจะถูกจำกัดจากสนธิสัญญาในเรื่องการเก็บภาษีและการยกเลิกระบบผูกขาดการค้าซึ่งเคยให้ผลประโยชน์มหาศาลต่อรัฐบาล แต่เศรษฐกิจไทยกลับเจริญรุ่งเรืองขึ้น เพราะข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่ตลาดโลกต้องการและนำรายได้เข้าสู่ประเทศจำนวนมาก ราษฎรจึงมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การเงินหมุนเวียนคล่องตัวยิ่งขึ้น และมีเรือจากต่างชาติเข้ามาค้าขายกับไทยเป็นจำนวนมาก ดังที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุญนาค). (2547: 340) กล่าวถึงความมั่งคั่งในด้านการค้าขายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริงว่า “มีลูกค้านาๆ ประเทศเข้ามาค้าขายซื้อข้าวออกไปปีหนึ่งก็ถึงสามร้อยลำ ลางปีก็ถึงสี่ร้อยลำ ราษฎรก็ได้ขายข้าวไปแก่ลูกค้านาๆ ประเทศ เป็นจำนวนข้าวออกไปปีหนึ่งก็ถึงแปดหมื่นเกวียนบ้าง แปดหมื่นเกวียนเศษบ้าง และราษฎรก็ได้มั่งมีเงินทองขึ้นทุกแห่งทุกตำบล”

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริง ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดของไทย มีเรือจากต่างประเทศเดินทางเข้ามาบรรทุกข้าวและสินค้าอื่นไปขายต่อยังจีน ฮ่องกง และสิงคโปร์ จึงเกิดการขยายพื้นที่เพื่อการทำนามากยิ่งขึ้นดังที่ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์ (2542: 29) ได้กล่าวถึงการขยายตัวทางด้านการค้าข้าวทำให้สยามเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง เพราะช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 เนื้อที่ปลูกข้าวมีเพียง 5 – 6 ล้านไร่ กระจุกตัวอยู่ตามเขตอยุธยา – กรุงเทพฯ และลำน้ำเขตรอบนอก หลังจากนั้นเนื้อที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นอัตราเฉลี่ยปีละ 300,000 ไร่ โดยขยายจากศูนย์กลางที่อยุธยา-กรุงเทพฯ ออกไปจนครอบคลุมที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด หลังจากมีการสร้างทางรถไฟเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว เนื้อที่เพาะปลูกก็ขยายไปตามลุ่มน้ำภาคเหนือ และที่ราบฝั่งแม่น้ำมูล – ชี ในภาคอีสาน นี่จึงเป็นกระแสความเปลี่ยนแปลงครั้งแรกที่เริ่มส่งผลถึงระบบนิเวศของประเทศไทย แต่ด้วยจำนวนประชากรที่ยังไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดพื้นที่ของประเทศก็ทำให้ระบบนิเวศยังมีความสมดุล และไม่พบว่ามีปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม

ส่วนความเปลี่ยนแปลงครั้งที่สองของประเทศไทยที่นับว่ามีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมที่สุด เริ่มเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502 – 2506) ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลใช้แนวคิดในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตก โดยรับแนวคิดการพัฒนามาจากสหรัฐอเมริกา และรัฐบาลได้จัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504 – 2509) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศไม่ว่าจะเป็นการตัดถนนไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ลงทุนสร้างเขื่อนชลประทานขนาดใหญ่ เป็นยุคที่คำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติ” กลายมาเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย และให้ความหมายของธรรมชาติที่เน้นมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ ที่นำมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้มีการทำลายธรรมชาติอย่างรวดเร็ว ดังที่ ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย (2549: 9 -16 – 9 - 17) กล่าวถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจว่าส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและการลดปริมาณลงอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำและแร่ต่าง ๆ นับว่าเป็นปัญหาที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและขีดความสามารถในการพัฒนาประเทศ อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นเพราะการพัฒนาของภาครัฐที่มุ่งสร้างความเจริญมั่งคั่งจนเกิดการแย่งชิงทรัพยากรอย่างรุนแรง เกิดความขัดแย้งระหว่างกฎหมายกับประเพณีท้องถิ่น และ

Mahasarakham University

ที่สำคัญเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุล เพราะเกิดความเหลื่อมล้ำอย่างมากมายระหว่างเมืองกับชนบท และระหว่างภาคธุรกิจอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, 2538: 170)

จากความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศจนกลายเป็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมและส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตของมนุษย์นี่เองได้สร้างความตระหนักและตื่นตัวให้กับผู้คนในสังคม ให้กลับมาให้ความสนใจกับปัญหาดังกล่าว ดังที่จะเห็นได้ว่ามีข่าวสารในประเด็นนี้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีความเคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อมทั้งจากภาครัฐและภาคประชาชน แม้แต่ในงานสร้างสรรค์ เช่น งานวรรณกรรมก็ได้มีการนำเสนอในประเด็นดังกล่าว และหนึ่งในงานวรรณกรรมที่นำเสนอประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอแนวคิดด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ หรือการสร้างสำนึกให้ผู้อ่านตระหนักถึงผลกระทบจากการทำลายธรรมชาติ ก็คือวรรณกรรมประเภท “นวนิยาย”

นวนิยายเป็นบันเทิงคดีร้อยแก้วขนาดยาวที่นำเสนอเหตุการณ์ สถานการณ์ สถานที่ และตัวละครที่มีพฤติกรรมและต้องเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยผู้เขียนสามารถโน้มน้าวให้ผู้อ่านคล้อยตามว่าเป็นประสบการณ์ชีวิตที่เกิดขึ้นจริงได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552: 231) กล่าวกันว่านวนิยายเป็นรูปแบบวรรณกรรมที่ครองความนิยมจากผู้อ่านเสมอมาไม่ว่าสภาพสังคมจะมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร หรือมีสื่อใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่การอ่าน ดังที่วนิดา บำรุงไทย (2543: 37 - 41) ได้กล่าวว่าในโลกของการอ่าน นวนิยายยังคงเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมสูงในกลุ่มของนักอ่าน สังเกตได้จากวารสารและนิตยสารหลายฉบับมุ่งตีพิมพ์นวนิยายอย่างต่อเนื่อง เช่น สกุลไทยรายสัปดาห์ บางกอก ทานตะวัน เป็นต้น แม้จะมีสื่อสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์และสื่อออนไลน์เข้ามามีบทบาทและดึงดูดใจได้มากกว่าการอ่านหรือการรับรู้สารจากสื่อสิ่งพิมพ์ แต่นวนิยายก็ยังคงได้รับความนิยมอยู่เสมอ

ความเป็นมาของนวนิยายไทยนั้นเริ่มมีพัฒนาการมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในช่วงแรกจะเป็นการแปลนวนิยายมาจากต่างประเทศ จากนั้นก็เข้าสู่ยุคของการดัดแปลงเนื้อหาของนวนิยายต่างประเทศและเริ่มมีพัฒนาการมาถึงระยะที่โครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร และแนวคิดที่ไม่ได้แปลหรือดัดแปลงจากต่างประเทศมาตั้งแต่ พ.ศ. 2470 ลักษณะของนวนิยายยุคแรกจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เนื้อหาความคิดหรือปรัชญาของเรื่องเน้นนำเสนอเกี่ยวกับชีวิต ความรัก และครอบครัว มีข้อคิดง่าย ๆ ไม่ลึกซึ้ง (สุพรรณี วราทร, 2519: 289 - 290) หลังจากนั้นเนื้อหาของนวนิยายก็มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น มีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวกับการเมือง การต่อสู้ผจญภัย นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ เป็นต้น และประเด็นหนึ่งที่มีการนำเสนอในนวนิยายไทยมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากข้อมูลเบื้องต้นพบว่ามีนวนิยายที่นำเสนอประเด็นนี้หลายเรื่อง ดังเช่น นวนิยายเรื่อง “ทุ่งมหาราช” ของเรียมเอง ที่นำเสนอเรื่องราวของชาวคลองสวนหมากที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติ ชาวคลองสวนหมาก จึงเปรียบว่าธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและจิตวิญญาณของพวกเขา ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

> ...ธรรมชาติเป็นเครื่องทดลองชั้นอุกฤษฎ์ สำหรับความแข็งแกร่งของมนุษย์ และธรรมชาติไม่อาจแยกออกจากชีวิตของชาวปากคลองได้ เลือดในกายทุกหยดของเขาเต็มไปด้วยมัน ทุกลมหายใจเข้าออกของเขาเต็มไปด้วยมัน...
>
> (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 390 - 391)

Mahasarakham University

ข้อความนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่ามีความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกัน ธรรมชาติเป็นผู้หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวบ้านคลองสวนหมาก หลังจากก็มีนวนิยายไทยที่นำเสนอประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกหลายเรื่อง ทั้งเนื้อเรื่องที่กล่าวถึงมนุษย์กับการพึ่งพาธรรมชาติ ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐที่ทำให้สภาพธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป หรือปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ดังข้อมูลที่ผู้วิจัยได้สำรวจเบื้องต้น เช่น นวนิยายเรื่อง “ร้อยป่า” ผลงานของอรชร – พันธุ์ บางกอกที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2507 เนื้อเรื่องได้นำเสนอเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ โดยนวนิยายนำเสนอเรื่องราวของเสือ กลิ่นสักเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ต่อสู้กับบรรดาผู้ร้ายและนายทุนที่ลักลอบตัดไม้ รวมทั้งนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ การอนุรักษ์ผืนป่า และการปลูกสร้างสวนป่า นวนิยายเรื่อง “คนเผาถ่าน” ของนิมิตร ภูมิถาวรที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2522 กล่าวถึงตัวละครตาแม่นกับเจ้าหนู สองตาหลานที่ใช้ชีวิตอยู่ในป่า พึ่งพาหารายได้จากการเผาถ่านและหาของป่า ทั้งสองคนพึงพอใจกับวิถีชีวิตของตนเอง แต่คนในเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐกลับมองว่าตาแม่นกับเจ้าหนูเป็นพวกบุกรุกป่า พยายามเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของทั้งสองคน และสุดท้ายเมื่อรัฐได้ให้สัมปทานป่าไม้กับนายทุน ตากับหลานจึงต้องย้ายเข้าไปอยู่ในป่าลึก นวนิยายเรื่องนี้ตั้งคำถามกับคนอ่านว่าแท้จริงแล้วใครคือผู้ที่ทำลายป่าระหว่างฝ่ายรัฐกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าอย่างตาแม่นกับหลาน

นวนิยายเรื่อง “หมู่บ้านท่าเข็ญ” ผลงานของอุดม วิเศษสาธร ที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2535 ก็มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับธรรมชาติที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ดังที่วิถีชีวิตของชาวท่าเข็ญที่เปลี่ยนจากการทำนาปลูกข้าวมาเป็นการทำนากุ้ง แม้ว่าระยะแรกจะมีรายได้จำนวนมากจากการขายกุ้ง แต่เมื่อมีคนเลี้ยงมากขึ้นและมีการปล่อยน้ำเสียจากบ่อกุ้งลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเสียและดินเสื่อมคุณภาพ สุดท้ายชาวบ้านท่าเข็ญก็ประสบปัญหาในการทำนากุ้ง และไม่สามารถที่จะย้อนกลับไปทำนาข้าวเช่นเดิมได้อีก

ส่วนผลงานนวนิยายของนักเขียนหลัง พ.ศ. 2540 ก็มีการนำเสนอประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมพร้อมกับปัญหาด้านพลังงาน ดังเช่น นวนิยายชุดลูกไม้ของพ่อ เรื่อง “ใต้ร่มใบภักดิ์” ของ ชมจันทร์ ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการผลิตพลังงานทดแทนของผู้ใหญ่ธมแห่งบ้านเขากะหมอกที่เป็นผู้นำชาวบ้านผลิตน้ำมันไบโอดีเซลจากพืชพลังงานไม่ว่าจะเป็นสบู่ดำและปาล์มน้ำมัน

จะเห็นว่านวนิยายไทยได้ให้ความสนใจและมีการนำเสนอเนื้อเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเมื่อพิจารณาเนื้อหาของนวนิยายที่ยกตัวอย่างมานี้ จะพบว่ามีพัฒนาการในการนำเสนอเนื้อเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ นวนิยายยุคแรก ๆ เช่น เรื่องทุ่งมหาราช ของเรียมเองจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยและแนบแน่นกับธรรมชาติ นวนิยายยุคต่อมา เช่น นวนิยายเรื่องร้อยป่าจะเน้นเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ต้นไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติก็มุ่งประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ส่วนนวนิยายเรื่อง คนเผาถ่านของนิมิต ภูมิถาวร ได้นำเสนอประเด็นการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น รัฐมองว่าชาวบ้านเป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนชาวบ้านก็ตั้งคำถามว่าแท้จริงแล้วใครคือผู้ทำลายธรรมชาติ เพราะนโยบายการให้สัมปทานป่าไม้ของรัฐได้สร้างความเสียหายต่อพื้นที่ป่ามากกว่าชาวบ้าน ส่วนนวนิยายเรื่องหมู่บ้านท่าเข็ญของอุดม วิเศษสาธร นำเสนอให้เห็นว่าในยุคที่สังคมก้าวเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมใหม่ คนท้องถิ่นได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมาทำการเกษตรเชิงเดี่ยว มุ่งให้ได้ผลผลิตจำนวนมากจนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว

Mahasarakham University

อย่างไรก็ตามแม้จะมีนวนิยายที่นำเสนอประเด็นทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาอย่างต่อเนื่อง แต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านตัวบทนวนิยายยังไม่แพร่หลายมากนัก สิ่งที่ยืนยันถึงข้อสังเกตดังกล่าวนี้ ก็คือ การแบ่งประเภทนวนิยายไทย ดังที่ได้นำเสนอในตอนต้นแล้วว่า มีนวนิยายที่นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ของนวนิยายไทย แต่นวนิยายประเภทนี้กลับไม่มีการกล่าวถึงหรือจัดประเภทว่าเป็นนวนิยายเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหมือนดังนวนิยายประเภทอื่น ๆ ดังตัวอย่างงานวิจัยของสันติ ทองประเสริฐ (2519: 25 - 26) ที่เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องวิวัฒนาการของนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2517 โดยเมื่อพิจารณาเนื้อหาของนวนิยายที่แต่งระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2517 แล้ว สันติ ทองประเสริฐได้แบ่งนวนิยายออกเป็น 15 ประเภท ได้แก่ จินตนิยาย นวนิยายการเมือง นวนิยายชีวิตครอบครัว นวนิยายชีวิตต่อสู้โลดโผน นวนิยายชีวิตท่องเที่ยวใช้ฉากต่างประเทศ นวนิยายเชิงวิทยาศาสตร์ นวนิยายตลกขบขัน นวนิยายผจญภัย นวนิยายรัก นวนิยายลูกทุ่ง นวนิยายสยองขวัญ นวนิยายสะท้อนสังคม นวนิยายสืบสวนอาชญากรรม นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ นวนิยายอิงศาสนาและหลักธรรม

แม้ในช่วงหลัง พ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นยุคที่เริ่มมีความเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ แต่นวนิยายที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยังไม่ได้รับการกล่าวถึงแต่อย่างใด ดังที่ไม่พบว่ามีนวนิยายประเภทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในงานวิชาการของนักวรรณกรรมศึกษา ดังเช่นงานวิจัยของทวีศักดิ์ ปิ่นทอง (2533: 11 – 12) ที่ได้แบ่งนวนิยายออกเป็น 11 ประเภท ได้แก่ นวนิยายรัก นวนิยายสะท้อนสังคม นวนิยายแสดงข้อคิดหรือปัญหา นวนิยายชีวิตโลดโผน อาชญนิยาย นวนิยายผจญภัย หัสนิยาย นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ นวนิยายการเมือง นวนิยายอิงพุทธศาสนา นวนิยายเชิงวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่านวนิยายไทยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังไม่ได้รับความสนใจจากนักวรรณกรรมศึกษามากนัก สอดคล้องกับข้อสังเกตของวิทย์ ศิวะศริยานนท์ (2544: 100) ที่ว่า “ความสนใจในธรรมชาติเกิดขึ้นล่าช้าและกระท่อนกระแท่น”

เป็นที่น่าสนใจว่าเพราะเหตุใดการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยจึงไม่ค่อยมีความตื่นตัวและให้ความสำคัญมากนัก เพราะถ้าพิจารณาจากบริบทของสังคมไทยจะพบว่าจากอดีตจนถึงปัจจุบันคนไทยมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติมาอย่างยาวนาน ดังที่พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับธรรมชาติจะแสดงออกในลักษณะของความเคารพยำเกรงต่อพลังอำนาจของธรรมชาติ เช่น มีความเชื่อกันว่าในป่ามีผีป่ารักษา ต้นไม้ก็มีรุกขเทวดาอาศัยอยู่ ดังที่ เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) (2503: 302) กล่าวว่าคนไทยจะแสดงความเคารพต่อผีหรือเทวดาผู้รักษาต้นไม้ คนไทยมีความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ในป่าเป็นที่อยู่ของผีสางเทวดา ที่เรียกกันว่ารุกขเทวดาหรือนางไม้ ถ้าใครไปตัดโค่นต้นไม้ซึ่งเป็นที่อยู่ของท่าน ก็อาจลงโทษแก่ผู้โค่นให้เป็นได้ต่าง ๆ เหตุนี้ถ้ามีต้นไม้ขนาดใหญ่ ก็ไม่มีใครกล้าโค่นกล้าตัด ถ้าจะตัดก็ต้องทำบัตรพลีสังเวยขออนุญาตเสียก่อนแล้วจึงจะตัดและโค่นได้ ถ้าทางราชการต้องการไม้ต้นสูงใหญ่ เช่น เอามาทำเสาพระเมรุ เป็นต้น ก็ต้องอ่านประกาศดำเนินกระแสพระบรมราชโองการ ณ ที่นั้น เพื่อให้รุกขเทวดาและนางไม้รู้ตัวจะได้ย้ายที่อยู่ไป

นอกจากนี้ศาสนาพุทธก็มีคำสอนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกันและใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือขัดเกลาจิตใจ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543: 20 – 22) ได้กล่าวว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะเน้นย้ำเรื่องระบบการพึ่งพาอาศัยกัน มีความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่งได้แก่ คุณธรรมที่เรียกว่า ความกตัญญู ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น

Mahasarakham University

แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลาย นอกจากความรู้สึกระลึกถึงกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกันแล้วก็คือความรู้สึกที่มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต หมายถึง การมองว่าสรรพสัตว์เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ นอกจากนี้ศาสนาพุทธยังมองธรรมชาติว่าเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในการศึกษาเรียนรู้ หมายถึงการฝึกฝนพัฒนาชีวิตจิตใจของคน เรียนรู้จากธรรมชาติให้ธรรมชาติช่วยขัดเกลาและสร้างเสริมคุณภาพของจิตใจ เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องชักจูงจิตใจให้สงบ โน้มไปสู่ความมีเมตตาการุณย์ และความรู้สึกที่ประณีตอ่อนโยน ตลอดจนช่วยให้เกิดสมาธิและการที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติรู้เท่าทันโลกและชีวิต

ในทางการเมืองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็เคยมีความสัมพันธ์กับการต่อสู้ทางการเมืองของไทย ดังเมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์ที่นิสิตนักศึกษารวมตัวกันต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพทางการเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2516 นอกจากความไม่พอใจต่อระบบเผด็จการทหารแล้วจุดเริ่มต้นของการต่อสู้ครั้งนั้นส่วนหนึ่งก็เกิดจากประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะเหตุการณ์ในครั้งนั้นมีจุดเริ่มต้นจากการที่เฮลิคอปเตอร์ทหารเกิดอุบัติเหตุตกที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2516 ทำให้มีผู้เสียชีวิต 6 คน และในซากเฮลิคอปเตอร์ที่ตกก็พบซากสัตว์เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นซากกระทิงที่ล่ามาจากป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เหตุการณ์ครั้งนี้ก่อให้เกิดกระแสความไม่พอใจในหมู่นิสิตนักศึกษาและประชาชนอย่างมาก ในเวลาต่อมาจึงมีนิสิตนักศึกษากลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติได้ออกหนังสือชื่อ “บันทึกลับจากทุ่งใหญ่” เปิดโปงเกี่ยวกับกรณีนี้ ส่งผลให้มีผู้สนใจเป็นจำนวนมาก และขยายผลไปสู่การที่นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงกลุ่มหนึ่งออกหนังสือชื่อ “มหาวิทยาลัยที่ยังไม่มีคำตอบ” ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงกรณีทุ่งใหญ่และเขียนข้อความล้อเลียนกระทบถึงรัฐบาล ทำให้เกิดการลบชื่อกลุ่มนักศึกษาที่เป็นแกนนำออกจากมหาวิทยาลัยและเหตุการณ์จึงขยายตัวไปสู่การชุมนุมประท้วงจนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 (ปิยนาถ บุนนาค, 2549: 8-37)

ส่วนการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ได้ทำหน้าที่ในการสื่ออารมณ์ความรู้สึกของกวีดังที่ปรากฏในงานประเภทนิราศที่กวีพรรณนาถึงสิ่งที่พบเห็นและเชื่อมโยงกับความรู้สึกคิดถึงคนรักของตน แม้การพรรณนาดังกล่าวอาจจะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในด้านที่เป็นจริง ๆ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไม่น้อยดังที่ วิทย์ ศิวะศริยานนท์ (2544: 101) กล่าวว่าในวรรณคดีไทยความรู้สึกรักธรรมชาติ เพลิดเพลินไปในความงามของป่าเขาลำเนาไพรก็มีอยู่เสมอ ในกวีนิพนธ์ไทยเกือบทุกเรื่องเราอาจกล่าวได้ว่า มีการพรรณนาความงามของป่าเขาภูมิภาคไทย อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้และสัตว์นานาชนิด

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับสังคมไทยในหลาย ๆ ด้าน ทั้งในด้านความเชื่อและการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ธรรมชาติกับการเรียกร้องทางการเมือง ธรรมชาติกับการสร้างสรรค์วรรณกรรม ส่วนสื่อมวลชนทั้งทางโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ก็มีความตื่นตัวติดตามข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยนำเสนอถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมมาอย่างต่อเนื่อง แต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็พบการศึกษาที่น้อยกว่าประเด็นอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทางด้านการเมือง สังคม หรือเรื่องเพศ ถ้าหากจะวิเคราะห์ว่าเพราะเหตุใดประเด็นทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงไม่ได้รับความสนใจก็อาจจะตั้งข้อสังเกตได้ดังนี้

Mahasarakham University

ประการแรก อาจจะเป็นเพราะกระแสสังคมยังไม่มีความตื่นตัวในประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่จะพบว่าก่อน พ.ศ. 2530 ความตื่นตัวด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือความตระหนักเกี่ยวกับภัยธรรมชาติยังไม่มีความมีความเคลื่อนไหวมากนัก ความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมจึงยังไม่ปรากฏ จนกระทั่งในระยะหลังเมื่อประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับความสนใจมากขึ้น เพราะจำนวนทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลง ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นบ่อยและรุนแรงมากขึ้น ดังที่ได้มีการนำเสนอรายงานข่าวเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากภัยธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าเป็นปัญหาน้ำท่วม ปัญหาสภาพภูมิอากาศ ปัญหาโลกร้อน มลพิษทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาเหล่านี้สร้างความเสียหายและส่งผลกระทบกับมนุษย์อย่างมาก แวดวงวรรณกรรมจึงให้ความสนใจกับงานที่สร้างสรรค์เพื่อให้คนอ่านเห็นคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติมากขึ้น เช่น มีผลงานนวนิยายที่นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น มีการจัดประกวดวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น รางวัลลูกโลกสีเขียว เป็นต้น แต่ความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นก็เป็นเพียงการสนับสนุนให้เกิดงานวรรณกรรมที่นำเสนอประเด็นทางด้านธรรมชาติเท่านั้น เพราะในด้านของการวิจารณ์หรือวิเคราะห์วรรณกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติยังไม่แพร่หลายแต่อย่างใด

ประการที่สอง อาจจะเกิดจากแนวทฤษฎีของวรรณกรรมศึกษาและการวิจารณ์ส่วนใหญ่ยังยึดติดอยู่กับแนวทางการวิจารณ์ที่เคยใช้ต่อ ๆ กันมา โดยเฉพาะทฤษฎีที่นิยมนำมาใช้ในการศึกษาไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีโครงสร้างที่มุ่งศึกษาวรรณกรรมกับองค์ประกอบภายนอกไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์หรือความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม ทฤษฎีการวิจารณ์แนวใหม่ (New Criticism) ที่มุ่งวิจารณ์องค์ประกอบของวรรณกรรม เช่น การศึกษาโครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก คุณค่า และทฤษฎีการวิจารณ์แนวจิตวิทยา ด้วยความนิยมการวิจารณ์โดยใช้แนวทฤษฎีเหล่านี้ จึงไม่ค่อยให้ความสนใจต่อประเด็นอื่น ๆ มากนัก เพราะแนวทางการวิจารณ์เหล่านี้ได้กลายเป็นสูตรสำเร็จในการศึกษาวรรณกรรมที่มีการนำมาใช้ศึกษาวรรณกรรมอย่างต่อเนื่อง ดังที่ ตรีศิลป์ บุญขจร (2530) ตั้งข้อสังเกตไว้เมื่อหลายปีก่อนว่าการศึกษาวรรณกรรมไทยเป็นการศึกษาตามกันจนขาดความคิดริเริ่มและมุมมองใหม่ ๆ ซึ่งสอดคล้องกับที่ กุสุมา รักษมณี (2556: 52) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าในหลายทศวรรษที่ผ่านมา การศึกษาวรรณคดีโดยวิเคราะห์องค์ประกอบและโครงสร้างวรรณคดีเพื่อประเมินค่ายังเป็นที่นิยมกันอยู่ และเมื่อพิจารณาจากงานวิจัยที่ศึกษาวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะการวิเคราะห์วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับนวนิยายไทยก็พบว่ามีความสอดคล้องกับประเด็นที่ตรีศิลป์ บุญขจรและกุสุมา รักษมณี ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ กล่าวคือ พบว่างานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาที่ใช้วรรณกรรมประเภทนวนิยายมาเป็นข้อมูลในการทำวิจัยนับตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2516 เป็นต้นมา มีวิทยานิพนธ์จำนวนมากที่ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ประกอบวรรณกรรม ไม่ว่าจะการศึกษาโครงเรื่องว่ามีการนำเสนอโครงเรื่องอย่างไร การวิเคราะห์ตัวละครว่ามีกี่ลักษณะ มีการบรรยายฉากอย่างไรบ้าง นวนิยายได้นำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวกับการเมืองอย่างไร หรือมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมว่าวรรณกรรมเรื่องที่ศึกษานั้นสะท้อนให้เห็นสังคมอย่างไร ดังที่ ตรีศิลป์ บุญขจร (2530: 119 – 120) ได้ศึกษาพัฒนาการการศึกษาค้นคว้าและวิจัยวรรณคดีไทยพบว่าวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนวนิยายไทยในยุคแรกๆ มักใช้วิธีการวิจัยใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะวิทยานิพนธ์ที่จำกัดขอบเขตของข้อมูลด้วยสมัยหรือช่วงเวลา วิทยานิพนธ์แนวนี้มักศึกษาโดยใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบของนวนิยาย ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์วิจารณ์สังคม และลักษณะวิทยานิพนธ์ที่ศึกษานวนิยายของนักเขียนคนใดคนหนึ่ง โดยมุ่งวิเคราะห์

Mahasarakham University

องค์ประกอบของนวนิยายอาจเน้นเฉพาะกลวิธีและท่วงทำนองแต่ง หรืออาจจัดกลุ่มนวนิยายที่จะศึกษารวมทั้งเลือกศึกษานวนิยายเพียงเรื่องเดียวโดยวิเคราะห์องค์ประกอบโดยละเอียด

แม้ว่าในระยะหลังจะมีทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์ใหม่ ๆ แต่ลักษณะงานวิจัยที่ศึกษานวนิยายก็ยังไม่แตกต่างไปจากช่วงก่อนหน้านี้มากนัก ดังที่ วิมลมาศ ปฤชากุล (2555: 299 - 319) ได้นำเสนองานวิจัยเกี่ยวกับสถานะและบทบาทของการวิจารณ์ในการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบันตั้งแต่ พ.ศ. 2541 – 2550 ผลการศึกษาสรุปได้ว่าการศึกษาวรรณกรรมในช่วงเวลานี้มีแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยหลายลักษณะ ลักษณะแรกเป็นแนวจิตวิทยาที่นำแนวคิดทฤษฎีของนักจิตวิทยามาใช้ในการศึกษาตัวละคร ลักษณะที่สองเป็นการวิจัยเชิงสังคมทั้งในลักษณะของการวิเคราะห์ว่าวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนสังคมอย่างตรงไปตรงมา และประเด็นทางสังคมที่แฝงอยู่ในงานวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องชาติพันธุ์ คนชายขอบหรือภาพชุมชนท้องถิ่น ลักษณะที่สามเป็นการวิจัยในเชิงปรัชญาโดยเฉพาะการนำปรัชญาพุทธศาสนามาใช้ในการวิจัยวรรณกรรม ลักษณะที่สี่เป็นการวิจัยในแนวสุนทรียศาสตร์ ลักษณะที่ห้าเป็นการวิจัยในแนววิเคราะห์องค์ประกอบของงานวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก บทสนทนา ลักษณะที่หกเป็นการศึกษาแนวสตรีนิยม ลักษณะที่เจ็ดเป็นการศึกษาแนวเปรียบเทียบ จะเห็นได้ว่าโดยภาพรวมการศึกษาก็ยังไม่แตกต่างจากช่วงเวลาก่อนหน้านี้ กล่าวคือแนวการวิจารณ์วรรณกรรมก็ยังสนใจอยู่ในประเด็นภาพสะท้อนสังคม หรือองค์ประกอบวรรณกรรมเป็นส่วนใหญ่ และหากจะกล่าวถึงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในงานวรรณกรรมก็พบว่างานศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้ยังไม่แพร่หลายมากนัก

ประการที่สาม อาจจะเกิดจากการไม่มีแนวทฤษฎีหรือมโนทัศน์ในการวิจารณ์วรรณกรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นเมื่อไม่มีแนวทางที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ จึงเป็นเรื่องยากสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นนี้ แม้ว่าการศึกษาวรรณกรรมจะมีความเปลี่ยนแปลงหรือมีทิศทางใหม่ ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรมดังที่ สิทธา พินิจภูวดล (2534: 23) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าหลักการวิจารณ์ในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 20 เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับรูปแบบแห่งวรรณกรรมและจุดประสงค์ในการแต่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เริ่มมีการนำศาสตร์อื่น ๆ เข้ามาใช้ในวรรณกรรม ได้แก่ มานุษยวิทยา ภาษาศาสตร์ ปรัชญา จิตวิทยา จิตวิเคราะห์ และนิเวศวิทยา (ecology) ซึ่งประเด็นที่สิทธา พินิจภูวดล ได้นำเสนอไว้นี้ แม้จะแสดงให้เห็นว่าการวิจารณ์ของไทยก้าวทันแนวทฤษฎีการวิจารณ์ของต่างประเทศ มีการนำแนวทฤษฎีที่เผยแพร่ในต่างประเทศเข้ามาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรมไทย และหลายทฤษฎีก็ได้รับความสนใจและนำมาใช้ในการศึกษาวรรณกรรมไทยอย่างต่อเนื่อง แต่การวิจารณ์ที่เกี่ยวกับนิเวศวิทยาแทบจะเรียกได้ว่ามีความตื่นตัวน้อยที่สุด ดังนั้นเมื่อไม่มีผู้ให้ความสนใจจึงไม่มีการพัฒนาทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศวิทยา การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับนิเวศวิทยาจึงมีปรากฏน้อยมาก ประเด็นนี้กล็อตเฟลตี้ (Glotfelty, 1996) ผู้นำในการพัฒนาทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าแม้ในศตวรรษที่ 20 การศึกษาวรรณกรรมจะอยู่ในกระแสของยุคหลังสมัยใหม่ (post modern) การศึกษาวรรณกรรมมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก มีการรื้อสร้างแนวคิดทฤษฎี มีระเบียบวิธี และทฤษฎีในการศึกษาวรรณกรรม แต่ก็เป็นที่น่าแปลกใจว่ากลับไม่มีบทความหรือนักวิชาการที่เขียนถึงประเด็นด้านวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมเลย จึงทำให้กล็อตเฟลตี้ร่วมกับนักวิชาการที่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในงานวรรณกรรม พัฒนาทฤษฎีสำหรับการวิจารณ์จนกลายมาเป็นทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศในเวลาต่อมา

Mahasarakham University

จากที่กล่าวมานี้นำมาสู่ความสนใจของผู้วิจัยในประเด็นที่ว่า นวนิยายไทยได้นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาอย่างต่อเนื่อง โดยนำเสนอทั้งเรื่องการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ปัญหาการทำลายระบบนิเวศ ผลกระทบที่มนุษย์ได้รับจากภัยธรรมชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังข้อมูลเบื้องต้นที่พบว่ามีการนำเสนอประเด็นเหล่านี้มาตั้งแต่ยุคแรกๆ ของนวนิยายไทยไม่ว่าจะเป็นนวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชหรือนวนิยายเรื่องร้อยป่า แม้ว่าบริบทของสังคมไทยในขณะนั้นประเด็นทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ได้เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากสังคมในวงกว้างก็ตาม แต่นวนิยายก็ได้ทำหน้าที่ในการนำเสนอแนวคิดเหล่านี้ไปสู่กลุ่มผู้อ่าน ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่านวนิยายไทยเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่มีความก้าวหน้าอย่างมาก มีการนำเสนอประเด็นที่ถือว่าล้ำสมัย กระตุ้นเตือนให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ แต่ทว่าในการศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์นวนิยายกลับพบว่าไม่ได้มีการนำเสนอหรือวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายอย่างเป็นระบบและจริงจัง เช่น ยังไม่มีการศึกษานวนิยายไทยว่ามีแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง นวนิยายไทยได้ส่งสัญญาณถึงคนอ่านให้เห็นถึงพลังของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อมนุษย์อย่างไร หรือนวนิยายได้กระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติอย่างไรบ้าง ทัศนะที่มีต่อธรรมชาติมีพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่านับตั้งแต่ยุคแรกของนวนิยายไทยได้มีการประกอบสร้างธรรมชาติในงานวรรณกรรมทำให้เกิดเป็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีลักษณะเป็นอย่างไร และมีพลวัตที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดอันแสดงออกถึงความสำนึกต่อคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง ซึ่งการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาจากนวนิยายที่ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2556 โดยเหตุผลที่ผู้วิจัยเริ่มต้นศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวถือว่าเป็นยุคที่นวนิยายไทยมีองค์ประกอบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก และแนวคิดที่ไม่ได้แปลหรือดัดแปลงมาจากตัวบทนวนิยายต่างประเทศ อีกทั้ง พ.ศ. 2475 ก็เป็นช่วงเวลาที่มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในประเทศไทย โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ส่งผลต่อระบบโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของไทยจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) มาใช้วิเคราะห์ เนื่องจากทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศนี้เป็นทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแนวใหม่ที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านตัวบทวรรณกรรม อีกทั้งเป็นทฤษฎีที่ยังไม่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรมวิจารณ์ของไทย แม้ว่าที่ผ่านมามีผู้สนใจนำแนวทฤษฎีนี้มาใช้ในการศึกษาวรรณกรรมอยู่บ้างแต่การศึกษาวรรณกรรมประเภทนวนิยายไทยยังพบไม่มากนัก ดังเช่น ธัญญา สังขพันธานนท์ (2550) ได้เขียนบทความเรื่อง “จากกวีนิพนธ์ “อีศาน” สู่ “วาทกรรมอีสาน”: การประกอบสร้างความหมายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน” โดยศึกษาจากกวีนิพนธ์ของนายผี บทความได้นำเสนอให้เห็นการประกอบสร้างภาคอีสานที่มีสภาพความแห้งแล้งจากบทกวีของนายผี ต่อมาธัญญา สังขพันธานนท์ (2553) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ : วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวาทกรรมสีเขียวในวรรณกรรมไทย” ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ศึกษาว่าวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีวาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างไรบ้าง

Mahasarakham University

แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาทั้งสองเรื่องของธัญญา สังขพันธานนท์ก็เป็นการศึกษาวรรณคดีไทยจากสมัยกรุงสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และศึกษาจากกวีนิพนธ์ไทยเท่านั้น ยังไม่ได้ศึกษาครอบคลุมมาถึงตัวบทวรรณกรรมปัจจุบันประเภทนวนิยาย ส่วนบทความของกฤตยา ณ หนองคาย (2553) เรื่อง “คนกับป่า : ปัญหาเรื่องสิทธิการจัดการทรัพยากรในวรรณกรรมของวัธนา บุญยัง” ซึ่งเป็นการศึกษาจากผลงานของวัธนา บุญยังโดยใช้ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการศึกษา แต่บทความนี้ก็เป็นการศึกษาจากผลงานของนักเขียนเพียงคนเดียวเท่านั้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าที่ผ่านมายังไม่มีผู้ที่ศึกษานวนิยายไทยกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอให้เห็นภาพรวมมาก่อน ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จะมีส่วนทำให้เห็นมุมมองใหม่และเกิดองค์ความรู้ใหม่ในการศึกษานวนิยายไทย

ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2556

คำถามการวิจัย

นวนิยายไทยตั้งแต่พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2556 นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร มีพลวัตที่แสดงให้เห็นสำนึกเชิงนิเวศ ความตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - 2556 กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1. หลักเกณฑ์ในการเลือกตัวบทนวนิยาย

ผู้วิจัยกำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกตัวบทนวนิยายที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

1.1 เลือกตัวบทนวนิยายที่ตีพิมพ์เผยแพร่ระหว่าง พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2556

1.2 เลือกตัวบทนวนิยายที่มีเนื้อหานำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยอาจจะปรากฏในองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งของเรื่อง เช่น โครงเรื่อง บทสนทนา ฉาก ตัวละครและแนวคิด เป็นต้น

1.3 เลือกตัวบทนวนิยายที่ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2556 โดยผู้วิจัยพยายามเลือกตัวบทที่ตีพิมพ์ครั้งแรกให้กระจายไปตามช่วงเวลาที่ใช้ในการวิจัยให้มากที่สุด เพื่อจะใช้เป็นข้อมูลในการนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศที่ปรากฏในแต่ละช่วงเวลา

1.4 เลือกตัวบทนวนิยายที่มีการนำเสนอภูมินิเวศที่หลากหลายของประเทศไทยเพื่อจะได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในบริบทของภูมินิเวศต่าง ๆ

Mahasarakham University

1.5 เลือกตัวบทนวนิยายให้มีแนวเรื่องที่หลากหลายเพื่อจะได้แสดงให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพลวัตอย่างหลากหลาย

จากหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก ผู้วิจัยจึงได้ตัวบทนวนิยายที่ใช้ในการศึกษา จำนวน 58 เรื่อง ดังนี้

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปีที่พิมพ์
1. แผลเก่า	ไม้ เมืองเดิม	2479
2. แสนแสบ	ไม้ เมืองเดิม	2479
3. พลายมลิวัลย์	ถนอม มหาเปารยะ	2489
4. ทุ่งมหาราช	เรียมเอง	2495
5. นวนิยายชุด ล่องไพร	น้อย อินทนนท์	2498
6. ลูกไพร	น้อย อินทนนท์	2500
7. ชีวิตของฉันลูกกระทิง	บุญส่ง เลขะกุล	2504
8. ร้อยป่า	อรชร – พันธุ์บางกอก	2507
9. ผู้ใหญ่ลีกับนางมา	กาญจนา นาคนันทน์	2511
10. สร้อยทอง	นิมิตร ภูมิถาวร	2517
11. ตำบลช่อมะกอก	วัฒน์ วรรลยางกูร	2519
12. ลูกอีสาน	คำพูน บุญทวี	2519
13. ครูบ้านนอก	คำหมาน คนไค	2521
14. คนเผาถ่าน	นิมิตร ภูมิถาวร	2522
15. บึงหญ้าป่าใหญ่	เทพศิริ สุขโสภา	2522
16. หมู่บ้านอาบจันทร์	มาลา คำจันทร์	2523
17. เด็กบ้านดอย	มาลา คำจันทร์	2524
18. ถนนนอกเมือง	นิเวศน์ กันไทราษฎร์	2524
19. เด็กชายชาวเล	พนม นันทพฤกษ์	2524
20. ขนำน้อยกลางทุ่งนา	จำลอง ฝั่งชลจิตร	2524
21. บองหลา	พนม นันทพฤกษ์	2525
22. ลูกป่า	มาลา คำจันทร์	2525
23. บุษบกใบไม้	กฤษณา อโศกสิน	2527
24. ตลิ่งสูง ซุงหนัก	นิคม รายยวา	2527
25. คนลอบหมึก	จิรภัทร อังศุมาลี	2529
26. มหกรรมในท้องทุ่ง	อัศศิริ ธรรมโชติ	2530
27. ใบไม้ร่วงในป่าใหญ่	วัธนา บุญยัง	2531
28. คำอ้าย	ยงค์ ยโสธร	2531
29. ปลายนา ฟ้าเขียว	วัฒน์ วรรลยางกูร	2532
30. ลูกลำน้ำโขง	คำพูน บุญทวี	2533
31. เจ้าจันทร์ผมหอม	มาลา คำจันทร์	2534

นิราศพระธาตุอินทร์แขวน

Mahasarakham University

32. พรานคนสุดท้าย	วัธนา บุญยัง	2534
33. หมู่บ้านท่าเข็ญ	อุดม วิเศษสาธร	2535
34. ชะบน	ธีระยุทธ ดาวจันทึก	2537
35. บทเพลงแห่งนกกางเขน	อุดม วิเศษสาธร	2538
36. ฉากและชีวิต	วัฒน์ วรรลยางกูร	2539
37. บ้านไร่เรือนตะวัน	ชมัยภร แสงกระจ่าง	2539
38. แม่โขง	พอล อดิเรก	2540
39. สายใยแห่งความรัก	อุดม วิเศษสาธร	2542
40. พระจันทร์สีเขียว	อุดม วิเศษสาธร	2543
41. สิงห์สาโท	วัฒน์ วรรลยางกูร	2543
42. ป่าเปลี่ยนสี	วัธนา บุญยัง	2543
43. ลูกแม่น้ำโขง	เขมชาติ	2544
44. ไทเผีย	เสถียร ยอดดี	2544
45. โลกใบนี้โคจรรอบกระทะ กับหม้อเหล็ก(และต้นไม้ด้วย)	คณา คชา	2544
46. เจาะเกอโด่ เด็กบ้านดอย	อุดร วงษ์ทับทิม	2545
47. เสียงเพรียกจากท้องน้ำ	ประทีป ชุมพล	2546
48. โพรงมะเดื่อ	ประมวล ดาระดาษ	2546
49. ต้นไม้ปฏิวัติ	อุดม วิเศษสาธร	2549
50. หางบ่วง เจ้าหญิงแห่งบึงหญ้า	สิริมงคล แท้สูงเนิน	2551
51. สนิมทองคำ	ภานุมาศ ภูมิถาวร	2554
52. ใต้ร่มใบภักดิ์	ชมจันทร์	2554
53. ลูกหนี้ที่รัก	ชาครียา	2554
54. ในม่านเมฆ	ร่มแก้ว	2554
55. น้ำห่มดิน	ชนประเสริฐ คินทรักษ์	2555
56. มนต์รักอ่าวทองคำ	ปริทรรศ หุตางกูร	2555
57. น้ำเล่นไฟ	กฤษณา อโศกสิน	2555
58. อุโมงค์ผ่านภูผา	วัธนา บุญยัง	2556

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าเรื่อง ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาดังนี้

Mahasarakham University

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ และเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องภูมินิเวศ เรื่องชาติพันธุ์ ศาสนาและความเชื่อต่างๆ

1.2 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในด้านพัฒนาการของความเคลื่อนไหวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อม การนำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อม

1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษานวนิยายในประเด็นที่เกี่ยวกับพัฒนาการของนวนิยายไทย การศึกษานวนิยายไทยในประเด็นต่างๆ การศึกษานวนิยายกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.4 คัดเลือกตัวบทนวนิยายที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2556 เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษา

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 วิเคราะห์ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในนวนิยายไทย โดยแบ่งเป็น 4 ช่วงเวลาที่สำคัญ ได้แก่

2.1.1 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนาระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2503

2.1.2 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนา พ.ศ. 2503 – 2519

2.1.3 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2520 - 2534

2.1.4 ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2535 - 2556

3. ขั้นนำเสนอผลการวิจัย

3.1 นำเสนอผลการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2556

3.2 นำเสนอผลการศึกษาสำนึกเชิงนิเวศที่ปรากฏในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2556

3.3 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

3.4 นำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

นิยามศัพท์เฉพาะ

สำนึกเชิงนิเวศ หมายถึง การแสดงความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเคารพต่อธรรมชาติ ตลอดจนการแสดงความรับผิดชอบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

Mahasarakham University

พลวัตของสำนึกเชิงนิเวศ หมายถึง ลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญที่มีต่อธรรมชาติของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ ความเปลี่ยนแปลงของการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงความรับผิดชอบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การวิจารณ์เชิงนิเวศ หมายถึง ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์ทฤษฎีหนึ่งที่ให้ความสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและโลกทางกายภาพที่ปรากฏในตัวบทวรรณกรรม

ภาพแทน หมายถึง การประกอบสร้างความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งผ่านทางภาษา เพื่อแสดงหรืออ้างถึงโลกแห่งความเป็นจริงหรือโลกแห่งจิตนาการ โดยมีการเลือกเอาลักษณะบางอย่างมานำเสนอหรือนำมากล่าวเน้นย้ำให้ความสำคัญ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ผู้วิจัยได้แบ่งกรอบแนวคิดในการศึกษาออกเป็น 2 กรอบแนวคิด คือ

1. กรอบแนวคิดหลัก เป็นทฤษฎีหลักที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษา ได้แก่ ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) ซึ่งแนวคิดสำคัญของทฤษฎีนี้คือการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในงานวรรณกรรม

การวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและโลกธรรมชาติที่ปรากฏในตัวบทวรรณกรรม เพื่อชี้ให้เห็นทัศนะที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ โดยการวิจารณ์เชิงนิเวศมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ สามารถประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีที่หลากหลายเพื่อไปสู่กับค้นหาคำตอบว่าธรรมชาติถูกนำเสนอในตัวบทวรรณกรรมอย่างไร ภาพแทนธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณกรรมมีลักษณะอย่างไร มีวาทกรรมที่กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร อาจมีการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เรื่องเพศ ชาติพันธุ์มาใช้ในการอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

2. กรอบแนวคิดรอง เป็นแนวมโนทัศน์ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์และตีความตัวบทนวนิยาย เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในงานวรรณกรรม ได้แก่ มโนทัศน์เรื่องภาพแทน มโนทัศน์เรื่องวาทกรรม มโนทัศน์เรื่องความเป็นอื่น แนวคิดเรื่องภูมินิเวศ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบลักษณะภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2556
2. ทำให้ทราบพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2556
3. ทำให้เกิดความรู้และเป็นแนวทางการศึกษาวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศเพื่อการศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่นต่อไป

Mahasarakham University

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ.2475 – 2556 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งเอกสารที่เกี่ยวกับทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ ซึ่งเป็นทฤษฎีหลักที่ใช้ในการศึกษาและมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ในการศึกษา และได้ค้นคว้าเอกสารและผลงานวิจัยที่มีการศึกษานวนิยายกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นเนื้อหาในบทนี้ผู้วิจัยจึงนำเสนอประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. กรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดังมีรายละเอียดดังนี้

กรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2556 นี้ ทฤษฎีหลักที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาคือทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณกรรม ส่วนกรอบแนวคิดรองที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ มโนทัศน์ภาพแทน มโนทัศน์วาทกรรม มโนทัศน์ความเป็นอื่น โดยมีรายละเอียดของทฤษฎีหลักและกรอบแนวคิดรอง ดังนี้

1. กรอบทฤษฎีหลักที่ใช้ในการศึกษา

สำหรับกรอบทฤษฎีหลักที่ใช้ในการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2556 คือ ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) โดยทฤษฎีนี้มีความเป็นมา ความหมาย และกรอบแนวคิดที่สำคัญ ดังนี้

1.1 ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ

วิกฤติด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลมาจากการทำลายระบบนิเวศของมนุษย์ ทำให้หลายพื้นที่ต้องเผชิญภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรง ประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ จึงตื่นตัวและตระหนักต่อภัยพิบัติทางธรรมชาติ ด้วยความตระหนักดังกล่าวนี้เองทำให้มีผู้สนใจและนำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในแวดวงวรรณกรรมวิจารณ์ก็มีผู้สนใจประเด็นดังกล่าว จนเกิดการพัฒนาแนวคิดทฤษฎี “ecocriticism” หรือ “การวิจารณ์เชิงนิเวศ” ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ที่ให้ความหมายและสร้างความรู้ใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณกรรม จากนั้นทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศก็ได้รับการเผยแพร่และนำไปใช้ในการศึกษาตัวบทวรรณกรรมในประเทศต่าง ๆ

1.1.1 ความเป็นมาของทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ

ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) เป็นทฤษฎีการวิจารณ์ที่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตัวบทวรรณกรรม โดยใช้ฐานความรู้ด้านนิเวศวิทยา (ecology) และแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยม (environmentalism) มาเป็น

Mahasarakham University

พื้นฐานในการศึกษา โดยคำว่า ecocriticism เป็นคำศัพท์ที่เริ่มปรากฏในช่วงทศวรรษที่ 1980 โดยคำว่า ecocriticism ปรากฏครั้งแรกในปี 1978 โดยวิลเลียม เรอเคิร์ท (William Rueckert) ที่เขียนบทความเรื่อง “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism.” ซึ่งความหมายของ ecocriticism ในทัศนะของเรอเคิร์ท หมายถึงการประยุกต์ใช้ความรู้ทางด้านนิเวศวิทยาเพื่อศึกษาวรรณคดี จากนั้นมีนักวิชาการชาวอเมริกันคือเชอรีล กล็อตเฟลตี้ (Cheryll Glotfelty) ได้เริ่มต้นศึกษาและวางรูปแบบทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ ทำให้มีบทความและงานวิจัยในแนวทฤษฎีนี้เพิ่มมากขึ้น จุดเริ่มต้นที่ทำให้กล็อตเฟลตี้หันมาสนใจการวิจารณ์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น กล็อตเฟลตี้ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง Introdution : Literary Studies in an Age of Environmantal Crisis อันเป็นบทนำของหนังสือ “The Ecocriticism Reader : Landmarks in Literary Ecology (1996) ซึ่งกล็อตเฟลตี้และฮาโรลด์ ฟรอมม์ ร่วมกันเป็นบรรณาธิการ โดย กล็อตเฟลตี้ (Glotfeltyl, 1996: xv) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมวิจารณ์ในศตวรรษที่ 20 ว่าแม้การศึกษาวรรณกรรมจะอยู่ในกระแสของยุคหลังสมัยใหม่ (postmodern) ที่มีความเปลี่ยนแปลงในการศึกษาวรรณกรรมอย่างมาก มีการรื้อสร้างแนวคิดทฤษฎี มีระเบียบวิธี และทฤษฎีในการศึกษาวรรณกรรมแต่ก็เป็นที่น่าแปลกใจว่าไม่มีบทความหรือนักวิชาการที่เขียนถึงประเด็นด้านวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมเลย

กล็อตเฟลตี้ยังได้กล่าวเปรียบเทียบระหว่างความเคลื่อนไหวของแวดวงวรรณกรรมกับความเคลื่อนไหวในแวดวงอื่น ๆ ต่อประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า หัวข้อสำคัญในการศึกษาวรรณกรรมส่วนใหญ่มักจะเป็นประเด็นด้านชนชั้น และเรื่องเพศสภาพ แต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับโลกทางกายภาพของเรานั้นยังไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก ซึ่งตรงกันข้ามกับกระแสทางสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพาดหัวข่าวที่นำเสนอในหนังสือพิมพ์รายวัน ที่จะพบว่ามีการนำเสนอปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับมลภาวะ คราบน้ำมัน การทำลายป่าฝนเขตร้อน ปัญหาโลกร้อน และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดตามภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ในขณะเดียวกันก็มีกิจกรรมความเคลื่อนไหวอื่น ๆ ทั้งการจัดประชุมของนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม หรือการที่ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาประกาศให้ทศวรรษที่ 1990 เป็นทศวรรษแห่งสิ่งแวดล้อม (the decade of the environment) นิตยสารไทม์ (ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม) ปี 1989 ก็ยังมีภาพหน้าปกเป็นโลกที่กำลังตกอยู่ในอันตราย แต่แวดวงวรรณกรรมศึกษา กลับยังไม่มีสัญญาณใด ๆ เลยที่แสดงว่านักวิชาการด้านวรรณกรรมจะตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาเหมือนแวดวงวิชาการด้านอื่น (Glotfelty, 1996: xvi)

ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างนักวิชาการวรรณกรรมที่ไม่มีวารสาร ไม่มีถ้อยแถลง ไม่มีงาน และไม่มีสมาคมของนักวิชาการที่หันมาสนใจหรือถกเถียงปัญหานี้ ไม่มีการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อม ในขณะที่วิชาการในสาขาทางด้านมนุษยศาสตร์อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นปรัชญา ประวัติศาสตร์ กฎหมาย สังคมวิทยาต่างก็มีแนวคิดสีเขียวมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 (Glotfelty, 1996: xvi) หลังจากนั้นกล็อตเฟลตี้จึงพยายามรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการวิจารณ์เชิงนิเวศและในปี 1989 ความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมก็เริ่มมีการนำเสนอบทความในการประชุมของสมาคมวรรณคดีตะวันตก กล็อตเฟลตี้ (Cheryll Glottfelty) ได้นำเสนอบทความเรื่อง “Toward an Ecological Literary Criticism” ร่วมกับนักวิชาการอีกท่านหนึ่งชื่อ เลิฟ (Glen A. love) ที่ได้นำเสนอบทความเรื่อง “Revaluing Nature: Toward an Ecological Criticism” จากนั้นความสนใจที่มีต่อ

Mahasarakham University

การวิจารณ์เชิงนิเวศก็มีมาอย่างต่อเนื่อง (Love, 2003: 5) ด้วยความสนใจที่มีต่อการวิจารณ์เชิงนิเวศนี้เองทำให้มีการรวมกลุ่มของผู้ที่สนใจการศึกษาเรื่องวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อตั้งเป็นสมาคมนักวิชาการที่สนใจเกี่ยวกับวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อมขึ้นในปี 1992 ในชื่อว่า Association for the Study of Literature and Environment (ASLE) ซึ่งเป็นสมาคมที่ศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติในสหรัฐอเมริกาโดยออกหนังสือ วารสารและจดหมายข่าว มีการก่อตั้งเว็บไซต์สำหรับเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของสมาคม และมีการจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการอย่างต่อเนื่อง ในปี ค.ศ. 1996 มหาวิทยาลัยแห่งจอร์เจียได้ตีพิมพ์หนังสือซึ่งเป็นการสำรวจขอบเขตของสาขานี้ในชื่อ The Ecocrotocism Reader โดยมีกล็อตเฟลตี้ (Cheryll Glottfelty) และฟรอมม์ (Harold fromm) ร่วมเป็นบรรณาธิการ มีนักวิชาการอิสระอีกจำนวนหนึ่งนำบทความที่นำเสนอความรู้และความคิดเกี่ยวกับการวิจารณ์เชิงนิเวศมารวมตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้

การมีสถาบัน Association for the Study of Literature and environment (ASLE) ขึ้นมานั้นได้มีบทบาทสำคัญอย่างมากเพราะมีส่วนทำให้การศึกษาวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเติบโตและขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีงานหนังสือ เอกสาร เว็บไซต์ที่เผยแพร่ข้อมูลของการศึกษาวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อม มีการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และมีการขยายเครือข่ายของสมาคมไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นที่แคนาดา อังกฤษ สหภาพยุโรป ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน อินเดีย ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ มีการขยายพรมแดนการวิจารณ์เชิงนิเวศไปยังการวิจารณ์วัฒนธรรมอื่น เช่น การศึกษานวนิยายวิทยาศาสตร์ ภาพยนตร์ สถาปัตยกรรมและผลงานการประดิษฐ์สร้างทางด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสวนสาธารณะ สวนสัตว์หรือศูนย์การค้า เป็นต้น โดยนักวิจารณ์กลุ่มนี้มีเป้าหมายที่จะศึกษาถึงการเสนอบทบาทที่แท้จริงของวาทกรรมสิ่งแวดล้อมซึ่งทำให้เราสามารถวิเคราะห์ วิจารณ์โลกที่เราอาศัยอยู่โดยการศึกษากระบวนการทางวัฒนธรรม และผลผลิตของมัน ผ่านปมความรู้สึกโหยหาธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เลือนหายไป (Garrard, 2004: 4)

1.1.2 ความหมายของการวิจารณ์เชิงนิเวศ

สำหรับความหมายของการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า Ecocriticism หรือ การวิจารณ์เชิงนิเวศ ไว้ในลักษณะดังนี้

กล็อตเฟลตี้ ผู้เริ่มต้นการศึกษาวรรณกรรมในแนวนี้อย่างจริงจังได้อธิบายความหมายของการวิจารณ์เชิงนิเวศไว้ว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Glotfelty, 1996: xviii)

ไฮสน์ (Heise, 1997 อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556: 56 – 57) กล่าวถึงวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศว่า เป็นแนวทฤษฎีที่มุ่งพิจารณาบทบาทของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่สอดแทรกอยู่ในจินตนาการทางวัฒนธรรมจากอดีตเป็นต้นมา ทฤษฎีนี้พยายามตรวจสอบมโนทัศน์เกี่ยวกับการมองธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับบทบาทของธรรมชาติในวรรณกรรม ตลอดจนการศึกษาวิธีการนำเสนอธรรมชาติในวรรณกรรมโดยรวมทั้งสุนทรียศาสตร์ การใช้ภาษา ความเปรียบที่เกี่ยวกับธรรมชาติ และเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับวรรณคดีวิจารณ์หรือการวิจารณ์ทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน

Mahasarakham University

สโลวิค (Slovic, 1994) อธิบายว่า การวิจารณ์เชิงนิเวศ หมายถึง การศึกษาวรรณกรรม โดยวิธีการใช้ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยา ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ปรากฏในงานวรรณกรรม โดยพิจารณาว่าแนวคิดที่นำเสนอนั้นเป็นการศึกษาเพื่อให้มนุษย์เข้าถึงธรรมชาติ

โรสเซลเดล (Rosendale, 2002: xvi – xvii) เห็นว่าการวิจารณ์เชิงนิเวศมีเป้าหมายสำคัญสองอย่างคือ อย่างแรกเพื่อที่จะพิจารณาความเกี่ยวข้องระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการนำเสนอภาพตัวแทนของธรรมชาติในตัวบทชนิดอื่น ส่วนอย่างที่สองคือ การต่อต้านแนวคิดมนุษย์คือศูนย์กลาง (Anthropocentric) ที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์เหนือธรรมชาติ

จากที่มีผู้ให้ความหมายของการวิจารณ์เชิงนิเวศดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การวิจารณ์เชิงนิเวศ ก็คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในตัวบทของวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ โดยตรวจสอบว่ามนุษย์มีทัศนะต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร การนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตัวบทวรรณกรรมมีลักษณะอย่างไร ตลอดจนการตรวจสอบสำนึกของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ

1.1.3 กรอบแนวคิดของทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ

สำหรับแนวทางในการนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการวิจารณ์วรรณกรรมนั้นทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศจะเป็นทฤษฎีที่มีเป้าหมายสำคัญคือการนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในตัวบทวรรณกรรม ให้ความสำคัญกับธรรมชาติว่ามีความเท่าเทียมกับมนุษย์ โดยมีผู้อธิบายถึงขอบเขตของแนวการวิจารณ์ตามแนวทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศไว้ดังนี้

กล็อตเฟลตี้ อธิบายถึงลักษณะของการวิจารณ์เชิงนิเวศว่ามีการตั้งคำถามเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ เช่น ธรรมชาติได้รับการนำเสนอในบทประพันธ์อย่างไร ฉากธรรมชาติที่แสดงในโครงเรื่องของนวนิยายมีบทบาทอย่างไร คุณค่าที่แสดงออกมานั้นสอดคล้องกับภูมิปัญญาของการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือไม่ ประเด็นเรื่องเชื้อชาติ ชนชั้น เพศสภาพ มีการนำเสนอพื้นที่มโนทัศน์วิจารณ์ใหม่ ๆ อย่างไร นักเขียนชายกับนักเขียนหญิงนำเสนองานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติต่างกันอย่างไร วิกฤติทางด้านสิ่งแวดล้อมแทรกซึมเข้าไปในเนื้อหาของวรรณกรรมร่วมสมัยและวัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) หรือไม่ ท่าทีต่อธรรมชาติของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่นำเสนอผ่านการโฆษณาและสื่อต่าง ๆ เป็นอย่างไร (โดยนัยยะนี้ย่อมจะสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ท่าทีของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ที่มีต่อธรรมชาติ) และทำอย่างไรจึงจะให้วิทยาศาสตร์เปิดตัวเองมาสู่การวิเคราะห์วรรณกรรม อะไรคือจุดร่วมที่พอจะเป็นไปได้ระหว่างวรรณคดีศึกษากับวาทกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่จะสัมพันธ์กันได้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปรัชญา ประวัติศาสตร์ จริยศาสตร์ จิตวิทยา เป็นต้น (Glotfelty, 1996: xviii - xix) จากคำอธิบายเรื่องขอบเขตของการวิจารณ์เชิงนิเวศดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการวิจารณ์เชิงนิเวศนั้นมีขอบเขตในการวิจารณ์ที่กว้างขวาง และนำไปสู่การตั้งคำถามและอภิปรายได้ในหลาย ๆ ลักษณะ เช่น ศึกษาว่าตัวบทได้สะท้อนให้เห็นโลกทางกายภาพอย่างไร หรือวรรณกรรมได้ตั้งคำถามเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างไร วรรณกรรมนำเสนอปฏิกิริยาจากฝ่ายการเมืองต่อประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร วรรณกรรมมีส่วนสร้างสำนึกทางธรรมชาติอย่างไร โดยหัวใจของการวิเคราะห์ก็คือประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติ ให้คุณค่ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับที่เราได้ให้คุณค่ากับสิ่งต่างๆ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสังคม การเมือง เศรษฐกิจ หรือให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมระหว่างเพศชายกับเพศหญิง

Mahasarakham University

ส่วนสปีด (Speed, 2005 อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556: 56 – 57) ซึ่งเป็นนักวิจารณ์วรรณกรรมที่สนใจเกี่ยวกับทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศได้กล่าวว่าการวิจารณ์เชิงนิเวศคือการแผ่ขยายทางด้านนิเวศวิทยาของการวิจารณ์ในแนวหลังโครงสร้างนิยม ซึ่งสร้างมาตรฐานในวิธีการอ่านวรรณกรรมโดยเอาโลกเป็นศูนย์กลาง นักวิจารณ์เชิงนิเวศสนใจว่าการใช้โวหาร ก่อให้เกิดอำนาจและควบคุมการติดต่อของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและสถานที่ได้อย่างไร การนำเสนอภาพตัวแทนเกี่ยวกับสถานที่มีมากน้อยแค่ไหน และการนำเสนอภาพแทนนั้นสร้างความหมายเกี่ยวกับความรู้สึกของเราต่อสถานที่ได้อย่างไร นักวิจารณ์เชิงนิเวศ ตรวจสอบความหมายของการอุปมาและตำนานที่เพิ่มพูนจินตนาการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์ นอกจากนี้ยังสนใจการใช้โวหารอุปลักษณ์เกี่ยวกับสวน ป่าดง แผ่นดินหลงสำรวจ ทะเลทราย หนองน้ำ เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแผ่นดินกับธรรมชาติ

นักวิจารณ์เชิงนิเวศที่ได้แสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจและค่อนข้างจะคลอบคลุมอีกคนหนึ่งก็คือความเห็นของชีส (Scheese, 1994) ที่ได้กล่าวถึงลักษณะและกฎบางอย่างของการวิจารณ์วรรณกรรมแนวนี้ไว้ในบทความเรื่อง Some Principles of Ecocriticism ว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีและภาคปฏิบัติของการวิจารณ์เชิงนิเวศมีลักษณะความเป็นการเมือง นั่นคือ มีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะเปลี่ยนจิตสำนึกของผู้อ่านและความสัมพันธ์กับสิ่งที่เขาอ่านหรือเพื่อสร้างจิตสำนึกผ่านองค์ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ซึ่งพวกเขาอาศัยอยู่ให้เกิดขึ้นกับนักเขียนและผู้อ่านทั่วไป

2. ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ อาจบูรณาการกับทฤษฎีอื่น ๆ เพื่อที่จะเข้าถึงธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น แนวคิดหลังสมัยใหม่ (postmodern) ที่มีส่วนดีตรงที่กล่าวว่าธรรมชาติคือการสร้างความหมายทางสังคมและทางกายภาพ

3. การวิจารณ์เชิงนิเวศมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ การวิจารณ์เชิงนิเวศเหมาะสมที่จะประยุกต์ใช้กับงานที่มีลักษณะเด่นเกี่ยวข้องกับภูมิประเทศเป็นสำคัญ ซึ่งจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบปรากฏขึ้นระหว่างผู้แต่งกับสถานที่ ตัวละครกับสถานที่ ภูมิประเทศที่กำหนดโดยเฉพาะองค์ประกอบที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น หิน ดิน ทราย ต้นไม้ พืชพรรณ แม่น้ำ สัตว์ อากาศซึ่งอยู่ในฐานะที่มนุษย์สำเหนียกรู้ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง นักเขียนมองเห็นและอธิบาย หรือพรรณนาเกี่ยวกับองค์ประกอบที่กล่าวนี้ให้สัมพันธ์กับธรณีวิทยา พฤกษศาสตร์ สัตววิทยา อุตุนิยมวิทยา นิเวศวิทยาอย่างไร เช่นเดียวกับที่เขาพรรณนาถึงสุนทรียศาสตร์ หรือการพิจารณาทางด้านสังคมและจิตวิทยา

4. การฝึกวิจัยภาคสนาม เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการวิจารณ์เชิงนิเวศ นักวิชาการและนักศึกษาสามารถยกระดับของการฝึกปฏิบัติด้านการวิจารณ์เชิงนิเวศให้ดีขึ้นโดยการออกศึกษาสถานที่จริงเพื่อเปรียบเทียบความประทับใจของผู้อ่านกับความประทับใจของนักเขียน

5. การวิจารณ์เชิงนิเวศ จะต้องยอมอดทนต่อความคิดเห็นที่แตกต่างหรือการคัดค้าน ควรยอมรับฟังความเห็นของผู้ที่เห็นแย้งที่ว่าไม่มีวิกฤติทางระบบนิเวศ และกลุ่มคนที่เห็นว่าแนวคิดสิ่งแวดล้อมนิยมได้ไปไกลสุดกู่

Mahasarakham University

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2556: 56 – 57) ซึ่งเป็นนักวิชาการชาวไทยที่ทำวิจัยโดยนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการวิเคราะห์วรรณคดีไทยได้สรุปวิธีการในการวิเคราะห์วิจารณ์ของนักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศว่าดำเนินไปภายใต้กรอบคิดสำคัญ คือ

1. แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและโลกธรรมชาติ ที่ปรากฏในตัวบทวรรณกรรม โดยตั้งคำถามเกี่ยวกับวรรณคดีในประเด็นที่เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น ธรรมชาติได้รับการนำเสนอในตัวบทอย่างไร ธรรมชาติของเมืองตรงกันข้ามกับธรรมชาติของชนบทและป่าอย่างไร อะไรคือบทบาทของวิทยาศาสตร์ และประวัติศาสตร์ของธรรมชาติที่แสดงในตัวบท อะไรคือการเชื่อมโยงระหว่างเพศและภูมิประเทศ คำว่าภูมิประเทศเป็นการอุปมาหรือไม่ จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม หรือนิเวศวิทยาแนวลึกให้ความรู้ต่อการอ่านของเราอย่างไร

2. ให้ความสำคัญต่อการศึกษาภาษาและบทบาทของภาษาเห็นว่าภาษาไม่สามารถแยกได้จากโลกธรรมชาติ สนใจภาษาในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้าง “วาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”

3. ให้ความสนใจต่อการนำเสนอภาพตัวแทนของธรรมชาติที่ปรากฏในตัวบทและเห็นว่าการเสนอภาพตัวแทนธรรมชาติเป็นคุณลักษณะประการหนึ่งที่ช่วยในการพิจารณาว่า ตัวบทนั้น เป็นงานเขียนเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือไม่

4. การเชื่อมโยงความรู้จากศาสตร์สาขาต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ทางด้านนิเวศวิทยา วิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ชาติพันธุ์วิทยา

5. การบูรณาการเอาทฤษฎีที่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีมาร์กซิสต์ (marxist theory) ทฤษฎีสตรีนิยม (feminist theory) ทฤษฎีหลังอาณานิคม (postcolonial theory) ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ฯลฯ โดยนัยนี้การวิจารณ์เชิงนิเวศจึงเป็นทฤษฎีการวิจารณ์ที่มีทั้งความเป็นสหวิทยาการและบูรณาการอยู่ด้วยกัน

กล่าวโดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่าการวิจารณ์เชิงนิเวศ ไม่ได้เกิดขึ้นมาในลักษณะของทฤษฎีที่เป็นเอกเทศ หรือทฤษฎีหลักของตนเอง หากแต่สามารถนำเอาทฤษฎีใดก็ได้มาประยุกต์ใช้ร่วมกันขอเพียงให้สอดคล้องกับแนวคิดและเป้าหมายหลักคือการให้ความสำคัญกับโลกทางกายภาพ ดังที่ สโลวิค (Slovic, 2000: 160) กล่าวไว้ว่า การวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นแนวคิดที่มีขอบข่ายของสนามที่กว้างขวางมาก จนยากที่จะอธิบายให้ชัดเจนได้ เขาให้คำนิยามว่าการวิจารณ์เชิงนิเวศ คือ การศึกษาตัวบทที่แสดงถึงสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวทางของนักวิชาการสาขาใด ๆ ก็ได้ หรือกล่าวได้ว่าคือ การพินิจพิเคราะห์การแสดงนัยเกี่ยวกับนิเวศวิทยาและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจากตัวบทใด ๆ ก็ได้ การวิจารณ์เชิงนิเวศจึงเป็นทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นสหวิทยาการ ผสมผสานกันระหว่างวรรณกรรมปัจจุบันกับทฤษฎีทางวัฒนธรรม เพราะว่ามีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับศาสตร์ทางนิเวศวิทยา นักวิจารณ์เชิงนิเวศอาจจะไม่มีคุณสมบัติพอที่จะเขียนงานเพื่อโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาทางด้านนิเวศวิทยา แต่พวกเขาอาจจะประยุกต์สาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและนำมาพัฒนาให้กลายเป็น “ผู้รู้ทางด้านนิเวศวิทยา” (ecological literacy) ได้ (Garrard, 2004: 5)

Mahasarakham University

การนำการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการศึกษา สามารถประยุกต์ใช้ทั้งความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การศึกษาจะไม่ได้เน้นเฉพาะการวิเคราะห์ตัวบทแต่เพียงอย่างเดียว แต่ได้นำเอาศาสตร์สาขาอื่น ๆ มาตีความตัวบท นำเอาทฤษฎีหลากหลายทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ในการวิจารณ์ ไม่ว่าจะเป็น ทฤษฎีมาร์กซิสต์ (marxist theory) ทฤษฎีสตรีนิยม (feminist theory) ทฤษฎีหลังอาณานิคม (post colonial theory) ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (post modern theory) ทฤษฎีหลังโครงสร้าง (post structure theory) รวมทั้งศาสตร์ด้านนิเวศวิทยามาเป็นฐานความรู้ในการอธิบาย ตีความตัวบทวรรณกรรม ดังนั้นจึงสามารถสรุปกรอบแนวคิดของการวิจารณ์เชิงนิเวศได้ดังนี้

1. การวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นงานที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและโลกธรรมชาติ ที่ปรากฏในตัวบทวรรณกรรม และชี้ให้เห็นทัศนะที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ

2. ทฤษฎีและภาคปฏิบัติของการวิจารณ์เชิงนิเวศมีจุดประสงค์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของผู้อ่านให้มีความรักมีความเข้าใจต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวเขา

3. การวิจารณ์เชิงนิเวศมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ สามารถประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีที่หลากหลายเพื่อไปสู่กับค้นหาคำตอบว่าธรรมชาติถูกนำเสนอในตัวบทวรรณกรรมอย่างไร ภาพแทนธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณกรรมมีลักษณะอย่างไร มีวาทกรรมที่กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร อาจมีการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เรื่องเพศ ชาติพันธุ์มาใช้ในการอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

จากที่ได้นำเสนอแนวทางของทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศข้างต้น จะพบว่าทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นแนวทฤษฎีที่สามารถนำทฤษฎีต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ ตีความตัวบทเพียงแต่เป้าหมายที่สำคัญ คือ การวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่นำเสนอในตัวบทวรรณกรรม

2. กรอบแนวคิดรองที่ใช้ในการศึกษา

จากแนวคิดหลักของทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศที่ให้ความสนใจการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ส่วนการตีความตัวบทวรรณกรรมนั้นต้องใช้มโนทัศน์อื่น ๆ มาตีความเพื่อนำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้นในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดเรื่อง ภาพแทน วาทกรรมและความเป็นอื่น รวมทั้งแนวคิดทางด้านมานุษยวิทยา เช่น แนวคิดเรื่องภูมินิเวศ มาประยุกต์ใช้ในการศึกษา โดยแต่ละมโนทัศน์มีความหมายและแนวคิดที่สำคัญ ดังนี้

2.1 มโนทัศน์เรื่องภาพแทน (Representation)

ทฤษฎีหลังสมัยใหม่มีการปรับเปลี่ยนมุมมองในการศึกษาทางด้านวรรณกรรมศึกษาจากที่เคยมองว่าวรรณกรรมสะท้อนสังคมอย่างตรงไปตรงมา นำเสนอความจริงอย่างซื่อสัตย์และไร้เดียงสา แต่ในการศึกษาวรรณกรรมยุคหลังสมัยใหม่นี้แนวคิดเรื่องภาพสะท้อนกลายเป็นแนวคิดที่ไม่ได้รับการยอมรับ เพราะมโนทัศน์การศึกษายุคหลังสมัยใหม่เห็นว่ากระบวนการในการสื่อสารความจริงที่นำเสนอในรูปแบบของภาษา ภาพ สัญลักษณ์ กิริยาท่าทาง ฯลฯ เป็นการนำเสนอออกมาภายใต้วิธีคิด ความเชื่อ ตรรกะ หรือกรอบวาทกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นสิ่งที่ปรากฏออกมาจึงไม่ใช่แค่ภาพสะท้อนหรือภาพลักษณ์ที่นำเสนอออกมาอย่างตรงไปตรงมา แต่เป็นการสร้างภาพแทนความจริงที่

Mahasarakham University

มีการเลือกชุดของข้อมูลบางส่วน บางมุมมองมานำเสนอผ่านสื่อ ซึ่งตัวบทงานประพันธ์ก็จัดว่าเป็นสื่อประเภทหนึ่ง ดังนั้นในการศึกษายุคหลังสมัยใหม่จึงสนใจและให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าวจนกลายมาเป็นมโนทัศน์ภาพแทน (representation)

สจ๊วต ฮอลล์ (Stuart Hall) นักวิชาการทางด้านวัฒนธรรมศึกษาได้ให้ความหมายของ ภาพแทนว่าเป็นกระบวนการผลิตความหมายจากมโนทัศน์ในความคิดของเราผ่านทางภาษา ภาพแทนเป็นสิ่งเชื่อมโยงมโนทัศน์กับภาษาเข้าด้วยกันเพื่อใช้อ้างอิงถึงโลกแห่งความจริงหรือแม้แต่โลกจินตนาการ (Stuart Hall, 1997: 15 - 19)

ไมเคิล โอ ชอจ์เนสซี และเจน สเตดเลอร์ (วันชนะ ทองคำเภา, 2554: 13 -14 อ้างอิงมาจาก Michael O'Shaughnessy and Jane Stadler, 2005: 73) ได้กล่าวถึงภาพแทน (representation) ว่ามีความหมายในนัยยะต่าง ๆ ได้ 3 ประการ คือ

1. มีลักษณะคล้ายคลึง (To look like or to resemble)
2. เป็นตัวแทนของสิ่งของหรือบุคคล (To stand in for somethink or someone)
3. นำเสนอครั้งใหม่ หรือนำเสนอซ้ำ (To present a second time or to represent)

จากความหมายของคำว่าภาพแทน (Representation) ทั้งสามนัยข้างต้น สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้เห็นว่าการนำเสนอภาพแทนนั้นไม่สามารถนำเสนอได้ตรงกับภาพต้นแบบ เพราะการนำเสนอภาพแทนเป็นการนำภาพต้นแบบมานำเสนอครั้งใหม่ ภาพที่ถูกนำเสนอจึงมิได้มีคุณสมบัติเท่าเทียมกับความจริงดั้งเดิม แต่เป็นเพียง "ตัวแทน" ที่ "คล้ายคลึง" กับความจริง/ภาพต้นแบบเท่านั้น (วันชนะ ทองคำเภา, 2554: 14) และนอกจากนี้สิ่งที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อล้วนแต่ผ่านกระบวนการถูกเลือกมาเพื่อนำเสนอให้เห็นถึงลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังที่ นพพร ประชากุล (2552: 415) กล่าวว่า ภาพแสดงแทนเป็นการเลือกเอาคุณลักษณะบางอย่างมาขับเน้น แล้วนำเสนอออกมาประหนึ่งว่าเป็นตัวแทนของทั้งหมด

สำหรับการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556 นี้ผู้วิจัยจะนำมโนทัศน์เรื่องภาพแทนมาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นว่าภาพแทนธรรมชาติที่ปรากฏในนวนิยายมีลักษณะการนำเสนออย่างไรบ้าง และการเลือกนำเสนอเช่นนั้นมีความหมายที่แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยมีทัศนะต่อธรรมชาติอย่างไร ตลอดจนภาพแทนธรรมชาติในนวนิยายไทยมีทิศทางความเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่

2.2 มโนทัศน์เรื่องวาทกรรม (Discourse)

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้แนวการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างวาทกรรมกับปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งเป็นมโนทัศน์ในทฤษฎีหลังสมัยใหม่ โดยผู้ที่มีบทบาทในการวางรูปแบบการศึกษาเรื่องวาทกรรมก็คือ มิเชลล์ ฟูโกลต์ (Michel Foucault) นักปรัชญา นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส

วาทกรรมคือข้อความที่ถูกพูดถึงหรือเขียนขึ้นเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (เช่น อาจจะเกี่ยวกับธรรมชาติ ผู้หญิง) ในสังคมยุคใดยุคหนึ่ง ข้อความเหล่านี้ล้วนถูกกำกับด้วยกรอบความรู้ ความเข้าใจของสังคมนั้น ๆ อีกทั้งการไหลเวียนเผยแพร่ของข้อความส่งผลให้เกิดปฏิบัติการทางสังคม (social

Mahasarakham University

practices) บางอย่างที่สอดคล้องกัน (สุรสม กฤษณะจูฑะ, 2547: 83 อ้างอิงมาจาก Foucault, 1972: 116 - 117)

ในสังคมวาทกรรมจะมีปฏิบัติการในการหยิบยื่นและยัดเยียดชุดถ้อยความบางอย่างให้กับโลก และเกิดเป็นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาบังคับใช้กับสรรพสิ่ง โดยในทุกสังคมวาทกรรมจะถูกควบคุม คัดสรร จัดระบบและแจกจ่ายภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่พลิกแพลงเพื่อให้เรามองไม่เห็นถึงอำนาจและอันตราย ตลอดจนความน่าเกลียด น่าสะพรึงกลัวของวาทกรรมเพื่อให้วาทกรรมดังกล่าวดำรงความเหนือกว่าความเป็นเจ้าของสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554: 25 อ้างอิงมาจาก Foucault, 1981) โดยสิ่งที่สร้างกฎเกณฑ์เหล่านี้ให้กับสังคมในความเห็นของฟูโกต์ ได้แก่ อำนาจ (power) แต่มิใช่อำนาจในรูปแบบที่ดิบและหยาบกร้านอย่างการใช้กำลังเข้าบีบบังคับ แต่เป็นอำนาจที่ได้รับการขัดเกลาซักฟอกจนขาวสะอาดในรูปของ “ความรู้” (knowledge) ซึ่งความรู้เหล่านี้ก็ไม่ใช่ความรู้แบบทั่ว ๆ ไป และกว้าง ๆ แต่เป็นความรู้เฉพาะด้านมากกว่า เช่น วิทยาศาสตร์ ชีววิทยา แพทยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ เป็นต้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554: 25 - 26)

จากลักษณะของอำนาจที่มาในรูปของความรู้นี้เมื่อถูกเก็บกดและปิดกั้นไว้ภายใต้สิ่งที่เป็นเอกภาพ มีความผสมผสานกลมกลืนและมีความต่อเนื่อง จึงเต็มไปด้วยการช่วงชิงการให้คำนิยามต่อสรรพสิ่ง และการเก็บกดปิดกั้นวาทกรรมชุดอื่น ๆ ดังนั้นอำนาจเป็นเรื่องของการไหลเวียนแบบลูกโซ่ที่ไม่สามารถมีใครครอบครองไว้เพียงผู้เดียว แต่อำนาจเป็นเรื่องของการใช้ โดยมีมนุษย์เป็นกลไกของอำนาจในการเป็นตัวกลางปะติดปะต่อเรื่องราวต่างๆให้เป็นเอกภาพ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า อำนาจถูกใช้ผ่านมนุษย์ มนุษย์จึงเป็นเพียงร่างทรงหรือผู้กระทำตาม ตอกย้ำและผลิตซ้ำกฎเกณฑ์ของสิ่งที่พูดมากกว่าจะสร้างระบบหรือกฎเกณฑ์ใหม่ขึ้นมา (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554: 29) แนวทางในการศึกษาวาทกรรมจึงเป็นการมุ่งสืบค้นกลับไปยังการสร้าง กรอบความรู้ที่กำหนดวิถีในการพูด การเขียนและการปฏิบัติในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ๆ (เช่น ความวิกลจริต การแพทย์ จิตเวช ความสัมพันธ์ทางเพศ เป็นต้น) โดยที่กรอบความรู้นี้ ไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงแนวความคิดที่ไปในทางเดียวกัน หากอาจขัดแย้งกัน แต่ว่าเมื่อนำมาผนวกรวมกันเป็นวาทกรรมชุดหนึ่งแล้ว การประชุมระหว่างแนวความคิดที่ขัดแย้งกันกลายเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือ หรือกลายเป็น “ระบอบแห่งความจริง” (regime of truth) ซึ่งหมายถึงความจริงที่ได้รับการยอมรับในห้วงเวลาและสถานที่หนึ่ง และเมื่อระบอบความจริงนั้นไม่สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ก็ไม่อาจนับได้ว่ากรอบความรู้นั้นจริงอีกต่อไป

กล่าวโดยสรุปแล้ววาทกรรมเป็นข้อความ หรือชุดความคิดที่ถูกพูดหรือถูกนำเสนอเผยแพร่อยู่ในสังคม ดังนั้นในการศึกษาพัฒนาการสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2556 นี้จึงนำเอามโนทัศน์เรื่องวาทกรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อทำให้เห็นว่าในตัวบทนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2556 มีการสร้างวาทกรรมที่เป็นข้อความหรือชุดของความคิดต่างๆ อันแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีทัศนะ มุมมอง หรือองค์ความรู้ รวมทั้งการแสดงอำนาจของมนุษย์ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร เช่น การสร้างวาทกรรมว่าธรรมชาติคือทรัพยากร ก็ทำให้เกิดการแสดงหาประโยชน์จากต้นไม้และจากป่าไม้ เป็นต้น และนำมาใช้ในการวิเคราะห์ว่าวาทกรรมที่นำเสนอในนวนิยายไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2556 นี้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

Mahasarakham University

2.3 มโนทัศน์เรื่องความเป็นอื่น (Otherness)

ความเป็นอื่นเป็นอีกหนึ่งมโนทัศน์ของทฤษฎีหลังสมัยใหม่ การเกิดขึ้นของแนวคิดเรื่องความเป็นอื่นนี้มีพื้นฐานมาจากวิธีการแบ่งแยกสิ่งต่าง ๆ เป็นคู่ตรงข้าม โดยเฉพาะการแบ่งแยกระหว่างเอกลักษณ์กับความแตกต่าง (indentity/difference) หรือการแบ่งแยกตัวเรากับคนอื่น (self/other) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554: 3 - 36) แนวคิดแบบคู่ตรงข้ามนี้ ได้ตอกย้ำว่าเราจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีสิ่งอื่นหรือคนอื่นคอยค้ำจุนการดำรงอยู่ของเรา

จากที่กล่าวมาข้างต้นความเป็นอื่นจึงเป็นแนวความคิดที่เกี่ยวกับการแบ่งแยกสองสิ่งเพื่อให้สิ่งหนึ่งแตกต่างจากสิ่งหนึ่ง อาจจะเพื่อประโยชน์ในการควบคุมหรือการจัดการ ดังนั้นมโนทัศน์เรื่องความเป็นอื่นจึงสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติว่ามนุษย์มีทัศนะที่แสดงออกถึงความแตกต่างกับธรรมชาติอย่างไร ดังที่วาล พลัมวูด (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554: 303 – 311 อ้างอิงมาจาก Plumwood, 1997) ที่กล่าวว่า แนวคิดแบบทวินิยม (dualism) เป็นแนวคิดกระแสหลักในวัฒนธรรมตะวันตกด้วยกรอบการมองแบบทวินิยมนี้ ได้ก่อให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลแยกออกจากธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม การแบ่งแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาตินี้ไม่ได้เป็นกระบวนการที่มุ่งหวังตัดสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้ขาดสะบั้น แต่มีความมุ่งหวังเพื่อทำให้ธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุสำหรับให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ ในขณะเดียวกันก็สถาปนาความเป็นใหญ่ของมนุษย์เพื่อให้มนุษย์ครอบครอง จัดการ เปลี่ยนแปลงธรรมชาติได้ พลัมวูดเห็นว่าการแบ่งคู่ตรงข้ามสำคัญที่นำมาสู่การทำให้ธรรมชาติกลายเป็นอื่น ก็คือ การแบ่งแยกระหว่างเหตุผล (reason) กับธรรมชาติ (nature) วิธีคิดเช่นนี้ นำไปสู่การเชิดชูสิ่งที่เรียกว่าเหตุผลในขณะเดียวกันก็เป็นการเก็บกดปิดกั้นสิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติ ดังนั้น ธรรมชาติจึงมิใช่เป้าหมายเดียวของการสร้างความเป็นอื่นเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การเก็บควบคุมและกีดกันสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมชาติโดยตรง หากเป็นกลุ่มคนที่แตกต่างหลากหลายที่ถูกจัดประเภทไว้อยู่ในหมวดเดียวกับธรรมชาติด้วย

พลัมวูดยังได้เชื่อมโยงให้เห็นอีกว่า การสร้างความเป็นอื่นเป็นเทคนิคทางอำนาจประเภทหนึ่งที่อยู่ภายใต้วิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม และชี้ว่าการครอบงำธรรมชาติก็คือกระบวนการเดียวกันกับการครอบงำมนุษย์ โดยการเก็บกดปิดกั้นในประเด็นเพศสภาพ ชนชั้น และเชื้อชาติเป็นด้านหลัก อย่างไรก็ตาม การสร้างความเป็นอื่นไม่ได้กระทำอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมา แต่มีกลไกอันสลับซับซ้อนในการทำให้วิธีคิดคู่ตรงข้ามครอบงำในระดับวิธีคิด ความเป็นอื่นในทัศนะของพลัมวูดจึงมีจุดต่างจากความเป็นอื่นในความหมายทั่วไป ที่เน้นไปที่การจำแนกความแตกต่าง แต่ความเป็นอื่นคือการแบ่งแยกระหว่างสิ่งที่เหนือกว่า สูงกว่า กับสิ่งอื่นที่ต่ำกว่า ด้อยกว่า ดังนั้นเป้าหมายของการสร้างความเป็นอื่นจึงมิได้เป็นการกีดกันอย่างตรงไปตรงมา หากเป็นเทคนิคทางอำนาจที่กระทำต่อคนอื่นอย่างมีชั้นเชิงซับซ้อนและลึกล้ำยิ่ง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554: 306 -310 อ้างอิงมาจาก Plumwood. 1997: 47 – 55)

มโนทัศน์เรื่องความเป็นอื่นนี้จะนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในนวนิยายไทย โดยนำมาใช้ในการศึกษาว่าองค์ประกอบของนวนิยายได้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีทัศนะต่อธรรมชาติในลักษณะใด เช่น มีการสร้างฉากที่เกี่ยวกับธรรมชาติให้มีลักษณะที่น่ากลัว หรือการนำเสนอว่าเมื่อตัวละครมนุษย์เดินทางเข้าสู่พื้นที่ป่าจะบรรยายให้เห็นว่ามนุษย์มีหวาดกลัว แปลกแยกกับธรรมชาติ การนำเสนอในลักษณะนี้อาจตีความได้ว่าเป็นการสร้างความเป็นอื่นกับธรรมชาติก็เพื่อประโยชน์ในการสร้างความชอบธรรมให้กับมนุษย์ในการทำลายธรรมชาติ เป็นต้น

Mahasarakham University

ดังนั้นในการศึกษานี้จึงนำแนวมโนทัศน์เรื่องความเป็นอื่นมาใช้ในการศึกษานวนิยายไทยว่ามนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้สร้างสรรค์นวนิยายได้แสดงทัศนะที่เป็นอื่นต่อธรรมชาติอย่างไร และทัศนะความเป็นอื่นที่มีต่อธรรมชาติมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2556

2.4 มโนทัศน์เรื่องภูมินิเวศ (Geoecology)

ภูมินิเวศ (geoecology) เป็นแนวคิดในการเข้าใจชีวิตกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือเป็นการศึกษาทำความเข้าใจนิเวศวิทยา (ecology) ภายใต้สภาพภูมิศาสตร์ (geography) โดยให้น้ำหนักสภาพพื้นที่เฉพาะถิ่นเฉพาะภูมิภาค หากมองในมิติทางภูมิศาสตร์จะเรียกว่าภูมิศาสตร์ท้องถิ่น (local geography) เพราะภูมิศาสตร์หรือพื้นที่ศาสตร์คือวิชาว่าด้วยการศึกษาเชิงวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือมิติต่าง ๆ ในพื้นที่หนึ่ง ๆ ว่ามีอิทธิพลต่อการประกอบกิจกรรมการผลิตหรือการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างไร (ประสิทธิ์ คุณุรัตน์, 2555: 63)

จากแนวคิดทางด้านภูมินิเวศดังกล่าวผู้วิจัยจึงนำแนวคิดนี้มาใช้ในการศึกษาว่านวนิยายไทยได้นำเสนอภาพแทนของภูมินิเวศแต่ละภูมินิเวศอย่างไร เช่น ภูมินิเวศของภาคเหนือ ซึ่งเป็นภูมินิเวศที่ประกอบไปด้วยพื้นที่ภูเขา และป่าไม้ หรือภูมินิเวศภาคกลางที่ประกอบไปด้วยที่ราบลุ่ม ทุ่งนา และลำคลองมากมาย นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับภูมินิเวศอย่างไร

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 -2556 นี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวข้อง โดยพบว่าการศึกษาประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมได้มีผู้สนใจศึกษาดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการสำรวจพบว่ามีวิทยานิพนธ์ที่สนใจศึกษาประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจ ดังนี้

ถวัลย์ พึ่งเงิน (2537) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนประเภทบันเทิงคดีแนวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้วิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนประเภทบันเทิงคดีทั้งที่เป็นเรื่องสั้นและนวนิยายที่เป็นงานเขียนแนวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน 26 เรื่อง เพื่อศึกษาปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลวิธีการประพันธ์ และบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่าในวรรณกรรมเยาวชนได้นำเสนอปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย อันเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์คือ ปัญหาป่าไม้ ปัญหาสัตว์ป่า และสัตว์น้ำ ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมจากสารพิษและการทิ้งขยะในที่สาธารณะ ส่วนในด้านกลวิธีการประพันธ์โครงเรื่องส่วนใหญ่นำปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาสร้างและคลี่คลายปัญหา ตัวละครที่ปรากฏในเรื่องเป็นตัวละครที่สมจริง ตัวละครในอุดมคติและตัวละครแบบบุคลาธิษฐาน ฉากเป็นฉากที่เกิดขึ้นจริง ฉากที่สมมติขึ้นและฉากในอุดมคติ ในด้านบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อเยาวชน ผู้เขียนต้องการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนแสดงทัศนะในเชิงแนะนำ ตักเตือน สั่งสอน ให้เยาวชนตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งชี้ให้เห็นแบบอย่างที่ดีของนักอนุรักษ์เพื่อให้เยาวชนปฏิบัติตาม

Mahasarakham University

แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าวิทยานิพนธ์เรื่องนี้จะพูดถึงประเด็นธรรมชาติกับงานวรรณกรรม แต่ก็ยังมุ่งศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของวรรณกรรม โดยมุ่งศึกษาว่านวนิยายนั้นมีโครงเรื่อง ตัวละครและฉากที่เกี่ยวกับธรรมชาติอย่างไร และมีแนวคิดที่นำเสนอถึงปัญหาของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไรเท่านั้น ยังไม่ได้นำเสนอให้เห็นว่าวรรณกรรมได้เล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร หรือทัศนะต่าง ๆ ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติผ่านคำพูดและการกระทำได้แสดงถึงความคิดของมนุษย์กับธรรมชาติอย่างไรบ้าง

ผลงานอีกหนึ่งเรื่องที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับธรรมชาติก็คือ ผลงานของสุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2541) ได้เขียนหนังสือเรื่อง หวังสร้างนฤมิต เพริศแพร้ว การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงธรรมชาติในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่จากผลงานของกวีร่วมสมัย 5 คน คือ อุชเชนี อังคารกัลป์ยาณพงศ์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ไพรวรินทร์ ขาวงาม และจิระนันท์ พิตรปรีชา ผลการศึกษานำเสนอให้เห็นว่ากวีนิพนธ์ไทยให้ความสนใจกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นวรรณคดี คือ การสร้างความสะเทือนใจในระดับต่าง ๆ ทั้งการสร้างความรับรู้ถึงความงามซาบซึ้งหรือความละเอียดอ่อนของธรรมชาติ หรือการพรรณนาธรรมชาติเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกของกวีเอง ส่วนในการศึกษาธรรมชาติในงานของกวีแต่ละคนก็พบลักษณะที่สำคัญคือ ผลงานกวีนิพนธ์ของอังคารกัลยาณพงศ์ จะเน้นการนำเสนอให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ ความรักของกวีที่มีต่อธรรมชาติ คุณค่าที่ธรรมชาติมีต่อมนุษย์และธรรมชาติในฐานะเป็นตัวแทนของธรรมะสากลอันลึกซึ้งยิ่งใหญ่ ในกวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ก็ได้นำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นภาพแห่งความงามอันสร้างความสะเทือนใจและแรงบันดาลใจแก่กวี ธรรมชาติในรูปของสุนทรีและจินตนาการอันบริสุทธิ์ ธรรมชาติเป็นสื่อแห่งธรรมะอันมีค่าแก่มนุษย์ ผลงานกวีนิพนธ์ของ อุชเชนี ได้มีการนำเสนอในมิติต่างๆ ทั้งในแง่ของคุณค่าและความงามของธรรมชาติและธรรมชาติในฐานะเป็นสัญลักษณ์อันสื่อทั้งความหมายและความงามในเชิงวรรณศิลป์ ส่วนธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของไพรวรินทร์ ขาวงาม นำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นพลังการสร้างสรรค์สัญลักษณ์ในกวีนิพนธ์เพื่อสื่อความหมายพิเศษบางประการ ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อในการถ่ายทอดพุทธธรรม กวีนิพนธ์ของจิระนันท์ พิตรปรีชา ได้นำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นภาพฝันแก่กวี และธรรมชาติที่มีบทบาทเป็นผู้ให้แก่มวลมนุษย์

ส่วนประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็มีผู้สนใจศึกษา แต่เป็นการศึกษาเฉพาะประเด็นดังเช่น ผลงานของ สริญญา คงวัฒน์ (2545) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องภาพสะท้อนเชิงพรานในนวนิยายเพชรพระอุมาของพนมเทียน ได้วิเคราะห์ว่าในนวนิยายเรื่องเพชรพระอุมาของพนมเทียนได้สะท้อนความรู้เชิงพรานที่มุ่งเน้นในเรื่องการยังชีพในป่า การสะกดรอย การหลบหลีกภัยร้าย ศิลปะในการล่าสัตว์ การใช้อาวุธ และภาพสะท้อนความเชื่อเชิงพรานในด้านความเชื่อเรื่องผี เรื่องเวทมนตร์คาถา เรื่องอิทธิฤทธิ์ เรื่องเครื่องรางของขลัง และเรื่องอาถรรพณ์ และในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นว่าพนมเทียนเป็นนักเขียนที่มีความสามารถในการใช้จินตนาการสร้างผลงานโดยมีความรอบรู้ และประสบการณ์อันหลากหลายเป็นพื้นฐาน จึงสามารถสะท้อนภาพเชิงพรานที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตน มีความโดดเด่นในการชี้นำเกร็ดความรู้และภาพสะท้อนความเชื่อเชิงพรานทำให้ผู้อ่านตื่นเต้นสนุกสนานเหมือนร่วมอยู่ในเหตุการณ์จริง และได้รับความรู้ไปพร้อม ๆ กัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นวนิยายเรื่องเพชรพระอุมาของพนมเทียน เป็นที่นิยมของผู้อ่านโดยทั่วไป

Mahasarakham University

แม้ว่าวิทยานิพนธ์เรื่องนี้จะศึกษาเรื่องของพรานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ก็ยังเป็นการวิเคราะห์ในเชิงประเมินคุณค่าของนวนิยายว่าทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ได้รับประโยชน์อย่างไรจากการอ่านนวนิยายของพนมเทียน

ส่วนผลงานที่กล่าวถึงประเด็นการอนุรักษ์ธรรมชาติก็ปรากฏผลงานการศึกษาในลักษณะนี้ ดังที่พิกุล ทองภู (2545) ได้เขียนรายงานการศึกษาค้นคว้าเรื่อง แนวคิดเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติในร้อยกรองไทยร่วมสมัยระหว่างปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2540 โดยศึกษาจากบทร้อยกรองเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ตีพิมพ์ในนิตยสารศิลปวัฒนธรรม สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ มติชนสุดสัปดาห์ และนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์ระหว่าง พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2540 ผลการศึกษาพบว่ามีการนำเสนอในรูปแบบของร้อยกรองประเภทกลอนมากที่สุด ลักษณะการนำเสนอเรื่องได้แก่ การเล่าเรื่องหรือเหตุการณ์ การผูกเป็นเรื่องราว การสอดแทรกน้ำเสียงเพื่อแสดงทัศนะ การอุปมา อุปลักษณ์ รวมถึงการใช้สัญลักษณ์เพื่อให้บทร้อยกรองน่าสนใจสำหรับผู้อ่าน ส่วนแนวคิดและความหมายธรรมชาติที่ปรากฏในบทร้อยกรอง ได้แก่ ธรรมชาติเป็นสถานที่พักผ่อน สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ สาเหตุการเกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่กอบโกยผลประโยชน์จากธรรมชาติ การพัฒนาความเจริญทางด้านเทคโนโลยี การพัฒนาการท่องเที่ยว นอกจากนี้บทกวียังนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการแก้ปัญหา การฟื้นฟูสภาพและการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีวิธีการโดยเรียกร้องให้ช่วยกันแก้ปัญหาสภาวะธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การให้ข้อคิดเพื่อปลุกจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกล่าวประณามผู้เป็นต้นเหตุของการรุกรานธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การเสนอแนวคิดฟื้นฟูและอนุรักษ์ธรรมชาติโดยดำเนินตามโครงการในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การสร้างความตระหนักโดยใช้เหตุการณ์สูญเสียนักอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นอุทาหรณ์ รวมถึงการขอให้หยุดทำลายแล้วหันมาปลูกฝังให้เกิดความรักและหวงแหนธรรมชาติ เป็นการกระตุ้นให้ทุกคนในสังคมไทยได้รับรู้และเกิดความตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป ซึ่งถือเป็นพันธกิจของกวีที่จะต้องถ่ายทอดเรื่องราว งานศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้อาจจะมีความน่าสนใจอยู่บ้างในด้านที่ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ แต่เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาของการวิเคราะห์แล้วก็จะพบว่ายังเป็นลักษณะของการวิเคราะห์ในด้านองค์ประกอบของวรรณกรรมเท่านั้นเพราะในส่วนของการวิเคราะห์ก็จะมุ่งไปที่การวิเคราะห์และจัดรูปแบบของบทกวีที่เกี่ยวกับธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และมีการประเมินคุณค่าของบทกวีว่าได้นำเสนอประเด็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมอย่างไร บทกวีให้ข้อคิดที่เกี่ยวกับการดูแลธรรมชาติอย่างไรเท่านั้น

ประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติในวรรณกรรมก็ยังมีผู้ให้ความสนใจอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น วิทยานิพนธ์เรื่องธรรมชาติในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย (พ.ศ. 2520 - 2547) ของ กอบกาญจน์ ภิญโญมารค (2554) ได้ศึกษาจากผลงานของกวี 8 คน คือ อังคาร กัลยาณพงศ์ จ่าง แซ่ตั้ง เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ พจนา จันทรสันติ ไพวรินทร์ ขาวงาม ศักดิ์สิริ มีสมสืบ แรคำ ประโดยคำ และเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ได้นำเสนอให้เห็นว่ากวีเป็นผู้ปลุกความตื่นตัวทางปัญญา มีแสดงทัศนะที่เห็นร่วมกันว่าหากเข้าถึงคุณค่าของธรรมชาติที่ค้ำจุนชีวิตและธำรงคุณธรรมตลอดจนตระหนักในความเป็นหนึ่งเดียวของมนุษย์กับธรรมชาติ ย่อมไม่เกิดการบั่นทอนความดีงามในจิตวิญญาณไปจนถึงการทำลายล้างธรรมชาติ แม้วัฒนธรรมสมัยใหม่จะมีอำนาจยั่วยุให้ไขว้เขวได้ง่ายเพียงใดก็ตาม การยกระดับคุณสมบัติมนุษย์จึงเป็นทางออกเดียวที่จะรอดจากวิกฤติ กวีเชื่อมั่นในศักยภาพของบุคคลว่า อาจรังสรรค์คุณค่าและ

Mahasarakham University

ความหมายแก่ชีวิตในเวลาจำกัดด้วยตนเอง โดยปลุกตนจากความหลงผิด เปิดดวงตาคือปัญญาเรียนรู้ความจริงจากธรรมชาติ โดยเฉพาะอนิจจังในกฎไตรลักษณ์ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็น “วิชชา” ที่แก้ไขสถานะตกต่ำของวัฒนธรรม หรือนำปัจเจกและสังคมพ้นหายนะเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญต่อทางรอดของจิตวิญญาณ เชื่อมโยงถึงปัญหาในระดับอภิปรัชญาคือการไปสู่โลกุตร ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้แห่งชีวิต ในฐานะงานสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ กวีมุ่งแสดงโลกทัศน์อันลุ่มลึก เพื่อกระตุ้นสำนึกทางจริยธรรม โดยมิได้ละเลยการสื่อประสบการณ์ทางสุนทรียะด้วยวิธีการแห่งศิลปะ ซึ่งมีพลังกระทบอารมณ์และโน้มน้าวให้คิดอย่างสวนกระแส กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยจึงมีคุณค่าเป็นเครื่องบ่งชี้ความเจริญทางปัญญาของยุค และมีบทบาทเหนี่ยวโน้มใจผู้รับให้ก้าวไปในครรลองที่ดีงาม เพื่อผดุงคุณค่าความเป็นมนุษย์และจรรโลงศานติสุขของโลก

จะเห็นได้ว่าผลงานเอกสารและวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตัวบทวรรณกรรม ส่วนใหญ่มุ่งนำเสนอให้เห็นเพียงว่าในตัวบทได้แสดงให้เห็นสภาพธรรมชาติหรือปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติ ตลอดจนวิถีชีวิตของคนที่พึ่งพาธรรมชาติว่ามีลักษณะอย่างไร

2. เอกสารและงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศในการศึกษาวรรณกรรม

ในการนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการศึกษาตัวบทวรรณกรรม มีเอกสารและงานวิจัยที่น่าสนใจดังนี้

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2550) ได้เขียนบทความเรื่อง จากกวีนิพนธ์ “อีศาน” สู่ “วาทกรรมอีสาน” : การประกอบสร้างความหมายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน บทความนี้เป็นผลงานแรก ๆ ของธัญญา สังขพันธานนท์ที่นำทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้วิจารณ์วรรณกรรมไทย บทความนี้ได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบทกวีนิพนธ์ของ “นายผี” โดยใช้แนวทางของทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) วาทกรรมและการประกอบสร้างทางสังคมมาเป็นฐานในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่าธรรมชาติที่นำเสนอในกวีนิพนธ์ของ “นายผี” สองเรื่อง คือ กวีนิพนธ์เรื่อง “อีศาน” และ “อีศานล่ม” เป็นธรรมชาติที่อยู่ในสภาวะไม่สมดุล เช่น ภัยแล้ง กวีนำเสนอภาพดังกล่าวผ่านการใช้ภาษาและสัญญะอย่างมีนัย แสดงถึงการประกอบสร้างทางสังคม ที่ความหมายของธรรมชาติขึ้นอยู่กับความคิดและการกำหนดของบุคคล การเลือกนำเสนอภาพธรรมชาติที่ขาดความสมดุลเป็นเจตนาของกวีที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดวรรณกรรมแนวมาร์กซิสต์ ธรรมชาติในที่นี่คือต้นเหตุของความเลวร้ายในชีวิตนำไปสู่การกดขี่ข่มเหงจากนายทุนและนักการเมืองที่โกงกิน อาจกล่าวได้ว่ากวีนิพนธ์ทั้งสองเรื่องได้สร้างวาทกรรมเกี่ยวกับภาคอีสานว่าเป็นดินแดนที่แห้งแล้งกันดารและอดอยาก ซึ่งต่อมาวาทกรรมนี้ได้รับการผลิตซ้ำอีกหลายครั้งในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสานที่เขียนขึ้นในยุคหลัง ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพบว่าเป็นแนวคิดที่ยึดเอาธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของธรรมชาติว่า ยิ่งใหญ่เหนือการควบคุมของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นวรรณกรรมในแนวเพื่อชีวิต การมองธรรมชาติจึงมีลักษณะเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่มีส่วนในการกำหนดชะตากรรมของมนุษย์

หลังจากนำเสนอบทความแล้วในเวลาต่อมาธัญญา สังขพันธานนท์ ได้นำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศไปใช้เป็นทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดีไทย และได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ : วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมไทย วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นงานที่นำเสนอกระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนทัศน์กับวาทกรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทย

Mahasarakham University

ตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยใช้ฐานคิดจากทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ ทฤษฎีสตรีนิยมเชิงนิเวศและทฤษฎีวาทกรรม ผลการวิจัยพบว่ากระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยมี 3 กระบวนทัศน์หลัก คือ กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิม กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญา และ กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวชนชั้น กระบวนทัศน์ดังกล่าวมีรากร่วมที่สำคัญคือ เป็นระบบคิดที่แสดงถึงการตระหนักรู้ในความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ การนอบน้อมและเคารพในธรรมชาติ อันเป็นระบบคิดพื้นฐานของจิตสำนึกเชิงนิเวศที่มีลักษณะสอดคล้องกับกระบวนทัศน์ที่มีคตินิยมเชิงนิเวศเป็นศูนย์กลาง (eco-centrism) กระบวนทัศน์ทั้งสามมีความเกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และพัฒนาการทางสังคมแต่ละยุค และได้ก่อให้เกิดวาทกรรมสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่แตกต่างกัน

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2550) ได้นำเสนอให้เห็นกระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิมว่าเป็นระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติในบริบทของสังคมชุมชนบุพกาลและยุคแรกเริ่มการก่อตั้งรัฐ เป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็ก มีรูปแบบการผลิตที่ไม่ซับซ้อน และดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพิงธรรมชาติ กระบวนทัศน์นี้เห็นว่ามนุษย์มาจากธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ตระหนักรู้ในความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ความสมดุลของระบบนิเวศ และความจำเป็นที่มนุษย์ต้องพึ่งพาธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญา เป็นกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นในยุคก่อตั้งรัฐ ดังเช่น รัฐน้อยใหญ่ในล้านนา สุโขทัย ที่ผู้ปกครองรัฐต่าง ๆ ยอมรับศาสนาพุทธ เข้ามาเป็นศาสนาหลัก ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างจิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิมกับปรัชญาศาสนาพุทธ กลายเป็นกระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญาที่มีการเชื่อมโยงหลักธรรมในศาสนาพุทธกับจิตสำนึกเชิงนิเวศแบบดั้งเดิมอย่างสอดคล้องกลมกลืน ก่อให้เกิดวาทกรรมสำคัญที่เชื่อมโยง ธรรมชาติ และศีลธรรมของบุคคลว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอย่างแนบแน่น เมื่อใดก็ตามที่ผู้ปกครองไม่อยู่ในธรรมก็จะส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ส่วนกระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวชนชั้น เป็นกระบวนทัศน์ที่เริ่มปรากฏในวรรณคดีราชสำนักสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยมีการปกครองในระบอบเทวราชา และมีแนวคิดในการจำแนกชนชั้นทางสังคมอย่างชัดเจน ส่งผลให้ระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคลี่คลายจากกระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญาไปสู่กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวชนชั้น ซึ่งก่อให้เกิดวาทกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างน้อยสองชุดย่อย คือ วาทกรรมของกวีในฐานะชนชั้นผู้ปกครองกับวาทกรรมของกวีในฐานะปัจเจกบุคคล วาทกรรมของชนชั้นผู้ปกครองเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองใช้ธรรมชาติเป็นสัญญะในการจรรโลงอำนาจทางการเมือง ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จึงเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผู้ปกครองใช้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมารับใช้อำนาจทางการเมืองของตน ส่วนวาทกรรมของกวีราชสำนักในฐานะปัจเจกบุคคล เป็นวาทกรรมของกวีชนชั้นเจ้าขุนมูลนายที่มีวิธีคิด รสนิยมและประสบการณ์ส่วนตัวต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคนในชนชั้นนี้โดยเฉพาะ วาทกรรม ขนบนิยมในการประกอบสร้างวรรณศิลป์ของกวีราชสำนัก มีการเชื่อมโยงธรรมชาติกับผู้หญิงและเรื่องเพศ โดยผ่านการใช้ภาษาภาพพจน์และโวหารอุปมาอุปมัย ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและระหว่างหญิงกับชายในสังคมศักดินาว่ามีความเหลื่อมล้ำและมีอคติทางเพศแบบชายเป็นใหญ่เหนือกว่าหญิง วรรณคดีของราชสำนักอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลในสองลักษณะ คือ สำนึกในความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติกับสำนึกในความเป็นอื่นของธรรมชาติสำนึกในความเป็น

Mahasarakham University

หนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เกิดจากจินตภาพด้านดีต่อธรรมชาติ เห็นว่าธรรมชาติ คือสิ่งมีชีวิต และเป็นมิตรกับมนุษย์ ส่วนสำนึกในความเป็นอื่นของธรรมชาติ เกิดจากจินตภาพในด้านร้ายที่เห็นว่าธรรมชาติคือพลังอำนาจที่ลึกลับ ป่าเถื่อน ทรงพลัง และผู้หญิงเป็นทั้งต้นเหตุและเหยื่อของชะตากรรมของตนเอง ซึ่งเป็นภาพที่ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมของมนุษย์ สำนึกในความเป็นอื่นของธรรมชาติ ทำให้มนุษย์มีความคิดที่จะควบคุมและเอาชนะธรรมชาติในบางครั้ง

นอกจากนี้ก็มีงานวิจัยที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ใช้ข้อมูลจากวรรณคดีไทย และนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาให้ในการศึกษา ดังเช่น กฤตยา ณ หนองคาย (2553) ได้เขียนบทความเรื่องคนกับป่า : ปัญหาเรื่องสิทธิและการจัดการทรัพยากรในวรรณกรรมของวัธนา บุญยัง บทความนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าและปัญหาเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรในวรรณกรรมของวัธนา บุญยัง จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ ใบไม้ร่วงในป่าใหญ่ พรานคนสุดท้าย หอมกลิ่นป่า ไพรมืด และรางเหล็กในป่าลึก บทความนี้ได้นำวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศและมโนทัศน์เรื่องสิทธิชุมชนมาใช้ในการวิเคราะห์ตัวบท ผลการศึกษาทำให้เห็นว่าวรรณกรรมของวัฒนา บุญยังนำเสนอให้เห็นว่าการทำลายป่าไม้ส่วนใหญ่มาจากการบริหารนโยบายที่ผิดพลาดของภาครัฐ เช่น การสัมปทานป่าแก่ภาคอุตสาหกรรมโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบ ไม่ได้มีสาเหตุมาจากการที่ชุมชนเข้าไปตั้งรกรากในพื้นที่ป่า เพราะชุมชนในป่ามักจะช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ไว้ด้วยภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากร กอรปกับมีจิตสำนึกและความเชื่อที่ว่าธรรมชาติมีคุณอนันต์ต่อมนุษย์ ดังที่นักเขียนนำเสนอแนวคิดผ่านวิถีของนายพรานทั้งในฐานะผู้รู้และผู้ล่า นอกจากนั้นผลงานวรรณกรรมเหล่านี้ยังใช้ฉากป่าอันงดงามเพื่อชี้ให้เห็นคุณค่าที่ได้จากการเข้าไปสัมผัสธรรมชาติและแสดงถึงสายสัมพันธ์ที่ตัดไม่ขาดระหว่างคนกับป่า

ผลงานอีกเรื่องหนึ่งที่ใช้ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการศึกษาก็คือ บทความของตรีศิลป์ บุญขจร (2559) เรื่อง “เงียบยามไหล ไหวยามลึก”: สหบทและสำนึกสีเขียวใน เพลงแม่น้ำของโขงรัก คำไพโรจน์ โดยบทความนี้ได้ศึกษาหนังสือกวีนิพนธ์เรื่อง เพลงแม่น้ำ ของโขงรัก คำไพโรจน์ ตรีศิลป์ได้นำเสนอให้เห็นว่าหนังสือกวีนิพนธ์เรื่องนี้มีลักษณะของความเป็นสหบทที่นำประสบการณ์และความทรงจำวัยเยาว์ในชนบทของกวี การโยกย้ายพลัดถิ่นเพื่อมาใช้แรงงานในเมืองและต่างแดน การกลับสู่มาตุภูมิและวิถีธรรมชาติจนถึงการเข้าสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ โดยเฉพาะการนำเสนอให้เห็นว่าแม่น้ำโขงประดุจครรภ์มารดาที่ยิ่งใหญ่หล่อเลี้ยงโลก

ดารินทร์ ประดิษฐทัศนีย์ (2559) ได้วิจัยเรื่อง พินิจปัญหาวิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองวรรณกรรมอเมริกันร่วมสมัย โดยผู้เขียนได้ศึกษาวรรณกรรมของอเมริกา 5 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง Ishmael ของแดเนียล์ ควินน์ เรื่อง Body Toxic : An Environmental Memoir ของซูซาน แอนโทเนตตา เรื่อง Refuge An Unnature History of Family and Place ของเทร์รี เทมเพสต์ วิลเลียมส์ เรื่อง Through the Arc of the Rain Forest ของแคเรน เท ยะมะชิตะ และเรื่อง All Over Creation ของ รุท โอะเซะกิ โดยนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการศึกษาวรรณกรรมทั้งห้าเรื่อง ผลการศึกษาพบว่าตัวบทวรรณกรรมต่างก็นำเสนอประเด็นให้ถึงความเชื่อมโยงของปัญหาสิ่งแวดล้อมกับฐานความรู้ทางด้านมนุษยศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นภาษา เรื่องเล่า ความคิด ความเชื่อ จินตนาการและความรู้สึกของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้เป็นทั้งรากเหง้าของปัญหาสิ่งแวดล้อมและองค์ประกอบหนึ่งที่พึงพิจารณาในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม การศึกษาวรรณกรรมแต่ละเรื่องของดารินทร์ได้แสดงให้เห็นถึงประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันไป

Mahasarakham University

ในวรรณกรรมเรื่อง Ishmael นำเสนอให้เห็นว่ากระบวนทัศน์ที่มนุษย์ถือว่าตนเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง ได้สร้างความชอบธรรมให้มนุษย์คิดว่าตนเองมีความชอบธรรมในการกอบโกยผลประโยชน์จากธรรมชาติ วรรณกรรมเรื่อง Body Toxic : An Environmental Memoir นำเสนอให้เห็นถึงแนวคิดปิตาธิปไตยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ตัวตนของผู้ประพันธ์และบทบาทของผู้ประพันธ์ในฐานะนักสิ่งแวดล้อม และยังเน้นความสัมพันธ์ของชนชั้นหรือสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมกับความคิดของบุคคลอีกด้วย กล่าวคือสังคมที่ดำเนินไปด้วยการควบคุมของผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจมักจะเอารัดเอาเปรียบกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสโดยใช้ชุมชนของพวกเขาเป็นพื้นที่ในการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมหรือเป็นที่ทิ้งขยะปนเปื้อนสารพิษต่าง ๆ ส่วนกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสและปราศจากอำนาจในการต่อรอง เช่นผู้อพยพ ก็ถูกครอบงำด้วยความคิดว่าการยอมจำนนและความเงียบเป็นวิธีเอาตัวรอดที่ปลอดภัยที่สุด

ส่วนเรื่อง All Over Creation นำเสนอให้เห็นถึงเรื่องเทคโนโลยีพันธุวิศวกรรมและสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม ตัวบทได้นำเสนอการปะทะสังสรรค์ของตัวละครที่หลากหลายว่ามีท่าทีสนับสนุนและต่อต้านเทคโนโลยีด้านนี้ ซึ่งเหตุผลในการคัดค้านหรือการสนับสนุนนั้นไม่ได้มีแค่เรื่องของสิ่งแวดล้อมเท่านั้นแต่ยังมีเหตุผลเรื่องของความเชื่อทางศาสนาร่วมด้วย วรรณกรรมเรื่อง Refuge An Unnature History of Family and Place ได้นำเสนอให้เห็นมิติที่ซับซ้อนของกระบวนทัศน์ที่มนุษย์ถือว่าตนเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งโดยโยงเข้ากับประเด็นด้านเพศสถานะ กล่าวคือสังคมปิตาธิปไตยกำหนดให้ผู้ชายมีสถานภาพเหนือผู้หญิง สามารถควบคุมและปกครองผู้หญิงซึ่งเชื่อกันว่าอ่อนแอกว่าและมีแนวโน้มที่จะใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล ในกระบวนทัศน์นี้ผู้หญิงถูกจัดวางให้อยู่ข้างเดียวกับธรรมชาติในสถานภาพที่ด้อยกว่าผู้ชายและอารยธรรม สังคมปิตาธิปไตยใช้คำอธิบายนี้เป็นข้ออ้างในการกดขี่ข่มเหง และใช้ประโยชน์จากทั้งผู้หญิงและธรรมชาติ และวรรณกรรม เรื่อง Through the Arc of the Rain Forest ได้วิพากษ์กรอบการพัฒนาทางวัตถุอย่างสุดโต่ง ซึ่งมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติต่อมนุษย์และโลกธรรมชาติในฐานะที่เป็นวัตถุที่จะยังให้เกิดประโยชน์และชี้ให้เห็นมหันตภัยทางสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการที่มนุษย์เข้าไปแทรกแซงและทำลายโลกธรรมชาติ

ในต่างประเทศก็มีผลงานที่ศึกษาวรรณกรรมโดยใช้ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ เช่น กุมารี สิขา (Kumari Shikha, 2011) ได้เขียนบทความเรื่องการวิจารณ์เชิงนิเวศในนวนิยายของอินเดีย (Ecocriticism in Indian Fiction) บทความเรื่องนี้นำเสนอให้เห็นว่าเมื่อนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในงานวรรณกรรมนั้น พบว่ามีนักเขียนชาวอินเดียที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายคนทั้งนักเขียนรุ่นเก่าและนักเขียนรุ่นใหม่ ดังเช่น งานเขียนของ Raja Rao เรื่อง Kanthapura ที่นำเสนอเรื่องให้เห็นว่าแม่น้ำ ภูเขามีความสำคัญและมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์อย่างไร และความเคารพที่มนุษย์มีต่อภูเขาด้วยการเรียกชื่อของภูเขาเป็นเทพเจ้า ผลงานของ Kamala Markandya เรื่อง Nectar in Sieve และเรื่อง The Flood ที่นำเสนอให้เห็นถึงพลังของธรรมชาติ ดังที่นวนิยายเรื่อง Nectar in Sieve ได้เปรียบเทียบให้เห็นว่าธรรมชาติก็เหมือนสัตว์ป่าที่มนุษย์ฝึกไว้ใช้งาน ถ้าหากใช้งานด้วยความระมัดระวังก็จะปลอดภัย แต่ถ้าเมื่อไหร่ที่ขาดความระมัดระวังก็จะถูกขย้ำตายได้ นอกจากนี้ก็มีนักเขียนอีกหลายคนที่นำเสนอให้เห็นความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติว่าสามารถที่ควบคุมและให้โทษกับมนุษย์ได้ ดังเช่น ผลงานของ R.K. Narayan เป็นต้น

Mahasarakham University

นอกจากนี้ก็มีผลงานของ Gurpreet Kaur (2012) เขียนบทความเรื่องหลังอาณานิคมสตรีนิยมเชิงนิเวศในนวนิยายภาษาอังกฤษของอินเดีย (Postcolonial Ecofeminism in Indian Novels in English) โดยบทความนี้ได้นำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการวิเคราะห์นวนิยายของนักเขียนสตรีชาวอินเดีย ซึ่งก็พบว่างานเขียนของผู้หญิงอินเดียได้แสดงให้เห็นว่านวนิยายของสตรีชาวอินเดียมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นและนำเสนอความสัมพันธ์เหล่านี้ในนวนิยาย

จากตัวอย่างของงานวิจัยที่ศึกษาทั้งในด้านพัฒนาการของนวนิยายและในประเด็นทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับงานวรรณกรรม โดยภาพรวมแล้วจะพบว่าในการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญและเผยแพร่ในการศึกษาในนวนิยายไทย ส่วนใหญ่แล้วงานวิจัยที่พบมักจะเป็นงานที่ศึกษาในด้านองค์ประกอบของนวนิยาย หรือการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายบางเล่มหรือผู้แต่งบางคน ดังที่จะพบว่าที่ผ่านมาความสนใจในการศึกษาวรรณกรรมมักจะศึกษาประวัติและพัฒนาการทางด้านเนื้อหาของนวนิยายไทย ศึกษาพัฒนาการในด้านองค์ประกอบของนวนิยายไทย นวนิยายกับประเด็นด้านการเมืองและสังคม ตลอดจนศึกษาพัฒนาการของนวนิยายประเภทต่างๆ ส่วนการบุกเบิกเผยแพร่ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศก็เริ่มมีความสนใจมากขึ้นและมีผลงานของนักวิชาการที่สนใจเริ่มเผยแพร่มากขึ้น

Mahasarakham University

บทที่ 3

ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ยุคก่อนการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2503

ยุคก่อนการพัฒนาสังคมไทยมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะของการพึ่งพาและนอบน้อมต่อธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ความคิดความเชื่อก็ยังมีลักษณะที่นอบน้อมต่อธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ ส่วนผลงานวรรณกรรมในยุคก่อนการพัฒนา นวนิยายได้สื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังที่นวนิยายแนวลูกทุ่งที่นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะของการดำรงชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ส่วนนวนิยายแนวผจญภัยก็แสดงให้เห็นความลึกลับของธรรมชาติ การต่อสู้ระหว่างมนุษย์และสัตว์ประเภทต่าง ๆ ดังนั้นเพื่อนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยว่ามีลักษณะที่น่าสนใจอย่างไร เนื้อหาในบทนี้จึงจะนำเสนอใน 3 ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่

1. บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนา พ.ศ. 2503
2. ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนาระหว่าง พ.ศ. 2475-2503
3. สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนาระหว่าง พ.ศ. 2475 -2503

แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยในยุคก่อนการพัฒนา พ.ศ. 2503

ในยุคก่อนการพัฒนาประเทศไทยยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่เพียงพอกับการดำรงชีวิต และการใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ในยุคนี้วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพยังพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ส่วนนวนิยายไทยนั้นเนื้อหาที่สื่อสารเกี่ยวกับธรรมชาติอาจจะยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน แต่ก็มีลักษณะที่แสดงให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ การนำเสนอในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอใน 2 ประเด็น ได้แก่

1. บริบททางด้านนิเวศของไทยในยุคก่อนการพัฒนา
2. บริบททางด้านนวนิยายไทยในยุคก่อนการพัฒนา

แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1. บริบททางด้านนิเวศของไทยในยุคก่อนการพัฒนา

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติอย่างมาก โดยเฉพาะป่าไม้ที่มีสภาพอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ป่าไม้เป็นศูนย์รวมทรัพยากรอันมีค่าที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทั้งในการดำรงชีวิตและใช้เพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ ต่อมาเมื่อประเทศไทยต้องปรับเปลี่ยนนโยบายไปตามสถานการณ์ทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจโลก จึงส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสภาพธรรมชาติของประเทศไทย โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลง หากจะพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทางด้านธรรมชาติของประเทศไทยในยุคก่อนการพัฒนาแล้วก็อาจจะแบ่งได้เป็นสองระยะดังนี้

Mahasarakham University

ระยะแรกเริ่มจากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2393 – 2411) ในช่วงเวลานี้เริ่มปรากฏความเปลี่ยนแปลงทางด้านธรรมชาติ กล่าวคือ ภายหลังการทำสนธิสัญญากับต่างชาติ โดยเฉพาะการทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ได้ส่งผลให้มีการขยายตัวทางด้านการค้าอย่างมาก เกิดความต้องการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรและการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นเหมืองแร่และป่าไม้เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังมีการพัฒนาอาชีพต่าง ๆ มีการนำวิทยาการตะวันตกมาประยุกต์ใช้มากขึ้น

นอกจากการขยายพื้นที่เพื่อทำการเกษตรแล้ว ในด้านอุตสาหกรรมและเหมืองแร่ก็มีการขยายตัวเช่นเดียวกัน โดยช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ชาวยุโรปได้เข้ามาตั้งโรงงานในสยามเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นโรงสีข้าว โรงงานน้ำตาลทราย อู่ต่อเรือ โรงเลื่อยไม้ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าชาวตะวันตกต้องการดีบุกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแต่งตั้งผู้ว่าราชการเมืองกระ เมืองระนองและเมืองภูเก็ต ซึ่งเคยทำงานขุดแร่ดีบุกมาก่อนระดมไพร่มาขุดแร่ดีบุกอย่างเต็มที่ จึงผลิตดีบุกได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน รัฐบาลก็พลอยได้ผลประโยชน์ไปด้วย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, 2542: 29)

จากนั้นในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) สภาพสังคมและเศรษฐกิจของไทยได้มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องและมีการปฏิรูปทั้งทางการเมืองและสังคมหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งโรงเรียนสมัยใหม่ การยกเลิกทาส การขยายเส้นทางคมนาคม การพัฒนาระบบรถไฟ ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาครัฐก็ได้เข้าไปมีบทบาทในการบริหารจัดการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะไม้สักและเหมืองแร่ ดังที่มีการตั้งกรมป่าไม้ขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบงานด้านนี้โดยเฉพาะและมีการตรากฎหมายห้ามเอกชนตัดไม้สักที่ยังไม่โต ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ปลูกสวนสัก และส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาป่าไม้ ณ ต่างประเทศ หรือการจัดการทรัพยากรเหมืองแร่ รัฐบาลก็ได้ตั้งกรมโลหะและภูมิวิทยาขึ้น เพื่อควบคุมเรื่องนี้และได้มีการออกพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ใน พ.ศ. 2444 อีกด้วย (ปิยนาถ บุนนาค, 2550: 78)

กล่าวกันว่าปัจจัยในการออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติส่วนหนึ่งเพราะเป็นยุคของการล่าอาณานิคมที่ชาวตะวันตกได้เข้ามายึดครองสัมปทานป่าไม้ในพม่าและได้เข้ามาทำไม้ในหัวเมืองทางเหนือและเกิดความขัดแย้งในผลประโยชน์กับเจ้านายฝ่ายเหนือ ดังที่ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2542: 59 - 60) กล่าวว่า รัฐบาลกลางสมัยนั้นได้รับคำแนะนำของมิสเตอร์สเลด (H. Slade) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการป่าไม้ที่เสนอให้รวมอำนาจการอนุญาตทำไม้สักไว้ที่ส่วนกลาง โดยการกำหนดกรรมสิทธิ์ในไม้สักให้เป็นของรัฐบาลกลางและให้การทำไม้เป็นไปตามระเบียบแบบแผน เพื่อเป็นการควบคุมและคุ้มครองป่าตามหลักวิชาการป่าไม้บนแนวคิดว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาประเทศและรัฐสามารถปกป้องทรัพยากรป่าไม้จากการลักลอบตัดไม้ได้ดีกว่า

จากแนวคิดในการจัดการป่าไม้ดังกล่าวทำให้มีการจัดตั้งกรมป่าไม้ไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2439 โดยมีมิสเตอร์สเลด (H. Slade) เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรกทำหน้าที่เก็บเกี่ยวผลประโยชน์และจัดระบบป่าไม้ โดยเฉพาะการทำไม้สักทางภาคเหนือส่งเข้าสู่ศูนย์กลางให้มากที่สุด อีกทั้งยังมีการส่งคนไปเรียนวิชาการทำป่าไม้ในต่างประเทศ และต่อมามีการตั้งโรงเรียนป่าไม้ขึ้นที่จังหวัดแพร่ในปี พ.ศ. 2478 (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2542: 59-60)

Mahasarakham University

ส่วนการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสัตว์ป่าก็เริ่มมีการร่างกฎหมายขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกัน สัตว์ประเภทแรกที่มีการออกกฎหมายคุ้มครอง ก็คือ ช้าง โดยได้มีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาช้างป่า พ.ศ. 2433 แม้ว่าสาระสำคัญของการออกกฎหมายฉบับนี้ส่วนหนึ่งจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการทำไม้ แต่ก็นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสัตว์ป่า

ดังนั้นโดยภาพรวมแล้วสถานการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาวริ่งจนถึงช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พ.ศ. 2475 สภาพธรรมชาติของไทยโดยรวมยังคงความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรธรรมชาติยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ แต่ด้วยปริมาณที่ยังมีจำนวนมาก ดังนั้นผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมจึงยังไม่ปรากฏ แต่ก็นับว่าเป็นช่วงเวลาที่เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงท่าทีที่มีต่อธรรมชาติ เพราะถ้าหากวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นก็จะพบว่าเริ่มมีการมองธรรมชาติในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น มีการสร้างองค์ความรู้เพื่อนำมาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างกฎเกณฑ์และใช้อำนาจรัฐเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ระยะที่สอง คือ ช่วงหลังจาก พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นับว่าเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของประเทศทั้งในด้านการเมือง สังคมและด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รัฐบาลได้มีวิธีการในการจัดการเรื่องป่าไม้และที่ดินใหม่ โดยมีการออกกฎหมายควบคุมและจัดการป่าไม้เพื่อปกป้องทรัพยากรของรัฐ ดังที่มีการออกพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 เพื่อเป็นการจัดระบบสิทธิของรัฐในที่ดินและป่าไม้ เนื่องจากในอดีตไม่มีกฎหมายที่ควบคุมไปถึงที่ดินอันเป็นพื้นที่ป่าไว้ และได้ออกพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 เพื่อเป็นการรวมกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำไม้ที่กระจัดกระจายมารวมไว้เป็นกฎหมายฉบับเดียว

ระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2488 เป็นช่วงเวลาที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้เข้าร่วมสงครามแม้จะไม่ตกอยู่ในฐานะของผู้แพ้สงคราม แต่ก็ได้รับความเสียหายจากสงครามไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาติอื่น และผลจากสงครามโลกครั้งนี้ ทำให้ไทยต้องกอบกู้สถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจด้วยการนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ประโยชน์ รัฐบาลจึงได้ดำเนินการก่อตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เมื่อปี พ.ศ. 2490 และตั้งบริษัททำไม้ประจำจังหวัดขึ้นเพื่อนำไม้ออกมาขาย แต่ด้วยสภาพพื้นที่ป่าที่ลดน้อยลงจากการเข้าไปใช้พื้นที่เพื่อทำการเกษตร ทำให้ปริมาณไม้สักลดลงอย่างมากในพื้นที่ป่า (ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย, 2549: 9 - 7)

ส่วนกระแสความตื่นตัวและสนใจเรื่องธรรมชาติในช่วงก่อน พ.ศ. 2500 ก็เริ่มมีความสนใจในด้านของการดูแลและคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ เพราะระบบการศึกษาที่เริ่มพัฒนาขึ้น จึงมีกลุ่มคนที่มีการศึกษาหันมาสนใจเรื่องราวของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้รวมตัวกันตั้งเป็นสมาคมขึ้น โดยกลุ่มแรก ๆ ที่ตั้งขึ้นเพื่อทำกิจกรรมและเคลื่อนไหวเกี่ยวกับธรรมชาติ คือกลุ่มของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ได้ก่อตั้งนิยมไพรสมาคมขึ้นในปี พ.ศ. 2490 โดยมีนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เป็นเลขาธิการ นิยมไพรสมาคมนี้มีบทบาทในการส่งเสริมและผลักดันการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้และสัตว์ป่า ผลงานที่สำคัญของสมาคมนี้คือ การผลักดันให้รัฐบาลออกพระราชบัญญัติสงวนและคุมครองสัตว์ป่า

Mahasarakham University

พ.ศ. 2503 ในเวลาต่อมานิยมไพรสมาคมได้พัฒนาขึ้นเป็นมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย

โดยภาพรวมแล้วสถานการณ์ทางด้านนิเวศของประเทศไทยก่อนเข้าสู่ยุคการพัฒนาประเทศนั้น ยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีปริมาณเพียงพอทั้งในด้านการส่งออกและการใช้ประโยชน์ภายในประเทศ ดังนั้นปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงยังไม่ปรากฏในช่วงระยะเวลานี้ แต่ก็เริ่มมีความเคลื่อนไหวทั้งของภาครัฐและภาคประชาชนในด้านสิ่งแวดล้อม ดังที่ภาครัฐเริ่มปรับปรุงกฎหมายไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมายดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนภาคประชาชนก็มีการตั้งกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

2. บริบททางด้านนวนิยายไทยในยุคก่อนการพัฒนา

ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่สำคัญของประเทศไทย เช่นเดียวกับความเคลื่อนไหวของแวดวงนวนิยายที่เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านเนื้อหาของนวนิยาย ดังที่ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547: 31 – 32) ได้กล่าวถึงลักษณะความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหานวนิยายไทยว่า แม้ช่วงหลัง พ.ศ. 2475 นักเขียนจะยังคงนำเสนอเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรัก แต่ก็เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงในการนำเสนอ แต่ก็เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านเนื้อหาของนวนิยายมากขึ้น ดังที่มีนวนิยายบางเรื่องได้สะท้อนให้เห็นแง่มุมชีวิต อุดมการณ์เสรีภาพและความเสมอภาคที่แพร่กระจายไปในหมู่ราษฎรมีผลให้ผู้ได้รับการศึกษาส่วนหนึ่งสนใจคนยากจนและหญิงโสเภณีซึ่งเป็นชนชั้นต่ำของสังคม และทำให้เกิดเนื้อหาใหม่ซึ่งสร้างแนวโน้มให้นวนิยายไทย นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ยังทำให้ชนชั้นสูงหรือที่เรียกว่าผู้ดี ไม่ใช่ชนชั้นเดียวที่อยู่ในสมาคมชั้นสูง ชนชั้นนี้ต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ นวนิยายบางส่วนสะท้อนให้เห็นการเสนอความคิดเห็นเพื่อเปลี่ยนแปลงค่านิยมในการประกอบอาชีพของชนชั้นสูง จากการยึดอาชีพรับราชการมาเป็นการเลือกอาชีพพ่อค้า

จากนั้นในช่วงหลังจากพ.ศ. 2490 ก็เริ่มมีนวนิยายเพื่อชีวิต อันเป็นผลมาจากการพัฒนานวนิยายเสนอปัญหาสังคมและการเมือง แม้ว่าจุดเริ่มต้นนวนิยายอาจจะเป็นเพียงคลื่นเล็กๆ และยังไม่โดดเด่นนักทางด้านศิลปะการเขียนนวนิยายเนื่องจากอยู่ในระยะทดลองหรือระยะเริ่มต้น แต่ก็นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและเด่นชัดมากขึ้น (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547: 148) ตัวอย่างของนวนิยายแนวเพื่อชีวิตในยุคนี้ ได้แก่นวนิยายเรื่องพัทยา ของดาวหาง เป็นต้น

อาจจะกล่าวได้ว่านวนิยายไทยในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเนื้อเรื่องมุ่งเสนอเรื่องความรัก ถ่ายทอดมุมมองสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ยังไม่มีวรรณกรรมที่สื่อความด้านธรรมชาติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งสื่อสารแนวคิดด้านการอนุรักษ์หรือการปลุกความตื่นตัวให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามนวนิยายที่ปรากฏในยุคนี้ก็มีเนื้อหาที่สามารถอธิบายให้เห็นความเชื่อมโยงกับธรรมชาติได้ โดยเฉพาะนวนิยายแนวลูกทุ่งที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ นวนิยายแนวลูกทุ่งยุคแรกที่น่าสนใจ ก็คือ นวนิยายเรื่องแผลเก่าและแสนแสบ ผลงานของไม้ เมืองเดิม เป็นนวนิยายที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ กล่าวคือ นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นวิถีชีวิตของตัวละครที่พึ่งพาธรรมชาติ และมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์แนบแน่นกับธรรมชาติ

Mahasarakham University

นอกจากนี้ก็มีนวนิยายที่นำเสนอเรื่องราวของตัวละครสัตว์ นวนิยายที่น่าสนใจก็คือ นวนิยายเรื่องพลายมลิวัลลิ์ ผลงานของถนอม มหาเปารยะ นวนิยายเรื่องนี้มีลักษณะที่น่าสนใจก็คือ การนำเสนอตัวละครที่เป็นสัตว์ แสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างมนุษย์กับช้าง สุดท้ายก็จบลงด้วยความเศร้าเมื่อช้างพลายมลิวัลลิ์ทำร้ายเผือก ควาญประจำตัวจนตาย การเล่าเรื่องด้วยการนำเสนอให้เห็นความผูกพันและจบลงด้วยความเศร้านั้นทำให้มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ว่ามีทั้งแนบแน่นและความเป็นอื่น อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าสัตว์ยังมีสัญชาตญาณอันไม่น่าไว้วางใจ

หลังจากนั้น นวนิยายเรื่องทุ่งมหาราช ของเรียมเองได้นำเสนอให้เห็นความขัดแย้งและการช่วงชิงพื้นที่ป่าไม้ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน พร้อมทั้งแสดงให้เห็นวิธีคิดในการจัดการบริหารพื้นที่ป่าไม้ของชาวบ้านด้วย ส่วนนวนิยายแนวผจญภัย นวนิยายแนวนี้จะนำเสนอสถานการณ์เสี่ยงอันตราย ซึ่งบางครั้งอาจเป็นเหตุการณ์ที่มหัศจรรย์เหนือธรรมชาติอันเกิดจากจินตนาการของผู้แต่ง นอกจากนี้ยังมีการต่อสู้และเรื่องราวเกี่ยวข้องกับสตรี และเหตุการณ์ร้ายแรงต่างๆ ซึ่งตัวเอกของเรื่องต้องเผชิญแต่ในที่สุดจะคลี่คลายไปในทางที่ดี (สุพรรณี วราทร, 2519: 16 - 17) และหนึ่งในผลงานยุคบุกเบิกที่ได้รับความนิยมจากกลุ่มคนอ่าน คือ ผลงานเรื่อง ล่องไพร ของน้อย อินทนนท์ ที่นำเสนอการเดินทางเข้าไปในป่าและต้องเผชิญกับอุปสรรคหลากหลายทั้งจากธรรมชาติและจากมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งนวนิยายชุดล่องไพรนำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติทั้งในด้านที่สื่อความให้เห็นว่าป่าไม้เป็นพื้นที่ที่มีทั้งความลึกลับน่ากลัว ป่าไม้เป็นพื้นที่ให้ความสุข ความสงบ และขณะเดียวกันป่าไม้ก็เป็นพื้นที่พิสูจน์ศักยภาพของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นความกล้าหาญ ความอดทนตลอดจนความสัมพันธ์และมิตรภาพระหว่างชายหญิงอีกด้วย

นอกจากนวนิยายชุดล่องไพรแล้ว น้อย อินทนนท์ก็ยังมีผลงานอีกหนึ่งเรื่องที่นำเสนอออกมาในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันนั่นคือ นวนิยายเรื่องลูกไพร เรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวการผจญภัยของเด็กชายสองคนคือ แสน สะท้านเด็กชายชาวกรุงเทพที่ติดตามพ่อไปทำงานในป่าและเด็กกะเหรี่ยงชื่อเชิงที่เป็นลูกชายของคนติดตามรับใช้พ่อของแสน สะท้าน เด็กทั้งสองหลงป่า และเดินทางค้นหาทางออก ระหว่างการเดินทางก็เผชิญกับสถานการณ์ที่อันตรายทั้งจากชนเผ่าลึกลับ ต้องพบกับสัตว์ป่าที่ดุร้าย เด็กทั้งสองใช้ไหวพริบในการเอาตัวรอด และกลับบ้านได้สำเร็จ นวนิยายเรื่องลูกไพรแม้จะเป็นนวนิยายเยาวชนที่มีการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับตัวละครเด็ก แต่ก็นำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่สื่อให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตจากธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่านวนิยายในยุคก่อนการพัฒนา แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะที่พึ่งพาธรรมชาติและมีลักษณะความนอบน้อมต่อธรรมชาติ ตลอดจนการต่อสู้และเรียนรู้จากธรรมชาติ

Mahasarakham University

ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนาระหว่าง พ.ศ. 2475-2503

ภาพแทนเป็นการนำเสนอจะเป็นการเลือกเอาลักษณะบางอย่างมานำเสนอนำมากล่าวเน้นย้ำโดยให้ความสำคัญนั้น เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวนำมาใช้ในการศึกษานวนิยายที่นำเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้วก็จะพบว่าบทวรรณกรรมเพื่อนำเสนอให้เห็นว่ามนุษย์มีทัศนะและชุดความคิดต่อธรรมชาติอย่างไร จากการศึกษานวนิยายไทยที่ตีพิมพ์ในระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2503 โดยศึกษาจากนวนิยายจำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ นวนิยายเรื่องแผลเก่า แสนแสบ ทุ่งมหาราช ล่องไพร ลูกไพรและพลายมลิวัลลิ์ พบว่านวนิยายได้แสดงให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5 ภาพแทน ได้แก่

1. ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของมนุษย์
2. ธรรมชาติคือความเป็นอื่น
3. ธรรมชาติคือสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์
4. ธรรมชาติคือบุรุษเพศ
5. ธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้

แต่ละภาพแทนมีรายละเอียด ดังนี้

1. ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของมนุษย์

ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของมนุษย์เป็นการนำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นผู้หล่อเลี้ยงและแหล่งทรัพยากรที่สำคัญในการดำรงชีวิต โดยจากการศึกษานวนิยายที่ตีพิมพ์ในยุคก่อนการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นนวนิยายแนวลูกทุ่งเรื่องแผลเก่า แสนแสบ ผลงานของไม้ เมืองเดิม นวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชของเรียมเอง นวนิยายเรื่องล่องไพร และลูกไพร ของน้อย อินทนนท์ นวนิยายเหล่านี้ได้นำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติมีความสำคัญในการเป็นที่พึ่งพิงสำหรับการประกอบอาชีพ ที่พึ่งสำหรับการทำมาหากิน การเป็นแหล่งทรัพยากรจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ดังตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ในนวนิยายแนวลูกทุ่งซึ่งเป็นนวนิยายที่นำเสนอเกี่ยวกับความเป็นไปของสังคมชนบทและวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ลักษณะนวนิยายแนวลูกทุ่ง (Peasant Novel) เป็นนวนิยายที่กล่าวถึงชีวิตของคนบ้านนอกและภูมิลำเนาที่เขาอาศัยอยู่ ซึ่งคำว่า “ลูกทุ่ง” ไม่ได้หมายความว่าเป็นทุ่งนาอย่างเดียว หากยังหมายถึงไร่ สวน เหมืองแร่ ป่า หรือทะเลอีกด้วย (เจือ สตะเวทิน, 2510: 80) นักเขียนชาวไทยที่บุกเบิกนวนิยายแนวลูกทุ่ง คือ ไม้ เมืองเดิม ซึ่งเป็นนามปากกาของก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ผลงานนวนิยายแนวลูกทุ่งเรื่องแรกของไม้ เมืองเดิม คือ เรื่องแผลเก่า ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2479 และหลังจากตีพิมพ์นวนิยายเรื่องแรกและผลงานได้รับความนิยมก็มีผลงานเรื่องที่สองตามมานั่นคือ เรื่องแสนแสบตีพิมพ์ซึ่งได้ตีพิมพ์ออกมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน หลังจากนั้นไม้ เมืองเดิมก็มีผลงานแนวลูกทุ่งออกมาอีกหลายเรื่อง แต่ในการศึกษานี้ทางผู้วิจัยเลือกเฉพาะนวนิยายเรื่องแผลเก่าและแสนแสบมาใช้ในการศึกษาเพราะทั้งสองเรื่องถือว่าเป็นนวนิยายแนวท้องทุ่งชนบทยุคแรก ๆ ของไทย

เนื้อเรื่องของแผลเก่าเล่าถึงเรื่องราวที่ทุ่งบางกะปิ นำเสนอเนื้อเรื่องผ่านความสัมพันธ์ของครอบครัวสองครอบครัวที่มีความขัดแย้งกันคือครอบครัวของผู้ใหญ่เขียนและครอบครัวนายเรือง โดยมีตัวละครเอกคือขวัญลูกชายผู้ใหญ่เขียนและเรียมลูกสาวนายเรือง ทั้งสองครอบครัวเคยมีความขัดแย้งกัน เพราะนายเรืองรุกล้ำที่นาของผู้ใหญ่เขียนและกลายเป็นคดีความขึ้น แต่นายเรืองแพ้คดีจึงประกาศตัวเป็นศัตรูกับผู้ใหญ่เขียน แต่ก็มีเหตุการณ์ที่ทำให้ครอบครัวทั้งสองต้องมาเกี่ยวข้องกัน เพราะขวัญรักกับเรียมลูกสาวนายเรือง ขวัญกับเรียมแอบนัดพบกันอยู่บ่อยครั้งและได้ไปสาบานรักต่อ

Mahasarakham University

หน้าศาลเจ้าพ่อไทร และเพื่อเป็นเครื่องยืนยันความรัก แต่แล้วทุกอย่างก็ไม่เป็นไปตามที่หวัง เมื่อเรียมถูกขายให้คุณนายทองคำที่บางกอก ต่อมาคุณนายทองคำเห็นว่าเรียมมีใบหน้าคล้ายลูกสาวของตนที่ตายไป จึงรักและเอ็นดูเรียมเป็นพิเศษและขอซื้อตัวเรียมมาเป็นลูกบุญธรรม ดังนั้นเมื่อขวัญรู้ว่าตาเรืองขายเรียมให้เป็นลูกของคุณนายทองคำ ก็ทำให้เขาเสียใจมากเพราะโอกาสที่จะได้แต่งงานกันนั้นแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย แต่ขวัญยังเชื่อในคำสาบานว่าเรียมจะกลับมาใช้ชีวิตร่วมกัน ผู้ใหญ่เขียนเห็นว่าน่าจะให้ขวัญบวชจะได้ทำให้ขวัญสงบลง

เมื่อเป็นลูกบุญธรรมของคุณนายทองคำชีวิตของเรียมก็เปลี่ยนไป เริ่มหลงใหลไปกับชีวิตในเมืองบางกอก โดยมีสมชายอดีตคู่หมั้นของลูกสาวคุณนายทองคำเข้ามาชอบพอกับเรียม เขาใช้ความเจริญของเมืองบางกอกมัดใจเรียม ซึ่งเรียมเองก็พอใจกับความเป็นอยู่ที่หรูหรา เริ่มมองว่าสมชายรักจริง ที่สำคัญความรู้สึกของเริ่มที่มีต่อขวัญก็เปลี่ยนไป โดยเรียมมองขวัญว่าเป็นเพียงพวกป่าเถื่อนด้อยพัฒนา ส่วนขวัญเฝ้าเวียนวนภาวนาต่อหน้าศาลเจ้าพ่อไทร ให้ดลใจให้เรียมนึกถึงคำสัญญา จนกระทั่งเมื่อนางรวยป่วย เรียมจึงต้องกลับมาเยี่ยมบ้าน ขวัญดีใจรีบไปหาเรียม เมื่อเรียมกลับมาบ้านเกิด ขวัญก็ต้องผิดหวังเมื่อเรียมดูสูงส่งไม่เหมือนเรียมคนเดิม และเรียมได้หนีขวัญกลับบางกอกทั้งที่สัญญาว่าจะมาพบในตอนกลางคืน ขวัญเสียใจมากจะฆ่าตัวตายต่อหน้าศาลเจ้าพ่อไทร แต่ผู้ใหญ่เขียนมาขวางไว้ และขอให้ขวัญบวช ส่วนเรียมเมื่อกลับบางกอกก็รับการขอแต่งงานจากสมชาย

แต่แล้วนางรวยแม่ของเรียมก็ล้มป่วยอีกครั้ง ทำให้เรียมต้องกลับมาดูแลแม่ ช่วงเวลา 3 วันที่อยู่บางกะปิ เรียมตัดสินใจจะอยู่กับขวัญ ทั้งคู่มีความสุขอย่างมาก แต่เรียมไม่สามารถกำหนดชะตาชีวิตตัวเองได้เพราะต้องอยู่ในความปกครองของคุณนายทองคำ ส่วนเรียมเมื่อนางรวยตายก็ได้จัดงานศพให้หลังจากเสร็จงานศพ สมชายก็มาตามเรียมกลับบางกอกเพราะคุณนายทองคำป่วย เรียมจำใจต้องกลับทั้งที่วันนี้เป็นวันบวชของขวัญ เรียมตั้งใจจะกลับไปบอกคุณนายทองคำว่าตนเองเป็นเมียขวัญ และจะไม่แต่งงานกับสมชาย

ขวัญเมื่อรู้ว่าเรียมจะกลับไปบางกอกก็คลุ้มคลั่งเสียสติคว้ามีดคู่ใจโดดลงจากเรือนออกไปตาหาเรียม ซึ่งขณะนั้นเรียมกำลังพาสมชายไปเที่ยวท้องนา ในระหว่างที่เดินเที่ยวท้องนาด้วยกันเรียมตัดสินใจบอกสมชายว่ารักและอยากแต่งงานกับขวัญจะไม่แต่งงานกับสมชาย ซึ่งสมชายก็ไม่บังคับเพราะต้องการเพียงสมบัติของคุณนายทองคำอย่างเดียว ในขณะนั้นขวัญที่ตามมาจากบ้านก็มาพบการพูดคุยกันของเรียมกับสมชายทำให้ขวัญเข้าใจผิดคิดว่าเรียมจะหนีขวัญไปอยู่บางกอก ขวัญจึงคลั่งทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้ารวมทั้งฆ่าเริญกับสมุนตาย ทำให้สมชายยิงขวัญตายไปต่อหน้าเรียม เรียมจึงได้ตัดสินใจกระโดดลงน้ำและถูกมีดแทงที่คอตายตามขวัญ ณ ท้องน้ำอันเป็นสถานที่ที่ทั้งสองคนเคยมีความสุขด้วยกัน

หลังจากตีพิมพ์นวนิยายเรื่องแรกและได้รับความนิยมจากผู้อ่าน ไม้ เมืองเดิมก็มีผลงานแนวลูกทุ่งเรื่องแสนแสบตีพิมพ์ปลายปี พ.ศ. 2479 นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอชีวิตของแผลงชายหนุ่มชาวตำบลแสนแสบ เมื่อพ่อแม่ของแผลงตาย ตาเชื่อมผู้เป็นลุงก็รับอุปการะเลี้ยงดู โดยก่อนที่พ่อของแผลงจะเสียชีวิตก็ได้ขอให้พี่ชายคือ ตาเชื่อมเป็นคนดูแลลูกและที่นา และมีข้อตกลงว่าถ้าแผลงโตเป็นหนุ่มตาเชื่อมจะต้องยกที่นาให้กับแผลง แต่ครั้นแผลงโตเป็นหนุ่มตาเชื่อมกลับไม่ทำตามสัญญาที่ให้ไว้กับน้องชายของตน และหาทางยึดที่นามาเป็นของตน โดยออกอุบายหลอกให้แผลงเดินทางไปซื้อควายแล้วให้คนไปดักทำร้าย แต่แผลงต่อสู้และเอาตัวรอดจากการทำร้ายไปได้

Mahasarakham University

ผ่านไปสามเดือนแผลงนำควายที่ซื้อมากลับมาถึงทุ่งแสนแสบ ขณะนั้นตาเชื่อมกำลังลงแขกเกี่ยวข้าวในที่นา โดยปีนี้มีชวนลูกชายกลับมาจากบางกอกมาร่วมลงแขกด้วย แม้ว่าแผลงจะหายไปจากแสนแสบเพียงสามเดือนแต่สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในตำบลแสนแสบได้สร้างความแปลกใจให้กับแผลงอย่างมากเพราะว่าหลายคนที่เขารู้จัก เคยรักและชอบพอกันกับเขาต่างก็เปลี่ยนแปลงไป โดยสาวๆ ต่างพากันแต่งตัวทันสมัย แต่งหน้าทาปากเหมือนผู้หญิงบางกอก คำพูดก็เปลี่ยนแปลงไป และที่สำคัญไม่มีใครอยากพบปะพูดคุยกับแผลง เพราะเห็นว่าเป็นหนุ่มบ้านนอกกิริยาท่าทางการพูดจาก็ดูไม่มีมารยาท ทำให้คนที่รู้จักกันและเคยรักกันมาก่อนทั้งโปรยและซ้อยพยายามหลบหน้าและเหินห่างกับเขาเพราะต่างก็เริ่มชอบพอหนุ่มบางกอกเช่นกัน

หลังจากวันลงแขกเกี่ยวข้าวที่นาตาเชื่อมเสร็จแล้วแผลงก็ได้ไปขอที่นาคืนจากตาเชื่อม แต่ตาเชื่อมไม่ยอมยกให้และกล่าวว่าแผลงไม่เคยมีที่นามาก่อน อีกทั้งยังบอกว่าพ่อของแผลงไม่มีมรดกอะไรทิ้งไว้เลย และใส่ร้ายว่าแผลงไปขโมยควายคนอื่นมาและได้ฆ่าเจ้าของควายตาย ดังนั้นตาเชื่อมจึงไปตามกำนันตำบลแสนแสบให้มาจับแผลง แผลงเองเมื่อรู้ว่าตัวเองถูกตาเชื่อมโกงแล้วก็รู้สึกเสียใจและหนีไปจากแสนแสบ โดยไปอาศัยอยู่ที่บริเวณศาลเจ้าขวัญและแม่เรียมรอยต่อของบางกะปิกับแสนแสบ

ต่อมามีเหตุการณ์ที่ควายอ้ายหลักซึ่งเป็นควายที่แผลงไปซื้อมาจากหนองจอกไปขวิดตาเชื่อมจนเสียชีวิต แผลงจึงกลับไปบ้านที่แสนแสบและได้พบกับซ้อยลูกของตาเชื่อม ในตอนท้ายของเรื่องแผลงได้ฆ่าเทียมที่เป็นคนใส่ร้ายแผลงมาตลอดตายและได้กลับไปอยู่บ้านที่แสนแสบตามเดิม

จากเนื้อหาของนวนิยายเรื่องแผลเก่าและแสนแสบ จะเห็นว่านวนิยายนำเสนอเรื่องความรักและความขัดแย้งระหว่างครอบครัวของตัวละครเอกแต่ถ้าพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแล้ว สิ่งที่นวนิยายนำเสนอได้อย่างโดดเด่น ก็คือ การถ่ายทอดวิถีชีวิตที่สัมพันธ์และแนบแน่นกับธรรมชาติ โดยนวนิยายได้เล่าถึงวิถีชีวิตของชาวนาที่ปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของพวกเขาก็คือ ท้องทุ่งนาและสายน้ำซึ่งเป็นต้นทุนธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิตของพวกเขานวนิยายลูกทุ่งของไม้เมืองเดิมนำเสนอให้เห็นการพึ่งพิงธรรมชาติที่สื่อผ่านตัวละครเอกของเรื่องนั่นคือ ขวัญในเรื่องแผลเก่าและแผลงในเรื่องแสนแสบ

ขวัญในเรื่องแผลเก่าเป็นหนุ่มทุ่งบางกะปิเติบโตมากับทุ่งนาและคลองแสนแสบ มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับท้องถิ่นและดำรงชีวิตด้วยความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากชีวิตประจำวันของขวัญที่วิถีชีวิตของเขาเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่าขวัญมีความสุขกับการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังที่เขาได้กล่าวกับเรียมว่าถ้าหากได้แต่งงานกันเขาก็หวังว่าจะใช้ชีวิตอยู่กับท้องนา พึ่งพาธรรมชาติ ทำมาหากินกันอย่างมีความสุข ดังที่ว่า

> “พี่คิดถึงวันหน้าแล้วก็อยากจะร้องไห้เสียงดัง ๆ พอได้โล่งใจพี่คิดเผลอไปว่า ถ้าผู้ใหญ่เขาดีกันแล้ว พี่จะให้พ่อแกไปสู่ขอเจ้า แล้วต่อไปเราคงเป็นสุขจริงๆ หัวใจของพี่ไม่แส่หาอะไรมากมาย ในน้ำมีปลาในนามีข้าวและที่บ้านมีเรียมอยู่พี่ก็แสนสบาย เมื่อพ้นหน้าเกี่ยวหน้าลานแล้วเราก็มีเงินซื้อทองแต่งเที่ยวงานวัด”
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2537: 17)

Mahasarakham University

ส่วนแผลงในนวนิยายเรื่องแสนแสบ ก็เป็นตัวละครที่สื่อความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เขาเป็นคนรักถิ่นฐานบ้านเกิด ปกป้องท้องถิ่น อีกทั้งยังมีความผูกพันกับธรรมชาติอย่างแนบแน่น เนื้อเรื่องกล่าวถึงแผลงว่าเป็นลูกกำพร้าที่ลุงเลี้ยงดูมาตั้งแต่เด็ก จากนั้นแผลงก็เป็นเรี่ยวแรงสำคัญของครอบครัวตาเชื่อมในการทำนา ดูแลสัตว์เลี้ยง เมื่อถูกลุงโกงที่นาแผลงจึงหนีออกไปจากชุมชนไปอาศัยอยู่บริเวณศาลเจ้าพ่อขวัญเจ้าแม่เรียมที่ตั้งอยู่รอยต่อของบางกะปิกับแสนแสบ แผลงต้องใช้ชีวิตเพียงลำพังอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ จนกระทั่งเมื่อควายอ้ายหลักขวิดตาเชื่อมเสียชีวิต แผลงจึงกลับมาบ้านที่แสนแสบอีกครั้งเพื่อไหว้ศพตาเชื่อม ในตอนท้ายของเรื่องแผลงได้ฆ่าเทียมที่เป็นคนคอยใส่ร้ายเขาตลอดมาและได้พบกับโปรยคนรักของเขา และในตอนจบทุกคนก็เข้าใจว่าเหตุการณ์ที่ผ่านมานั้นแผลงไม่ใช่คนผิดเขาจึงได้กลับไปอยู่ที่แสนแสบดังเดิม

จากการนำเสนอเรื่องราวชีวิตของแผลงที่ปรากฏในนวนิยาย เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแผลงกับธรรมชาติจะพบว่าแผลงเป็นตัวละครที่มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดแนบแน่นกับชนบทและผูกพันกับธรรมชาติ ดังที่นวนิยายได้บรรยายให้เห็นวิถีชีวิตของแผลงที่ใช้ชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติในตอนต้นเรื่องที่ว่า

> “หัวน้ำขึ้นของเดือน 11 กุ้งปลากำลังหลากมากับน้ำใหม่ ข้าวก็ตั้งท้อง บางแห่งแก่ใกล้เกี่ยว พวกบ้านนาที่ว่างงานก็หาลำไพ่อื่น แต่ผู้ขยันอย่างยอดคือ แผลง ลกเจ้าท้ายน้ำแสนแสบ เจ้าหนุ่มที่คิดจะหาทรัพย์ในดินสินในน้ำ ด้วยบากบั่นมานะ เพราะมันถือว่าจนไม่เหมือนยังเพื่อนหนุ่มอื่น”
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 1-2)

นอกจากจะใช้ชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างแนบแน่นแล้ว แผลงก็แสดงให้เห็นว่าเขารักท้องถิ่น รักธรรมชาติที่อยู่รอบตัว และมองว่าชีวิตของตนก็เหมือนดังธรรมชาติ เมื่อถูกไล่ออกจากชุมชน เขาก็หนีไปอยู่ในพื้นที่ที่เขาอยู่ได้อย่างปลอดภัย นั่นก็คือบริเวณต้นไทร และเมื่อไปหลบอยู่ที่ต้นไทรแผลงก็ที่ไม่ได้รู้สึกยากลำบากกับการอยู่กับธรรมชาติ ดังที่แผลงกล่าวต่อหน้าคนที่มายืนดูเขาก่อนจะออกเดินทางไปว่า “ถึงชายคาในแสนแสบมันจะไร้แต่ท้องน้ำและทุ่งท่าทิวไม้ยังเป็นของกู แล้วมึงก็จะได้รู้จักอ้ายคนนอนกลางดินกินกลางน้ำในวันหน้า” (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 74)

การที่แผลงประกาศต่อหน้าคนอื่น ๆ เช่นนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าเขามีพลังศรัทธาต่อธรรมชาติว่าจะโอบอุ้มเขาให้ปลอดภัย และเมื่อไปอาศัยอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อขวัญ เจ้าแม่เรียม แผลงก็ได้แสดงให้เห็นว่าชีวิตของเขาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ ดังที่มีการบรรยายถึงแผลงว่าเขาอาศัยฝากชีวิตไว้กับธรรมชาติเป็น “อ้ายคนหนุ่มที่อาศัยท้องน้ำและนาเขินแอบแฝงฝากชีวิตอยู่กับธรรมชาติ” (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 78)

จะเห็นว่าทั้งขวัญและแผลงต่างก็เป็นตัวละครที่มีชีวิตที่อยู่กับชนบทและมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและนอบน้อมต่อธรรมชาติ ตัวละครทั้งสองไม่ได้เห็นว่าชนบทและธรรมชาติมีความน่ากลัว ดังคำพูดที่ตัวละครสื่อออกมาไม่ว่าจะเป็น “ข้าก็จะเอาลำน้ำนี้เป็นวังอาศัย” และ “ฝากชีวิตอยู่กับธรรมชาติ” หรือ“ท้องน้ำและทุ่งท่าทิวไม้ยังเป็นของกู” ข้อความเหล่านี้ล้วนเป็นข้อความที่สื่อถึงธรรมชาติ แสดงออกถึงความเคารพต่อธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นที่พึ่งพิงของมนุษย์ ซึ่งเป็นลักษณะของผู้คนในสังคมไทยยุคก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตรับกระแสความเจริญทาง

Mahasarakham University

เศรษฐกิจและการพัฒนาที่หลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทย ดังที่กล่าวกันว่า “คนในพื้นแผ่นดินนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ” (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 73)

2. ธรรมชาติคือความเป็นอื่น

ความเป็นอื่นเป็นแนวมโนทัศน์ที่มีพื้นฐานมาจากวิธีคิดการแบ่งแยกสิ่งต่าง ๆ เป็นคู่ตรงข้าม โดยเฉพาะการแบ่งแยกระหว่างเอกลักษณ์กับความแตกต่าง (identity / differfence) หรือการแบ่งแยกตัวเรากับคนอื่น (self/other) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554: 3 – 36) การแบ่งแยกเช่นนี้นั้นส่วนหนึ่งก็อาจจะเพื่อสร้างความชอบธรรมในการครอบครองของฝ่ายที่มีความเหนือกว่า เช่นเดียวกันเมื่อนำมาใช้กับการสร้างธรรมชาติให้เป็นอื่น ก็อาจจะเป็นไปเพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ดังที่จะเห็นได้ว่านวนิยายในยุคก่อนการพัฒนาแม้จะนำเสนอให้เห็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มีการสื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงท่าทีที่มีต่อธรรมชาติเช่นกัน ดังที่จะพบว่าได้มีนวนิยายที่สื่อให้เห็นถึงความแปลกแยกเป็นอื่นต่อธรรมชาติ ประเด็นนี้ส่วนหนึ่งก็เชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่มีความทันสมัยมากขึ้นและวิถีชีวิตที่ไม่ได้สัมพันธ์กับธรรมชาติก็ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อการมองธรรมชาติ ดังที่จะเห็นจากตัวอย่างนวนิยายแนวลูกทุ่งของไม้ เมืองเดิมที่นำเสนอให้เห็นว่าเมื่อคนเมืองเข้ามามีบทบาทต่อชนบท พร้อมกับนำความทันสมัยมาสู่ชุมชนก็ทำให้ธรรมชาติกลายเป็นอื่นสำหรับชีวิตคนชนบท ดังปรากฏในนวนิยายเรื่องแผลเก่าและแสนแสบ

เริ่มจากนวนิยายเรื่องแผลเก่า ที่มีสมชายเป็นตัวแทนของความทันสมัย นวนิยายเล่าถึงสมชายว่าเขาเป็นคู่หมั้นกับลูกสาวคุณนายทองคำ แต่เมื่อลูกสาวของคุณนายทองคำตายเขาก็ยังแวะเวียนมาเยี่ยมคุณนายทองคำ จนกระทั่งเมื่อคุณนายทองคำรับเรียมเป็นลูกบุญธรรม เขาได้พบกับเรียมและชอบพอกัน สมชายเป็นหนุ่มบางกอกที่เติบโตอยู่ในสังคมสมัยใหม่ มีวิถีชีวิตที่ทันสมัย และไม่ได้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อได้รู้จักกับเรียมเขาก็ชักชวนให้เรียมได้รู้จักความทันสมัยของคนบางกอก “ทุก ๆ แห่งที่สมชายรู้จักมักคุ้นเรียมเจ้าก็ต้องรู้จักมักคุ้นไปด้วย” (ไม้ เมืองเดิม, 2537: 50) สำหรับความสัมพันธ์กับธรรมชาติของสมชายนั้นตลอดทั้งเรื่องก็ไม่พบว่าสมชายมีวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติเลย จึงกล่าวได้ว่าสมชายเป็นภาพแทนคนเมืองมีความทันสมัยแต่เหินห่างจากธรรมชาติ

ส่วนนวนิยายเรื่องแสนแสบก็มีตัวละครชวนที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เริ่มเหินห่างจากธรรมชาติ ชวนแม้จะเป็นลูกชายของตาเชื่อม แต่เขาถูกส่งไปเรียนและใช้ชีวิตในบางกอกเป็นเวลานานจนกลายเป็นคนเมืองดังจะเห็นได้ว่าชวนใช้ชีวิตกลมกลืนกับวิถีเมืองไม่ว่าจะเป็นการแต่งตัวทันสมัย ท่องเที่ยวไปยังสถานบันเทิงสมัยใหม่ ต่อมาชวนได้กลับมาบ้านเกิดเพราะว่าต้องการที่นาจากพ่อเพื่อจะได้นำมาให้คนเช่าและเก็บค่าเช่า ตาเชื่อมจึงวางแผนกำจัดแผลงออกไปจากแสนแสบ หลังจากนั้นชวนก็เข้ามามีบทบาทสำคัญในชุมชน และยังได้หมั้นกับโปรยคนรักของแผลง แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ตาเชื่อมถูกควายขวิดตาย ชวนจึงกลับไปอยู่บางกอกเหมือนเดิม

นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชวนเหินห่างจากธรรมชาติ เพราะถูกส่งไปร่ำเรียนอยู่ในบางกอกมาตั้งแต่เด็ก ดังนั้นวิถีชีวิตของเขาจึงแทบจะไม่ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับธรรมชาติเลย นอกจากนี้ชวนยังเป็นคนที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ชาวแสนแสบเปลี่ยนวิถีชีวิตจากที่เคยอยู่กับธรรมชาติอย่างแนบแน่น รักความเรียบง่ายไปสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการชักชวนโปรยสาวบ้านนาเข้าไปเที่ยวในเมือง ซึ่งอาจจะตีความได้ว่านี่คือการเข้ามาเพื่อทำให้วิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่กับ

Mahasarakham University

ธรรมชาติเหินห่างและเป็นอื่นกับธรรมชาติ ดังที่นวนิยายได้เล่าถึงการกลับบ้านของชวนว่าเขามาทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลง ที่ว่า

> ชั่วปลายเดือน 12 เจ้าโปรยกับนายชวนก็เป็นคนกันเองแล้วนายชวนก็เป็นผู้นำคนทั้งสาม คือ เจ้าโปรย เจ้าช้อย เจ้าเทียมให้เปลี่ยนชีวิตจิตใจจากที่หลงหลับอยู่ในสภาพท้องทุ่งนาหันเข้าสู่ความรุ่งเรือง โดยนำทั้งสามเข้าเยี่ยมกรายในพระนครเกือบจะว่าทุกอาทิตย์ตลอดจนแนะนำให้มีเพื่อนเป็นคนบางกอกอีกหลายคน
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 55)

หากพิจารณาความเคลื่อนไหวดังกล่าวก็จะเห็นว่าการเข้ามาของชวนนั้นเป็นดังการเข้ามาของความเป็นสมัยใหม่ที่เป็นอื่นกับธรรมชาติและเป็นคนที่ชักจูงให้คนท้องถิ่นถอยห่างจากธรรมชาติ เมืองโดยส่วนหนึ่งนั้นอาจจะเป็นเพราะว่าชนบทถูกมองว่าเป็นธรรมชาติที่ไร้วัฒนธรรม แต่เมืองกลายเป็นพื้นที่แห่งวัฒนธรรม

เมื่อชนบทถูกมองว่าเป็นธรรมชาติที่ไร้ความเจริญและวัฒนธรรมก็ทำให้ชุมชนชายขอบมีความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงท่าทีที่มีต่อธรรมชาติ และเห็นธรรมชาติเป็นอื่นดังจะเห็นได้จากตัวละครเรียมในเรื่องแผลเก่าและโปรยในเรื่องแสนแสบ นวนิยายเรื่องแผลเก่าเล่าถึงเรียมว่าเรียมเป็นลูกสาวของตาเรือง ชีวิตของเรียมมีความผันแปรในหลายครั้งเริ่มจากการพลัดพรากจากคนรัก การถูกขายไปเป็นทาสนายเงินในบางกอก และสุดท้ายก็ต้องกลับมาเสียชีวิตไปพร้อมกับขวัญคนรักของเธอ หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านการนำเสนอตัวละครเรียมแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเรียมเป็นภาพแทนของคนไทยในช่วงเวลาสังคมที่เริ่มปรับตัวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ แม้ในตอนแรกจะให้ความสำคัญและความชื่นชมต่อธรรมชาติ แต่เมื่อพึ่งพาธรรมชาติน้อยลงก็เริ่มถอยห่างจากธรรมชาติมองธรรมชาติอย่างเป็นอื่น ดังที่นวนิยายบรรยายให้เห็นว่า เมื่อเรียมถูกขายไปเป็นทาสรับใช้คุณนายทองคำนายเงินที่บางกอก และได้ยกฐานะเป็นลูกบุญธรรมของคุณนายทองคำในเวลาต่อมา เรียมก็เริ่มหลงไปกับความสบาย พยายามลืมความทุกข์ยากของชีวิตที่เคยอยู่ในท้องไร่ท้องนา ดังที่ว่า

> อยู่นี่เรียมแวดล้อมไปด้วยความสุขสารพัด เกียรติยศชื่อเสียงและความยกยอพินอบพิเทาเหล่านี้ ใครจะคิดบ้างว่าหญิงชาวนาจะได้พบตลอดชาตินี้ แต่ที่เรียมพบแล้วเรียมกำลังดื่มและกลิ้งเกลือกอยู่บนโลกแผนใหม่เหล่านี้ แล้วก็พยายามจะลืมบางกะปิ ลืมสายน้ำไหลทุ่งหญ้า
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2537: 52)

จะเห็นได้ว่า “โลกแผนใหม่” ของเรียมก็คือชีวิตในเมืองกรุงที่สะดวกสบายด้วยสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นโลกที่ตรงข้ามกับชีวิตบ้านนอกที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และต้องพึ่งพาธรรมชาติ เรียมจึงเริ่มเหินห่างจากธรรมชาติ ความห่างเหินจากธรรมชาติของเรียมยิ่งปรากฏชัดเจนเมื่อสมชายหนุ่มชาวบางกอกที่มาชอบเรียมเอ่ยปากอยากจะไปเที่ยวบ้านเกิดของเรียม เรียมได้แสดงถึงความอับอายโดยพูดกับหนุ่มบางกอกอย่างตรงไปตรงมาว่าไม่กล้าพาใครกลับไปบ้านนอก ไปเห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่มีวิถีชีวิตลำบาก ดังที่ว่า

Mahasarakham University

> “ฉันอายบ้าน” เรียมพูดขึ้นตรงๆ “อายคุณสมและแม่นาย ที่จะไปเห็นสภาพที่นอนกลางดินกินกลางหญ้าของฉันเมื่อครั้งโน้น” แล้วเธอหัวเราะไม่เต็มเสียง
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2537: 53)

จะเห็นได้ว่าเมื่อเรียมกลายเป็นสาวบางกอก คำพูดที่เรียมสื่อออกมาไม่ว่าจะเป็น “อายบ้าน” หรือ “สภาพที่นอนกลางดินกินกลางหญ้า” ล้วนแล้วแต่สื่อความให้เห็นว่าเรียมมีความเป็นอื่นกับธรรมชาติ จากที่เคยเห็นว่าธรรมชาติที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ก็กลายเป็นความน่ารังเกียจ ความเป็นอื่นของเรียมกับธรรมชาติยิ่งตอกย้ำอย่างชัดเจนเมื่อเรียมกลับมาบ้านเกิดที่บางกะปิ เธอได้พบคนรักเก่าที่ไม่พบกันมานานซึ่งเธอควรจะดีใจ แต่เมื่อเห็นสภาพความเป็นอยู่ของขวัญ ได้พูดคุยกับขวัญและขวัญชวนให้เรียมไปไหว้เจ้าพ่อไทรที่ทั้งสองเคยเคารพบูชาเมื่อยังอยู่บางกะปิด้วยกัน ก็ทำให้เรียมรู้สึกว่าชีวิตตนเองไม่ได้มีความศรัทธาและไม่มีความรู้สึกอยากจะไปไหว้เจ้าพ่อไทรพร้อมกับขวัญอีกแล้ว โดยเฉพาะเมื่อขวัญอยากจะให้เรียมขี่ควายและว่ายน้ำข้ามคลองไปไหว้เจ้าพ่อไทรเหมือนที่ทั้งสองเคยทำ “เรียมก็แทบจะคลั่งในความป่าเถื่อนของเจ้าขวัญ เธอจะขี่หลังอีเกไปอีกเหมือนแต่ก่อน และว่ายน้ำดำน้ำไปเหมือนก่อนก็ไม่ได้เช่นกัน” (ไม้ เมืองเดิม, 2537: 67) ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเรียมมีความรู้สึกที่เป็นลบต่อขวัญ ซึ่งเป็นภาพแทนของความเป็นธรรมชาติ นั่นก็ตีความได้ว่าเป็นทัศนะที่แสดงให้เห็นถึงการมองธรรมชาติอย่างเป็นอื่น เห็นธรรมชาติเป็นความป่าเถื่อนซึ่งความหมายของป่าเถื่อนนี้หมายถึงห่างไกลจากความเจริญ ไม่พัฒนา

ส่วนโปรยในนวนิยายเรื่องแสนแสบก็มีลักษณะไม่แตกต่างกัน โดยนวนิยายเล่าว่าโปรยเป็นลูกสาวของกำนันแปลกมีที่นาอยู่ใกล้กับที่นาของแผลงและช้อย โปรยรักใคร่ชอบพอกับแผลง แต่เมื่อตาเชื่อมสั่งให้แผลงไปซื้อควาย ก็ทำให้ทั้งสองคนต้องจากกัน ในระหว่างนี้ชวนชายหนุ่มที่ไปเรียนและทำงานอยู่บางกอกกลับมาที่แสนแสบ โปรยเริ่มสนิทสนมกับชวน จากนั้นชีวิตของโปรยก็เริ่มเปลี่ยนแปลง จากสาวนาอยู่กับธรรมชาติที่ไม่ได้ปรุงแต่งก็เปลี่ยนเป็นหรูหราและทันสมัยขึ้น ห่างเหินจากธรรมชาติมากยิ่งขึ้น และเมื่อมีโอกาสไปเที่ยวบางกอกกับชวนบ่อย ๆ ก็ยิ่งฉุดให้หัวใจของหญิงสาวเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นต่อธรรมชาติ โดยเฉพาะความคิดที่ว่าตัวเองไม่ได้เป็นลูกคนแสนแสบ ดังข้อความที่ว่า

> เมื่อพบมากเห็นมาก คนทั้งสามก็ทะยานใจที่จะให้เจริญเท่าที่พบเห็นแล้วก็พากันเคลิบเคลิ้มไป ว่าเขามิใช่ลูกแสนแสบ แม้แต่อ้ายคนเคราะห์ร้ายที่มันหายหน้าไปซื้อควายเมื่อ 2-3 เดือน ก็เกือบจะพากันลืมว่าชื่ออ้ายแผลง
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 55)

เมื่อได้เข้าไปใช้ชีวิตท่ามกลางความทันสมัยซึ่งในที่นี้คือการเข้าไปสัมผัสชีวิตบางกอก โปรยก็แทบจะลืมบ้านที่แสนแสบ เป็นอื่นกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของตน จากที่เคยทำงานท่ามกลางธรรมชาติก็ไม่อยากทำ เมื่อลงแขกเกี่ยวข้าวในที่นาของตนเองโปรยก็แต่งตัวสวยคอยดูแลคนที่มาช่วยเกี่ยวข้าว ซึ่งต่างจากเมื่อก่อนที่ “ทุกปีเคยสวมงอบ จับเคียวลงมือเอง แต่ปีนี้กลับแต่งตัวสวยจนจำกันไม่ได้ว่าเป็นคนบ้านนา” (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 56) นอกจากจะไม่ทำงานกลางแจ้งเหมือนเดิมแล้ว

Mahasarakham University

ความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่แสดงความเป็นอื่นต่อธรรมชาติของโปรยก็คือการชื่นชอบบทเพลงสากลสมัยใหม่ ส่วนเพลงเกี่ยวข้าวที่เคยร้องมาอย่างต่อเนื่องก็กลายเป็นเพลงล้าสมัยไป และเมื่อมีคนที่มาช่วยลงแขกเกี่ยวข้าวให้ความสนใจกับเพลงสากลก็ยิ่งสร้างความภูมิใจให้กับโปรย ดังที่ว่า

> แต่ทั้งคอเพลงเกี่ยวแลเพลงฉ่อยบางครั้งต้องหยุดชะงักเอียงหูฟังเพลงสากลของนายชวนกับเพื่อน เจ้าโปรยเจ้าช้อยและพ่อเทียมรู้สึกปลื้มมีหน้ามีตาที่ได้ร่วมอยู่กับวงเพลงสากลแล้วมองรายมาทางพวกแสนแสบด้วยกันเป็นเชิงว่าเพลงเกี่ยวมันพ้นสมัยถึงเพลงฉ่อยก็เป็นโบราณบ้านนอกที่ไม่น่าจะมาร้องคู่กับเพลงสากลเสียกระมัง
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 56)

ความเป็นอื่นต่อธรรมชาติของโปรยยิ่งตอกย้ำให้เห็นอย่างชัดเจน เมื่อแผลงเดินทางกลับจากการซื้อควายและมาพบกับกลุ่มชาวบ้านที่กำลังลงแขกในที่นาของตาเชื่อม บางส่วนก็ร้องเพลงฉ่อยกันอย่างสนุกสนาน ด้วยความดีใจแผลงจึงรีบเดินทางมาสมทบกับกลุ่มคนที่กำลังลงแขกเกี่ยวข้าว เมื่อโปรยเห็นแผลงเดินทางกลับมาแทนที่จะแสดงความดีใจที่คนรักกลับมา แต่โปรยกลับมีความรู้สึกว่าไม่ชอบใจและรู้สึกอึดอัดอับอายกับความเป็นคนบ้านนอกของแผลงที่มาร้องเพลงฉ่อย และยิ่งเห็นพฤติกรรมของแผลงที่แสดงออกต่อหน้าเพื่อน ๆ ของชวน ยิ่งสร้างความอับอายให้กับโปรยจนไม่อยากจะทักทาย มิหนำซ้ำเธออยากจะให้แผลงจำตัวเธอไม่ได้เลยทีเดียว ดังที่ว่า

> ถ้าเจ้าโปรยนั่งหันหลังใจริก ๆ เหมือนจะเป็นลม ถึงจะไม่เห็นหน้ามันแต่นึกหน้ามันออก ห่อผ้าบนไหล่และหอกคร่ำเงินในมือนั่นเคยงามสง่าสมนักเลงบ้านทุ่งเมื่อก่อน แต่แสนจะทุเรศในความป่าเถื่อนเป็นคนบ้านนอกที่สุดในครั้งนี้ นึกภาวนาขอให้มันพ้นไปจากที่นี่ไปเสียโดยเร็วที่สุดก่อนที่มันจะรู้ว่าเป็นเจ้าและได้เปลี่ยนสภาพตลอดจนการคบหาสมาคมกับผู้ชายบางกอก
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2544: 63)

สุดท้ายเมื่อตาเชื่อมตาย เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องก็คลี่คลาย โปรยได้กลับมามีวิถีชีวิตดังเดิมและกลับสู่ธรรมชาติอีกครั้ง ดังที่จะเห็นได้จากการกลับไปขอขมาต่อศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ขวัญเรียมแห่งทุ่งบางกะปิ และสถานที่แห่งนี้ทำให้โปรยได้พบกับแผลงอีกครั้ง และทั้งสองได้ปรับความเข้าใจต่อกัน

นอกจากนวนิยายแนวลูกทุ่งที่สื่อให้เห็นความเป็นอื่นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแล้ว นวนิยายเรื่องพลายมลิวัลล์ ของถนอม มหาเปารยะก็เป็นนวนิยายอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอื่นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ นวนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2489 นับว่าเป็นนวนิยายไทยเรื่องแรก ๆ ที่นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ซึ่งนับว่าแตกต่างไปจากหนังสือนวนิยายที่เผยแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าวที่มักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักระหว่างมนุษย์ด้วยกัน แต่พลายมลิวัลล์กลับเป็นเรื่องที่กล่าวถึงความรักของสัตว์กับมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นนวนิยายที่มีสัตว์เป็นตัวละครเอกและใช้ชื่อของสัตว์มาตั้งเป็นชื่อเรื่องอีกด้วย ส่วนลักษณะการดำเนินเรื่องก็ยังบรรยายให้เห็นนิสัยใจคอของช้างได้อย่างลึกซึ้ง

Mahasarakham University

แต่อย่างไรก็ตามนวนิยายเรื่องนี้ก็มีประเด็นที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์ว่ามีความสัมพันธ์ในลักษณะใด เพราะในตอนจบของนวนิยายได้เล่าว่าช้างพลายมลิวัลลิ์เป็นสาเหตุที่ทำให้ควาญประจำตัวเสียชีวิต ดังนั้นเนื้อหาในส่วนนี้จะวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่สื่อผ่านนวนิยายเรื่องพลายมลิวัลลิ์

เนื้อเรื่องของนวนิยายเรื่องพลายมลิวัลลิ์กล่าวถึงหม่อมเจ้าสุริยาที่ชีวิตผกผันเพราะความผิดหวังจากการทำงานจนกลายเป็นคนติดเหล้า หลังจากติดเหล้ามาได้ระยะหนึ่งหม่อมเจ้าสุริยาตั้งใจที่จะเลิกเหล้าจึงออกเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ แต่ด้วยความเมาจึงพลัดหลงจากเรือของคณะท่องเที่ยวมาติดอยู่ที่ปางไม้แห่งหนึ่งในอำเภอศรีราชา ระหว่างที่อยู่ในปางไม้แห่งนี้หม่อมเจ้าสุริยาไม่ได้เปิดเผยฐานันดรศักดิ์ที่แท้จริงเพราะอยากจะใช้ชีวิตเยี่ยงสามัญชน และเมื่อได้ทดลองดื่มเหล้าท้องถิ่นที่ชาวบ้านเรียกว่า เผือก ก็ติดใจในรสชาติของเหล้าขาวชนิดนี้ คนงานในปางไม้จึงเรียกนามท่านว่า “พ่อเผือก”

ระหว่างอยู่ที่ปางไม้หม่อมเจ้าสุริยาได้รู้จักกับช้างของบริษัทศรีราชาที่ชื่อว่า มลิวัลลิ์ ช้างเชือกนี้มักจะถูกลงโทษและเปลี่ยนควาญอยู่บ่อยครั้งเพราะมีลักษณะนิสัยที่รักและหวงคนที่มันรักอย่างรุนแรง ดังนั้นหากเห็นควาญประจำตัวไปสนิทสนมกับใครก็จะอาฆาตและหาโอกาสทำร้ายคนที่มาสนิทกับควาญประจำตัว อย่างไรก็ตามแม้ว่ามลิวัลลิ์จะมีนิสัยที่ดุร้าย แต่ก็เป็นช้างที่แข็งแรงทำงานหนักได้ดีกว่าช้างเชือกอื่น อีกทั้งยังเป็นช้างที่ชอบกินเหล้าขาวอย่างมาก หม่อมเจ้าสุริยาจึงซื้อเหล้าขาวมาให้มลิวัลลิ์กินบ่อย ๆ และกลายเป็นควาญของมลิวัลลิ์ในระยะต่อมา หลังจากพักอยู่ในปางของบริษัททำไม้มาระยะหนึ่ง หม่อมเจ้าสุริยาก็ชอบบรรยากาศและผูกพันกับมลิวัลลิ์จึงสมัครทำงานอยู่กับบริษัทสัมปทานป่าไม้เพื่อจะได้อยู่ที่ปางไม้ต่อไปโดยยังไม่มีแผนจะเดินทางกลับกรุงเทพฯ

ต่อมาหม่อมเจ้าสุริยาป่วยเป็นไข้มาลาเรีย และหม่อมเจ้านิพนธ์ วรรณสารผู้จัดการใหญ่บริษัทสัมปทานป่าไม้จึงนำตัวมารักษา และเมื่อทราบสถานภาพที่แท้จริงว่าพ่อเผือกคือหม่อมเจ้าสุริยาที่คนในกรุงเทพเข้าใจว่าถึงซีพิตักษัยไปแล้วยังมีชีวิตอยู่ หม่อมเจ้านิพนธ์ได้สั่งให้ปฐมพยาบาลอย่างเต็มที่จนท่านสุริยารอดชีวิต เมื่อฟื้นจากอาการป่วยก็ทรงทราบความจริงว่าอรพินภรรยาของท่านกำลังจะแต่งงาน หม่อมเจ้าสุริยาจึงเลือกทำงานเป็นควาญของพลายมลิวัลลิ์อยู่ที่บริษัทนี้ต่อไป ส่วนอรพินก็แต่งงานกับคนรักเก่า แต่แล้ววันหนึ่งอรพินกับสามีใหม่พร้อมด้วยลูกชายวัยหกขวบซึ่งเป็นลูกของหม่อมเจ้าสุริยากับอรพินได้เดินทางมาดูงานของบริษัท เหตุการณ์ครั้งนี้สร้างความตื่นเต้นให้กับหม่อมเจ้าสุริยาและได้ขอร้องกับหม่อมเจ้านิพนธ์ว่าขอโอกาสได้อยู่กับลูกชายสักครั้งหนึ่ง ซึ่งหม่อมเจ้านิพนธ์ก็หาโอกาสให้หม่อมเจ้าสุริยาได้อยู่กับลูกชาย เมื่อได้อยู่ตามลำพังก็อุ้มลูกชายมาดูมลิวัลลิ์ แต่ขณะเดียวกันความรักความเอ็นดูที่หม่อมเจ้าสุริยาแสดงต่อเด็กน้อยก็ทำให้พลายมลิวัลลิ์เกิดความอิจฉา และเมื่อมีโอกาสก็แกล้งผลักให้รถลากไหลลงไปเพื่อให้ทับเด็กชาย แต่หม่อมเจ้าสุริยาเห็นเหตุการณ์จึงกระโดดเข้าขวางไม่ให้รถไหลลงมาทับลูกชายจนตัวท่านต้องจบชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าว

ในการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ผ่านตัวบทวรรณกรรมนั้นจะมีลักษณะที่นำเสนอในหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการบรรยายเกี่ยวกับรูปร่างของสัตว์ การนำเสนอในเชิงเปรียบเทียบมนุษย์กับสัตว์ ดังที่ ธัญญา สังขพันธานนท์ (2560: 351 - 352) ได้กล่าวถึงการนำเสนอภาพแทนของสัตว์ในบทวรรณกรรมว่ามีทั้งการนำเสนอแบบสมจริง หรือการพรรณนาสัตว์อย่างเป็นธรรมชาติ เป็นการนำเสนอสัตว์ในฐานสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่อยู่รอบตัวของมนุษย์ และการนำเสนอสัตว์ในเชิง

Mahasarakham University

เปรียบเทียบหรืออุปลักษณ์ สัตว์จะถูกนำไปเชื่อมโยงหรือเรื่องศีลธรรมและคุณลักษณะของมนุษย์ สัตว์จะถูกนำมาเปรียบเทียบหรืออุปลักษณ์ถึงลักษณะนิสัย พฤติกรรมและธรรมชาติของมนุษย์

ซึ่งการอุปลักษณ์ชีวิตสัตว์ด้วยภาษาให้มีลักษณะเป็นเหมือนมนุษย์ก็นับว่ามีความสำคัญในการตีความความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ โดยนักวิจารณ์เชิงนิเวศเห็นว่าการอุปลักษณ์ที่ยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง นำมาซึ่งคำถามทางจริยธรรมต่อการนำเสนอภาพแทนของสิ่งมีชีวิตที่มิใช่มนุษย์ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2560: 335) นวนิยายพลายมลิวัลลิ์ได้อุปลักษณ์ให้เห็นว่าช้างพลายมลิวัลลิ์มีแสดงพฤติกรรมประหนึ่งว่าเป็นมนุษย์ กล่าวคือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มลิวัลลิ์ได้แสดงออกมานั้นล้วนแล้วแต่เป็นการเลียนแบบมนุษย์ และพยายามจะทำตัวให้เป็นมนุษย์ ดังที่นวนิยายได้บรรยายให้เห็นพฤติกรรมและการแสดงออกของพลายมลิวัลลิ์ในหลายตอน เช่น มลิวัลลิ์ใช้งวงลูบตามลำตัวของหม่อมเจ้าสุริยา ดังที่ว่า

> ภาพที่ปะตาชายหนุ่มข้างหน้า เป็นภาพที่อาจทำให้คนใจอ่อนน้ำตาไหลได้ ในลานใหญ่เบื้องหน้า เขาเห็นมลิวัลลิ์กำลังคุกเข่าใช้งวงลูบไล้ตามชายคนหนึ่งที่นอนซบอยู่ข้าง ๆ ตัวมัน ในยามที่มันอยู่ในอารมณ์ดี มลิวัลลิ์รู้จักแสดงตัวเป็นมิตร รู้จักจะให้ความคุ้มครองแก่บุคคลซึ่งเป็นที่ชอบอัธยาศัยของมัน ก็เพราะเหตุใดเล่าเขาผู้เป็นคนแปลกหน้าคนหนึ่งเท่านั้น จึงสามารถมาน้อมโน้มหัวใจมลิวัลลิ์ให้โอนอ่อนจนถึงละพยศ ยอมคุกเข่าลงคลุกคลีกับสหายหน้าใหม่ได้รวดเร็วนัก?
>
> (ถนอม มหาเปารยะ, 2538: 13)

การแสดงพฤติกรรมของพลายมลิวัลลิ์ไม่ว่าจะเป็นการใช้คำว่า “ลูบไล้” หรือ “คุกเข่า” ลงเพื่อปลอบประโลมมนุษย์เช่นนี้ ก็เหมือนกับการแสดงความรู้สึกเอ็นดูของมนุษย์ที่มีต่อคนที่รัก การกระทำดังกล่าวก็ไม่ต่างจากนิสัยใจคอของมนุษย์ ซึ่งนักวิจารณ์เชิงนิเวศกล่าวถึงลักษณะการอุปลักษณ์ให้สัตว์เป็นมนุษย์นี้เป็นลักษณะของการยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เพราะการสวมใส่ลักษณะรูปแบบและบุคลิกลักษณะของมนุษย์ให้แก่เทพเจ้า สัตว์หรือวัตถุสิ่งของซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติการใช้ภาษาของมนุษย์ที่เอาตนเองเป็นศูนย์กลาง ที่ฉายภาพให้เห็นว่าเรามักจะทำความเข้าใจโลกตามขนาดความสนใจและความปรารถนาของเราเอง (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2560: 354 อ้างอิงมาจาก Clark, 2011: 192) ซึ่งการที่มนุษย์พยายามนำเสนอสัตว์ตามมุมมองและความเข้าใจของมนุษย์เช่นนี้ย่อมนำมาซึ่งการปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ อย่างไม่เป็นธรรมด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม แม้สัตว์จะพยายามแสดงอุปนิสัยไม่แตกต่างจากมนุษย์ แต่สัตว์ก็ยังไม่เชื่องไม่น่าไว้ใจ และมีพฤติกรรมรุนแรงที่อาจจะทำอันตรายต่อมนุษย์ได้ ดังนั้นท่าทีเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าในวรรณกรรมแม้จะมีการสร้างสรรค์ตัวละครสัตว์ได้อย่างลึกซึ้งเพียงใดก็ตาม แต่มนุษย์ก็ยังมองสัตว์อย่างเป็นอื่น มีความระแวงและหวาดกลัวอันตรายอันเกิดจากสัตว์ และถ้าหากจะวิเคราะห์ว่าเพราะเหตุใดมนุษย์จึงมีความเป็นอื่นกับสัตว์เช่นนี้ ก็อาจจะวิเคราะห์ได้ว่ามีสาเหตุมาจากมนุษย์มีความเชื่อว่ามนุษย์เหนือกว่า ส่วนสัตว์ต่ำกว่าและไม่สามารถจะเปลี่ยนพฤติกรรมได้ ยังคงมีสัญชาตญาณที่ดิบเถื่อนไม่เชื่อง ควบคุมไม่ได้ แม้ว่ามนุษย์จะพยายามฝึกฝนให้สัตว์เชื่องและควบคุมให้อยู่ในอำนาจ แต่สัตว์ก็ยังคงมีความเป็นสัตว์ที่มีความน่ากลัวอยู่ในตัว และพร้อมที่จะแสดงสัญชาตญาณประจำตัวออกมาเมื่อมีโอกาส ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของช้างพลายมลิวัลลิ์ว่าเป็นสัตว์ที่มีนิสัยอิจฉาริษยาและหึงหวงเจ้าของ ดังปรากฏในคำเตือนของนายสุวรรณผู้จัดการป่าไม้ของบริษัทศรีราชาที่

Mahasarakham University

พยายามเตือนให้หม่อมเจ้าสุริยาระมัดระวังตัวจากการเข้าใกล้ช้าง เพราะสัตว์ป่าอาจจะมีสัญชาตญาณของสัตว์ ที่ว่า

> “ครับ คนกรุงเทพ ฯ โดยมากเห็นช้างทำงานแทนคนได้เป็นของแปลกเลยเข้าใจเขว ๆ ไปว่า ช้างมีความรู้ดีรู้ชั่วเหมือนคน อันที่จริงช้างแม้จะฉลาดเพียงใดก็ยังเป็นสัตว์อยู่นั่นเอง วางใจมากนักไม่ควร โดยเฉพาะไอ้มลิวัลลิ์”
>
> (ถนอม มหาเปารยะ, 2538: 25)

ในตอนท้ายของนวนิยายหม่อมเจ้าสุริยาก็ต้องตายโดยช้างพลายมลิวัลลิ์ ความตายของหม่อมเจ้าสุริยาจึงเป็นการตอกย้ำถึงความไม่ไว้วางใจระหว่างมนุษย์กับสัตว์ โดยเหตุการณ์ตอนนี้เล่าว่าในระหว่างที่อดีตภรรยาพาลูกชายมาเที่ยวดูกิจการป่าไม้ หม่อมเจ้าสุริยาก็หาโอกาสอยู่กับลูกชายตามลำพัง ในขณะที่หม่อมเจ้าสุริยาอยู่กับลูกชาย ทรงแสดงความรักต่อลูกทั้งการกอดและดูแลไม่ให้ห่าง ยิ่งหม่อมเจ้าสุริยาแสดงความรักความห่วงใยต่อลูกชายมากเพียงใด ก็ยิ่งสร้างความเจ็บปวดใจให้กับพลายมลิวัลลิ์มากขึ้นเท่านั้น แต่มลิวัลลิ์เก็บความโกรธแค้นไว้ในใจและรอโอกาสที่เหมาะสมเพื่อจะได้กำจัดคนที่เข้ามาแทรกตรงกลางระหว่างพลายมลิวัลลิ์กับเจ้านาย ดังที่ว่า

> มลิวัลลิ์คงจะเห็นพ่อเผือกที่มันรักโอบอุ้มมนุษย์ตัวน้อย ๆ อย่างทะนุถนอมราวกับเกรงว่าจะชอกช้ำบุบสลายลงได้ด้วยการแตะต้องที่ไม่ประคองมือ มลิวัลลิ์คงจะได้เห็นการแสดงความรักความอาลัยที่ร่ำร้องออกมา จากดวงตาและท่าทางที่พ่อเผือกของมันคอยปกปักษ์พิทักษ์ร่างน้อย ๆ นั้นอยู่ทุก ๆ อริยาบถที่เคลื่อนไหวอย่างที่มันไม่เคยพบมนุษย์ใดแสดงต่อกันมาแต่ก่อน ตลอดเวลาที่มันถูกพ่อเผือกของมันบังคับขืนใจให้ทำโน่นทำนี่เพื่อให้เป็นที่ชื่นชอบของมนุษย์ร่างน้อย พ่อมิได้หันหน้าอันเคยแสดงความกรุณาปราณีมามองดูมันเหมือนทุก ๆ ครั้งที่เขาสั่งให้มันทำอะไร ตรงกันข้ามพ่อเผือกกลับเฝ้ามองแต่หน้าของมนุษย์ตัวน้อยนั้น ด้วยสายตาที่แสดงความรักอย่างสุดซึ้ง ซึ่งเป็นภาพที่เสียดแทงแสลงใจมันเป็นอย่างยิ่ง มนุษย์คนอื่น ๆ เพียงแต่มาชิดชอบผู้ที่เป็นพ่อเผือกของมันแต่ฝ่ายเดียวมลิวัลลิ์ก็ยังสกัดกั้นออกไปเสียได้ด้วยความฉลาด และพละกำลังอันยิ่งใหญ่ ก็บัดนี้มนุษย์ตัวกระจ้อยร่อยนั้นบังอาจเข้ามาเป็นผู้ที่พ่อเผือกให้ความชิดชอบประดุจจะเทิดทูนไว้เหนือสิ่งอื่นใด ตลอดจนตัวมันด้วยฉะนี้ มลิวัลลิ์หรือจะยอมทนให้ดูเป็นไปโดยดุษณีภาพได้ แต่อย่างไรก็ตาม ตราบใดที่มนุษย์น้อยนั้นยังพัวพันอยู่กับพ่อเผือก ซึ่งมันรักและบูชาและเทิดทูนไว้เหนือสิ่งอื่นใดเช่นเดียวกัน มันก็ยังจะไม่ปล่อยอารมณ์ไปในทางที่จะเป็นภัยมาพ้องพานพ่อเผือกของมันด้วยได้ ยังก่อนมลิวัลลิ์ โกรธ รัก โลภ หลง ไม่น้อยหน้ามนุษย์แต่มลิวัลลิ์ดีกว่ามนุษย์เป็นส่วนมากก็ตรงที่มันรู้จักเงื่อนงำความรู้สึกรู้จักควบคุม บังคับอารมณ์ของมัน จนกว่าจะถึงโอกาส และเวลาอันสมควรที่จะระบายความแค้น เมื่อนั้นแหละมลิวัลลิ์ไม่เคยปล่อยให้โอกาสและเวลาเลื่อนลอยไปโดยไม่ใช้ประโยชน์ให้เต็มที่
>
> (ถนอม มหาเปารยะ, 2538: 91 - 92)

Mahasarakham University

เหตุการณ์ตอนนี้สื่อถึงมุมมองที่มนุษย์มีต่อสัตว์ได้ว่ามนุษย์ยังมองสัตว์ว่าไม่เชื่องมีความอิจฉาริษยาอยู่ในตัว มีสัญชาตญาณที่พร้อมจะทำร้ายคนอยู่เสมอ ดังที่ว่า “มลิวัลลิ์หรือจะยอมทนให้ดูเป็นไปโดยดุษณีภาพได้” หรือการบรรยายให้เห็นว่ามลิวัลย์ตั้งใจจะทำร้ายลูกชายของพ่อเผือกหรือหม่อมเจ้าสุริยาโดยพลายมลิวัลลิ์รอ “จนกว่าจะถึงโอกาส และเวลาอันสมควรที่จะระบายความแค้นเมื่อนั้นแหละมลิวัลลิ์ไม่เคยปล่อยให้โอกาสและเวลาเลื่อนลอยไปโดยไม่ใช้ประโยชน์ให้เต็มที่” นี่คือข้อความที่สื่อถึงมุมมองของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์ และบ่งบอกว่ามนุษย์ไม่ควรไว้วางใจสัตว์ เพราะสัตว์ยังมีความเป็นอื่นกับมนุษย์ ความตายในตอนจบของเรื่องนี้นำสื่อให้เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดว่ามนุษย์ไม่อาจไว้วางใจสัตว์ได้เลย สัตว์ยังคงเป็นธรรมชาติที่ไม่เชื่อง ไม่น่าไว้วางใจ และมนุษย์ก็ยังจำเป็นต้องควบคุมสัตว์

หากจะวิเคราะห์ว่าทำไมมนุษย์จึงแสดงให้เห็นว่าสัตว์อย่างเป็นอื่นนั้น ส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเพราะว่าสัตว์ยังคงเป็นประโยชน์กับมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากสัตว์ได้ก็ด้วยการควบคุมให้อยู่ในอำนาจ ซึ่งพลายมลิวัลลิ์เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่า การกดทับให้พลายมลิวัลลิ์ต่ำกว่ามนุษย์และแปลกแยกเพื่อจะใช้ประโยชน์จากพละกำลังของพลายมลิวัลลิ์ ดังที่ถนอมได้บรรยายให้เห็นว่าแม้พลายมลิวัลลิ์จะมีลักษณะนิสัยที่เป็นอันตราย แต่ถ้ามีคนควบคุมและใช้ประโยชน์จากพลายมลิวัลลิ์ได้ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อบริษัท ดังที่ว่า

> บริษัทซึ่งไม่อยากจะทำลายสมบัติที่ทำประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้ได้ เช่น พลายมลิวัลลิ์ก็ต้องยอมจำนน ยอมให้มันย้ายสังกัดตัวมันเองมาประจำอยู่กับสหายของมัน ณ ด้านคลองใหญ่ แต่ได้กำชับ “เผือก” ในการคบกับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งก็ดูเหมือนทั้งนี้จะเป็นที่สบอารมณ์ปรารถนาของพ่อเผือกอยู่ด้วย
>
> (ถนอม มหาเปารยะ, 2538: 77)

จากคำกล่าวข้างต้นจึงเห็นได้ว่าการจัดวางความสัมพันธ์ที่เป็นอื่นระหว่างมนุษย์กับสัตว์ก็เพื่อให้มนุษย์มีความเหนือกว่าในการตักตวงเอาผลประโยชน์จากสัตว์และจากธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุปนวนิยายเรื่องพลายมลิวัลลิ์เป็นนวนิยายที่สื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์ ที่มีความแปลกแยกเป็นอื่น มนุษย์ยังมองสัตว์อย่างไม่ไว้วางใจ คนกับสัตว์หรือธรรมชาติไม่อาจจะอยู่ร่วมกันได้อย่างแนบแน่นเป็นหนึ่งเดียว ดังที่นวนิยายได้ยืนยันความแตกต่างเป็นอื่นระหว่างมนุษย์กับสัตว์ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างช้างพลายมลิวัลลิ์กับมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นหม่อมเจ้าสุริยา หรือพ่อเผือกและบรรดาคนงานที่อยู่ในปางไม้

3. ธรรมชาติคือสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์

ในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนา ภาพแทนของธรรมชาติที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือการนำเสนอให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ ที่มีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ ดังเช่นที่ปรากฏในนวนิยายแนวลูกทุ่งเรื่องแผลเก่า และแสนแสบของไม้ เมืองเดิม ขวัญและแผลงเป็นตัวละครที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติอีกทั้งยังยอมรับอำนาจและความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติมากที่สุด ดังที่ทั้งสองต่างมีลักษณะที่สัมพันธ์กับธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตและพฤติกรรมที่แสดงออกมาล้วนแต่สัมพันธ์กับธรรมชาติ

Mahasarakham University

นวนิยายของไม้ เมืองเดิมนำเสนอให้เห็นถึงความสำนึกที่นอบน้อมต่อความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ ดังเช่นตัวละครขวัญที่เชื่อมั่นและศรัทธาในพลังแห่งธรรมชาติ จะเห็นได้จากการที่ขวัญเชื่อมั่นในศาลจ้าวพ่อไทร ซึ่งต้นไทรศักดิ์สิทธิ์เป็นต้นไม้ที่ชาวบ้านในชุมชนเคารพบูชา ความสำคัญของต้นไทรแห่งนี้เป็นสถานที่ที่ขวัญกับเรียมได้สาบานรักต่อกัน และหลังจากเรียมไปอยู่บางกอก ขวัญก็มักจะมากราบไหว้ศาลจ้าวพ่อไทรอยู่เป็นประจำ ลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่ตอกย้ำให้เห็นว่าขวัญเป็นตัวละครที่มีจิตวิญญาณแนบแน่นกับธรรมชาติ อันเป็นลักษณะที่สังคมไทยดั้งเดิมยึดถือปฏิบัติ ดังที่แสดงผ่านความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ จัดวางตัวเองให้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติผู้ทรงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ที่จะดลบันดาลให้ทั้งความอุดมสมบูรณ์และความวิบัติภยันตรายทั้งหลาย (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 27) ความผูกพันกับธรรมชาติของขวัญยังปรากฏในนวนิยายอีกหลายตอน แม้แต่ตอนตายเขาก็ยังปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะอยู่และตายลงที่ผืนแผ่นดินและอยากอยู่ในท้องน้ำคลองแสนแสบ ดังที่ว่า

> พี่จะคอยเจ้าต่อไปอีก เมื่อเจ้าเบื่อบางกอกเจ้าก็คิดถึงพี่มั่ง กลับมาหาพี่มั่งบางกะปิและศาลเจ้าพ่อเป็นที่นัดที่คอย เป็นที่อยู่ที่ตายของข้า ถึงข้าเป็นผีไปแล้วเมื่อข้าไม่มีศาลอยู่ ข้าก็จะเอาลำน้ำนี้เป็นวังอาศัย กว่าเจ้าจะกลับมา แล้วข้าก็จะเอาเจ้าไปอยู่กะข้ายังเมืองผี อีเรียมเอ๋ยถึงเราจะเป็นผีอาศัยลำน้ำนี้ดำผุดดำว่ายไปตามประสาหาสุขไปชั่ว ๆ วัน
>
> (ไม้ เมืองเดิม, 2537: 75)

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นสำนึกของมนุษย์ที่ปรากฏในนวนิยายยุคแรกที่มีความแนบแน่นกับธรรมชาติ มีความนอบน้อมและเชื่อมโยงตัวเองให้เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ส่วนเรียมและโปรยในระยะแรกก็มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ แต่พอถึงช่วงเวลาที่ทั้งสองได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของเมืองบางกอกที่ทันสมัย ทำให้เป็นอื่นกับธรรมชาติ ดังนั้นทั้งเรียมและโปรยก็เปรียบเหมือนกับคนในช่วงเวลาที่กำลังปรับตัวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ และเห็นว่าความเป็นเมืองมีวัฒนธรรมและอารยธรรมที่สูงกว่าชนบท ทำให้เลือกถอยห่างจากธรรมชาติ แต่สุดท้ายทั้งสองก็ตัดสินใจหวนกลับมาสู่ธรรมชาติ ดังที่เรียมก็เลือกที่จะกระโดดน้ำฆ่าตัวตายไปพร้อมกับขวัญ ความตายดังกล่าวจึงสื่อให้เห็นถึงการหวนกลับสู่ธรรมชาติ กลับไปสู่อ้อมกอดของธรรมชาติ

จากการที่นวนิยายนำเสนอให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติเช่นนี้ก็อาจจะเป็นเหมือนดังการส่งเสียงมายังผู้คนว่าในช่วงเวลาที่สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการเปิดรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ และเริ่มก้าวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ มนุษย์ก็เริ่มเหินห่างจากธรรมชาติดั้งเดิม ดังนั้นนวนิยายในยุคนี้ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจึงเป็นเหมือนการกระตุ้นสำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ

4. ธรรมชาติคือบุรุษเพศ

สังคมไทยในอดีต เพศชายค่อนข้างจะมีบทบาทที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้ชายมีบทบาทหน้าที่ในการทำงานนอกบ้านและการหาเลี้ยงครอบครัว รวมทั้งกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคม ส่วนผู้หญิงก็อาจจะอยู่ทำงานบ้านและเป็นผู้ดูแลงานในบ้าน ผู้ชายจึงมีบทบาทที่สำคัญทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นบทบาทหน้าที่ในด้านการปกครอง บทบาทหน้าที่ในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งลักษณะของสังคมแบบนี้เรียกกันว่าระบบชายเป็นใหญ่หรือระบบปิตาธิปไตย

Mahasarakham University

สำหรับแนวคิดปิตาธิปไตยเป็นลักษณะรูปแบบที่ให้อำนาจในการครอบครองและควบคุมโดยผู้ชาย ส่วนผู้หญิงก็มักจะตกเป็นเบี้ยล่างในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏมาตั้งแต่อดีต ในทางเศรษฐกิจระบบชายเป็นใหญ่สะท้อนให้เห็นได้จากการแบ่งงานระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ในครอบครัวงานบ้านจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ปิตาธิปไตยเป็นแนวคิดที่ตรวจสอบว่าผู้ชายมีบทบาทในสังคมมากเพียงใดความยิ่งใหญ่ของชายลดทอนคุณค่าของผู้หญิงหรือไม่

จากการศึกษานวนิยายไทยในยุคก่อนการพัฒนา พบว่านวนิยายได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างผู้ชายกับธรรมชาติ โดยเฉพาะการแสดงให้เห็นว่าผู้ชายมักจะมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ตลอดจนเป็นผู้มีสิทธิ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่าธรรมชาติคือบุรุษเพศ ตัวอย่างนวนิยายยุคก่อนการพัฒนาที่นำเสนอให้เห็นนัยดังกล่าวนี้ก็คือ นวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชผลงานของเรียมเองหรือมาลัย ชูพินิจ

นวนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2498 ทุ่งมหาราชเป็นนวนิยายที่มีความน่าสนใจและมีบทบาทต่อแวดวงวรรณกรรมไทยอีกหนึ่งเรื่อง ดังที่ตรีศิลป์ บุญขจร (2547: 175 - 176) กล่าวว่านวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชมีบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทยหลายประการ บทบาทแรกคือบทบาทในการบุกเบิกนวนิยายชีวิตชนบท การมองปัญหาสังคมที่มีลักษณะเป็นลูกทุ่งและมีความเป็นชาตินิยมดังที่ตัวละครเอกของเรื่อง คือ รื่นที่รักและปักใจจะบุกเบิกแผ่นดินนั่นคือคลองสวนหมากแม้จะไม่ใช่แผ่นดินเกิดของตน บทบาทอีกอย่างหนึ่งของนวนิยายเรื่องนี้ก็คือการสะท้อนชีวิตการต่อสู้ในชนบทที่ต้องต่อสู้กับธรรมชาติซึ่งมีทั้งโรคภัยไข้เจ็บและภัยธรรมชาติอื่นๆ

เนื้อเรื่องของนวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชเล่าถึงรื่นหนุ่มต่างถิ่นที่หลงรักสุดใจสาวชาวคลองสวนหมาก หลังจากแต่งงานกับสุดใจรื่นก็ตั้งใจไว้ว่าจะสร้างชุมชนคลองสวนหมากให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ดังนั้นเมื่อรื่นเข้ามาอยู่ในชุมชนเขาก็มองเห็นความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินและทรัพยากรป่าไม้ แม้ว่าคลองสวนหมากจะมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ แต่ก็ต้องอาศัยพ่อค้าจากต่างถิ่นมารับซื้อไม้และสินค้าไปขาย รื่นจึงเห็นว่าชาวคลองสวนหมากต้องพึ่งตนเอง เขาจึงชักชวนชาวบ้านในชุมชนขนไม้ล่องไปขายโดยไม่ต้องผ่านคนกลาง แม้การล่องแพค้าไม้จะเป็นสิ่งที่รื่นไม่เคยทำมาก่อน อีกทั้งยังเสี่ยงต่อการขาดทุน แต่ด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงของรื่น การเริ่มต้นล่องแพค้าไม้ของรื่นในรอบแรกจึงประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ในปีต่อมารื่นจึงขยายงานค้าไม้เพิ่มขึ้น แต่ก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคที่สำคัญนั่นคือกลุ่มนายทุนค้าไม้ที่เข้ามาอ้างสัมปทานป่าโป่งน้ำร้อนที่รื่นและชาวบ้านเข้าไปจับจองต้นไม้และใช้ประโยชน์ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รื่นได้พบกับนายเสถียรที่เข้ามาข่มขู่และห้ามรื่นเข้าไปตัดไม้ในพื้นที่ป่าโป่งน้ำร้อน ปัญหาการแย่งสัมปทานจึงเป็นปัญหาที่เขาต้องหาวิธีการแก้ไขอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามก็ยังมีผู้เห็นเจตนาดีของรื่นในเรื่องการรักษาผลประโยชน์ของชาวบ้านอย่างแท้จริง ซึ่งได้แก่ พะโป้เจ้าของสัมปทานป่าไม้รายใหญ่ และคุณละเมียดภรรยาของนายเสถียรนายทุนค้าไม้รายใหญ่ ทั้งสองคนพยายามช่วยเหลือให้กิจการของรื่นเป็นไปด้วยความสะดวกราบรื่น นอกจากจะต้องเผชิญกับการแย่งชิงสัมปทานป่าไม้แล้ว รื่นและชาวคลองสวนหมากต้องต่อสู้กับโรคภัยและภัยธรรมชาติต่าง ๆ แต่ชาวชุมชนคลองสวนหมากก็ร่วมกันต่อสู้กับภัยธรรมชาติต่าง ๆ มาได้ ในตอนท้ายนวนิยายได้เล่าถึงปัญหาการแย่งพื้นที่สัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ป่าโป่งน้ำร้อนที่ได้ข้อยุติตามความตั้งใจของชาวบ้าน โดยผู้ว่าราชการจังหวัดได้ประกาศให้ป่าโป่งน้ำร้อนเป็นป่าที่ชาวบ้านจะได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันตามที่ชาวบ้านเรียกร้อง

Mahasarakham University

นวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชสื่อให้เห็นถึงความเป็นบุรุษเพศหรือความเป็นชายนั้นเพราะว่านวนิยายได้สื่อให้เห็นว่าเพศชายเป็นผู้ครอบครอง ควบคุม และมีอำนาจในพื้นที่ธรรมชาติ ดังที่นวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชสื่อให้เห็นถึงอำนาจของผู้ชายว่าเป็นเจ้าของทรัพยากร ดังจะเห็นความเป็นชายที่สื่อผ่านชื่อเรื่องของนวนิยายที่ชื่อว่าทุ่งมหาราช ซึ่งเป็นคำที่สื่อให้เห็นถึงความเป็นชายที่ยิ่งใหญ่ คำว่า “มหาราช” ก็คือชายผู้ยิ่งใหญ่ ที่มีอำนาจครอบครองพื้นที่ เป็นเจ้าของทรัพยากร และจากเนื้อเรื่องก็จะเห็นได้ว่านวนิยายนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทของตัวละครชายนั่นคือรื่นที่มีบทบาทอย่างมากในการริเริ่มแนวคิดในการสร้างชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน รื่นได้แสดงบทบาทให้เห็นถึงความเป็นชายที่เป็นผู้นำ เป็นคนรักชุมชน ดังที่เขาได้กล่าวเมื่อเขาเดินทางมาที่ชุมชนแห่งนี้ว่า “ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ เสียอย่างเดียวแต่ขาดหัวหน้า ข้านี่แหละเทวดาส่งมาเป็นนายคน” (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 8) ด้วยแรงปรารถนาดังกล่าวจึงทำให้เขามีบทบาทในการสร้างชุมชนคลองสวนหมากให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นผู้ชายอย่างรื่นจึงกลายเป็นชายผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนต้องพึ่งพาเขา เหมือนดังคำพูดของละเมียดเมื่ออยู่ที่เกาะกลางน้ำในเหตุการณ์เรือล่มก็ได้ย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของผู้ชายอย่างรื่นดังที่ว่า “ชีวิตของรื่นเป็นทุ่งใหญ่ทุ่งมหาราช ซึ่งใครต่อใครต้องพึ่งเพื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน” (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 255)

ดังนั้นเมื่อรื่นมาแต่งงานกับสุดใจผู้หญิงชาวคลองสวนหมากแล้วเขาก็เริ่มบทบาท สำคัญในการเป็นผู้นำของชาวคลองสวนหมากบุกเบิกสร้างชุมชนคลองสวนหมาก นวนิยายได้นำเสนอบทบาทของรื่นว่ามีความเป็นผู้นำสูงไม่ว่าจะลงมือทำอะไรรื่นก็ทำได้ดี ดังที่ว่า

> ในบรรดาชายฉกรรจ์เหล่านั้น รื่นจะรวมอยู่ด้วยคนหนึ่งเสมอไปไม่ว่าเพื่อนบ้านจะทำมาหากินอะไรเขาเป็นต้องทำด้วย และทำได้ดีกว่าเกือบทุกกรณีไป ไม่ว่าจะเป็นการทำไร่หรือหาปลา ทำนาหรือตัดหวาย ทำไต้หรือตักน้ำมันยาง เขาไม่เคยอยู่ว่าง แม้เวลาว่างจะอยู่เหลือพอ
>
> (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 63)

นอกจากจะทำงานในไร่นาแล้ว สิ่งที่สร้างความโดดเด่นและสร้างฐานอำนาจให้กับรื่นก็คือการช่วงชิงแสดงตัวเป็นผู้ครอบครองธรรมชาติ ดังที่รื่นได้เริ่มสำรวจทรัพยากรป่าไม้ พร้อมทั้งการวางแผนเพื่อล่องแพค้าไม้ ซึ่งกิจการเหล่านี้เคยเป็นของกลุ่มทุนและพ่อค้าจากต่างถิ่น แต่รื่นเห็นว่าชุมชนคลองสวนหมากมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์แต่ไม่มีคนกล้าที่จะค้าไม้หรือนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนไปขายด้วยตนเอง รื่นเห็นโอกาสเขาก็เลยประกาศว่าจะเริ่มงานดังกล่าวให้สำเร็จ ดังที่เขาประกาศว่า “ธุระอะไรจะให้คนบ้านอื่นมาชุบมือเปิบ ? ทำไมเราจึงไม่ล่องแพไปขายเสียเอง?” เขาปรารภซ้ำ ๆ ซาก ๆ (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 64) จากความตั้งใจดังกล่าวรื่นจึงเริ่มสำรวจป่าเพื่อล่องแพค้าไม้ เมื่อเขามีความพร้อมทั้งเรื่องเงินและคน รื่นก็เริ่มโครงการดังกล่าว แม้ว่าคนในชุมชนจะจับตามองและมีความคิดต่อเขาอย่างไร เขาก็ยืนยันอย่างหนักแน่นถึงความตั้งใจจริง ดังที่ว่า

Mahasarakham University

> เจตนาอันเด็ดเดี่ยวของเขา เป็นสิ่งยากที่ใครจะทัดทานได้ การล่องแพในสมัยนั้น หมายถึงการเสี่ยงสารพัดตลอดระยะทาง 5 คืน 6 วัน หรือน้อยและมากกว่านั้น แล้วแต่น้ำและอุปสรรคหรือความสะดวกในการเดินทาง จากกำแพงเพชรถึงปากน้ำโพ เขารู้ดีว่าในฐานที่เป็นคนแรกในบ้านคลองสวนหมากใต้ ที่จะริอ่านค้าไม้และล่องแพด้วยตนเอง ย่อมจะตกอยู่ในสายตาของคนทั่วไปอย่างคนที่ความคิดวิตถาร
>
> (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 67)

แม้ว่าข้อความเหล่านี้จะสื่อถึงความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคง แต่นัยอีกอย่างหนึ่งที่ตีความได้จากความมุ่งมั่นตรงนี้ ก็คือ ความเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่นำเสนอผ่านตัวละครรื่น กล่าวคือการที่รื่นอยากค้าไม้ด้วยตนเองนั้น แสดงถึงความต้องการในการยึดครองอำนาจของชายผ่านการครอบครองพื้นที่ และครอบครองธรรมชาติ จากนั้นก็เริ่มสร้างฐานอำนาจด้วยการครอบครองพื้นที่ธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นต้นไม้และพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นการขยายอำนาจของเพศชาย ส่วนผู้หญิงอย่างสุดใจก็ยังยึดโยงอยู่กับการทำงานแบบผู้หญิง นั่นคืองานบ้าน และการเลี้ยงลูก ดังที่เมื่อสุดใจต้องการล่องแพค้าไม้ไปปากน้ำโพพร้อมกับรื่น คำตอบที่รื่นมีให้กับสุดใจคือ “เอ็งอยู่บ้านเถอะ สุดใจ” (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 82) คำกล่าวนี้สื่อถึงบทบาทของหญิงชายในนวนิยายเรื่องทุ่งมหาราช ได้เป็นอย่างดีว่าผู้หญิงยังต้องทำงานบ้าน

นัยอีกประการหนึ่งที่นำเสนอให้เห็นถึงอำนาจของผู้ชายในการครอบครองผู้หญิงและธรรมชาติที่นำเสนอผ่านตัวละครรื่นก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรื่นกับผู้หญิงอีกสามคน โดยผู้หญิงทั้งสามคนนั้นมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติในสามรูปแบบ ผู้หญิงสามคนที่สื่อถึงการความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยผู้หญิงทั้งสามคนได้แก่

สุดใจ นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าสุดใจเป็นเมียแต่งที่รื่นเลือกมาเป็นภรรยาของตน หากมองในความสัมพันธ์กับธรรมชาติแล้วสุดใจถือว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นมีที่ดินไร่นา และบ้านเรือนสำหรับอยู่อาศัย เมื่อรื่นแต่งงานกับสุดใจแล้วเขาก็เข้ามาครอบครองและสานต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้

จำปา นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าจำปาเป็นเพื่อนสนิทของสุดใจ นอกจากจะเป็นเพื่อนสนิทแล้วจำปาก็ยังเป็นผู้ช่วยที่สำคัญในกิจกรรมของครอบครัวสุดใจ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลืองานในไร่นา เป็นแรงงานสำคัญทางเศรษฐกิจของครอบครัวสุดใจ รื่นแอบมีความสัมพันธ์กับจำปาเมื่อออกไปทำนาด้วยกัน โดยที่จำปาก็เต็มใจและยินยอมที่จะมอบร่างกายให้กับรื่น จำปามีบทบาทที่คอยช่วยเหลือสนับสนุนในการทำงานของรื่นได้อีกทางหนึ่ง

ละเมียด เป็นผู้หญิงที่มีฐานะทางสังคมสูงที่สุดในบรรดาผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์กับรื่น โดยละเมียดเป็นเมียของเสถียรผู้จัดการของบริษัทค้าไม้ ซึ่งสถานภาพของละเมียดก็เปรียบได้ดังนายทุนคนสำคัญที่คอยเกื้อกูลการค้าไม้ของรื่น ทั้งรื่นและละเมียดแอบมีความสัมพันธ์กันอยู่หลายครั้ง ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างรื่นและละเมียดก็ทำให้กิจการค้าไม้ของรื่นเติบโตขึ้นมาเรื่อย ๆ

ผู้หญิงทั้งสามคนที่มีความสัมพันธ์กับรื่นนี้ต่างก็มีบทบาทที่สัมพันธ์กับการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันไป ดังนั้นการที่รื่นได้ทั้งตัวและหัวใจของผู้หญิงทั้งสามก็ส่งผลให้เขากลายเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอำนาจมากที่สุดในชุมชน ซึ่งทำให้เห็นความสำคัญของผู้ชายในการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ

Mahasarakham University

5. ธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้

การนำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้ เป็นภาพแทนที่นำเสนอให้เห็นว่าพื้นที่ธรรมชาติเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ ให้ประสบการณ์แปลกใหม่และท้าทายกับชีวิต โดยลักษณะของการนำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้ปรากฏในนวนิยายในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2490 ดังเช่น นวนิยายเรื่องลูกไพร นวนิยายเรื่องนี้เล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับเด็กสองคน คนหนึ่งชื่อแสน สะท้าน เป็นเด็กชายชาวกรุงเทพฯ และเขิ่งเด็กชายกะเหรี่ยง แสน สะท้านได้ติดตามพ่อไปทำงานในป่า แสนเป็นเพื่อนสนิทของเขิ่งลูกชายพรานประจำตัวของพ่อเขา เด็กทั้งสองมักจะออกเที่ยวเล่นในป่าใกล้ ๆ ที่พักอยู่บ่อยครั้ง จนกระทั่งเด็กทั้งสองพลัดหลงไปในป่าลึก ในระหว่างหลงทางเด็กทั้งสองคนต้องช่วยเหลือกันเพื่อเอาชีวิตรอด ทั้งสองคนต้องต่อสู้กับสัตว์ป่าเพื่อเอาชีวิตรอด เช่นต้องสู้กับเสือ และเมื่อเดินทางเข้าไปในป่าลึกก็ได้พบกับชนกลุ่มน้อยเผ่าต่าง ๆ หลายชนเผ่าเช่น เผ่าว้ากินคน เผ่าลัวะ แต่ด้วยไหวพริบของทั้งสองจึงเอาตัวรอดจากเผ่าเหล่านี้ได้ และได้รับความเอ็นดูจากหัวหน้าเผ่า ในตอนท้ายของเรื่องพ่อของแสน สะท้านก็ออกติดตามหาลูกชายจนพบและรับแสนกับเขิ่งกลับบ้านได้อย่างปลอดภัย

หากพิจารณาจากโครงเรื่องของนวนิยายก็จะพบว่าเนื้อเรื่องไม่ได้มีความซับซ้อนมากนัก เพราะนวนิยายเล่าเรื่องการเดินทางผจญภัยและการต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ สุดท้ายก็ฝ่าฟันอุปสรรคมาได้อย่างปลอดภัย แต่ถ้าพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็จะพบแนวคิดที่นวนิยายพยายามสื่อกับผู้อ่านนั่นคือ การนำเสนอให้เห็นว่าพื้นที่ธรรมชาติไม่ได้เป็นพื้นที่ให้ความเพลิดเพลิน หรือพื้นที่อันน่ากลัว แต่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ให้รู้จักธรรมชาติทั้งในด้านดีและด้านร้าย เรียนรู้จากสัตว์และพืชชนิดต่าง ๆ ตลอดจนการเอาตัวรอดในธรรมชาติ ดังที่นวนิยายนำเสนอสภาพของธรรมชาติให้เรียนรู้การดำรงชีวิตในป่าลึก เช่นเหตุการณ์เมื่อเขิ่งและแสน สะท้านหลงป่าและได้พบเผชิญกับเหตุการณ์การต่อสู้กันระหว่างช้างกับเสือซึ่งการต่อสู้ครั้งนี้ทำให้เสือตายส่วนช้างก็บาดเจ็บอย่างหนัก ในตอนเช้าของวันใหม่เด็กทั้งสองก็ชวนกันออกไปดูสถานที่ที่สัตว์ทั้งสองชนิดต่อสู้กัน และก็พบว่าเสือนั้นตายไปแล้ว เมื่อเห็นสภาพของช้างและเสือแสนสะท้านก็รู้สึกว่าสัตว์ชนิดนี้มีความน่ากลัวไม่ได้แต่มีมุมที่น่ารักเหมือนสัตว์ที่อยู่ในสวนสัตว์ ดังที่ว่า

> ซากของสัตว์ตายที่ปรากฏอยู่ต่อหน้าต่อตา ทำให้แสนได้สำนึกขึ้นมาเป็นครั้งแรกถึงอานุภาพและธรรมชาติของเจ้าสัตว์ที่แกเห็นจากโรงละครสัตว์และเขาดินวนา แต่ว่าสวยงามและน่ารักอย่างเดียว ความสำนึกนั้นทำให้รู้สึกเสียวไปตามไขสันหลังและบางทีสีหน้าแกอาจจะซีดไปบ้าง ขาทั้งคู่ก็คงจะเริ่มสั่น
>
> (น้อย อินทนนท์ (นามแฝง), 2555: 7 - 8)

หลังจากนั้นเด็กทั้งสองก็ออกเดินทางต่อเพื่อหาทางออกจากป่า แม้ว่าการเดินทางยากลำบากมากขึ้น แต่ก็ดูเหมือนกับว่าการใช้ชีวิตอยู่ในป่าสำหรับเขิ่งและแสนไม่ใช่สถานที่ที่น่าเกรงกลัว เพราะป่านั้นมีอาหารและมีความสวยงาม ซึ่งลักษณะเช่นนี้นับว่าเป็นการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับป่าว่าไม่ใช่สถานที่น่ากลัวถ้าเข้าใจ เรียนรู้และปรับตัวเข้ากับธรรมชาติก็สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข ดังที่เขิ่งได้กล่าวปลอบใจแสนถึงการใช้ชีวิตในป่าว่าไม่ต้องกลัวอะไรเพราะในป่ามีทั้งอาหารการกินและมีสิ่งต่าง ๆ ให้เรียนรู้มากมาย ดังที่ว่า “อยู่กับเขิ่งไม่ต้องกลัวอดตาย ในป่ามีทุกอย่างที่นายน้อยอยากกิน มีทุกอย่างที่นายน้อยอยากฟังและอยากดู” (น้อย อินทนนท์ (นามแฝง), 2555: 11)

Mahasarakham University

นอกจากนี้นวนิยายยังได้สอดแทรกสำนึกในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยคำนึงถึงความยั่งยืน ดังที่เหตุการณ์ตอนที่เขิ่งและแสนจะจับปลามาเป็นอาหาร แต่ทั้งสองคนเห็นว่าน้ำลึกมาก การจะจับปลามากินคงเป็นไปได้ยาก ทั้งสองพยายามคิดหาวิธีการจับปลาให้ได้ ซึ่งเขิ่งกล่าวถึงวิธีการที่จะจับปลาให้ได้จำนวนมากว่าสามารถที่จะใช้รากไม้วางเป็นยาเบื่อ แต่วิธีการดังกล่าวจะทำให้มีปลาตายเป็นจำนวนมากและเป็นบาป ดังที่ว่า

> “เห็นเถาหางแดงนั่นไหม นายน้อย?” แกชี้ไปที่ชายเนินตรงกันข้าม “ทุบรากสักกำมือโยนลงไป ประเดี๋ยวทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ก็หงายท้องขึ้นมา เถาหางแดงแรงกว่าสลัดได”
>
> “งั้นเขิ่งรออะไรอยู่อีก?” เด็กชายชาวกรุงร้องด้วยเสียงแสดงความตื่นเต้นจนเห็นชัด
>
> เขิ่งสั่นศีรษะไปมาช้า ๆ “เขิ่งทำไม่ได้ !”
>
> “เพราะอะไร?”
>
> “บาปกรรมเกินไป ! ปลาตัวเล็กตัวน้อยจะพลอยตายไปหมดสัตว์ป่าใด ๆ จะลงกินน้ำในแอ่งนั้นก็ไม่ได้ ข้อสำคัญเราซี, นายน้อย, ได้กินปลา แต่จะอดน้ำตาย”
>
> (น้อย อินทนนท์ (นามแฝง), 2555: 68 - 69)

หลังจากนั้นทั้งสองคนก็ออกเดินทางเพื่อค้นหาทางออกจากป่า จนกระทั่งได้รับความช่วยเหลือออกมาจากป่าได้สำเร็จ ถ้าหากพิจารณาจากการนำเสนอให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่านวนิยายเรื่องลูกไพรนี้เป็นนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของมนุษย์ เป็นสถานที่ฝึกประสบการณ์ของชีวิตให้มีทั้งความกล้าหาญและการใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่าการนำเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องลูกไพร นับว่าเป็นการนำเสนอภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีน่าสนใจ และแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการนำเสนอธรรมชาติ เพราะนวนิยายได้นำเสนอธรรมชาติในลักษณะที่เป็นจริง กล่าวคือ ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่สามารถพบได้จริง ไม่ว่าจะเป็นอุปนิสัยของสัตว์ชนิดต่าง ๆ การดำรงชีวิตในธรรมชาติ การเอาตัวรอดจากสถานการณ์ต่าง ๆ สาเหตุที่มีความเปลี่ยนแปลงนั้นอาจจะเป็นเพราะว่าในยุคหลังจาก พ.ศ. 2490 เป็นต้นความตื่นตัวและสนใจต่อธรรมชาติของสังคมเริ่มเปลี่ยนมาเป็นการเรียนรู้ธรรมชาติในด้านความรู้ด้านนิเวศวิทยาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ดังที่จะเห็นว่าในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2490 มีกลุ่มคนที่สนใจธรรมชาติเช่นมีการร่วมกลุ่มเพื่อศึกษาเรียนรู้ชีวิตของสัตว์ป่าและความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ดังเช่นกลุ่มของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุลที่ตั้งเป็นสมาคมนิยมไพร เป็นต้น

สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2503

จากภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอให้เห็นผ่านตัวบทนวนิยายไม่ว่าจะเป็นภาพแทนของธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของมนุษย์ ธรรมชาติคือความเป็นอื่น ธรรมชาติคือพื้นที่ของบุรุษเพศ และธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้ ทำให้เห็นว่าการประกอบสร้างธรรมชาติในตัวบทวรรณกรรมมีทั้งลักษณะที่สื่อถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นมิตร และการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของธรรมชาติ และธรรมชาติที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ ดังนั้นเมื่อพิจารณาภาพแทนที่ปรากฏแล้วก็จะเห็น

Mahasarakham University

สำนึกเชิงนิเวศหรือความตระหนักที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติที่สื่อผ่านนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนา พ.ศ. 2503 ดังนี้

1. นิเวศสำนึก การพึ่งพาธรรมชาติและนอบน้อมต่อธรรมชาติ
2. วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่กับนัยเชิงนิเวศ
3. สำนึกในความสำคัญของธรรมชาติและการเรียนรู้จากธรรมชาติ

โดยสำนึกเชิงนิเวศแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

1. นิเวศสำนึก การพึ่งพาธรรมชาติและนอบน้อมต่อธรรมชาติ

เนื่องจากในยุคก่อนการพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยยังมีความแนบแน่นกับธรรมชาติ การใช้ชีวิตส่วนใหญ่ล้วนแต่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจึงเป็นไปในลักษณะที่นอบน้อมต่อธรรมชาติ ซึ่งการมีสำนึกที่นอบน้อมต่อธรรมชาติส่วนหนึ่งก็เพราะว่าการได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงมีลักษณะที่แสดงให้เห็นสำนึกในการใช้ประโยชน์ธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าและมีสำนึกในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่น นวนิยายเรื่องทุ่งมหาราช ที่นำเสนอให้เห็นถึงสำนึกของชุมชนที่พยายามปกป้องทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ดังที่รื่นและชาวบ้านที่ต้องใช้พื้นที่โป่งน้ำร้อนเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมและรักษาพื้นที่ป่าไว้เพื่อชุมชนและคนในรุ่นต่อไป แม้ว่ารื่นจะถูกขัดขวางหลายครั้งเมื่อมีความคิดที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ในชุมชนของตนเอง แต่เขาก็ยืนยันหนักแน่นว่าจะต้องให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ ดังที่ปรากฏในเหตุการณ์ตอนที่รื่นเริ่มอาชีพค้าไม้ และเริ่มลงมือสำรวจพื้นที่ป่าโป่งน้ำร้อน ก็เริ่มถูกจับตามองและถูกขัดขวางจากนายเสถียรซึ่งเป็นหัวหน้าที่พะโป้นายทุนเจ้าของพื้นที่สัมปทานป่าไม้ในแถบกำแพงเพชรส่งมาควบคุมการตัดต้นไม้ในป่าสัมปทาน แม้ว่าพื้นที่โป่งน้ำร้อนจะยังไม่ได้มีการประกาศให้สัมปทานกับผู้ใด แต่นายเสถียรก็อ้างว่ากลุ่มของตนเองได้รับสัมปทานดังกล่าวแล้ว และขัดขวางไม่ให้รื่นและชาวบ้านเข้าไปทำไม้ในป่าโป่งน้ำร้อน รวมทั้งทรัพยากรอื่น ๆ ในป่าด้วย แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะถูกเตือนจากผู้ใหญ่บ้านและตัวนายเสถียรที่เดินทางมาข่มขู่รื่นถึงที่บ้าน รื่นก็ไม่ได้หวั่นไหวใดๆ พร้อมทั้งแสดงถึงความตั้งใจอันแรงกล้าที่จะรักษาพื้นที่ป่าโป่งน้ำร้อนไว้เพื่อผลประโยชน์ของชุมชน ดังที่รื่นได้กล่าวกับผู้ใหญ่พูนว่า

> “ฉันรู้ว่าผู้ใหญ่ตักเตือนเพราะเจตนาดีต่อฉัน” รื่นพูดช้า ๆ นัยน์ตาทั้งคู่เป็นประกาย “แต่ไม้ในป่าโป่งน้ำร้อนจะเป็นชีวิตของฉันกะคนบ้านนี้ต่อไป หะแรกที่ออกสำรวจเมื่อปีกลาย ใครๆ ก็รู้กันทั่วทั้งปากคลองแม้กระทั่งพะโป้ว่าฉันตั้งใจจะทำป่านั้น แต่ใคร ๆ ก็ไม่เห็นคัดค้านหรือแสดงความขัดข้อง นอกจากส่ายหน้าว่ามันไกล จนกระทั่งเจ้าทัดกะเจ้าเวกตัดทางลากไม้ให้ฉันตามด่านเก่าออกท่าขี้เหล็กได้ จึงเห็นกันถึงค่าของป่านั้น ปัญหาเวลานี้อยู่ที่สัมปทานของพะโป้กินมาถึงโป่งน้ำร้อนหรือเปล่า จนกว่าจะสืบได้ความแน่ชัดอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป เราจะตัดไม้ ตัดหวาย ตักยาง ขี้ผึ้ง และทำได้อย่างที่พวกปากคลองและบ้านไร่ได้เคยทำกันมาแล้วแต่ครั้งปู่ย่าตายายก่อนฉันมาอยู่เสียด้วยซ้ำไป ผู้ใหญ่ย่อมจะรู้ข้อนี้ดี”
>
> (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 101)

Mahasarakham University

จากข้อความที่ว่า “ป่าโป่งน้ำร้อนจะเป็นชีวิตของฉันกะคนบ้านนี้” (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 101) นั้นแสดงให้เห็นว่าป่าไม้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญกับคนท้องถิ่นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นว่าชีวิตของคนในชุมชนได้ฝากไว้กับธรรมชาติ ซึ่งพวกเขาได้พึ่งพาป่าไม้และได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าดังที่รื่นกล่าวว่า “เราจะตัดไม้ ตัดหวาย ตักยาง ขี้ผึ้ง และทำได้อย่างที่พวกปากคลองและบ้านไร่ได้เคยทำกันมาแล้วแต่ครั้งปู่ย่าตายายก่อนฉันมาอยู่เสียด้วยซ้ำไป” (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 101) คำพูดของรื่นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติ

เมื่อเสถียรมาหารื่นที่บ้านด้วยตนเองเพื่อบอกให้รื่นเลิกเข้าไปใช้พื้นที่โป่งน้ำร้อนและให้เลิกเข้าไปตัดไม้ในป่าโป่งน้ำร้อน รื่นก็กล่าวกับเสถียรว่าป่าโป่งน้ำร้อนมีความสำคัญกับชาวบ้านเพราะชาวบ้านได้ใช้พื้นที่ดังกล่าวทำมาหากิน ดังนั้นเขาและชาวบ้านต้องร่วมกันปกป้องไม่ให้ป่าแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่สัมปทาน ดังที่ว่า

> “ผมคิดมาหลายคืนแล้วก่อนวันนี้” คำตอบคงเป็นอย่างเดิมอยู่นั่นเอง “โป่งน้ำร้อนเป็นแหล่งหากินของพวกบ้านนี้มาแต่ไหนแต่ไร เราจะไม่ปล่อยให้มันหลุดมือไปเพราะว่ามีใครคนใดคนหนึ่งไม่ประสงค์จะให้เราเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเท่านั้น”
>
> (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 109)

คำพูดดังกล่าวของรื่นยิ่งแสดงให้เห็นว่าป่าไม้ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญสำหรับท้องถิ่นเพราะเป็นพื้นที่สำหรับทำมาหากินของคนในชุมชน และรื่นก็กล่าวย้ำเกี่ยวกับประเด็นความสำคัญของป่ากับชุมชนคลองสวนหมาก โดยเมื่อเขาต้องมาเผชิญหน้ากับพะโป้ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการค้าไม้รายใหญ่และมีอิทธิพลในพื้นที่แต่รื่นก็ไม่ได้หวาดกลัวอำนาจและอิทธิพลใด ๆ แม้ว่าพะโป้จะกล่าวอ้างว่าป่านั้นเป็นเขตสัมปทานของตน แต่รื่นก็คัดค้านว่าพื้นที่ดังกล่าวยังไม่ใช่พื้นที่สัมปทานของใครเพราะไม่มีประกาศจากทางราชการและได้ย้ำอีกครั้งว่าป่าแห่งนั้นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวชุมชน ดังที่ว่า

> “งั้นทางกรมการจังหวัดก็ควรจะประกาศให้พวกเรารู้ ปากคลองอยู่กันมาก่อนที่นายห้างหรือพญาตะก่าจะมาตั้งภูมิลำเนาลงที่นี่ ป่านั้นเป็นชีวิตของเขา เท่า ๆ กับไร่เกาะ เท่า ๆ กับแม่น้ำ หวงห้ามป่านั้นเมื่อไหร่ ก็เท่ากับตัดอาชีพหนึ่งเขาออกไป”
>
> (เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 167)

การต่อสู้เพื่อปกป้องและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าโป่งน้ำร้อนนี้นอกจากจะเกิดจากการมีผู้นำที่เข้มแข็งอย่างรื่นแล้วชาวบ้านในชุมชนก็สนับสนุนแนวทางที่รื่นได้นำเสนอ ดังที่เมื่อผู้ว่าราชการจะตัดสินใจเกี่ยวกับการให้สัมปทานป่าไม้ ชาวตำบลคลองสวนหมากก็ร่วมแสดงออกถึงความต้องการของพวกเขาที่ที่ว่าการอำเภอเพื่อเรียกร้องไม่ให้กลุ่มนายทุนไปสัมปทานพื้นที่ป่าโป่งน้ำร้อน โดยชาวชุมชนคลองสวนหมากต่างก็ต้องการให้รักษาสภาพป่าโป่งน้ำร้อนไว้อยู่คู่กับชุมชน ไม่ให้สัมปทานกับกลุ่มใด ดังที่รื่นได้กล่าวกับผู้ว่าราชการจังหวัดว่าสามารถสอบถามถึงความต้องการของชาวบ้านได้เป็นรายบุคคล ดังที่ว่า

Mahasarakham University

"ความต้องการของกระผมเป็นเหตุผลส่วนตัว" รื่นตอบเบา ๆ "ถูกของนายอำเภอท่าน ความต้องการของกระผมไม่ใช่ความต้องการของชาวบ้านเหล่านั้นทั้งหมด"

"งั้นรื่นก็คงจะต้องการเวลาสำหรับปรึกษาหารือกับพวกลูกบ้านทั้งหลายก่อน" ละเมียดเกือบสะกดกลั้นความตื่นเต้นไว้ไม่ได้ นัยน์ตาของหล่อนที่มองเขาแจ่มใสไปด้วยความหวัง

แต่รื่นกลับสั่นศีรษะ สายตาคงจับอยู่ที่ท่านเจ้าคุณ "ก็ไม่มีความจำเป็นอะไรในเมื่อชาวบ้านในตำบลเหล่านั้น มาชุมนุมกันพร้อมอยู่ที่นี่แล้ว ขอเชิญนายอำเภอเรียกเข้ามาถามเป็นรายตัวได้ ต่อหน้าใต้เท้านายห้าง นายเสถียรกะคุณละเมียด"

(เรียมเอง (นามแฝง), 2534: 386-388)

เหตุการณ์เกี่ยวกับการสัมปทานป่าโป่งน้ำร้อนจบลงด้วยการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดไม่ประกาศให้พื้นที่ป่าโป่งน้ำร้อนเป็นพื้นที่สัมปทานของกลุ่มใด แต่ให้คงไว้เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพลังของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในการต่อรองเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและชุมชน เพราะตามความคิดและจิตสำนึกของชาวบ้านแล้วพวกเขาถือว่าชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรในขอบเขตที่กำหนดขึ้นตามวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน ด้วยการวางกฎเกณฑ์เพื่อรักษาและใช้ทรัพยากร (อานันท์ กาญจนพันธ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2538: 127)

กล่าวโดยภาพรวมจากนวนิยายที่ตีพิมพ์ระหว่างพ.ศ. 2475 -2503 ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุ่งมหาราช แสนแสบ แผลเก่า พลายมลิวัลย์ ล่องไพร และลูกไพร มักจะนำเสนอเนื้อเรื่องที่สื่อให้เห็นถึงสำนึกที่นอบน้อมต่อธรรมชาติ โดยไม่พบงานเขียนที่สื่อถึงการทำลายหรือมีนัยให้เห็นถึงการรุกรานธรรมชาติ ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นการเรียนรู้และอยู่ร่วมกับธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

2. วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่กับนัยเชิงนิเวศ

วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่เป็นลักษณะที่แสดงถึงความสำคัญของเพศชายที่มีบทบาทที่มากกว่าผู้หญิง โดยเฉพาะเพศชายที่มักจะเป็นผู้ครอบครองทรัพยากรต่าง ๆ นวนิยายยุคก่อนการพัฒนาได้นำเสนอให้เห็นว่าเพศชายมีบทบาทสำคัญและเชื่อมโยงกับธรรมชาติมากกว่าเพศหญิง ดังจะเห็นได้จากการที่นวนิยายนำเสนอให้เห็นบทบาทของผู้ชายที่สัมพันธ์กับธรรมชาติในหลากหลายรูปแบบ ดังเช่น นวนิยายแนวลูกทุ่งของไม้ เมืองเดิมก็มีการนำเสนอให้เห็นว่าผู้ชายเป็นฝ่ายที่ยืนยันถึงคุณค่าของธรรมชาติ เลือกที่จะมีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังที่แผลงและโปรยเลือกใช้ชีวิตอย่างแนบแน่นกับธรรมชาติ ในขณะที่เพศหญิงถูกนำเสนอให้เห็นว่ามีความเป็นอื่นกับธรรมชาติ มีความแปลกแยกต่อธรรมชาติ หรือตัวอย่างในนวนิยายผจญภัยยิ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายกับธรรมชาติ นวนิยายได้ถ่ายทอดประสบการณ์การเดินทางและการผจญภัยของตัวละครผู้ชาย ดังเช่น ผลงานนวนิยายผจญภัยในยุคบุกเบิกที่ได้รับความนิยมจากกลุ่มคนอ่าน คือ นวนิยายเรื่อง ล่องไพร ผลงานของน้อย อินทนนท์ ซึ่งเป็นนามปากกาของมาลัย ชูพินิจ งานเขียนชุดล่องไพร นำเสนอการเดินทางเข้าไปในป่าตามภารกิจต่าง ๆ

Mahasarakham University

ล่องไพรเล่าถึงการเดินทางผจญภัยไปพบเหตุการณ์ต่าง ๆ เนื้อเรื่องหลักจะกล่าวถึงตัวละครเอกของเรื่องคือ ศักดิ์ สุริยามีภารกิจในการออกเดินทางไปปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภารกิจที่มาจากความสงสัยส่วนตัว บางภารกิจก็มาจากการขอร้องให้ช่วยเหลือจากคนรู้จัก ในการออกเดินทางผจญภัยแต่ละครั้งศักดิ์ สุริยันต์จะมีผู้คอยช่วยเหลือที่สำคัญคือ ตาเกิ้น กะเหรี่ยงที่มีความเชี่ยวชาญในการเดินป่า และการดำรงชีพอยู่ในป่า และ ร.อ. เรือง ยุทธนานายทหารที่สนิทสนมชอบพอกับศักดิ์ สุริยาร่วมออกเดินทางไปด้วยกัน

เนื้อเรื่องแต่ละตอนจะมีการนำเสนอการเดินทางไปสู่พื้นที่ต่างๆ และสื่อให้เห็นว่าการเดินทางเป็นเสน่ห์และความท้าทายของชีวิต ป่าเป็นพื้นที่ที่น่าหลงใหล และเป็นกิจกรรมที่พิสูจน์ความเป็นชายชาตรี ดังที่ตัวละครเอกของเรื่องไม่ว่าจะเป็นศักดิ์ สุริยันต์ ตาเกิ้น และ ร.อ.เรือง ยุทธนาล้วนแต่เป็นผู้ชายที่มีความสุขกับการเดินทางทั้งเพื่อผจญภัยและเพื่อช่วยเหลือผู้คน ตลอดจนค้นหาสถานที่ลึกลับ รวมทั้งการออกล่าสัตว์

นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าการเดินทางทำให้ได้รับประสบการณ์แปลกใหม่ ได้เผชิญกับเรื่องราวที่คนอื่นไม่มีโอกาสได้พบ ลักษณะดังกล่าวปรากฏในทุกตอนของนวนิยาย แต่ละตอนศักดิ์ สุริยันได้พบกับเรื่องราวที่มหัศจรรย์จากการเดินทาง เช่น ตอนเสือกึ่งพุทธกาล ที่กล่าวถึงการเดินทางออกตามล่าเสือไฟ จนได้พบกับดินแดนลึกลับที่ยังไม่เคยมีการสำรวจพบมาก่อน ซึ่งการเดินทางพบดินแดนหลงสำรวจเป็นประสบการณ์ที่น่าตื่นเต้น ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่าเมื่อเดินทางเข้าไปสู่ดินแดนในยุคมนุษย์โบราณตัวละครต่างก็ตื่นเต้นและตกตะลึงกับความมหัศจรรย์ ศักดิ์ สุริยันตกตะลึงเมื่อได้เจอกับไดโนเสาร์และรำพึงรำพันกับความแปลกใหม่ของสถานที่ดังที่ว่า

> ยืนอยู่ในภูมิประเทศที่แปลกประหลาด ต่อหน้าสัตว์ดึกดำบรรพ์ท่ามกลางแสงสลัวของโลกที่ปราศจากทั้งแสงเดือนแสงตะวัน มีแต่ประกายทึบๆ พร่าออกมาจากต้นไม้ใบโกร๋นรอบบึงใหญ่ ปกคลุมไปด้วยหมอกบางๆ สีเทาเหมือนควัน พร้อมด้วยพื้นน้ำอันแน่นิ่งอยู่ข้างล่าง ท่ามกลางอากาศที่อบอ้าวเต็มไปด้วยกลิ่นอับๆ เต็มไปด้วยกลิ่นสาบๆ สางๆเช่นนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนคนที่อยู่ในความฝันมากกว่าลืมตาตื่น และนี่เป็นโลกในอดีต มิใช่ปัจจุบัน แม้กระนั้นทุกสิ่งทุกอย่างก็เป็นความจริงอย่างปฏิเสธไม่ได้ ท่านชาย สีดา ตาเกิ้น ร.อ.เรือง และข้าพเจ้าเป็นมนุษย์จริง มีชีวิตอยู่ หายใจได้ เต็มไปด้วยเลือดด้วยเนื้อ แม้แต่ซากของติแทนโตโซรุส และรอยเท้าเสือไฟนั่นก็เป็นจริงเช่นเดียวกัน
>
> ท่านชายหันหน้ามามองข้าพเจ้าช้าๆ เหมือนจะทายใจออกเพราะเอ่ยขึ้นว่า “มันเหมือนกับภาพที่ผู้เขียนเขาวาดไว้ในหนังสือหลายเรื่องที่ผมเคยอ่าน มันเหมือนกับความฝันหลายครั้งที่ผมเคยฝัน ไม่เคยคิดเหมือนกันว่าจะมีปรากฏอยู่จริงในโลกปัจจุบันจนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้”
>
> (น้อย อินทนนท์ (นามแฝง), 2539: 145-146)

Mahasarakham University

ในเหตุการณ์ที่ศักดิ์ สุริยันเดินทางไปพบกันความมหัศจรรย์ของโลกที่เปรียบได้กับเมื่อครั้งสร้างโลกใหม่ ๆ ก็ยิ่งสร้างความตื่นตะลึง ดังที่ว่า

> ข้าพเจ้าอยากจะร้องออกไปด้วยความตื่นเต้นตันใจต่อภาพที่เห็นปรากฏอยู่ในขณะนั้นว่ามันมิใช่ของจริง หากเป็นภาพวาดของจิตรกรผู้เต็มไปด้วยมโนคติในความลี้ลับมหัศจรรย์ทั้งหลายแหล่ของธรรมชาติ ทั้งพระอาทิตย์ และพระจันทร์ เหมือนทำด้วยกระดาษ ถึงดาวที่ประดับอยู่เต็มฟ้าก็เช่นเดียวกัน มันแน่นิ่งอยู่กับที่ไม่เคลื่อนไหว ดู ๆ ก็ไม่ต่างอะไรกับฉากละครที่แลเห็นตามโรงแสดงฉะนั้น
>
> (น้อย อินทนนท์ (นามแฝง), 2539: 190)

จะเห็นได้ว่าการเดินทางในพื้นที่ธรรมชาติ ทำให้ผู้เดินทางได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ ได้ผจญภัย ตื่นเต้นไปกับสถานการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ แม้ว่านวนิยายจะเล่าถึงการเดินทางไปในพื้นที่ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เป็นพื้นที่ในจินตนาการ บางตอนยังย้อนไปถึงเหตุการณ์หลายล้านปี แต่ทว่าการเล่าเรื่องลักษณะนี้ก็แสดงนัยว่าการเดินทางสามารถให้ประสบการณ์ที่แปลกใหม่และให้ความสนุกสนานกับการผจญภัยของชีวิต ซึ่งคนที่จะพบกับสิ่งเหล่านี้ได้ก็ต้องกล้าที่จะออกเดินทางไปสู่พื้นที่แปลกใหม่

เมื่อการเดินทางเข้าไปในพื้นที่ต่าง ๆ ที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก สภาพธรรมชาติเป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างหนึ่งที่กดดันในระหว่างการเดินทาง ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นเหมือนกับบททดสอบความอดทนและทดสอบความเป็นชายที่เข้มแข็ง ดังที่ นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่าเมื่อศักดิ์ สุริยันและคณะเดินทางในพื้นที่ต่าง ๆ และต้องเผชิญกับความโหดร้ายของธรรมชาติ ตัวละครเหล่านี้ได้พยายามต่อสู้และเอาชนะอุปสรรคจนผ่านพ้นความโหดร้ายของธรรมชาติมาได้ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นบทพิสูจน์ศักดิ์ศรีความเป็นชายชาตรีได้อย่างดี ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็อาจจะเป็นการแสดงให้เห็นศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถฝ่าฟันอุปสรรคและขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงถึงความเป็นนักล่าที่สัมพันธ์กับความเป็นชาย เพราะการล่าสัตว์เป็นกิจกรรมที่สำคัญของมนุษย์ โดยเฉพาะผู้ชายที่ถูกมอบหมายให้เป็นผู้ล่าสัตว์เพื่อนำมาแบ่งปันให้ครอบครัวได้บริโภค ดังที่กล่าวกันว่าสังคมที่แนบแน่นการบริโภคเนื้อสัตว์ สตรีมีตำแหน่งที่อ่อนแอกว่าในสังคมที่นิยมมังสวิรัติ (รุนด์เกรน, 2557: 40) ซึ่งนวนิยายเรื่องล่องไพรก็ได้แสดงให้เห็นว่าการล่านำมาซึ่งความภาคภูมิใจและทำให้ผู้ชายได้รับการยอมรับนับถือ และทำให้ผู้ชายมีอำนาจต่าง ๆ ทำให้เพศชายได้กลายเป็นเจ้าของทรัพยากรเป็นผู้ควบคุมในการแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ

3. สำนึกในความสำคัญของธรรมชาติและการเรียนรู้จากธรรมชาติ

ธรรมชาตินับว่าเป็นพื้นที่สำหรับสร้างประสบการณ์ที่สำคัญกับมนุษย์ ทำให้ได้เรียนรู้การใช้ชีวิต เรียนรู้การเอาตัวรอด และฝึกความเข้มแข็งของจิตใจ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติที่เริ่มปรากฏในนวนิยายช่วงหลังจาก พ.ศ. 2490 ได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติที่นำเสนอผ่านนวนิยายไทยอีกอย่างหนึ่งนั่นคือ การนำเสนอสภาพธรรมชาติที่มีสะท้อนความเป็นจริง และสอดแทรกความรู้เรื่องป่าไม้ในเชิงวิทยาศาสตร์มากขึ้น สอดแทรกวิธีการใช้ชีวิตและการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ รวมทั้งถ่ายทอดวิธีการเอาตัวรอดเมื่ออยู่ในป่า สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งในด้านสำนึกเกี่ยวกับธรรมชาติที่สื่อผ่านนวนิยาย เพราะการนำเสนอฉาก

Mahasarakham University

ธรรมชาติในนวนิยายไม่ได้บรรยายเพียงให้เห็นสภาพของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ได้บรรยายไปถึงคุณค่าของธรรมชาติ สร้างความเข้าใจ และการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ดังเช่น นวนิยายเรื่องลูกไพร ผลงานของน้อย อินทนนท์ ซึ่งเป็นนวนิยายที่เล่าถึงเด็กสองคนที่หลงป่า และต้องหาทางออกจากป่าฝ่าฟันอันตรายในป่า นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นถึงการเรียนรู้และประสบการณ์ที่ได้จากธรรมชาติ ดังที่ได้สอดแทรกความรู้ในการใช้ชีวิตในป่า และการเอาตัวรอดในป่า การอยู่ร่วมกับธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ ดังเช่น เมื่อแสนและเขิ่งหลงป่าต้องหาอาการเองทั้งการจับป่า ล่าสัตว์เล็ก ๆ มาเป็นอาหารแต่ทั้งสองไม่มีเครื่องปรุงรสอย่างเกลือ เขิ่งซึ่งเติบโตมาในป่าก็นำประสบการณ์การหาเกลือจากดินโป่งมาต้มให้เป็นเกลือปรุงอาหาร ดังที่ว่า

> แสนส่งผ้าเช็ดหน้าพีระมิดผืนนั้นให้ เด็กชายชาวกะเหรี่ยงเทน้ำในกระบอก ละลายดินที่แกควักใส่กระบอกผ่าซีกมาคนจนทั่ว แล้วก็กรองด้วยผ้า เทใส่กระบอกอีกซีกหนึ่ง แสนแลดูด้วยหน้าเบ้พลางพูดว่า
>
> “นั่นรึเขิ่งจะให้กินเข้าไป ?”
>
> เด็กชายชาวกะเหรี่ยงมิได้ตอบในทันทีทันใด แกยกกระบอกซีกที่ใส่น้ำซึ่งกรองจากดินสีเทา ขึ้นวางบนถ่านไฟอย่างระมัดระวัง แล้วจึงหันไปยิงฟันขาวกับแสน
>
> “นายน้อยใจเย็น ๆ ประเดี๋ยวก็จะได้เห็นหรอก ในกระบอกนั่นน่ะดินโป่งล่ะ โป่งที่พวกชาวบ้านเขาได้เกลือสินเธาว์ไปกิน กันคอพอกไง!”
>
> (น้อย อินทนนท์ (นามแฝง), 2555: 41)

จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการนำเสนอธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เห็นว่ามนุษย์มีการเรียนรู้จากธรรมชาติมากขึ้น ประเด็นนี้ก็อาจจะเป็นเพราะว่าในช่วงเวลาดังกล่าวความสนใจเกี่ยวกับธรรมชาตินั้นเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ มีความตื่นตัวและสนใจความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังเช่นมีการรวมกลุ่มตั้งกลุ่มเพื่อให้ความรู้และปลุกสำนึกเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างเป็นระบบเช่น นิยมไพรสมาคมของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ได้ริเริ่มดำเนินการจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2495 โดยชักชวนผู้ทรงคุณวุฒิทั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านการป่าไม้ การเกษตร และเพื่อนๆ ของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล มาร่วมกันดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สำหรับวัตถุประสงค์ของนิยมไพรสมาคมก็คือ เพื่อปลูกฝังนิสัยรักธรรมชาติแก่ประชาชน ตลอดจนยุวชน เพื่อศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์พฤกษชาติและสัตว์ป่านานาชนิด เพื่อส่งเสริมการคุ้มครอง และแพร่พันธุ์สัตว์ป่าที่เป็นประโยชน์ เพื่อส่งเสริมการปลูกบำรุงพันธุ์พฤกษชาติและการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า เพื่อนำและส่งเสริมการเที่ยวป่า (บุญส่ง เลขะกุล, 2555)

ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่านับตั้งแต่พ.ศ. 2490 เป็นต้นความตื่นตัวและสนใจในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เริ่มก่อตัวขึ้นมาอย่างเป็นระบบ การให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติก็มากขึ้น โดยสิ่งที่ยืนยันถึงความห่วงใยต่อธรรมชาติที่มากขึ้นก็คือคำกล่าวของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ที่ได้กล่าวถึงความตั้งใจในการก่อตั้งนิยมไพรสมาคมขึ้นมาว่า “พวกเราพากันมาแข่งขันกันทำลายทรัพยากรอันเป็นมรดกของชาติ พากันทำลายป่าอย่างกับของไร้ค่า พากันทำลายสัตว์ป่าอย่างกับของที่ไม่มีประโยชน์เช่นนี้ อีกหน่อยลูกหลานของคนไทยจะฉิบหายกันหมด ประเทศไทยอยู่ได้ด้วยผลอันเกิดจากทรัพยากร หากเราทำลายทรัพยากรหมดสิ้นแล้วลูกหลานของเราจะอยู่กันได้อย่างไร” โดยการจัดตั้ง

Mahasarakham University

นิยมไพรสมาคม มีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติ ตามแบบอย่างต่างประเทศที่ถึงแล้วซึ่งความเจริญ เช่น อเมริกา หรือยุโรป คือให้มีการควบคุม ห้ามไม่ให้ล่าสัตว์ซึ่งมีพันธุ์น้อยลงเพื่อไม่ให้มันสูญพันธุ์ สัตว์ชนิดใดที่ยังชุกชุมก็ให้ล่าได้บ้างโดยมีระเบียบและกติกาเพื่อให้สัตว์ป่าเหล่านั้นถูกล่าน้อยลง” (บุญส่ง เลขะกุล, 2502 อ้างอิงมาจาก ธนพล สาระนาค, ม.ป.ป)

สรุปท้ายบท

ยุคก่อนการพัฒนา พ.ศ. 2503 การดำรงชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ยังมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับธรรมชาติ จากบริบททางด้านนิเวศที่นำเสนอให้เห็นว่ายุคนี้ยังไม่ได้มีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การสภาพของธรรมชาติโดยส่วนใหญ่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีปัญหาขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นเนื้อหาของนวนิยายจึงนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะของการพึ่งพากัน ไม่มีการกล่าวถึงธรรมชาติว่าเป็นทรัพยากรที่มนุษย์จะต้องนำมาใช้ประโยชน์ จากการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายก็จะพบว่ามีภาพแทนทั้งหมด 5 ภาพแทน ได้แก่ ธรรมชาติคือที่พึ่งของมนุษย์ ธรรมชาติคือความเป็นอื่น ธรรมชาติคือสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ ธรรมชาติคือบุรุษเพศ และ ธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้ หากพิจารณาจากภาพแทนทั้ง 5 ภาพแทนแล้วก็จะเห็นว่าส่วนใหญ่เป็นภาพแทนที่สื่อความหมายในด้านที่แสดงถึงความนอบน้อมที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ

ส่วนสำนึกเชิงนิเวศที่ปรากฏในนวนิยายยุคนี้ก็จะเห็นว่ามีนิเวศสำนึกแบบดั้งเดิมที่มีการพึ่งพาธรรมชาติและการนอบน้อมต่อธรรมชาติ เป็นลักษณะที่มองเห็นธรรมชาติมีความยิ่งใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการมองธรรมชาติในสังคมไทยก็คือการรับรู้และศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

Mahasarakham University

บทที่ 4

ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2519

เมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก็ได้ส่งผลให้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยเพราะได้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นในยุคนี้ จึงเป็นยุคที่มีผลกระทบต่อธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด ส่วนแวดวงวรรณกรรมก็ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดจากรัฐบาล โดยเฉพาะวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมือง และวิพากษ์วิจารณ์สังคม ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจที่จะนำเสนอให้เห็นว่าในยุคที่มีการพัฒนาประเทศและมีความเข้มงวดในการนำเสนอเนื้อหาวรรณกรรม นวนิยายไทยได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศที่ในตัวบทนวนิยายอย่างไรบ้าง ดังนั้นเนื้อหาในบทนี้จะมีการนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยในยุคการพัฒนาระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2519
2. ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุคการพัฒนา พ.ศ. 2504 – 2519
3. สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนา พ.ศ. 2504 - 2519

แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยในยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2519

ในระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2516 เป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่มีความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านธรรมชาติ ส่วนหนึ่งนั้นเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชน์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นที่ได้มีการนำแนวคิดในการพัฒนาจากสหรัฐอเมริกามาใช้ในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาหลายอย่างได้ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติ เช่น การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ได้ส่งผลกระทบถึงสิ่งแวดล้อมโดยตรงหรือส่งผลกระทบโดยทางอ้อม เช่น การสนับสนุนด้านอุตสาหกรรมมากขึ้นก็เริ่มส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในระยะต่อมา ส่วนวงการวรรณกรรมก็มีความเข้มงวดในการนำเสนอเนื้อหาที่วิพากษ์วิจารณ์การเมืองและสังคม นวนิยาย จึงนำเสนอเนื้อเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก หรือแนวต่อสู้โลดโผนเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2516 เกิดเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทำให้เนื้อหานวนิยายที่เกี่ยวกับการเมืองและสังคมมีการเผยแพร่มากขึ้น ดังนั้นเพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและแวดวงวรรณกรรม จึงนำเสนอบริบทเกี่ยวกับธรรมชาติและวรรณกรรมไทย ดังนี้

1. บริบททางด้านนิเวศของไทยในยุคการพัฒนา
2. บริบทของนวนิยายไทยในยุคการพัฒนา

ดังมีรายละเอียดดังนี้

Mahasarakham University

1. บริบททางด้านนิเวศของไทยในยุคการพัฒนา

การพัฒนาเป็นสิ่งประดิษฐ์สร้างของสหรัฐอเมริกาในการจัดระเบียบโลก เพื่อความมั่นคงทางสถานะนำในชุมชนโลก โดยสร้างคู่ตรงข้าม คือ “ความด้อยพัฒนา” ขึ้น โดยจุดเริ่มต้นเริ่มจากปี พ.ศ. 2492 ประธานาธิบดีทรูแมนกล่าวถึง “Bold New Program” ซึ่งได้แก่ การเริ่มต้นโครงการใหม่ของประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม (ของอเมริกา) ที่สามารถจะเป็นไปเพื่อปรับปรุงและสร้างการเจริญเติบโตของพื้นที่ “ด้อยพัฒนา” (สามชาย ศรีสันต์, 2558: 182)

จากกระแสการพัฒนาที่สหรัฐอเมริกาได้เริ่มต้นวางรากฐานไว้ กลายเป็นกระแสที่ประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาตอบสนอง พร้อมทั้งรับความช่วยเหลือทั้งในด้านองค์ความรู้และด้านการเงินจากหน่วยงานที่รัฐบาลอเมริกาสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) และธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งประเทศไทยก็ได้รับความช่วยเหลือดังกล่าวดังเช่นกัน

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้เข้ามาบริหารประเทศในปี พ.ศ. 2501 สหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือทางด้านการทหารและเศรษฐกิจแก่ไทยเป็นจำนวนมาก พร้อมกับส่งที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เข้ามาประจำอยู่ในหลายหน่วยงานของไทยโดยเฉพาะหน่วยงานในด้านการพัฒนาประเทศ พร้อมกันนั้นก็สนับสนุนให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา นักวิชาการและข้าราชการไปศึกษาอบรมและดูงาน ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาด้วย (ปิยนาถ บุนนาค, 2549: 8-23 - 8-24)

ในปี พ.ศ. 2504 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้วางแนวทางพัฒนาประเทศโดยได้เริ่มจัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504 – 2509) ขึ้นมาเพื่อใช้ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับนี้แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2504 -2506 ส่วนระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2507 – 2509 แนวทางของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีอยู่หลายอย่างด้วยกัน แนวทางที่นำเสนอไว้คือ รัฐมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการสงวนป่าและโครงการดำเนินงานโครงการชลประทาน โดยเฉพาะการดำเนินการก่อสร้างตามโครงการเขื่อนเจ้าพระยา และเขื่อนภูมิพลให้เสร็จไปตามกำหนดเวลา (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2507: 1 - 5)

จากนั้นภาครัฐได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมหลายฉบับ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มีการแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2484 เป็นพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และเริ่มที่จะมีการปรับเปลี่ยนอำนาจการจัดการป่าและที่ดินในป่า ในรูปของการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน การกำหนดแนวเขตป่า ในแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) รัฐได้กำหนดแผนการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไว้ถึงร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศ แต่ด้วยนโยบายการพัฒนาประเทศเพื่อความทันสมัยและการพัฒนาอุตสาหกรรม มีการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน การส่งเสริมการเกษตร การทำสัมปทานป่าไม้ ทำให้พื้นที่ป่าลดลงเรื่อย ๆ

หากจะกล่าวถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในยุคเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้มีหลายอย่างด้วยกัน ดังที่ ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย (2549: 9-16 - 9-17) กล่าวถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจในช่วง 2 แผนแรกระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2516 ว่า ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจของชาติลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำและเหมืองแร่ ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและขีดความสามารถในการพัฒนาประเทศใน

Mahasarakham University

อนาคต ปัญหาเหล่านี้ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น อีกทั้งประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดรวดก็ทำให้มีการบุกรุกป่าเพื่อการตั้งถิ่นฐาน และการทำมาหากิน ประกอบกับในระยะที่ผ่านมารัฐยังขาดแนวนโยบายการบริหารทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ทำให้มีความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและการลดลงอย่างรวดเร็วของทรัพยากรทางเศรษฐกิจ

เมื่อเริ่มดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแล้วภาคเศรษฐกิจของประเทศไทยก็เติบโตขึ้นเป็นลำดับ ดังที่มีการสรุปผลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติระยะที่ 1 จาก พ.ศ. 2504 – 2506 ว่ารายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 6 ต่อปี จากที่คาดไว้ว่าจะเพิ่มเพียงร้อยละ 5 ต่อปี (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2507: 19) ผลที่เกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัว ก็คือ ทำให้การค้าการบริการขยายตัว ประชาชนมีกำลังซื้อมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นช่วงเวลาแห่งการเติบโตของชนชั้นกลางที่มีการศึกษาและรับเอาแบบแผนการดำเนินชีวิตสมัยใหม่เข้ามามากขึ้น ผลกระทบที่ตามมา ก็คือ ชุมชนเมือง โดยเฉพาะกรุงเทพมหานครเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพสิ่งแวดล้อม การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การหลั่งไหลของผู้คนเข้ามาทำงานในเมือง ซึ่งการเติบโตของเมืองอย่างไร้ระเบียบนี้เองก็นำมาซึ่งปัญหาน้ำเสีย ชุมชนแออัด พื้นที่นาข้าวถูกเปลี่ยนเป็นโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น

กล่าวกันว่าสาเหตุอีกอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ในเมืองไทยก็คือ บริบททางการเมืองที่มีความเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยที่เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่ป่าและตามชนบทของประเทศ แนวทางแก้ปัญหาของรัฐบาลในขณะนั้น ก็คือ การใช้นโยบายเปิดป่าเพื่อความมั่นคง กล่าวคือ ใช้วิธีการสร้างถนนสายยุทธศาสตร์ผ่านเข้าไปในพื้นที่ป่าและในเขตชนบท รวมทั้งการส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าไปตั้งบ้านเรือนตามถนนที่ตัดเชื่อมต่อระหว่างภูมิภาคและจังหวัด เพื่อจะได้ลดการเข้าร่วมขบวนการกับพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งผลจากแนวนโยบายนี้ก็ทำให้มีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทางการเกษตรมากขึ้น แต่พื้นที่ป่าไม้กลับลดลงเรื่อย ๆ

หลังจาก พ.ศ. 2510 กระแสสังคมก็เริ่มมีความตื่นตัวและให้ความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ตัวอย่างที่สนับสนุนคำกล่าวนี้คือ กรณีเหตุการณ์ทุ่งใหญ่นเรศวรในปี พ.ศ. 2516 ที่มีคณะนายทหารและตำรวจเข้าไปล่าสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้ยานพาหนะและอาวุธของทางราชการ แต่เมื่อกลับจากการล่าสัตว์ เฮลิคอปเตอร์เกิดอุบัติเหตุตกที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จนกลายเป็นข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์ เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของประชาชนอย่างมาก หลังจากเหตุการณ์นี้ได้มีนักศึกษามหาวิทยาลัยจัดทำหนังสือที่นำเสนอข้อมูลเหตุการณ์ดังกล่าวและพิมพ์หนังสือที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับบริบทของการเมืองขณะนั้น ดังเช่น ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ 4 สถาบันคือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ได้ตีพิมพ์หนังสือ “บันทึกลับจากทุ่งใหญ่” เพื่อเปิดโปงพฤติกรรมดังกล่าวต่อประชาชน นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ในนามชมรมคนรุ่นใหม่ ออกหนังสือ “มหาวิทยาลัยที่ยังไม่มีคำตอบ” และมีข้อความว่า “สภาสัตว์ป่าแห่งทุ่งใหญ่ มีมติให้ต่ออายุสัตว์ป่าอีก 1 ปี เนื่องจากสถานการณ์ภายในและภายนอก ไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ” ซึ่งเป็นการเสียดสีจอมพลถนอม กิตติขจรที่ต่ออายุราชการให้กับตนเองในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดไปอีก 1 ปี และต่ออายุจอมพลประภาส จารุเสถียรในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกอีก 1 ปี

Mahasarakham University

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง 9 คน ซึ่งเป็นคนทำหนังสือเล่มนี้ ถูกอธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหงลบชื่อออกจากการเป็นนักศึกษา โดยให้เหตุผลว่ามีการตั้งชมรมโดยไม่ได้รับอนุญาตและมีข้อความที่หยาบคาย เหตุการณ์ครั้งนี้ได้นำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีนักศึกษา ประชาชนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองจนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญของประเทศไทย นั่นคือเหตุการณ์วันมหาวิปโยคที่มีปราบปรามกลุ่มนิสิตนักศึกษาและประชาชนจนนำไปสู่ความสูญเสียชีวิตของประชาชน และทำให้รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจรหมดอำนาจทางการเมือง

หลังจากปีพ.ศ. 2516 มีความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมอีกหลายเหตุการณ์ด้วยกัน โดยเฉพาะความเคลื่อนไหวจากภาคประชาชนที่ผลักดันให้รัฐมีมาตรการรับมือสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ด้วยการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อมขึ้นในปี พ.ศ. 2518 นอกจากนี้ก็มีการหาทางแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และการออกกฎหมายควบคุมภาคเอกชน โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมที่เริ่มส่งผลกระทบกับชุมชนและสิ่งแวดล้อม การออกมาตรการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งก็มาจากปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็น เหตุการณ์ปัญหาแม่น้ำแม่กลองเน่าเสียในปี พ.ศ.2519 ถือว่าเป็นปัญหาน้ำที่รุนแรงที่สุดครั้งแรกของประเทศไทย แม่น้ำสายนี้ไหลผ่านเขตชุมชนหลายชุมชนและไหลผ่านพื้นที่ปลูกอ้อย ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาล โรงงานเหล่านี้ได้ทิ้งของเสียลงสู่แม่น้ำแม่กลอง ทำให้เกิดปัญหามลพิษขั้นวิกฤติ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2520 กระทรวงอุตสาหกรรมจึงต้องกำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรมทุกแห่งมีการบำบัดน้ำเสียก่อนที่จะทิ้งลงสู่แม่น้ำ (นววรรณ วุฒฑะกุล, 2549: 13-35)

จะเห็นว่าในช่วงสองทศวรรษแรกของการพัฒนานี้ได้มีความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจหลายด้าน เริ่มมีกระแสสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ การนำสิ่งแวดล้อมเข้าเชื่อมโยงกับการเมือง การออกมาตรการทางด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและกำหนดแนวทางฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ

2. บริบทของนวนิยายไทยยุคการพัฒนา

ในช่วงเวลานี้การพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจมีความรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว แต่สวนทางกับแวดวงวรรณกรรมที่ดูไม่คึกคักมากนัก เพราะนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลทหารที่ควบคุมการนำเสนอข้อมูลข่าวสารและการเผยแพร่วรรณกรรม โดยเฉพาะวรรณกรรมที่นำเสนอมุมมองเกี่ยวกับสภาพสังคม ถูกควบคุมอย่างเข้มงวด ทำให้วรรณกรรมไทยในระหว่างปี พ.ศ. 2501- 2506 อยู่ในสภาพซบเซาเป็นอย่างมาก ความกดดันจากมาตรการทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ส่งผลให้นักเขียน นักวิจารณ์และปัญญาชนไม่อาจรวมตัวกันได้เหมือนยุคก่อนหน้านี้บางคนต้องยุติการเขียนหนังสือไว้ชั่วคราว บางคนแม้จะมีผลงานนวนิยายออกมาบ้างแต่ก็ไม่ได้มีเนื้อหาสะท้อนสังคมและการเมือง นักเขียนบางคนถูกจับกุม (บาหยัน อิ่มสำราญ, 2527: 8) แต่อย่างไรก็ตามวรรณกรรมที่ไม่ได้สื่อแนวคิดการวิพากษ์วิจารณ์สังคม เช่น นำเสนอเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรัก หรือต่อสู้โลดโผน ก็ไม่ได้ถูกปิดกั้น ดังนั้นวรรณกรรมประเภทนี้จึงกลายเป็นแนวนวนิยายที่โดนเด่นที่สุดในยุคนี้

จนกระทั่งเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ถึงแก่อสัญกรรมในปีพ.ศ. 2506 คนที่ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบทอดอำนาจต่อ ก็คือ จอมพลถนอม กิตติขจร แม้ว่าบรรยากาศทางสังคมและการเมืองในยุคที่จอมพลถนอม กิตติขจรเป็นนายกรัฐมนตรี ระหว่าง พ.ศ. 2506 -2516 จะไม่แตกต่างจากยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มากนัก เพราะยังเป็นการปกครองด้วยเผด็จการทหาร แต่ก็มีความ

Mahasarakham University

ผ่อนคลายลงไปบ้าง บางช่วงเวลาได้มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง เช่น มีการจัดการเลือกตั้ง ในปี พ.ศ. 2512 อีกทั้งบรรยากาศทางด้านวรรณกรรมก็มีความผ่อนคลายมากขึ้น แต่เนื้อหาของนวนิยายก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงก่อนหน้านี้ เพราะนวนิยายส่วนใหญ่ก็ยังเป็นเรื่องรัก เฟ้อฝัน (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2530: 19)

แต่หนึ่งในความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจในยุครัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ก็คือความเคลื่อนไหวของคนรุ่นใหม่โดยเฉพาะนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่ได้รวมตัวกันตั้งชมรมหรือกลุ่มทางวรรณกรรมสร้างสรรค์ผลงานเพื่อเป็นสื่อในการแสดงความคิด (ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง, 2546 : 15) จนกระทั่งเริ่มพัฒนามาเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญของประเทศไทย นั่นคือ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่มีการชุมนุมทางการเมืองโดยกลุ่มนิสิต นักศึกษาและประชาชน เพื่อขับไล่รัฐบาลทหาร ทำให้จอมพลถนอม กิตติขจรนายกรัฐมนตรีต้องลาออกจากตำแหน่งและเดินทางออกนอกประเทศ

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 วงการวรรณกรรมได้กลับมาคึกคักขึ้นอีกครั้ง เพราะมีเสรีภาพในการนำเสนอความคิดความเห็น โดยเฉพาะวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองและสังคม ได้มีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมเพื่อชีวิต เพื่อประชาชน และหนังสืออื่น ๆ ที่แสดงแนวคิดทางการเมืองฝ่ายซ้ายได้รับการตีพิมพ์จำหน่ายอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้อ่านทุกกลุ่มที่กำลังตื่นตัวทางการเมือง (ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง, 2546: 54) แต่แล้วในปี พ.ศ. 2519 ได้เกิดวิกฤติความขัดแย้งทางการเมืองขึ้นอีกครั้ง โดยชนวนของเหตุการณ์เกิดจากจอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรีที่ถูกประท้วงขับไล่ เมื่อ พ.ศ. 2516 เดินทางกลับประเทศและมาบวชที่วัดบวรนิเวศวิหาร ทำให้นักศึกษารวมตัวกันชุมนุมประท้วงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนนำไปสู่เหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองขึ้นอีกครั้ง แต่เหตุการณ์ครั้งนี้ฝ่ายนักศึกษาถูกกล่าวหาว่ามีแนวคิดฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงมีการล้อมปราบปราม ทำให้นักศึกษาถูกยิงและทุบตีเสียชีวิต และนำไปสู่การรัฐประหาร นิสิต นักศึกษาจำนวนหนึ่งจึงตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ตั้งฐานที่มั่นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

ส่วนวงการวรรณกรรมภายหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ก็เป็นช่วงเวลาที่วรรณกรรมสะท้อนสังคมหยุดชะงัก เพราะคณะปฏิรูปการปกครองได้ออกประกาศคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 5 วันที่ 6 ตุลาคม 2519 ให้งดเผยแพร่ เก็บริบ ทำลายเอกสารและสิ่งตีพิมพ์ซึ่งเสนอข่าว ข้อเขียนแสดงความคิดเห็น หรือชี้นำผู้อ่านให้เกิดความแตกแยกและทำลายความมั่นคงในชาติ ให้หนังสือพิมพ์รายวันและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่เสนอข่าวและข้อเขียนแสดงความคิดเห็นทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศหยุดพิมพ์และจำหน่าย ส่วนการนำเสนอสารคดีและบันเทิงคดีจะต้องผ่านการตรวจสอบจากคณะกรรมการตรวจสอบข่าวสารเสียก่อน (ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง, 2546: 115) นอกจากจะมีข้อจำกัดจากกฎหมายแล้วนักเขียนส่วนหนึ่งได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับพรรคคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ป่าเขาจึงต้องหยุดการตีพิมพ์ผลงานวรรณกรรมไประยะหนึ่ง จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2523 มีการออกคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 เรื่อง นโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อยุติสถานการณ์สงครามปฏิวัติประชาชนให้เร็วที่สุด ด้วยการรุกทางเมือง และมีการประกาศให้ผู้ที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับพรรคคอมมิวนิสต์กลับมาร่วมพัฒนาชาติ นักคิด นักเขียนจำนวนหนึ่งจึงได้ออกจากป่าและนำผลงานที่เขียนไว้ในป่ามาตีพิมพ์

Mahasarakham University

ส่วนนวนิยายที่นำเสนอเนื้อเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ก็มีนวนิยายที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่น นวนิยายเรื่องร้อยป่าที่นำเสนอชีวิตและการทำงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ทำหน้าที่อย่างเต็มความสามารถในการดูแลรักษาป่าไม้ สารนิยายเรื่องชีวิตของฉันลูกกระทิง ผลงานของบุญส่ง เลขะกุล ก็เป็นผลงานที่เกี่ยวกับสัตว์ที่น่าสนใจสารนิยายเรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวของตัวละครสัตว์นั่นคือ กระทิงแม่ลูกที่หลงฝูง และสองแม่ลูกก็ต้องออกเดินทางติดตามฝูง สารนิยายเรื่องนี้โครงเรื่องหลักนำเสนอให้ความรู้เกี่ยวกับสัตว์เป็นแนวคิดหลัก ทำให้ผู้อ่านเข้าใจวิถีชีวิต การกินอาหาร และนิสัยต่าง ๆ ดังนั้นนวนิยายเรื่องนี้จึงนำเสนอเพื่อให้เข้าใจวงจรชีวิตของสัตว์ และเห็นอกเห็นใจสัตว์

นวนิยายแนวความรักอย่างผู้ใหญ่ลีกับนางมาแม้ว่าเนื้อเรื่องจะเกี่ยวกับความรัก แต่ก็มีประเด็นที่กล่าวถึงแง่มุมด้านธรรมชาติอยู่ด้วย โดยมีร่องรอยความคิดเกี่ยวกับมองธรรมชาติทั้งที่แสดงให้เห็นความรื่นรมย์ที่มนุษย์พึงจะได้รับจากการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ หรือกล่าวถึงการควบคุมธรรมชาติ

ต่อมาหลังจากเหตุการณ์14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ก็เป็นช่วงที่แนวคิดมาร์กซ์เข้ามามีบทบาทต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติถูกเชื่อมโยงกับการเมือง ดังจะเห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงเนื้อเรื่องให้สอดคล้องกับการเรียกร้องต่อสู้ทางการเมือง ดังเช่น นวนิยายที่ผู้วิจัยเลือกนำมาศึกษาทั้งเรื่องตำบลช่อมะกอกและเรื่องสร้อยทองที่นำเสนอให้เห็นความทุกข์ยากของคนที่ถูกเจ้าหน้าที่รัฐกดขี่และช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นต้นทุนในการดำรงชีวิต

ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2519

จากตัวบทนวนิยายที่นำมาศึกษาทั้ง 6 เรื่อง ได้แก่ นวนิยายเรื่องร้อยป่า ที่นำเสนอให้เห็นการทำงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ใช้องค์ความรู้ในการดูแลรักษาป่า นวนิยายแนวพาฝันเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา สารนิยายเรื่องชีวิตของฉันลูกกระทิง นำเสนอชีวิตของกระทิงแม่ลูกที่พลัดหลงฝูง ต้องเดินทางฝ่าอันตรายจากสัตว์และคน นวนิยายแนวเพื่อชีวิตเรื่องสร้อยทอง ตำบลช่อมะกอก และนวนิยายเรื่องลูกอีสาน ผู้วิจัยพบว่านวนิยายในช่วงเวลานี้ได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนการพัฒนา โดยสิ่งที่นวนิยายยุคนี้ได้นำเสนอมายังผู้อ่านก็คือ การนำเสนอให้เห็นประโยชน์ของธรรมชาติว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญในการนำมาใช้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติอันมีพื้นฐานแนวคิดมาจากระบบทุนนิยม ดังนั้นจึงนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนอีกครั้งต่อการมองธรรมชาติในสังคมไทย ดังที่มีภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ธรรมชาติคือทรัพยากร
2. ธรรมชาติคือความเกื้อกูล
3. ธรรมชาติคือความป่าเถื่อน
4. ธรรมชาติคือชีวิต

แต่ละภาพแทนมีรายละเอียดดังนี้

Mahasarakham University

1. ธรรมชาติคือทรัพยากร

ธรรมชาติคือทรัพยากรเป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เริ่มมีมุมมองต่อธรรมชาติว่าธรรมชาติว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญเพื่อให้มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ โดยเนื้อหาของนวนิยายส่วนหนึ่งได้สื่อให้เห็นถึงภาพแทนของธรรมชาติว่าธรรมชาติคือทรัพยากรเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ตัวอย่างของนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นนัยดังกล่าว ก็คือ นวนิยายแนวต่อสู้โลดโผน ซึ่งนวนิยายต่อสู้โลดโผนที่มีการเผยแพร่ในยุคของการพัฒนาและมีการนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่น่าสนใจ ก็คือ นวนิยายเรื่องร้อยป่า ผลงานของอรชร-พันธุ์ บางกอก เนื้อเรื่องของนวนิยายมีการนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่สัมพันธ์กับชุดความรู้และการศึกษาแผนใหม่ที่นำมาใช้ควบคุมและจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่เนื้อหาของนวนิยายเรื่องร้อยป่าได้ถ่ายทอดเรื่องราวของการเรียนการสอนสาขาวนศาสตร์ในประเทศไทย ตลอดจนรูปแบบการทำงาน ชีวิตของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ พร้อมทั้งนำเสนอองค์ความรู้ของวิชาการป่าไม้ว่ามีประโยชน์ต่อการดูแลทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ

สำหรับเนื้อเรื่องของนวนิยายเรื่องร้อยป่าได้นำเสนอบทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ชื่อ เสือ กลิ่นสัก เด็กกำพร้าที่พระธุดงค์นำมาเลี้ยงดูและส่งเสียให้เรียนหนังสือ แม้จะเป็นเด็กวัดแต่เสือก็ตั้งใจเรียนอีกทั้งยังมีจิตใจใฝ่ดี เสือ กลิ่นสักได้เลือกเรียนที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งในขณะนั้นไปจัดการเรียนการสอนที่แม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ หลังเรียนจบอนุปริญญาแล้วเขาก็สอบเข้าเรียนต่อด้านวนศาสตร์ที่โรงเรียนป่าไม้จังหวัดแพร่ เพื่อทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ระหว่างที่เรียนโรงเรียนป่าไม้เสือมีโอกาสได้รู้จักกับนักธุรกิจ และนักการเมืองในภาคเหนือและเมื่อเรียนจบทางด้านป่าไม้แล้วเขาได้สมัครเข้าทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เสือตั้งใจทำงานด้วยความซื่อสัตย์ ไม่เกรงกลัวอิทธิพลของนายทุน รวมทั้งปราบปรามการทำลายป่าของกลุ่มผู้มีอิทธิพล แม้จะต้องต่อสู้กับบรรดาผู้มีอิทธิพลและกลุ่มคนที่เสียผลประโยชน์อยู่บ่อยครั้งแต่ก็สามารถเอาชนะและรอดพ้นจากอุปสรรคต่าง ๆ มาได้และในระหว่างการทำงานเสือ กลิ่นสักมีโอกาสเดินทางไปศึกษาดูงานด้านป่าไม้ในต่างประเทศหลายประเทศ

แม้ว่าโครงเรื่องของนวนิยายเรื่องร้อยป่าจะเป็นนวนิยายแนวต่อสู้โลดโผนที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการต่อสู้ระหว่างพระเอกกับผู้ร้ายแทบตลอดทั้งเรื่อง โดยเฉพาะการต่อสู้กับคนร้ายที่เข้ามาหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แต่การนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติของนวนิยายเรื่องนี้ก็มีความน่าสนใจในหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอความรู้สมัยใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การนำเสนอให้เห็นกระบวนการขั้นตอนการทำงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทั้งในด้านของการบำรุงรักษาต้นไม้ การตัดไม้ออกจากป่า ดังนั้นสิ่งที่นวนิยายนำเสนอให้เห็นเกี่ยวกับป่าไม้จึงมีความหมายที่แตกต่างไปจากป่าไม้ในช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือ ป่าไม้ที่ปรากฏในนวนิยายยุคก่อน พ.ศ. 2500 นำเสนอว่าป่าเป็นพื้นที่สำหรับการผจญภัย การล่าและการหาความสุขสำราญจากการเดินป่า ดังเช่น นวนิยายเรื่องล่องไพรที่ได้นำเสนอถึงการเดินทางท่องเที่ยวผจญภัยในป่าลึกของตัวละครเอก แต่นวนิยายเรื่องร้อยป่ามุ่งนำเสนอความหมายของป่าไม้ในเชิงของทรัพยากรสำคัญของประเทศที่ต้องสงวนรักษาไว้เพื่อนำมาใช้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ สิ่งที่ยืนยันให้เห็นนัยดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ก็คือการนำเสนอแนวคิดนี้ผ่านตัวละครเอกของเรื่องคือ เสือ กลิ่นสัก ที่เริ่มต้นจากการเป็นนักเรียนป่าไม้ และเป็นข้าราชการป่าไม้ และตลอดทั้งเรื่องนวนิยายได้นำเสนอให้เห็นการจัดการเรียนการสอนวนศาสตร์ ทั้งการปลูกป่า กระบวนการขั้นตอนในการตัดไม้ออกจากป่า การป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการศึกษาดูงานด้านป่าไม้ในต่างประเทศ

Mahasarakham University

นวนิยายได้พยายามอธิบายว่าวิชาด้านการป่าไม้เป็นวิชาสำคัญที่สามารถช่วยเหลือประเทศชาติดูแลทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการทำหน้าที่นี้ ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่าเสือ กลิ่นสัก ได้ทุ่มเททำงานเพื่อการดูแลรักษาป่าไม้ หลังจากเรียนจบก็มุ่งทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างเต็มความสามารถ โดยเขามีความคิดว่าวิชาป่าไม้เป็นวิชาที่สำคัญต่อการดูแลทรัพยากรของชาติ ดังคำสอนของอาจารย์ที่แนะนำให้เสือ กลิ่นสักเข้าเรียนสาขาวนศาสตร์ว่าการเรียนสาขานี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นงานที่ต้องเสียสละเพื่อประเทศชาติ และเป็นอาชีพที่ขาดคนมีความรู้มาดูแลรักษาป่า ดังที่ว่า

> อาจารย์ต้องการให้เขาเสียสละเพื่อชาติเป็นนักป่าไม้ เป็นคนเฝ้าป่า ดูแลรักษาป่า เมืองไทยมีป่ามาก แต่ยังขาดนักวิชาการป่าไม้มาเฝ้าดูแล บำรุงรักษาอีกมาก หากปล่อยให้เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ไม่ช้าป่าก็จะถูกทำลายหมด ภัยอันตรายอย่างมหาศาลก็จะเกิดขึ้นแก่ประเทศชาติ
>
> (อรชร – พันธุ์บางกอก (นามแฝง), 2554: 356)

จะเห็นได้ว่านวนิยายได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทและความสำคัญในการดูแลรักษาป่า ต้องทำหน้าที่เป็นผู้รักษาป่าไม้ สิ่งที่ทำให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นผู้ที่มีบทบาทในการดูแลรักษาป่าไม้ ก็คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับการดูแลและจัดการป่าไม้ ซึ่งมีรายวิชาที่ต้องเรียนรู้หลายวิชาไม่ว่าจะเป็นวิชาเกี่ยวกับการดูแลป่าไม้ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ การปลูกป่าและบำรุงรักษาป่าไม้ ดังที่ นวนิยายนำเสนอรายวิชาที่เสือ กลิ่นสัก เรียนระหว่างการเป็นนิสิตสาขาวนศาสตร์ว่ามีทั้งวิชาเกี่ยวกับการปลูกป่าและการบำรุงรักษาป่าไม้ ดังที่ว่า

> วิชาใหญ่ ๆ ในด้านการป่าไม้ที่สำคัญอีกสองสามอย่างคือ การปลูกและบำรุงป่าไม้ การศึกษาถึงสภาพที่เกิดของป่าต่าง ๆ วิธีที่จะป้องกันไม่ให้เสียหายและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้น เช่น พื้นดินชนิดหนึ่งเหมาะสำหรับไม้จำพวกหนึ่ง ๆ ซึ่งถ้าบำรุงส่งเสริมให้ไม้นั้นได้สืบพันธุ์เป็นจำนวนมาก ก็จะโตเร็ว และได้ผลดีกว่านำไม้ที่ไม่เหมาะสมมาทำการขยายพันธุ์
>
> ป่าบางแห่งนั้นแม้จะทรุดโทรม แม้จะไม่มีงบประมาณปลูกป่าขึ้นทดแทน แต่ก็อาจทำให้ป่านั้นกลับสมบูรณ์ด้วยต้นไม้อีก ถ้าหากปล่อยแม่ให้กระจายเมล็ดพันธุ์ลงตามธรรมชาติ และโดยที่เราช่วยเหลือในการเตรียมที่ดินให้ราบเตียนสักเล็กน้อย ต้นไม้เหล่านั้นก็ขยายพืชพันธุ์ออกเป็นอาณาบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล ถ้ามีเงินงบประมาณก็สามารถปลูกขึ้นเป็นสวนป่าขนาดใหญ่ วิชาดังกล่าวนี้เรียกว่า วิชาการปลูกบำรุง ชื่อภาษาอังกฤษว่า ‘ซิลวิคัลเจ้อร์’
>
> วิชาอีกวิชาหนึ่ง คือ การวางโครงการป่าไม้ ที่เรียกว่า ‘ฟอเรสท์เวิคกิ้งแปลน’ ได้แก่ การสำรวจจำนวน ชนิด ขนาดไม้ที่มีอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ๆ โดยการทำแผนที่ประกอบไปด้วย และเก็บหาสถิติว่าต้นไม้เหล่านั้นเติบโตมากน้อย แตกต่างกันอย่างไร แล้วนำเอาผลการสำรวจการเก็บหาสถิติที่ว่านั้นมาเพื่อใช้ในการหาดูว่า ปีหนึ่ง ๆ ควรจะตัดฟันต้นไม้ที่แก่พออายุมากออกมาเท่าไร ป่าจึงจะไม่เสียหาย ไม่กระทบกระเทือนต่อการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

Mahasarakham University

> จากนั้นก็เป็นวิชาการจัดการ ที่เรียกว่า ‘แมนเนจเม้นท์’ จัดแบ่งป่าออกเป็นแปลง เป็นตอน เหมือนกับแบ่งนาออกเป็นผืน ๆ ทำการคัดเลือกไม้ที่ควรจะตัดฟันเอาออก คัดเลือกไม้ที่ควรปล่อยไว้เป็นแม่ไม้สำหรับโปรยเมล็ด สืบพันธุ์ให้แพร่หลายแทน เพราะเมืองไทยเราธรรมชาติอำนวยอยู่แล้ว มีฝน มีความชุ่มชื้นพอ เมล็ดไม้ก็แตกงอกงามขึ้นเป็นต้นต่อไป วิชาจัดการป่าไม้ต้องเรียนรู้ถึงการกานไม้ เพื่อให้ต้นไม้ยืนแห้งตายในป่า เพื่อเนื้อไม้จะได้แห้งมีน้ำหนักเบา และเรียนรู้ถึงการลากขนไม้ การซื้อขายไม้ การเงิน การเศรษฐกิจ ภาวะตลาดด้วย
>
> (อรชร – พันธุ์บางกอก (นามแฝง), 2554: 392-393)

จะเห็นได้ว่าวิชาการป่าไม้ครอบคลุมทั้งการปลูกต้นไม้ การดูแลรักษาต้นไม้ การจัดการป่าไม้และการตัดเพื่อนำไม้มาใช้ประโยชน์ ซึ่งวิชาเหล่านี้ล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ การปลูกป่าและดูแลรักษาป่าก็เป็นการสงวนไว้เพื่อใช้ประโยชน์ การตัดไม้ก็เป็นการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ นับว่าเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมขณะนั้นที่เห็นว่าธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่มีค่าต่อเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งการเรียนด้านป่าไม้นี้ก็เป็นสาขาวิชาที่เก่าแก่อีกสาขาวิชาหนึ่ง จากข้อมูลพบว่าเริ่มเปิดสอนมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยความเป็นมาของการจัดการเรียนการสอนวิชาป่าไม้ของประเทศไทยได้เริ่มต้นเมื่อรัฐบาลได้ยืมตัว มร. เอช เอ สเลด (H. A. Slade) ชาวอังกฤษที่เคยปฏิบัติงานในกรมป่าไม้ของพม่า เข้ามาช่วยวางรากฐานกิจการป่าไม้ในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2438 เมื่อเข้ามาทำงานในประเทศไทยก็ได้ทำการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ของภาคเหนือและได้จัดทำรายงานเสนอรัฐบาลว่า “การป่าไม้เป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งจำเป็นต้องใช้พนักงานเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการอบรมมาโดยเฉพาะเป็นผู้ดำเนินการ” (นิวัต เรืองพานิช, 2548: 47)

หลังจากนั้นประเทศไทยก็ได้เริ่มมีการเปิดการสอนวนศาสตร์หลักสูตร 2 ปี เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2458 อยู่ในแผนกวิชา ยันตรศึกษา (วิศวกรรมศาสตร์) ที่โรงเรียนข้าราชการพลเรือนวังใหม่สระปทุมแต่ตั้งอยู่ได้เพียง 3 ปี ก็ต้องยุบไปเนื่องจากขาดแคลนอาจารย์ และไม่มีผู้นิยมเรียนป่าไม้ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องลำบากตรากตรำอยู่ในป่าดง ต่อมาจึงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ขึ้นที่จังหวัดแพร่เมื่อ พ.ศ. 2478 เพื่อเป็นที่อบรมและสั่งสอนคนไทยให้มีความรู้ในวิชาวนศาสตร์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2487 ได้มีการสถาปนามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ขึ้น วิทยาลัยวนศาสตร์จึงได้เปลี่ยนฐานะเป็นคณะเกษตรศาสตร์ อยู่ในสังกัดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แต่การเรียนการสอนและนิสิตยังคงเรียนอยู่ที่วิทยาลัยวนศาสตร์จังหวัดแพร่ ในปี พ.ศ. 2499 ได้ย้ายวิทยาลัยวนศาสตร์มารวมอยู่ที่คณะวนศาสตร์ บางเขน กรุงเทพมหานคร (นิวัต เรืองพานิช, 2548: 50 - 51) นับตั้งแต่นั้นมาสาขาวนศาสตร์ก็มีการจัดการเรียนการสอนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

2. ธรรมชาติคือความเกื้อกูล

ในยุคแรกเริ่มของการพัฒนานี้มีลักษณะของงานเขียนประเภทหนึ่งที่พยายามสื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะการเรียกร้องให้มนุษย์ปฏิบัติต่อสิ่งมีชีวิตอื่นด้วยจิตใจที่เมตตา ดังที่นำเสนอในสารนิยายเรื่องชีวิตของฉันลูกกระทิงผลงานของบุญส่ง เลขะกุล

Mahasarakham University

สารนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2504 เป็นงานเขียนที่ผสมผสานระหว่างสารคดีกับนวนิยาย มีตัวละครเป็นสัตว์และที่ได้เดินทางไปพบพูดคุยและเรียนรู้ชีวิตสัตว์ตัวอื่น หากพิจารณากลวิธีการนำเสนอแล้วก็อาจจะกล่าวได้ว่าสารนิยายเรื่องนี้เป็นงานเขียนสารนิยายเรื่องแรกที่นำเสนอความรู้ทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสัตว์ป่าว่าสัตว์แต่ละชนิดมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นสถานที่อาศัย วงจรชีวิต หรือการกินอาหาร ตลอดจนปฏิสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ

สารนิยายเรื่องชีวิตของฉันลูกกระทิงเป็นผลงานที่มีจุดประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตสัตว์ นวนิยายเล่าเรื่องชีวิตของฉันลูกกระทิงที่ลืมตาดูโลก เมื่อคลอดลูกแล้วแม่กระทิงก็พาลูกน้อยออกเดินทางติดตามฝูง ระหว่างทางก็ได้พบกับสัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งเผชิญหน้ากับการไล่ล่าของมนุษย์และสัตว์กินเนื้อ กระทั่งติดตามฝูงจนพบและใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับฝูงกระทิงแต่ในตอนจบก็มีมนุษย์เข้าไปล่าสัตว์และยิงแม่กระทิงตายเหลือเพียงลูกกระทิงน้อยที่ต้องเผชิญโลกตามลำพัง

แม้ว่าสารนิยายเรื่องนี้จะพยายามนำเสนอให้เห็นคนอ่านรู้จักทั้งลักษณะรูปร่างหน้าตาของสัตว์ชนิดต่าง ๆ ทั้งในด้านรูปร่างหน้าตา อุปนิสัย อาหารการกิน รวมทั้งเรื่องวงจรชีวิต ดังเช่น เมื่อกระทิงน้อยกับแม่เดินทางพบสัตว์ต่าง ๆ แม่กระทิงก็จะอธิบายรูปร่างสัตว์ประเภทนั้น ๆ ให้ลูกกระทิงฟัง รวมทั้งลูกกระทิงได้สอบถามลักษณะนิสัยและถามเกี่ยวกับอาหารการกิน ดังตัวอย่างตอนที่นำเสนอชีวิตของช้าง ได้นำเสนอว่าเมื่อแม่กระทิงและลูกกระทิงเดินทางไปตามทางด่านที่ช้างบุกเบิกเส้นทางไว้แล้ว ลูกกระทิงยังไม่เคยเห็นช้างมาก่อนจึงให้แม่กระทิงเล่าลักษณะของช้างให้ฟัง ซึ่งแม่กระทิงก็กล่าวถึงลักษณะนิสัยและการใช้ชีวิตของช้าง พร้อมทั้งนำเสนอให้เห็นความสำคัญของช้างที่มีต่อระบบนิเวศ ดังที่ว่า

> “พวกช้างนั้นเป็นสัตว์ที่ตัวใหญ่ มีน้ำหนักมาก เท้าของเขาแต่ละข้างนั้นกลมและใหญ่อย่างกับเสาต้นใหญ่ มันเหยียบลงไปที่ตรงไหนต้นไม้และต้นหญ้าก็มักตายหรือบอบช้ำมาก พวกช้างนี้เวลาเขาจะเดินจากที่แห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งนั้น เขามักเดินตามกันไปเป็นแถวเรียงหนึ่ง พอตัวหนึ่งเดินนำไป ป่ารกที่ขวางกั้นอยู่ก็มักแหวกเป็นปล่องเป็นช่องไป ตัวหลังจึงเดินตามได้สะดวก และเวลาเดินทางเช่นนั้น ช้างตัวแม่แก่ ๆ อย่างคุณย่าหรือคุณยายมักเป็นตัวเดินนำ เพราะช้างที่อายุมากเช่นนั้นย่อมรู้จักหนทางลัดและหนทางที่สะดวกจากป่าหนึ่งไปยังป่าอีกแห่งหนึ่งได้ดีกว่าตัวอื่น และพอคุณย่าหรือคุณยายนำไปทางไหน อ้ายพวกลูก ๆ หลาน ๆ ของมันก็เดินตามไปเป็นแถวเรียงหนึ่งไป พวกผักหญ้าและต้นไม้ที่ถูกช้างตัวแล้วตัวเล่าเหยียบ ก็จะถูกกดบี้แบบแน่นอยู่ด้วยน้ำหนักช้างทั้งโขลงนั้น ฉะนั้นทางใดที่โดนช้างเดินตามกันไปหลาย ๆ ตัวเช่นนี้จึงมักไม่มีต้นไม้หรือหญ้างอกขึ้นอีกง่าย ๆ ทางนั้นจึงมักเตียนอยู่เช่นนั้นต่อไปอีกนาน”
>
> (บุญส่ง เลขะกุล, 2546: 51-52)

จะเห็นว่าเนื้อหาในตอนนี้ได้นำเสนอให้เห็นรูปร่างลักษณะของช้างว่าเป็นสัตว์ขนาดใหญ่มีน้ำหนักเยอะ พร้อมทั้งแสดงบทบาทของช้างที่มีต่อระบบนิเวศและความสำคัญต่อชีวิตสัตว์อื่น ๆ ในป่าโดยเฉพาะการบุกเบิกสร้างทางด่านในการสัญจรของสัตว์ชนิดอื่นๆ

Mahasarakham University

นอกจากนี้ยังนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับสัตว์แต่ละชนิดว่ามีรูปร่างหน้าตา เสียงร้อง และการทำหน้าที่ของอวัยวะส่วนต่าง ๆ พร้อมทั้งนำเสนออุปนิสัยของสัตว์ให้ผู้อ่านเข้าใจ ดังเช่น เมื่อกระทิงแม่ลูกเดินทางมาที่หนองน้ำได้พบกับนากว่ายน้ำในหนองน้ำ กระทิงน้อยได้คุยกันนาก เพื่อสอบถามว่านากทำไมจึงว่ายน้ำเก่ง ซึ่งนากก็ได้อธิบายลักษณะของร่างกายว่ามีความแตกต่างจากกระทิงเพราะต้องอยู่ในน้ำ สภาพอวัยวะต่าง ๆ จึงไม่เหมือนกันที่ว่า

> “โอ ไม่ได้หรอกเจ้า ธรรมชาติทำเจ้าเกิดมาสำหรับกินหญ้าและเดินวิ่งอยู่บนดิน ฉะนั้นพวกเจ้าจึงมีเท้าเล็ก และมีเล็บที่กลายเป็นกลีบแข็ง เจ้ามีเท้าสำหรับวิ่งเพื่อความเร็วไปบนพื้นดิน แต่ส่วนเท้าของฉันผิดกับเท้าของเจ้ามากนัก เจ้าดูที่เท้าของฉันนี่ซี เท้าของฉันทั้งเท้าหน้าและเท้าหลังมีนิ้วห้านิ้วทั้งสี่เท้า และในระหว่างนิ้วฉันมีพังผืดขึง ระหว่างนิ้วคล้ายกับตีนเป็ด แต่ส่วนเล็บของฉันนั้นเล็กและทู่ ไม่แหลมอะไรนัก”
>
> (บุญส่ง เลขะกุล, 2546: 190)

นอกจากจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับธรรมชาติเพื่อให้มนุษย์ได้รู้จักรูปร่างและอุปนิสัยของสัตว์ป่าแต่ละชนิดแล้ว สารนิยายเรื่องนี้ยังสื่อให้เห็นความสัมพันธ์และความเกื้อกูลที่สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มีต่อกัน อีกทั้งยังได้พยายามสื่อสารให้ผู้อ่านเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของสัตว์ต่าง ๆ ดังที่ได้มีการกล่าวถึงมนุษย์ว่าเป็นผู้รุกรานสัตว์ เป็นสาเหตุทำให้สัตว์หลายชนิดสูญพันธุ์ โดยนวนิยายได้สร้างตัวละครมนุษย์ให้เป็นตัวร้าย เป็นผู้รุกราน และชอบทำลายชีวิต ดังบทสนทนาระหว่างลูกกระทิงกับนกเค้าแมวที่กล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่อันตรายที่สุด โดยมีปืนเป็นอาวุธร้ายแรงที่ใช้ในการฆ่าสัตว์ มนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่น่ากลัว ดังบทสนทนาที่ว่า

> “ก็ดีแล้วนี่ที่มันทำความเสียหายให้แก่อ้ายพวกสัตว์สองขานั่น ฉันเห็นว่าอ้ายสัตว์สองขานี่เป็นอันตรายต่อสัตว์ร่วมโลกหมดทุกชนิด มันไม่ได้ฆ่าสัตว์อื่นเพื่อกินเป็นอาหารเพียงอย่างเดียว แต่มันยังชอบฆ่าสัตว์ต่าง ๆ เป็นของสนุก เป็นความเพลินเพลินของมัน เล่นเสียอีกด้วย สัตว์ร่วมโลกของเราจึงได้ตายหมดสิ้นสูญพันธุ์ไปจากโลกนี้ทีละชนิดสองชนิด ฉันอยากจะให้อ้ายพวกสัตว์สองขานี้ตายให้หมดโลก สัตว์อื่น ๆ ในโลกนี้จะได้อยู่เป็นสุข”
>
> (บุญส่ง เลขะกุล, 2546: 265)

จากบทบรรยายดังกล่าวจะเห็นว่าผู้เขียนไม่ได้ใช้คำว่า “มนุษย์” ในสารนิยาย แต่ใช้คำว่าสัตว์สองขาเพื่อสื่อความแทนคำว่ามนุษย์ การใช้คำดังกล่าวก็อาจจะเพราะผู้เขียนต้องการให้มนุษย์ตระหนักว่ามนุษย์ไม่ต่างจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ แม้ว่าจะมีการให้ความหมายมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 879) หรือการให้ความหมายว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐก็ตาม แต่เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นก็ไม่ได้แตกต่างกัน มิหนำซ้ำมนุษย์กลับกลายเป็นผู้รุกราน เป็นต้นเหตุให้สัตว์อื่น ๆ สูญพันธุ์ ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่มนุษย์ถูกเสือกัดตายในสารนิยาย จึงถ่ายทอดออกมาในลักษณะที่แสดงถึงความรู้สึกสะใจของสัตว์ที่เห็นมนุษย์พ่ายแพ้ นี่คือการตอกย้ำให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของมนุษย์เลวร้าย

Mahasarakham University

ดังนั้นนวนิยายเรื่องนี้ จึงเป็นการส่งเสียงแทนสัตว์ว่ามนุษย์เป็นผู้ร้ายที่รุกรานชีวิตสัตว์อื่น และต้องการให้มนุษย์ “ตายให้หมดโลก” เพื่อให้สัตว์อื่น ๆ “จะได้อยู่เป็นสุข” ข้อความเหล่านี้แม้จะดูรุนแรง แต่ก็น่าจะสื่อเจตนาของผู้เขียนที่ต้องการกระตุ้นสำนึกให้มนุษย์มีความเห็นอกเห็นใจสัตว์ต่าง ๆ ไม่ควรรุกรานสัตว์อื่นอีกต่อไป และนวนิยายยังตอกย้ำถึงความเลวร้ายของมนุษย์และสร้างความสะเทือนใจให้กับผู้อ่านอีกครั้งในตอนจบของเรื่อง ดังที่นำเสนอเหตุการณ์แม่กระทิงถูกมนุษย์ยิงตาย ลูกกระทิงก็ยืนเฝ้าแม่และพยายามจะดูดนมของแม่ที่ตายไป ดังที่ว่า

> ฉันคงยืนนิ่งอยู่นาน น้ำค้างตกถูกหน้าถูกหลังของฉันอยู่เรื่อยๆ ฉันอยู่นานเข้าฉันก็รู้สึกหนาว ฉันเคยนอนซุกเข้ากับข้างตัวแม่เพื่อให้อบอุ่น ฉันจึงเดินเข้าไปซุกอยู่กับข้างตัวแม่อย่างที่เคย แต่คืนนี้ตัวแม่ของฉันเย็นชืด แม่ของฉันไม่อบอุ่นอย่างเช่นเคยเสียแล้ว
>
> ฉันถอยออกมายืนว่าเหว่อยู่นานจนชักจะรู้สึกหิว แม่เพิ่งหัดให้ฉันกินหญ้าและใบไม้แทนนม ฉันเห็นเต้านมของแม่ยังคงเต่งตึงอยู่ ฉันก็ก้มหัวเข้าไปดูดนม เต้านมของแม่เย็น ไม่อุ่นเช่นเคย หัวนมก็แข็ง ไม่อ่อนเหมือนวันก่อน ๆ ฉันลองดูดนม ดูดแล้วดูดอีกอนิจจา ไม่มีนมออกเลย ฉันพยายามเอาเท้าหน้าเขี่ยเต้านม เอาหัวดันเต้านม เขี่ยและดันเพื่อขอนม แล้วก็ดูดอีกแต่ไม่มีนมออกอีกเลย แม่ไม่มีนมให้ฉันดูดแก้หิวต่อไปอีกแล้ว
>
> (บุญส่ง เลขะกุล, 2546: 377 - 378)

การบรรยายฉากความตายของแม่กระทิง และความหิวของลูกกระทิงนี้ได้สื่อให้เห็นถึงความน่าสงสารและความสะเทือนใจ ดังที่มีการเลือกใช้คำต่าง ๆ ที่มีความหมายตรงข้ามเพื่อสื่อให้เกิดความสงสารต่อลูกกระทิง ไม่ว่าจะเป็นคำที่บรรยายว่าลูกกระทิงรู้สึก “หนาว” และพยายามจะหาความ “อบอุ่น” จากแม่ แต่เมื่อแม่ตายก็ “ไม่อุ่น” ต่อจากนั้นก็บรรยายว่าลูกกระทิง “ว้าเหว่” และเมื่อเข้าไปดูดนมของแม่ก็ “ไม่อุ่นเช่นเคย” และ “ไม่มีนมให้ดูดแก้หิวต่อไป” ซึ่งถ้อยคำเหล่านี้ที่ผู้เขียนนำมาสื่อในตัวบทก็เป็นเจตนาที่ต้องการให้ผู้อ่านเกิดความเห็นอกเห็นใจสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งก็เป็นไปตามเจตนาของผู้เขียนที่ต้องการให้หนังสือกระตุ้นเตือนให้ผู้คนเห็นอกเห็นใจและเห็นความสำคัญของสัตว์ป่า ดังที่บุญส่ง เลขะกุล (2546) กล่าวไว้ในหน้าคำแถลงว่า “ข้าพเจ้าอยากให้หนังสือเล่มนี้ได้กล่อมเกลานักเรียนผู้อ่านให้ชอบและสนใจในธรรมชาติ และให้มีความกรุณาปรานีเห็นอกเห็นใจสัตว์ต่าง ๆ ตามสมควรด้วย”

กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นว่าสารนิยายเรื่องชีวิตของฉันลูกกระทิงนั้นเป็นทั้งงานเขียนในเชิงวิทยาศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น พร้อมทั้งใช้ตัวบทวรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ซึ่งเป็นผู้อ่านเกิดความเกื้อกูลและเห็นอกเห็นใจต่อสิ่งมีชีวิตประเภทอื่น

3. ธรรมชาติคือความป่าเถื่อน

การนำเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติในยุคนี้สิ่งหนึ่งที่พบอีกประการหนึ่ง ก็คือ การนำเสนอให้เห็นถึงภาพแทนธรรมชาติคือความป่าเถื่อน กล่าวคือเป็นการนำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติมีลักษณะที่น่ากลัว ไม่น่าอยู่ โดยเฉพาะคนต่างถิ่นที่ไม่คุ้นเคย ดังตัวอย่างนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา ผลงานของกาญจนา นาคนันทน์ นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวของหญิงสาวชื่อมาลินี เธอได้รับมรดกจากคุณยายเป็นที่นาหลายร้อยไร่ที่คลองสิบเอ็ด จังหวัดปทุมธานี เธอจึงตัดสินใจลาออกจากการเป็นข้าราชการและย้ายจากกรุงเทพ ฯ ไปอยู่ที่บ้านของคุณยาย จากนั้นก็เริ่มเรียนรู้การทำการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการ

Mahasarakham University

ทำนา การเลี้ยงสัตว์ การดูแลทุ่งนา โดยมีลีนวัตรหรือผู้ใหญ่ลี ผู้ใหญ่บ้านหนุ่มที่คุณยายของนางมาไว้วางใจให้คอยช่วยเหลือและให้คำแนะนำเรื่องการทำนา อีกทั้งผู้ใหญ่ลีคนนี้ก็เป็นคนที่คุณยายบอกไว้ในพินัยกรรมว่าถ้าหากนางมาจะขายที่นาต้องขายให้ผู้ใหญ่ลีเพียงคนเดียว ด้วยเหตุนี้นางมาจึงมีความตั้งใจว่าจะไม่ขายที่นาของคุณยายให้กับผู้ใหญ่ลี ต่อมาเมื่อได้อยู่ใกล้ชิดกับผู้ใหญ่ลี พร้อมทั้งได้รับความช่วยเหลือในเรื่องการทำการเกษตร ทำให้นางมาและผู้ใหญ่ลีชอบพอกันในตอนท้ายของเรื่องทั้งคู่ก็ได้แต่งงานกัน แม้ว่านวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาจะเล่าถึงเรื่องราวความรักของหนุ่มสาว แต่นวนิยายเรื่องนี้ก็มีประเด็นที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะการนำเสนอให้เห็นถึงการเข้ามาครอบครองธรรมชาติของคนเมืองและการสลายมายาคติเกี่ยวกับชนบทได้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่ง

นวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาเปิดเรื่องโดยการให้ผู้หญิงในเมืองชื่อมาลินีหรือนางมาได้รับมรดกเป็นบ้านที่บ้านนอกและที่นานับร้อยไร่ เมื่อได้รับจดหมายและพินัยกรรมที่คุณยายยกที่นาให้มาลินีก็เสียใจที่ต้องมารับภาระดังกล่าวเพราะเธอไม่อยากไปอยู่บ้านนอก เธอคิดว่าบ้านนอกเป็นสถานที่อันไม่น่าอภิรมย์และไม่มีอะไรดีเลยสักอย่างเดียว ดังจะเห็นได้จากความรู้สึกของนางมาที่แสดงออกมาเมื่อได้รับจดหมายแจ้งข้าวการตายของคุณยาย ที่ว่า

> สิ่งที่แนบมากับจดหมายที่ยาวที่สุดในชีวิตของคุณยายก็คือ ซองพินัยกรรมซึ่งทำกันอย่างง่ายๆ พอเป็นหลักฐานที่จะโอนทรัพย์สินได้
>
> มาลินีอ่านจบแล้วนิ่งอึ้ง นึกเสียใจในมรณกรรมของยายมากกว่าความยินดีในที่ดินไร่นาที่ตกทอดมาเป็นของเธอ คุณยายผู้มีชีวิตผาดโผนมากในยามสาวได้จบชีวิตของท่านแล้วที่ท้องนาป่าเถื่อนแห่งนั้น
>
> “ท่านบอกว่า ท่านตายอย่างมีความสุข” มาลินีส่ายหน้า เธอไม่เชื่อ ไม่เชื่อจริง ๆ และเธอกำลังนึกอยากจะร้องไห้คิดถึงท่านเหลือเกิน
>
> ท่านจะมีความสุขได้อย่างไร ท่านต้องเจ็บไข้ล้มตายในแดนเถื่อนนั้น
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 18)

ข้อความข้างต้นทำให้เห็นว่านางมาให้ความหมายของชนบทว่าเป็นสถานที่ที่น่ากลัวอย่างมาก ดังที่เธอเรียกบ้านนอกของคุณยายว่าเป็น “ท้องนาป่าเถื่อน” คุณยายของเธอต้องตายใน “แดนเถื่อน” ประเด็นเหล่านี้สื่อให้เห็นมายาคติของคนเมืองที่มองภาพของ “ชนบท” ว่าเป็นสถานที่ที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติและป่าเถื่อน คนที่อยู่ในชนบทก็ต้องเผชิญกับความลำบากต่าง ๆ นานา ดังนั้นมาลินีซึ่งเป็นตัวแทนคนเมืองที่มีวิถีชีวิตแปลกแยกกับธรรมชาติจึงรู้สึกเศร้าใจอย่างมากเมื่อต้องมาอยู่บ้านคุณยายที่คลองสิบเอ็ด ดังที่ตอนต้นเรื่องนวนิยายได้ย้ำว่ามาลินีไม่ได้มีความสุขกับการมาอยู่ที่ชนบทแห่งนี้ ที่ว่า

> มาลินีซบหน้าลง แล้วน้ำตาก็หลั่งไหลออกมาพรากๆ ถ้าวิญญาณของคุณยายยังล่อลอยวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ ท่านย่อมจะทราบดีว่า หลานของท่านร้องไห้เพราะความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยวต่างหาก หาได้ร้องไห้ให้แก่ท่านไม่
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 18)

Mahasarakham University

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าภาพแทนของธรรมชาติที่ปรากฏในยุคนี้แสดงให้เห็นถึงความป่าเถื่อน เป็นพื้นที่ที่ไม่น่าใช้ชีวิต ซึ่งการนำเสนอเช่นนี้ก็อาจจะวิเคราะห์ได้ 2 ประการ นั่นคือ ประการแรก การนำเสนอให้เห็นความป่าเถื่อนนี้เป็นการสื่อให้เห็นว่าพื้นที่ชนบทต้องได้รับการพัฒนาเพื่อสลายความป่าเถื่อน ซึ่งก็เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศไทยที่มีการลงทุนพัฒนาการคมนาคมไปสู่ชนบทมากขึ้น ประการที่สองก็คือนวนิยายเรื่องนี้แม้จะสื่อให้เห็นถึงความป่าเถื่อน แต่ตัวละครที่ไปใช้ชีวิตในชนบทกลับเป็นผู้หญิงที่เติบโตในสังคมเมืองอย่างนางมา แทบจะไม่มีประสบการณ์ชีวิตในชนบทมาก่อนนั้นก็อาจจะสื่อความหมายได้อีกอย่างหนึ่งว่าชนบทยังเป็นพื้นที่ที่รองรับคนเมืองที่ต้องการเข้าไปบุกเบิกให้มีการพัฒนา เป็นพื้นที่ที่คนทุกเพศไปอาศัยอยู่ได้

4. ธรรมชาติคือชีวิต

ภาพแทนของธรรมชาติคือชีวิต เป็นการสื่อถึงความสำคัญของธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต นวนิยายที่สื่อสารให้เห็นแนวคิดนี้ก็คือ นวนิยายแนวเพื่อชีวิตที่นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติว่ามีความสำคัญกับชีวิตของคนชายขอบ พวกเขาต้องพึ่งพาธรรมชาติที่เป็นเหมือนดังต้นทุนที่สำคัญอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างจากนวนิยายที่นำมาใช้เป็นตัวบทในการศึกษา ก็คือ นวนิยายเรื่อง ตำบลช่อมะกอกของวัฒน์ วรรลยางกูรและนวนิยายเรื่องสร้อยทองของนิมิตร ภูมิถาวร และนอกจากนวนิยายแนวเพื่อชีวิตแล้วก็มีนวนิยายเรื่องลูกอีสานผลงานสร้างชื่อของคำพูน บุญทวี ที่มีการนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติคือชีวิต

วรรณกรรมเพื่อชีวิตเป็นรูปแบบงานเขียนที่ได้รับอิทธิพลจากแนวลัทธิมาร์กซิสต์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่เรียกร้องให้สังคมเห็นความเลวร้ายของระบบทุนนิยม และนำไปสู่การทำให้มนุษย์ได้รับปลดปล่อยจากตรรกะการกดขี่ มอมเมาและเอาเปรียบในทุกรูปแบบ เกิดเป็นสังคมอุดมคติที่จะไม่มีการต่อสู้ระหว่างชนชั้น สังคมปราศจากความแตกต่างทางชนชั้น มนุษย์ทุกคนจะมีความเท่าเทียมกัน ไม่มีใครข่มเหงเอาเปรียบใครและไม่มีใครถูกข่มเหง (นพพร ประชากุล, 2552: 54)

อย่างไรก็ตามในการศึกษาวรรณกรรมแนวมาร์กซิสต์ส่วนใหญ่ มักจะมุ่งไปที่ประเด็นความไม่เท่าเทียมทางสังคมหรือการเอารัดเอาเปรียบระหว่างชนชั้น วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม และวรรณกรรมกับการเมืองเป็นสำคัญแต่ประเด็นหนึ่งที่ไม่ค่อยมีการนำมาใช้วิเคราะห์ตีความวรรณกรรมยุค 14 ตุลาก็คือ ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตกับธรรมชาติแล้วก็จะพบว่า มีลักษณะที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังเช่นภาพแทนธรรมชาติที่สื่อผ่านตัวบทวรรณกรรมจะนำเสนอในแง่มุมที่ขาดพร่อง กล่าวคือ ธรรมชาติที่ปรากฏในนวนิยายแนวเพื่อชีวิตมักจะถูกนำเสนอในลักษณะที่ไม่มีความพอดี ดังเช่น เมื่อถึงฤดูกาลที่ชาวบ้านต้องการน้ำเพื่อทำการเกษตรกลับต้องเผชิญกับความแห้งแล้ง หรือเมื่อถึงเวลาที่จะได้รับผลผลิตก็อาจจะเผชิญกับน้ำท่วม ยิ่งผสมผสานกับความเลวร้ายของระบบทุนนิยมที่นายทุนมีทั้งเงินทุนและทรัพยากรที่ได้เปรียบชาวบ้านคอยซ้ำเติม และเอารัดเอาเปรียบก็ยิ่งทำให้ชาวบ้าน ชาวไร่ ชาวนาเผชิญกับความทุกข์ยากมากยิ่งขึ้น และสุดท้ายเมื่อไม่อาจจะทนต่อความอดอยากได้ก็ต้องสูญเสียที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ไปเป็นของนายทุน ดังนั้นหากพิจารณาประเด็นเหล่านี้ก็จะเห็นว่าวรรณกรรมแนวมาร์กซิสต์ที่เฟื่องฟูในยุค 14 ตุลาคม 2516 นั้นไม่ได้มีแค่ประเด็นความไม่เท่าเทียมทางชนชั้นหรือเรียกร้องทางการเมืองเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

Mahasarakham University

จากการวิเคราะห์นวนิยายไทยหลัง พ.ศ. 2516 ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของมาร์กซ์ก็จะพบว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านตัวบทวรรณกรรมโดยเฉพาะนัยของความขัดแย้งอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดังตัวอย่างที่นำใช้ในการศึกษา คือ นวนิยายเรื่องสร้อยทอง ผลงานของนิมิตร ภูมิถาวร นวนิยายเรื่องนี้เล่าเรื่องราวของลอยพ่อหม้ายที่ใช้ชีวิตอยู่กับลูกชายชื่อรวย นอกจากลอยจะทำนาแล้วก็มีกิจกรรมอย่างหนึ่งที่เขาชอบเป็นพิเศษคือ การต่อนกเขา ลอยมีนกเขาที่รักมากชื่อสร้อยทองเป็นนกต่อที่เขาเลี้ยงดูอย่างดี แม้ว่าลอยจะมีชีวิตที่สันโดษ รักความสงบแต่เขาก็ต้องเผชิญกับชีวิตที่ยุ่งยาก นั่นเพราะว่าปลัดอำเภอชื่อ ผัน ที่เข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านและอยากได้นกเขาไปฝากเจ้านาย และในช่วงเวลานั้นก็มีนกเขาเสียงดีที่คนต่อนกต่างก็ปรารถนาอยากได้นกตัวนี้ รวมทั้งปลัดผันที่อยากได้นกตัวนี้เช่นกัน วันหนึ่งปลัดผันสั่งให้ลอยต่อนกเขาเสียงดีตัวนั้นมาให้ ด้วยความเกรงกลัวอำนาจของปลัดผันลอยก็ได้รับปาก ต่อมาได้มีเหตุการณ์ที่ลูกชายของลอยต้องเข้าโรงเรียนแต่ว่าสูติบัตรหาย เหตุการณ์นี้ได้นำความยุ่งยากมาสู่ชีวิตของลอยเป็นอย่างมาก เพราะการไปติดต่อกับหน่วยงานราชการเป็นเรื่องที่ลอยไม่คุ้นเคยและหวาดกลัว แต่เพื่อลูกชายคนเดียวที่เป็นความหวังของเขา ลอยจึงต้องเดินทางไปที่ว่าการอำเภอเพื่อขอให้ทางการรับรองลูกชาย

การติดต่อกับหน่วยงานราชการของลอยเป็นไปอย่างยากลำบาก ต้องเดินทางไปที่อำเภอหลายครั้ง จนกระทั่งเมื่อมีโอกาสพบกับปลัดผัน ก็รับปากจะช่วยเหลือแต่มีข้อแม้ว่าต้องหานกเขาเสียงดีตัวนั้นมาให้ ถ้าหาไม่ได้ก็ให้ลอยนำสร้อยทองมามอบให้แทน พร้อมทั้งกำหนดเวลาให้ลอยหานกเขาให้ได้ภายใน 1 เดือน ลอยพยายามต่อนกเขาที่ปลัดต้องการแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จสักที จนเวลาล่วงเลยมาใกล้จะครบกำหนดเขาก็ยังต่อนกที่ต้องการไม่ได้ และด้วยความหวังที่อยากให้ลูกชายเข้าโรงเรียน ลอยจึงพยายามเป็นครั้งสุดท้ายโดยการส่องไฟตามพุ่มไม้เพื่อหาที่นอนของนกเขาและจับนกตัวนี้ไปให้กับปลัด แต่แล้วก็เกิดเรื่องร้ายกับลูกชายของเขา เมื่อรวยถูกงูกัดระหว่างเดินทางกลับจากจับนก แม้ว่าอาการของรวยจะเจ็บหนักจากพิษงูกัด แต่วันนั้นเป็นวันที่ครบกำหนดพอดีลอยจึงนำสร้อยทองไปมอบให้กับปลัดผันตามคำสัญญา และขอให้อังกาบเป็นคนช่วยดูแลรวย แต่เมื่อนำสร้อยทองไปถึงบ้านพักของปลัด สร้อยทองก็ตายเสียแล้ว ลอยจึงรีบกลับบ้านพร้อมกับความล้มเหลวและผิดหวัง และระหว่างเดินทางกลับบ้านอังกาบก็มาดักรอเพื่อจะบอกว่ารวยลูกชายของเขาเสียชีวิตไปแล้ว

จากเนื้อเรื่องดังกล่าวเมื่อนำแนวคิดด้านนิเวศมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็จะพบว่านวนิยายเรื่องสร้อยทองได้นำเสนอให้เห็นว่าชาวไร่ชาวนาต่างก็มีความพึงพอใจกับวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นในฉากที่บรรยายความเป็นอยู่ของลอยกับลูกชายว่าเขาทำนาและข้าวกินอย่างเพียงพอ มีอาหารการกินอย่างอุดมสมบูรณ์ ดังที่ว่า

> ลอยยิ้มกับลูกชายอย่างอารมณ์ดี เขามีข้าวเปลือกในยุ้งอีกเกือบสองเกวียน เหลือเฟือสำหรับกินกันสองคนพ่อลูก มีข้าว พริก เกลือ สามอย่างเท่านี้ก็เพียงพอแล้วสำหรับชีวิตของชาวนาอย่างลอย เสื้อผ้าใส่ไปวัดชุดหนึ่ง กับขาก๊วยเสื้อม่อฮ่อมอีกชุด ผ้าขาวม้าผืนหนึ่งเอาไว้นุ่งห่ม เช็ดตัว เช็ดหน้า เท่านี้ก็พอสำหรับเครื่องนุ่งห่ม เสียงเพลงอันไพเราะลอยมาพร้อมกับเสียงขันคูของนกเขา อาหารอร่อยมาพร้อมกับความหิว ผักบุ้งดอกโสน หน่อไม้ ปูปลา มาตามฤดูกาล
>
> (นิมิต ภูมิถาวร, 2555ข: 0 -31)

Mahasarakham University

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติ เรียบง่าย ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่อย่างคุ้มค่า และมีความผูกพันกับธรรมชาติ แต่ด้วยระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยมทำให้ทรัพยากรที่ชาวบ้านครอบครองอยู่กลายเป็นทรัพยากรที่มีมูลค่าในทางเศรษฐกิจ ดังนั้นชนชั้นปกครองหรือนายทุนจึงหาทางที่จะยึดครองทรัพยากรของคนท้องถิ่นเพื่อนำไปเพิ่มมูลค่าต่อไป ดังที่นวนิยายเรื่องสร้อยทองได้นำเสนอให้เห็นความคิดของการยึดครองทรัพยากรธรรมชาติของคนท้องถิ่นดังที่ปลัดผันพยายามมาขอนกเขาสร้อยทองจากชาวบ้านอย่างลอย

ส่วนนวนิยายเรื่องตำบลช่อมะกอกก็ได้กล่าวถึงธรรมชาติว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนยากจน โดยนวนิยายเรื่องตำบลช่อมะกอกเล่าถึงขุนพิทักษ์ธรณี อดีตนายอำเภอและกำนันโอ๊ะลูกน้องคนสนิทของท่านขุน ทั้งสองคนเป็นผู้มีอิทธิพลในตำบลช่อมะกอก เป็นนายทุนให้เช่าที่นาและปล่อยเงินกู้ให้ชาวบ้าน โดยชาวบ้านที่ยืมเงินจากท่านขุนต้องจ่ายดอกเบี้ยที่แสนแพง ถ้าใครไม่มีเงินมาใช้คืนก็ต้องถูกท่านขุนและกำนันโอ๊ะยึดที่นา และต้องเช่าที่นาที่เคยเป็นของตัวเองเพื่อทำนาต่อ ชาวบ้านหลายคนจึงอยู่ในวังวนความยากจนเพราะมีท่านขุนเป็นคนกำหนดชะตาชีวิต บางครั้งท่านขุนขึ้นราคาค่าเช่าตามใจชอบ ด้วยเหตุนี้จึงมีความเคลื่อนไหวจากคนที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของขุนพิทักษ์ธรณี กลุ่มนี้มีแกนนำคนสำคัญคือ ชัย ช่อมะกอกที่พยายามหาทางช่วยเหลือชาวบ้าน ผลักดันก่อตั้งสมาพันธ์ชาวนาและชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมเป็นสมาชิกเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับกลุ่มของนายทุนและพ่อค้าคนกลางทั้งในด้านของการขายข้าวและสร้างโรงเรียนให้คนมาเรียนหนังสือ เพื่อจะได้มีความรู้ไม่ถูกหลอกได้ง่าย ความเคลื่อนไหวของชัย ช่อมะกอกสร้างความหวาดระแวงให้กับกลุ่มของท่านขุนเป็นอย่างมากเพราะเกรงว่าถ้าหากชาวบ้านมีความรู้มากขึ้นจะทำให้อำนาจต่อรองของท่านขุนลดน้อยลง ดังนั้นท่านขุนจึงทำทุกวิถีทางเพื่อขัดขวางกลุ่มของชัย ช่อมะกอกไม่ว่าจะเป็นการให้คนไปข่มขืนครูอาสา ให้คนไปเผานาข้าวของกลุ่มคนที่สนับสนุนชัย ช่อมะกอก และสุดท้ายชัย ช่อมะกอกก็ถูกยิงเสียชีวิต

นวนิยายเรื่องตำบลช่อมะกอกได้นำเสนอให้เห็นสภาพวิถีชีวิตของผู้คนท้องถิ่นที่อยู่อย่างสัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังที่นวนิยายได้บรรยายให้เห็นพัฒนาการของตำบลช่อมะกอกว่าผู้คนต่างพึ่งพาธรรมชาติมาเนิ่นนาน ซึ่งพวกเขาก็มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี พึงพอใจกับความเป็นอยู่ มีวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติ ดังที่ว่า

> ตำบลช่อมะกอก เมื่อสักร้อยปีมาแล้วเป็นป่าดิบทึบ เป็นดงลิง ดงเสือปลา สัตว์ใหญ่จำพวกเสือ ช้าง ก็มีบ้างเหมือนกัน ปู่ย่าตาทวดตระกูลชาวนานี่แหละมาหักร้างถางพง เอาหยาดเหงื่อเข้าแลก จนกลายเป็นที่โล่งขึ้นมาบ้าง แล้วก็ลงหมากพลู มะม่วง มะพร้าว ตั้งบ้านเรือนอยู่ หลายคนล้มตายไปด้วยพิษไข้ป่า พิษงู แต่พวกเขาก็สู้ทน กินอยู่ไม่อดอยากนัก เพราะผักปลาหาง่ายอุดมสมบูรณ์แต่ความอุดมสมบูรณ์ก็ไม่ได้ทำให้พวกเขาร่ำรวย กินดีอยู่ดีขึ้นมาได้ เมื่อมีอุ้งมืออันโสโครกของคนอีกพวกหนึ่งยื่นเข้ามาเบียดบังแย่งยึดเอาที่ดิน
>
> ปู่เคยเล่าว่า รุ่นปู่ ผู้คนก็อยู่กันตามมีตามเกิด มีอาหาร มีเสื้อผ้ากันหนาว ล้วนแต่เกิดจากน้ำมือตนเองทั้งสิ้น ไม่ได้มีใครมาคอยบริจาคหรือมาเสกให้ ชาวบ้านต้องปลูกข้าวจึงมีข้าวกิน ต้องขุดดิน ปลูกผัก ถางหญ้า
>
> ปู่หักร้างถางมากับมือ รอยด้านบนฝ่ามือยังเป็นประจักษ์พยาน ปู่มืดแปดด้าน บ้านเมืองยุคที่ยังไม่ให้สิทธิ์แก่ประชาชน ปู่จะพูดอะไรออกมาได้เล่า นอกจากก้มหน้าก้ม

Mahasarakham University

> ตารับ “กรรม” ซึ่งถ้าจะแปลให้ตรงความจริงนั้น กรรมก็แปลว่าการทำชั่วของคนผู้ได้เปรียบ
>
> (วัฒน์ วรรลยางกูล, 2546: 20 - 21)

จะเห็นได้ว่าชีวิตของชาวบ้านนั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แนบแน่นสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทรัพยากรในการดำรงชีวิตส่วนใหญ่ล้วนแต่หามาได้จากธรรมชาติ ดังนั้นธรรมชาติจึงเปรียบได้ดังชีวิตของคนชายขอบ

นอกจากนวนิยายแนวเพื่อชีวิตแล้วนวนิยายเรื่องลูกอีสานผลงานของคำพูน บุญทวีก็เป็นนวนิยายอีกเรื่องหนึ่งที่ธรรมชาติสำคัญกับชีวิต นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอชีวิตคนในภาคอีสานที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ดังที่คูณได้ออกไปล่าสัตว์และช่วยพ่อหาอาหารก็ทำให้เกิดเป็นความผูกพันต่อท้องถิ่นของตน ดังเช่นนวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าเมื่อพ่อชวนคูนออกไปป่าโคกอีแหลวและมอบหมายให้คูนช่วยจับจักจั่น ส่วนพ่อไปล่าสัตว์อื่นๆ ก็ทำให้คูนดีใจและรู้สึกตื่นเต้นที่ได้เข้าป่าล่าสัตว์กับพ่อ ดังที่ว่า

> พ่องึมงำพักหนึ่งแล้วเอาผ้าขาวม้าที่มีข้าวห่ออยู่ในนั้นขึ้นเคียนเอวและไปปลดหน้าไม้กับกระบอกลูกศรลงมาแบกไว้บนบ่าขวา สะพายข้องสำหรับใส่จักจั่นขึ้นบ่าซ้าย แล้วบอกให้คูนไปหยิบเอากระบอกตังสำหรับติดจักจั่นที่พ่อทำด้วยยางข่อยปนน้ำมันยาง คูนดีใจมากเพราะไม่เคยไปเที่ยวป่า เมื่อลงเรือนไปไอ้มอมกับไอ้แดงหมาสองตัวก็ร้องเอ๋งๆ เพราะมันรู้ว่าจะได้เข้าป่าไล่พังพอนหรืออีเห็นกันอีก
>
> (คำพูน บุญทวี, 2550: 17)

จากความผูกพันที่มีต่อบ้านเกิด ได้พึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิต ทำให้ครอบครัวของคูนไม่อพยพไปอยู่ที่อื่น โดยพ่อของคูนยืนยันหนักแน่นว่าจะอยู่ที่หมู่บ้านต่อไป และจะขอตายที่บ้านเกิดของตนเอง ดังที่คูนถามพ่อว่าทำไมไม่ย้ายไปอยู่หมู่บ้านที่มีปลาตัวใหญ่ ๆ มีแม่น้ำอุดมสมบูรณ์เหมือนดังที่มีหลายครอบครัวเดินทางไป ซึ่งพ่อก็กล่าวกับคูนว่าจะอยู่ที่หมู่บ้านนี้ต่อไป โดยกล่าวกับคูนว่า “ปู่ของลูกสั่งว่าไม่ต้องย้ายไปไหนนะลูก” (คำพูน บุญทวี, 2550: 15) แม้ว่าคำพูดนี้จะเป็นเหมือนการเชื่อฟังคำพูดของบรรพบุรุษแต่ก็มีส่วนที่แสดงให้เห็นว่าความสำนึกในความผูกพันระหว่างแผ่นดินที่บรรพบุรุษบุกเบิกไว้ก็น่าจะเป็นประเด็นสำคัญอยู่ไม่น้อย จึงเห็นได้ว่าภาพแทนของธรรมชาติคือชีวิตเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อชีวิตมนุษย์

สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยในยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2519

หากพิจารณาจากการนำเสนอภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติคือทรัพยากร ธรรมชาติคือความเกื้อกูล ธรรมชาติคือความป่าเถื่อน ธรรมชาติคือชีวิต ก็จะเห็นได้ว่าในยุคการพัฒนาเป็นยุคที่เริ่มมีการนำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติถูกมองว่าเป็นทรัพยากรเพื่อการใช้ประโยชน์ ซึ่งแตกต่างไปจากนวนิยายในยุคที่ผ่านมาที่การนำเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติ จะสื่อถึงความนอบน้อมต่อธรรมชาติและมีความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ แม้ว่าจะมีการใช้ประโยชน์อยู่บ้างแต่ก็เป็นเพียงการใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิต มากกว่าจะเห็นว่าธรรมชาติเป็นทรัพยากรเพื่อเป็นรายได้ จากภาพแทนของ

Mahasarakham University

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวก็จะเห็นได้ว่าสำนึกเชิงนิเวศของนวนิยายไทยยุคการพัฒนาในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. จากสำนึกที่นอบน้อมต่อธรรมชาติสู่วาทกรรมทรัพยากรธรรมชาติ
2. ทุนนิยม สำนึกกับการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

โดยมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

1. จากสำนึกนอบน้อมต่อธรรมชาติสู่วาทกรรมทรัพยากรธรรมชาติ

จากความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะแนวคิดด้านการพัฒนาที่เป็นทิศทางหลักในการพัฒนาประเทศ ค่อนข้างที่จะมีอิทธิพลต่อความเป็นไปทางสังคม ไม่เว้นแม้แต่ในวรรณกรรมที่วาทกรรมการพัฒนาดังกล่าวได้แทรกซึมเข้ามาปรากฏในตัวบทวรรณกรรม ดังที่จะพบว่านวนิยายในยุคนี้ไม่ว่าจะเป็นนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา นวนิยายเรื่องร้อยป่า ตลอดจนนวนิยายเรื่องสร้อยทองและตำบลช่อมะกอก ต่างก็สื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนท่าทีต่อธรรมชาติจากเดิมที่มีความนอบน้อมต่อธรรมชาติ ก็เปลี่ยนมาเป็นการมองธรรมชาติในเชิงของทรัพยากรที่นำมาใช้ตอบสนองการพัฒนาประเทศมากขึ้น

ดังจะเห็นได้จากนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา การมองว่าธรรมชาติเป็นทรัพยากรได้สื่อผ่านตัวละครอย่างนางมาที่ต้องมาอยู่บ้านของคุณยายที่คลองสิบเอ็ด การต้องย้ายจากกรุงเทพซึ่งมาลินีใช้ชีวิตมาตั้งแต่เด็กจนโตนั้นเป็นเรื่องที่สร้างความยุ่งยากและกระทบกระเทือนจิตใจนางมาอย่างมาก อีกทั้งภาพความทรงจำหรือความคิดที่เธอมีต่อบ้านคุณยายที่คลองสิบเอ็ดก็เป็นพื้นที่ชนบทที่มีความน่ากลัว ป่าเถื่อน ดังนั้นเมื่อเธอต้องมาอยู่ที่ชนบทสิ่งที่คนเมืองอย่างเธอพยายามจะทำเป็นอย่างแรก ก็คือ การสลายความน่ากลัว ทำให้ธรรมชาตินั้นเชื่องและยอมรับอำนาจของคนเมืองอย่างเธอ สำหรับเหตุการณ์ที่สื่อให้เห็นถึงการสลายมายาคติของความเป็นชนบทอันน่ากลัวนั้นปรากฏในตอนที่มาลินีได้ใช้ไม้เรียวตีรถไถ ดังที่ว่า

> มาลินีเดินไปตามคันนาเตี้ย ๆ เพื่อจะตัดทางไปสู่รถไถ ขณะนั้นเสียงรถก็เงียบลง แสดงว่ามีอะไรขัดข้องเกิดขึ้น
>
> “รถมันกลัวเราจะดูมัน รีบเสียก่อนเชียว” มาลินีนึกขันในใจ
>
> “ฉันอยากดูเวลารถนี่ไถนา ถึงอุตสาห์เดินมาดู พอมาถึงกลับพบรถขี้เกียจเสียได้” เธอรีบพูดขจัดความประหม่าของตน
>
> ชายหนุ่มยิ้ม คงจะชอบใจว่าเธอมีอารมณ์ขันมากพอดู
>
> “ช่วยเฆี่ยนมันหน่อยได้ไหมล่ะ มันจะได้หายขี้เกียจ”
>
> “ได้ซิ จะให้ฉันเอาไม้อะไรเฆี่ยนมันล่ะ” มาลินีพลอยพูดสนุกเหลวไหลไปกับเขาด้วย
>
> “ไม้ในมือนั่นก็ได้” เขาตอบพลางยิ้มมองดูเธออย่างขันๆ
>
> มาลินีถือแขนงไผ่เล็ก ๆ ติดมือมาอันหนึ่ง เธอแสร้งก้มลงมองมันเพื่อจะหลบสายตาอันกล้าแข็งของเขา และเสพูดว่า
>
> “ตกลง เฆี่ยนคนหรือรถดี”
>
> “ได้ทั้งสองอย่างเลย” เขาตอบแล้วก้มลงใส่หมุดคืนลงที่เดิมหมุนด้วยเหล็กไขควงจนแน่นแล้วเก็บเหล็กไขควงนั้นใส่กระเป๋าเสื้อ ปีนขึ้นบนรถแล้วร้องบอกเธอว่า
>
> “ตีซี”

Mahasarakham University

> มาลินีเอาแขนงไผ่หวดรถตรงล้อเต็มแรง แล้วมันก็เคลื่อนที่ผ่านไป ดินกระจุยขึ้นตามหลังเป็นแนว คนขับอุตส่าห์หันหน้ามายิ้มอวดฟันขาวอีก เธอหยุดยืนดูรถทำงานของมันไม่เกเรอีกเลย *ไม่ยากเย็นเลยการไถนาด้วยรถแทร็กเตอร์นี่ – เธอคิด*
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 58)

แม้ฉากนี้จะเป็นเหมือนฉากแสดงความสนุกและอารมณ์ขันของพระเอกที่ต้องการให้นางเอกเดินมาหาตน แต่ก็มีนัยที่สื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และเมืองกับชนบทว่าหากชนบทยอมจำนนต่อการควบคุมแล้วก็จะทำให้คนเมืองมีความมั่นใจว่าตนเองสามารถใช้ชีวิตในชนบทอย่างปลอดภัยและเป็นสุข ดังนั้นเมื่อมาลินีได้ใช้แส้ตีรถไถดังกล่าวแล้วผู้ใหญ่ลีก็ได้ไถนาต่อ จากนั้นก็ได้มีการจอดรถมาถามมาลินีว่าต้องการขายที่นาหรือไม่ มาลินีก็ตอบอย่างมั่นใจว่า “ไม่มีหวังฉันไม่ยอมขายให้คนคนนั้นเป็นอันขาด” (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 59) นี่คือสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อมาลินีมั่นใจว่าเธอสามารถควบคุมธรรมชาติให้อยู่ในอำนาจได้แล้ว ดังนั้นเธอจึงสามารถที่จะอยู่ในชนบทได้อย่างมีความสุข เธอจึงตัดสินใจที่จะมาอยู่ที่คลองสิบเอ็ด ลาออกจากงานและมาตั้งต้นชีวิตใหม่ที่บ้านคุณยายของเธอ

จากนั้นมาลินีก็เริ่มต้นเรียนรู้การทำเกษตรแม้จะไม่เคยมีประสบการณ์ในการทำนามาก่อน แต่เธอก็สามารถเรียนรู้และทำได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่ามาลินีได้เปลี่ยนจากความเศร้ามาเป็นความสุขเมื่อได้มาอยู่ชนบท การผูกเรื่องดังกล่าวมีนัยที่แสดงให้เห็นว่านวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาได้ประกอบสร้างท้องถิ่นชนบทขึ้นมาใหม่ เพื่อสลายมายาคติของชนบทที่เคยเป็นดินแดนที่น่ากลัวป่าเถื่อน

เมื่อสามารถควบคุมธรรมชาติได้แล้วบรรยากาศโดยทั่วไปของชนบทจึงเป็นธรรมชาติที่สวยงาม ลักษณะเช่นนี้ทำให้มาลินีมีความสุขกับการใช้เวลาชื่นชมความงามของธรรมชาติ ตอนเช้าและเย็นเธอจะนั่งมองพระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตกอยู่บ่อยครั้ง และยังมีการเปรียบเทียบบรรยากาศดังกล่าวกับสภาพในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพ ฯ ที่ไม่สามารถให้ความสุขกับเธอได้เลย ดังตัวอย่างของการนำเสนอความสุขของนางมากับบรรยากาศตอนเช้าของวันใหม่ ที่ว่า

> “จ๊ะ อีกเดี๋ยวเดียวเท่านั้นเดี๋ยวฉันจะเข้าไปช่วย ดูซิกำลังสวยเชียว” มาลินีตอบ เด็กชายปี๊ดนัยน์ตาไม่อาจละจากขอบฟ้าด้านบูรพาซึ่งแสงทองกำลังพวยพุ่งรัศมีขึ้นจับขอบเมฆเป็นสีกุหลาบแก่ ค่อยๆ แปรสีอ่อนลงๆ ทุกขณะที่ดวงอาทิตย์สูงขึ้นมา
>
> เมื่อคืนนี้เธอได้ตกลงกับนายปี๊ดว่า เช้าวันนี้จะรับประทานข้าวต้มกัน เมื่อคืนตื่นขึ้นมานายปี๊ดเห็นเธออ้อยอิ่งชมพระอาทิตย์ขึ้น แกรำคาญเต็มทีจึงอาสาเข้าครัวเสียเอง
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 56)

มาลินีมีความสุขกับชีวิตในชนบทอย่างมาก ความใกล้ชิดกับธรรมชาติทำให้เธอลืมชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งที่ชีวิตของเธอเคยโลดแล่นอยู่กับแสงสีของเมืองใหญ่มาตั้งแต่เกิด นอกจากนี้การที่นวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาสร้างตัวละครหญิง ซึ่งดูจะอ่อนแอ บอบบาง มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับเมืองกรุงมากกว่าชนบทให้ไปอาศัยอยู่ในชนบทที่เธอแทบจะไม่รู้จักและไม่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยเลยได้อย่างปกติสุขและกลายเป็นโลกใหม่ของเธอได้เช่นนี้ ก็ย่อมมีความหมายถึงการแสดงให้เห็นว่าชนบทเป็นพื้นที่ที่คนทุกเพศมาอาศัยอยู่ได้ ดังที่ว่า

Mahasarakham University

> โลกใหม่ของมาลินีช่างกว้างขวาง และสดสวยด้วยแสงสีของธรรมชาติ แสงอาทิตย์ยามเช้าและยามเย็น แผ่นฟ้าที่แสนกว้างสีน้ำเงินสด หมู่เมฆลอยเกลื่อนฟ้า ตามกระแสลมเบื้องบน หมู่ไม้สีเขียวและทิวทุ่งอันยาวเหยียดจนสุดสายตา ฝูงปลาน้อย คลาคล่ำดำแหวกว่ายอยู่ในบ่อในคูในบึงกลางนา หาอาหารจากพรรณพฤกษ์ใต้น้ำและ สัตว์เล็กสัตว์น้อย สิ่งเหล่านี้ปลอบประโลมใจทำให้มาลินีคลายความอาลัยในแสงสี วิทยาศาสตร์ และความรู้สึก “เป็นหนึ่ง” ในขณะที่เธอเดินกรุยกรายโชว์เสื้อชุดใหม่อยู่บน เวทีอันหรูหรา
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 247)

จะเห็นได้ว่าชนบทเป็น “โลกใหม่” ของมาลินี ธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงความคิดของเธอ จากที่เคยแปลกแยก “ป่าเถื่อน” เป็นอื่นในตอนที่ยังไม่ได้มาสัมผัสก็ทำให้เธอมีความ “เป็นหนึ่ง” กับธรรมชาติ กลมกลืนกับธรรมชาติ ชนบทจึงกลายเป็นพื้นที่ปลอบประโลมใจให้เธอลืมเมืองกรุง

ส่วนการนำเสนอให้เห็นว่าชนบทเป็นพื้นที่แห่งความสุขก็จะเห็นได้ว่าแม้ว่างานในนาและสวนจะมีอยู่มากมายซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นงานที่หนัก แต่มาลินีกลับมีความสุขกับงานมากมายเหล่านั้น เธอเปรียบบ้านของคุณยายเหมือนเป็นโลกใหม่ที่เต็มไปด้วยคนที่รักเธอและมีทำงานกันอย่างมีความสุข ดังที่ว่า

> ขณะนี้มาลินีกำลังเป็นสุขกับงานของเธอซึ่งมีมากมายจนแทบไม่มีเวลาว่าง ขณะนี้กำลังเป็นฤดูมะม่วง ปีนี้มะม่วงดกจนกิ่งหักเพราะทานน้ำหนักไม่ไหว มาลินีใช้ ตะกร้อสอยมะม่วงที่แก่จัดจากต้น ผลแล้วผลเล่าจนเมื่อยคอเมื่อยแขนก็นั่งพักสักครู่หนึ่ง แล้วก็ลุกขึ้นทำต่อไป เธอตื่นเต้นกับงานนี้ เพราะตั้งแต่เกิดมา เธอเพิ่งมีโอกาสได้สอย มะม่วงลงจากต้นคราวนี้เอง และมันเป็นต้นมะม่วงที่เป็นสมบัติโดยชอบธรรมของเธอเสีย ด้วย
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 247)

นอกจากจะทำงานเกษตร เก็บผลผลิตอย่างมีความสุขแล้วก็กิจกรรมอันเกี่ยวข้องกับธรรมชาติยังสามารถเปลี่ยนเป็นรายได้ดูแลตนเองได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้นบ้านนอกของมาลินีจึงมีความสุขกว่าชีวิตในเมือง เพราะสามารถให้ทุกอย่างทั้งเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัยและความปลอดภัยสำหรับเธอ ธรรมชาติจึงกลายเป็นความเชื่องที่คนเมืองอย่างมาลินี

จะเห็นว่านวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาได้สลายมายาคติของชนบทที่มีความหมายว่าเป็นบ้านนอกที่ห่างไกลตัวเมืองและป่าเถื่อนให้กลายเป็นพื้นที่แสนสงบและอบอุ่น ไม่ว่าจะเป็นใครหญิงหรือชายก็สามารถที่จะเข้ามาบุกเบิกชนบทได้ ก็นับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของชนบทได้อย่างน่าสนใจ

Mahasarakham University

จากความหมายของชนบทที่กล่าวมาข้างต้นนั้นก็ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาว่าเป็นนวนิยายที่สนับสนุนการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาการทำการเกษตร การเรียกร้องให้มีการบุกเบิกพื้นที่ชนบทให้เปิดรับการเข้ามาของคนภายนอก การส่งเสริมให้มีการนำศาสตร์ความรู้แขนงต่าง ๆ เข้ามาเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชนบท ดังที่นวนิยายได้ประกอบสร้างความหมายของชนบทในช่วงแรกว่าเป็นพื้นที่ป่าเถื่อน

ดังนั้นนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาจึงนำเสนอนัยที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่แสดงถึงการครอบครองและควบคุมธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่านวนิยายได้เรียกร้องให้ชนบทจำนนต่อการพัฒนา ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่าทุกพื้นที่ต้องได้รับการพัฒนา ซึ่งการที่จะพัฒนาชนบทให้ดีขึ้นได้ก็ต้องมีวิธีบริหารจัดการโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และความรู้ทางด้านวิชาการเข้ามาควบคุมธรรมชาติให้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาก็ได้สื่อแนวคิดดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน ดังที่นวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาได้สร้างตัวละครลีนวัตรหรือผู้ใหญ่ลีให้เป็นคนทันสมัยและมีความรู้ ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่าต้องการที่จะปั้นผู้ใหญ่ลีขึ้นมาสักคนอย่าให้ใครเยาะเย้ยได้ ซึ่งมีอยู่ทางเดียวเท่านั้นก็คือให้ได้รับการศึกษาอย่างดี (กาญจนา นาคนันทน์, 2555: 6) ผู้ใหญ่ลีในนวนิยายจึงเป็นชาวนารุ่นใหม่ที่มีการศึกษา มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาอาชีพเกษตรของตนเอง อีกทั้งยังมีแนวคิดในการทำการเกษตรแผนใหม่ มีทักษะในการใช้เครื่องมือทางการเกษตรสมัยใหม่ ดังที่นวนิยายได้เล่าถึงภูมิหลังผู้ใหญ่ลีว่าสำเร็จการศึกษาด้านการเกษตรจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในด้านของการเกษตรของไทย เมื่อเรียนจบเขาก็นำความรู้ด้านการเกษตรแผนใหม่กลับมาพัฒนาท้องถิ่นของตน

ลีนวัตรได้เปลี่ยนแปลงวิธีการทำการเกษตรหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการซื้อรถไถนามาแทนการใช้แรงงานสัตว์ เป็นรถไถคันแรกของชุมชน เมื่อนำมาไถนาก็ได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วจากเกษตรกรในพื้นที่เพราะมีความสะดวกสบายและรวดเร็ว เพราะรถไถไม่ต้องหยุดพัก ซึ่งผู้ใหญ่ลีนอกจากจะนำรถไถมาใช้งานในที่นาของตนเองแล้วก็ยังใช้รับจ้างอีกด้วย มาลินีเมื่อมาอยู่ที่คลองสิบเอ็ดเธอก็ตื่นเต้นกับการได้เห็นรถไถทำงานในไร่นา ชาวบ้านในพื้นที่ต่างก็นิยมจ้างรถไถไถนาเพราะสะดวกสบายรวดเร็วกว่าการใช้ควายไถนา ดังที่ นวนิยายได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในตอนที่มาลินีเห็นรถไถของลีนวัตรกำลังทำงานไถนา ที่ว่า

> “นั่นกระมัง – รถไถนา” เธอนึกถึงคำนายปี๊ดเล่าเมื่อคืนนี้ว่า ที่บ้านเขามีรถไถนาใช้ ชาวนาแถวนี้นิยมใช้รถไถนามากกว่าแรงควายอย่างสมัยก่อนแล้ว และการใช้รถไถจะต้องรีบไถให้เสร็จก่อนฝนตกหนัก มิฉะนั้นพอท้องนามีน้ำขัง แล้วรถก็ต้องหมดประโยชน์ทันที ต้องใช้ควายไถตามเดิม
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 56)

นอกจากจะมีการกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านของการนำความรู้และเครื่องมือสมัยใหม่ที่นำมาใช้ในการทำการเกษตรแล้ว นิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา ก็ยังมีการนำเสนอแนวคิดในการควบคุมธรรมชาติ แม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมแต่ก็สื่อแนวคิดว่ามนุษย์สามารถควบคุมธรรมชาติได้ ดังตอนที่ชาวบ้านคลองสิบเอ็ดร่วมกันแห่นางแมวขอฝน ระหว่างที่ชาวบ้านกำลังสนุกสนาน

Mahasarakham University

กับการแห่นางแมวมาลินีกับลีนวัตรซึ่งนั่งดูเหตุการณ์จึงพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันว่าทำอย่างไรจึงจะควบคุมธรรมชาติได้บ้าง ดังที่ว่า

> “ถ้าแห่นางแมวแล้วฝนยังไม่ตก เขาจะว่ายังไงกันล่ะคะ”
>
> “เขาไม่ว่ายังไงกันดอกครับ เมื่อกรมชลประทานช่วยไม่ได้ แมวก็ช่วยไม่ได้แล้ว เราก็ต้องปล่อยกันตามยถากรรมสิครับ การกสิกรรมในเมืองไทยเรายังต้องอาศัยธรรมชาติอยู่นี่ครับ”
>
> “เราไม่มีทางจะเอาชนะธรรมชาติกันบ้างหรือคะ?”
>
> “ทางน่ะมี จะทำก็ได้ แต่มันงานใหญ่ไม่อาจทำสำเร็จได้ด้วยน้ำมือของผู้ใหญ่ลีเพียงคนเดียว และถึงผู้ใหญ่ลี เอ้อ-”ลีนวัตรหัวเราะก่อนแล้วจึงพูดต่อไปว่า “ถึงผู้ใหญ่ลีกับนางมา-เอ้อ ขอโทษนะครับ-กับนางมาจะช่วยกันมันก็ไม่สำเร็จ มันต้องเป็นโครงการใหญ่ของชาติ ต้องอาศัยเงินก้อนมหึมาที่ผู้ดำเนินการจะต้องทำด้วยความตั้งใจดีต่อประชาชนส่วนรวมจริง ๆ”
>
> (กาญจนา นาคนันทน์ (นามแฝง), 2555: 266)

แม้ว่าบทสนทนาข้างต้นจะไม่ได้นำเสนอไว้อย่างชัดเจนว่าจะมีการควบคุมธรรมชาติอย่างไร แต่อาจตีความได้ว่าสิ่งที่ผู้ใหญ่ลีกล่าวถึงนั้นเป็นเรื่องของการสร้างระบบชลประทานที่จะช่วยในเรื่องการเกษตรในประเทศไทย ซึ่งการสร้างเขื่อนและระบบชลประทานนี้นับว่าเป็นนโยบายที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่ต้องการพัฒนาระบบชลประทานของประเทศไทย ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นการสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทาน นอกจากนี้ยังเน้นการพัฒนาสาธารณูปการต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมการผลิตทางการเกษตร (จิตรา วีรบุรีนนท์ และอาคม สุงตระกูล, 2550: 6-33)

กล่าวโดยสรุปแล้วนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาเป็นนวนิยายที่มีนัยแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะที่ตอบสนองการพัฒนาประเทศทั้งในด้านของการพัฒนาการเกษตร การสลายมายาคติชนบทให้เป็นพื้นที่อบอุ่นและปลอดภัย ซึ่งก็เป็นไปตามบริบทของสังคมขณะนั้นที่มุ่งเน้นการพัฒนาประเทศ ให้ทุกพื้นที่ได้รับการพัฒนาดังคำขวัญของยุคสมัยที่ว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ”

ส่วนนวนิยายเรื่องร้อยป่าก็เป็นนวนิยายที่สื่อให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ดังที่นวนิยายนำเสนอบทบาทสำคัญของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ตลอดจนนำเสนอองค์ความรู้ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติเป็นเนื้อหาหลักของนวนิยายเรื่องนี้ นวนิยายเรื่องร้อยป่าได้มีการให้ความหมายของป่าไม้ที่เปลี่ยนแปลงจากนวนิยายยุคก่อนหน้านี้ ดังเช่นเรื่องแผนเก่าหรือแม้แต่เรื่องทุ่งมหาราชที่สื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่าเป็นความสัมพันธ์ที่แสดงถึงความเกื้อกูล การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติก็เพียงเพื่อการยังชีพเท่านั้น แม้จะมีลักษณะเป็นธุรกิจ เช่นทุ่งมหาราชที่นำเสนอการค้าไม้แต่ก็ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงการกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรของประชาชนโดยภาครัฐ แต่นวนิยายเรื่องร้อยป่าได้นำเสนอแตกต่างไปอย่างชัดเจน นั่นคือ นำเสนอให้เห็นว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรของรัฐ ที่รัฐจะต้องส่งคนที่มีความรู้มาดูแล และสงวนรักษาไว้เพื่อจะได้ใช้ทรัพยากรอย่างเกิดประโยชน์และคุ้มค่าที่สุด ดังนั้นความรู้ด้านวนศาสตร์สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในด้านของการปลูกป่า การตัดต้นไม้ การบริหารจัดการป่าไม้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

Mahasarakham University

การที่รัฐนำองค์ความรู้ที่มีการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบนี้เอง ทำให้รัฐมีความชอบธรรมในการปราบปรามจับกุมคนที่เข้ามาช่วงชิงผลประโยชน์ของรัฐ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของนวนิยายเรื่องนี้ เพราะผู้ร้ายที่เสือ กลิ่นสักต้องต่อสู้และจับกุมก็คือคนร้ายที่เป็นคนตัดไม้ ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านหรือนายทุนก็ตาม ดังนั้นจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่ารัฐให้ความสำคัญกับการสงวนทรัพยากรป่าไม้ไว้เพื่อการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลัก ดังตัวอย่างบางตอนที่นำเสนอแนวคิดผ่านบทสนทนาระหว่างตัวละครที่เป็นจ้าหน้าที่รัฐ คือเสือ กลิ่นสัก กับคนตัดไม้คือ เสือเทิ้มที่เข้ามาตัดไม้ในป่า เมื่อเสือ กลิ่นสักแสดงตัวว่าเป็นข้าราชการป่าไม้จะจับกุม เสือเทิ้มไม่สนใจอีกทั้งยังสั่งให้ลูกน้องเลื่อยไม้ต่อไป จากนั้นทั้งสองคนก็ตอบโต้กันเกี่ยวกับต้นไม้ที่อยู่ในป่า ดังบทสนทนาที่ว่า

เสือเดินตรงเข้าไปหาชายกลางคนร่างใหญ่ที่ยืนเด่นอยู่ตรงกลาง ชายที่ศักดาบอกว่าเป็นเสือเทิ้ม พลางพูดเสียงดัง

“นี่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ไม้พวกนี้มีใบอนุญาตหรือเปล่า?”

ชายกลางคนผู้นั้นมองดูเสือด้วยสายตาที่บอกว่าขบขันนิดๆ และรำคาญหน่อยๆ แล้วก็หันไปพูดกับคนเลื่อยไม้

“หยุดกันทำไมวะ เลื่อยกันต่อไป!”

คนพวกนั้นลงมือเลื่อยทันที

“เดี๋ยว!” เสือร้อง “ผมถามว่ามีใบอนุญาตหรือเปล่าไม้เหล่านี้?”

“แล้วไอ้ที่ถามนี่น่ะ ใจคิดว่ามีหรือเปล่า?” เสือเทิ้มย้อน

“คิดว่าไม่มี”

“ถูก ไม่มีหรอก ก็ทำไมจะต้องมี”

โยกดีเสียด้วย เสือนึกในใจแต่เขาก็พยายามสะกดใจ อธิบายด้วยเสียงเรียบๆ

“เพราะว่าไม้เหล่านี้เป็นของหลวง ของแผ่นดิน ฉะนั้นใครจะตัดฟันลงตามอำเภอใจไม่ได้ ต้องได้รับอนุญาตเสียก่อน”

“ใครว่า”

“กฎหมายว่าไว้อย่างนั้น”

“กฎหมายกฎเหมยอะไร ข้าไม่รู้ ไม่เข้าใจ ข้ารู้แต่ว่าไอ้ไม้เหล่านี้มันเกิดขึ้นเองในป่า ไม่มีใครไปปลูกมัน เพราะงั้นมันก็ไม่มีเจ้าของ”

“มีซี รัฐเป็นเจ้าของ”

“รัฐอีกแล้ว ข้าไม่เคยรู้จักรัฐ ข้าไม่เคยเห็นมาปลูกต้นไม้เหล่านี้”

(อรชร-พันธุ์บางกอก (นามแฝง), 2554: 251 - 252)

บทสนทนานี้ทำให้เห็นมายาคติเกี่ยวกับป่าระหว่างรัฐกับชาวบ้านได้อย่างน่าสนใจในมุมมองของรัฐที่นำเสนอผ่านเสือ กลิ่นสักเห็นว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรของรัฐที่ต้องรักษาเอาไว้ และรัฐมีความชอบธรรมทั้งในแง่ขององค์ความรู้และอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนชาวบ้านที่เสือเทิ้มเป็นตัวแทนก็จะมองว่าต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่า รัฐไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปลูกหรือดูแลต้นไม้เลย ชาวบ้านเช่นพวกเขาก็มีสิทธิ์ที่จะใช้ประโยชน์จากต้นไม้และป่าไม้

Mahasarakham University

แต่อย่างไรก็แม้จะมีมุมมองที่แตกต่างและขัดแย้งกันระหว่างรัฐกับปัจเจกชน แต่การที่ฝ่ายรัฐได้สถาปนาความหมายของป่าไม้ว่าเป็นสมบัติส่วนรวมที่จะนำมาสร้างมูลค่าให้ได้สูงที่สุด รวมทั้งอ้างความชอบธรรมว่าทรัพยากรเหล่านั้นเป็นของประชาชนทุกคนไม่ใช่สมบัติของใครคนใดคนหนึ่ง ดังนั้นคนที่เข้ามาตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐจึงเท่ากับการขโมยสมบัติของสาธารณะ เป็นพวกเอาเปรียบสังคมและไม่คิดถึงส่วนรวม ดังที่เสือกล่าวย้ำกับเสือเท้ิมว่าให้คิดถึงส่วนรวม

> “คิดถึงส่วนรวมเพราะต้นไม้ในป่าทั้งหมดไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง เป็นของรัฐหรือจะเรียกได้ว่าเป็นของประชาชนทั้งประเทศก็ว่าได้ แต่ก็ไม่ใช่ว่าประชาชนคนไหนจะไปตัดฟันเอาตามชอบใจ ต้องขออนุญาต ต้องทำกันให้เป็นระเบียบแบบแผน ทั้งนี้เพื่อรักษาป่ารักษาไม้ไว้ให้มีใช้กันอยู่ตลอดไป”
>
> (อรชร-พันธุ์บางกอก (นามแฝง), 2554: 251 -252)

คำกล่าวของเสือ กลิ่นสักในตอนนี้แสดงให้เห็นถึงการนำเสนอวาทกรรม “ส่วนรวม” ซึ่งเป็นวาทกรรมที่รัฐนำมาใช้เพื่อการยึดครองทรัพยากรป่าไม้และพื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อเป็นสมบัติของชาติ หากใครที่นำทรัพยากรส่วนรวมมาใช้ประโยชน์ “ส่วนตน” ก็จะถูกจับกุม โดยฝ่ายรัฐมองว่าการรักษาทรัพยากรเพื่อส่วนรวมนั้นมีความสำคัญเพราะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีใช้ตลอดไป

จะเห็นได้ว่านวนิยายเรื่องร้อยป่าเป็นนวนิยายที่สะท้อนให้เห็นมุมมองและวิธีคิดของภาครัฐเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างชัดเจนว่าธรรมชาติเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ การปราบปรามคนที่ทำความผิดจึงเป็นการสงวนทรัพยากรป่าไม้เอาไว้เพียงเพื่อนำพื้นที่ป่ามาเปิดให้สัมปทานนำเงินรายได้เข้าประเทศมากกว่าการอนุรักษ์ป่าเพื่อความสมดุลของระบบนิเวศ ดังนั้นบทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เช่นเสือ กลิ่นสักจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดูแลทรัพยากรของชาติให้สามารถใช้ประโยชน์ได้นานที่สุด จะพบว่าเรื่องร้อยป่าได้สื่อให้เห็นมายาคติของรัฐที่มีต่อป่าไม้ว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติ จากเดิมที่ป่าไม้เป็นเพียงพื้นที่มีต้นไม้ คนทั่วไปเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ก็กลายเป็นพื้นที่พิเศษที่มีคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ เป็นทรัพยากรของชาติ รัฐจึงต้องสร้างคนให้มาทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ควบคุมการใช้ทรัพยากรเพื่อนำมาเปลี่ยนเป็นเงินตราพัฒนาประเทศ ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐ ก็คือ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นผู้ที่มีทั้งความรู้ มีอำนาจทำหน้าที่ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนผู้ร้ายก็คือคนตัดไม้ที่ขาดความรู้ ขาดสำนึกทั้งต่อธรรมชาติและต่อส่วนรวม

จะเห็นว่านวนิยายที่ตีพิมพ์ในยุคเริ่มต้นของวาทกรรมการพัฒนาแสดงให้เห็นแนวคิดที่มีความเปลี่ยนแปลงต่อการมองธรรมชาติเป็นทรัพยากรเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ต้องมีการนำองค์ความรู้แผนใหม่เข้ามาจัดการธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากนวนิยายเรื่อง ร้อยป่า ที่ได้นำเสนอให้เห็นถึงการนำศาสตร์สมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นการจัดการ การบริหารทรัพยากรป่าไม้ แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวและเติบโตขึ้นของกลุ่มนักอนุรักษ์ โดยเฉพาะนักอนุรักษ์กลุ่มที่มีพื้นฐานมาจากการจัดการทรัพยากร โดยนักอนุรักษ์กลุ่มนี้ ได้แก่ นักการป่าไม้ นักประมง นักเกษตรกรรม นักอนุรักษ์กลุ่มนี้เน้นไปที่การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้แน่ใจว่า ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ จะต้องไม่ขาดแคลนในอนาคต และให้แน่ใจว่าการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันจะไม่ส่งผลกระทบไปทำลายทรัพยากรเหล่านั้น (จิรากรณ์ คชเสนี, 2551: 313)

Mahasarakham University

นอกจากนี้การสร้างสรรค์องค์ความรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติก็ยังสื่อให้เห็นถึงแนวคิดกำหนดให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Antropocentrism) โดยลักษณะของแนวคิดนี้จะเห็นว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของโลกหรือธรรมชาติ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือเครื่องมือรับใช้มนุษย์เพื่อการมีชีวิตอยู่บนโลก ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นวัตถุเท่านั้น ดังนั้นมนุษย์สามารถจะทำอย่างไรกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมก็ได้ (จิรากรณ์ คชเสนี, 2551: 401 - 402) ซึ่งการที่มนุษย์ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางก็ทำให้มีการสร้างองค์ความรู้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการธรรมชาติ เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเต็มที่

2. ทุนนิยมสำนึกกับการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 มีตัวบทนวนิยายที่กล่าวถึงเรื่องทุนนิยมมากขึ้น ดังที่มีการนำเสนอให้เห็นถึงการผลิตสินค้าเพื่อขายและการควบคุมธรรมชาติเพื่อนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ดังเช่นนวนิยายเรื่องร้อยป่าก็เริ่มกล่าวถึงการบริหารจัดการป่าไม้เพื่อนำไม้จากป่ามาขาย ผู้ใหญ่ลีกับนางมาก็กล่าวถึงการพัฒนาการเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตปริมาณมากขึ้น และผลที่ตามมาก็คือระบอบทุนนิยมทำให้เกิดการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ นวนิยายแนวเพื่อชีวิตที่กล่าวถึงการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างกลุ่มนายทุนและชาวบ้าน

โดยตัวละครชาวบ้านต่างก็มีชีวิตที่เรียบง่ายและพึ่งพาธรรมชาติแต่การมีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้ชีวิตของพวกเขาดีขึ้นได้เลย เพราะมีเหล่าชนชั้นนายทุนได้เข้ามาช่วงชิงทรัพยากรที่ชาวไร่ชาวนาบุกเบิกไว้ไปเป็นกรรมสิทธิ์ของชนชั้นนายทุน นวนิยายแนวเพื่อชีวิตได้กล่าวถึงความเลวร้ายของชนชั้นนายทุนว่าพวกเขามักจะทำทุกวิถีทางเพื่อแย่งทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าไปเป็นของตนเอง ซึ่งนายทุนมักจะทำทุกวิถีทางเพื่อการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นต้นทุนของชาวนาดังที่ นวนิยายตำบลช่อมะกอกเล่าถึงเหตุการณ์ที่ขุนพิทักษ์ธรณีและกำนันโอ๊ะส่งลูกน้องมาเผานาข้าวก่อนที่จะเก็บเกี่ยวเพียงไม่กี่วัน ที่ว่า

> “ข้าโดนหมาลอบกัดเสียแล้วว่ะ อ้ายหลานชาย” ริมฝีปากซีดคล้ำสั่นเล็กน้อยด้วยอากาศเย็น บวกกับอารมณ์สะเทือนใจ
>
> ชัยกะพริบตา หยิบเศษไม้แห้งผุใส่กองไฟตรงหน้า
>
> ผู้เฒ่ารำพึง “มันลอบกัด...ข้าวกำลังสุกจะเก็บเกี่ยว ไหม้พินาศวอดวายแล้วข้าจะยัดห่าอะไรกันปีนี้ จะให้ไปปล้นเขากินงั้นหรือ?”
>
> (วัฒน์ วรรลยางกูล, 2546: 50)

จะเห็นได้ว่านวนิยายทั้งสองเรื่องได้กล่าวถึงการกดขี่ของกลุ่มนายทุนและผู้มีอิทธิพลที่พยายามจะยึดครองทรัพยากรซึ่งเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตมาเป็นของตน ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ผลิตที่ไม่มีอำนาจต่อรองจึงกลายเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบหากกระทำการต่อต้านนายทุน

นิยายเรื่องสร้อยทองได้สร้างตัวละครปลัดผันซึ่งเป็นภาพแทนของอำนาจรัฐที่เข้ามายึดครองทรัพยากรที่มีค่าของชาวบ้าน ดังที่ปลัดผันต้องการนกเขาสร้อยทอง ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่าต่อชีวิตของลอยเพราะสร้อยทองเป็นนกต่อที่เขาใช้ในการยังชีพและหารายได้ โดยปลัดผันต้องการนกเขาสร้อยทองของลอย แม้ว่าลอยจะไม่อยากให้สร้อยทอง พยายามหลบเลี่ยงการพบกับปลัดผัน จนกระทั่ง

Mahasarakham University

เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ลอยต้องพาลูกเข้าโรงเรียนแต่สุติบัตรของลูกชายหายไป ปลัดผันจึงใช้เรื่องนกเขามาเป็นเครื่องมือต่อรองให้ลอยหานกเขาที่เสียงดี ๆ มามอบให้จึงจะเพิ่มชื่อของลูกชายลงในทะเบียนบ้าน สถานการณ์นี้สร้างความยุ่งยากให้ชีวิตของลอยอย่างมาก ดังที่ว่า

> กุ๊กกรู๊ กุ๊ก สร้อยทองขันด้วยสำเนียงแจ่มใสมีกังวาน
>
> “สำคัญๆ” ปลัดผันหัวเราะชอบใจ มองเห็นช่องทางข้างหน้าแจ่มใส เพราะไอ้นกตัวนี้แหละจะเป็นใบเบิกทางไปสู่ตำแหน่งที่ก้าวหน้าและใหญ่โตขึ้น
>
> เจ้านายที่ชอบนกเขา รักนกเขาราวกับเมีย ถ้าได้ของถูกใจย่อมมีค่ามากกว่าเงินเท่ากับซื้อหัวใจไว้ได้ครึ่งหนึ่งมีอะไรจะขอร้องก็ไม่ยาก เพราะนกมันเบิกทางไว้ แล้วอย่างน้อยก็มีเรื่องคุยแก้เขินเวลาเข้าพบ
>
> “ให้ไอ้ตัวนี้ไปเล่นเถอะน่าลอย” ปลัดผันยิ้มกับลอยเป็นครั้งแรก
>
> (นิมิตร ภูมิถาวร, 2555ข: 148)

จากข้อความนี้จะเห็นว่าการที่ปลัดผันมีความต้องการสร้อยทองไปนั้น เขาก็ไม่ได้ต้องการเลี้ยงนกแต่อย่างใด เพียงแต่ต้องการนำไปมอบให้เจ้านายเพื่อจะได้มีโอกาสในตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงขึ้น เปรียบเหมือนกับทุนนิยมที่นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อทำให้เกิดมูลค่าที่เพิ่มขึ้น โดยคนยากจนที่เคยครอบครองทรัพยากรที่มีค่าพวกเขามักจะถูกแย่งชิงและกอบโกยทรัพยากรไป เหมือนดังที่เกิดขึ้นกับลอย สุดท้ายก็จำเป็นต้องยกสร้อยทองให้กับปลัดผันเพราะไม่สามารถจับนกตัวที่ปลัดผันต้องการได้ ลอยนำสร้อยทองไปมอบให้กับปลัดผันเพื่อแลกกับการเพิ่มชื่อลูกชายให้เข้าเรียน แต่ทว่าในที่สุดสร้อยทองก็ตายระหว่างการเดินทาง พร้อมกับการสูญเสียรวยลูกชายของเขาที่ถูกงูกัดระหว่างออกจับนกเขาให้ปลัดผัน

ความตายของทั้งนกและลูกชายสื่อความหมายถึงการวิพากษ์ทุนนิยมที่ช่วงชิงทรัพยากรอันมีค่าของชนชั้นชาวไร่ชาวนา ดังที่ลอยต้องสูญเสียทรัพยากรที่มีค่าไป ไม่ว่าจะเป็นนกที่เปรียบเหมือนทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าที่สุดที่เขาใช้ในการดำรงชีวิตก็ถูกระบบทุนนิยมแย่งชิงไป ซึ่งทรัพยากร ธรรมชาตินี้ทำให้ชีวิตของลอยมีคุณค่า แต่เมื่อนกเขาเขาตายก็เหมือนกับทรัพยากรที่มีค่าที่สุดของเขาสูญสิ้นไปพร้อมกับคุณค่าของลอยก็หมดไปเช่นกัน ส่วนลูกชายของเขารวยก็เหมือนแรงงานและความหวังที่มีค่าของครอบครัว แต่เมื่อลูกชายของเขาตายก็ไม่เหลือสิ่งที่มีค่าสำหรับเขาอีกเลย

นวนิยายทั้งสองเรื่องที่นำมาเป็นตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นนัยเชิงนิเวศในนวนิยายแนวมาร์กซ์ที่แสดงให้เห็นว่าทุนนิยมไม่ได้ทำลายเพียงชีวิตของปัจเจกเท่านั้น หากมองถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติแล้วทุนนิยมก็มีส่วนทำลายธรรมชาติ ดังที่จะเห็นว่าในเรื่องสร้อยทองชนชั้นปกครองก็พยายามครอบครองทรัพยากรธรรมชาติที่มีมูลค่า พร้อมทั้งสั่งให้รุกรานธรรมชาติดังที่นกเป็นสัญญะแทนธรรมชาติที่ถูกรุกราน

Mahasarakham University

สรุปท้ายบท

นับตั้งแต่พ.ศ. 2504 ที่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การมองธรรมชาติบริบททางด้านสิ่งแวดล้อมในยุคนี้แล้วว่า เป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะเน้นการลงทุนสิ่งก่อสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยรัฐได้ลงทุนก่อสร้าง ถนน ระบบการคมนาคม ขนส่ง เขื่อน พลังงานไฟฟ้า สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ (พอพันธ์ อุยยานนท์, 2552: 148) และด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์จึงถูกมองว่าคือสินทรัพย์ที่เป็นศักยภาพของการพัฒนาสังคม ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ (จิราภรณ์ คชเสนี, 2551: 235) ดังนั้นในยุคนี้จึงเริ่มเห็นถึงปริมาณความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงต่อธรรมชาติ โดยในด้านภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นวนิยายนำเสนอภาพแทน 4 ภาพแทน คือ ธรรมชาติคือทรัพยากร ธรรมชาติคือความเกื้อกูล ธรรมชาติคือความป่าเถื่อน ธรรมชาติคือชีวิต จากภาพแทนที่ปรากฏนี้จะพบว่าในยุคนี้ภาพแทนธรรมชาติที่แสดงให้เห็นมุมมองที่มีต่อธรรมชาติในนวนิยายยุคการพัฒนาก็คือ ภาพแทนที่แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติคือทรัพยากรซึ่งนับว่าเป็นวาทกรรมกระแสหลักของสังคมไทยยุคนั้น ส่วนสำนึกเชิงนิเวศที่โดดเด่นที่สุดในนวนิยายยุคนี้ก็คือการนำเสนอให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงจากสำนึกที่นอบน้อมต่อธรรมชาติสู่วาทกรรมทรัพยากรธรรมชาติ โดยนัยที่สื่อผ่านนวนิยาย ก็คือ การมองว่าธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งก็สอดคล้องไปกับทิศทางการพัฒนาประเทศที่วาทกรรมการพัฒนามีอิทธิพลต่อการกำกับความเป็นไปของสังคมอย่างมาก แม้แต่วรรณกรรมนักเขียนก็ได้รับอิทธิพลจากวาทกรรมการพัฒนาดังกล่าว

Mahasarakham University

บทที่ 5

ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2534

หลังจาก พ.ศ. 2520 ช่วงเวลาที่สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมเริ่มปรากฏวิกฤติมากขึ้น โดยส่วนหนึ่งมาจากการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมที่เริ่มส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามสังคมไทยก็เริ่มตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากความเคลื่อนไหวทั้งจากผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อม การเรียกร้องให้ภาครัฐแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนความเคลื่อนไหวของวงการวรรณกรรมก็มีความตื่นตัวในการนำเสนอปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น มีการเสนอให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์ มีการเรียกร้องให้มนุษย์กลับมาตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม จากความเคลื่อนไหวดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะนำเสนอให้เห็นว่าในช่วงเวลาที่สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมกำลังวิกฤตินี้ นวนิยายได้สื่อให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศที่ปรากฏสู่สายตาผู้อ่านอย่างไร ดังนั้นเนื้อหาในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอในประเด็นดังต่อไปนี้

1. บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520-2534
2. ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2534
3. สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520–2534

แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

บริบททางด้านนิเวศและบริบทของนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2534

ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2519 - 2534 เป็นช่วงที่สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของไทยมีความเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นปริมาณทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์ได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เริ่มปรากฏมากขึ้น ดังนั้นจึงเห็นว่าทุกภาคส่วนของสังคมต่างตื่นตัวและหันมาให้ความสำคัญต่อปัญหาต่างๆ มากขึ้น ดังที่มีสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและวรรณกรรมของไทยดังนี้

1. บริบททางด้านนิเวศของไทยในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม
2. บริบททางด้านนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. บริบททางด้านนิเวศของประเทศไทยในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม

จากการพัฒนาประเทศและขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของไทยมากขึ้น รัฐบาลจึงได้กำหนดแนวนโยบาย เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนพัฒนาสิ่งแวดล้อมของรัฐ โดยให้ความสำคัญแก่การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรหลักของประเทศและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ และมุ่งที่จะให้การลงทุนพัฒนาสิ่งแวดล้อมบังเกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมมากที่สุด สนับสนุนให้เอกชนมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้นในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ทั้งในส่วนที่เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของภาครัฐบาล

Mahasarakham University

และในส่วนที่เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของภาคเอกชนเอง ตลอดจนส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังมีนโยบายสนับสนุนให้หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ของรัฐและเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานอุตสาหกรรม รัฐวิสาหกิจดำเนินการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ให้เน้นในด้านประหยัดเงินทุนและทรัพยากรธรรมชาติ และมีการนำของเสียมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งให้สิ่งจูงใจแก่ภาคเอกชนเพื่อลงทุนในการแก้ไขป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย รวมถึงมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการสำรวจและการศึกษาวิจัยปัญหาสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างข้อมูลพื้นฐานและหาความรู้ความเข้าใจในระบบสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ และเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการแก้ไขและควบคุมปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในประเทศ

จากสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เริ่มปรากฏแนวโน้มวิกฤติ ทำให้มีความเคลื่อนไหวของขบวนการด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยมากขึ้น ดังที่จะพบว่าในช่วงนี้มีความตื่นตัวของชนชั้นกลางที่เป็นกลุ่มอาสาสมัครและทำงานในองค์กรเอกชนได้เข้าไปมีบทบาทในงานพัฒนาชนบทรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการพัฒนาโดยนำเอาปัญหาและความจำเป็นของกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชนเป็นตัวตั้ง ทั้งในแง่ของการแก้ไขปัญหาปากท้องและรวมไปถึงการก่อให้เกิดกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการตระหนักถึงพลังของชุมชน การรื้อฟื้นภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น กรณีการเคลื่อนไหวเรื่องการหันกลับมาทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม แทนการปลูกข้าวหรือมันสำปะหลังที่ต้องพึ่งพาตลาดหรือทุนจากภายนอกมากเกินไป การเกิดขึ้นขององค์กรเอกชนด้านการอนุรักษ์ เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ เป็นต้น

หลังจากปี พ.ศ. 2530 เป็นจุดหักเหทางเศรษฐกิจไทยครั้งสำคัญ ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการปรับตัวของเศรษฐกิจโลกที่มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้น ส่งผลให้ประเทศไทยมีการพัฒนาและขยายตัวของเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องเช่นกัน จนมีการคาดหมายกันว่าประเทศไทยจะเป็น “ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs)” หรือเป็น “เสือตัวที่ 5 แห่งเอเชีย” กล่าวกันว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่งก็มาจากบริบททางด้านการเมืองไทยที่มีการเปลี่ยนผู้นำรัฐบาลทำให้นโยบายในการบริหารเศรษฐกิจของประเทศไทยเกิดความเปลี่ยนแปลง เมื่อรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ปี พ.ศ. 2531 ก็ได้ดำเนินนโยบายทางด้านเศรษฐกิจที่มุ่งส่งเสริมอุตสาหกรรมมากขึ้น ดังที่ ณรงค์ พ่วงพิศ (2549: 14 - 29) กล่าวถึงสถานการณ์ทั่วไปทางเศรษฐกิจของไทยในขณะนั้นว่า พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ประกาศใช้นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” โดยมุ่งให้กลุ่มประเทศอินโดจีนเป็นตลาดการค้าที่สำคัญของไทย และไทยจะเป็นด่านหน้าสำหรับการค้าขายระหว่างกลุ่มอินโดจีนกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียและประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก ทำให้นักธุรกิจเกิดความมั่นใจและเริ่มเกิดบรรยากาศการลงทุนอย่างกว้างขวาง มีการเข้ามาลงทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากญี่ปุ่นได้ย้ายฐานการผลิตเพื่อการส่งออกมาอยู่ที่ประเทศไทยเพราะสภาวะค่าเงินเยนที่สูงขึ้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มของนักลงทุนจากประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ได้แก่ ไต้หวัน ฮ่องกง สิงคโปร์ และเกาหลีใต้เข้ามาลงทุนมากขึ้น ทำให้การค้าและการลงทุนของภาคอุตสาหกรรมและการบริการขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง และผลที่เกิดขึ้นก็คือ มีความต้องการใช้ที่ดินเพื่อนำมาตั้งโรงงานอุตสาหกรรม สำนักงาน สนามกอล์ฟ ที่พักอาศัยกันอย่างกว้างขวาง และมีเงินทุนไหลเข้าประเทศจำนวนมาก ประเทศไทยจึงต้องปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากการพึ่งพาเกษตรกรรมมาพึ่งพาอุตสาหกรรมมากขึ้น

Mahasarakham University

ในช่วงนี้จึงเห็นการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน รวมถึงการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว มีโครงการใหญ่ ๆ เกิดขึ้นหลายโครงการ มีการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรม ทั้งภาครัฐและเอกชน จากสถิติในปลายปี พ.ศ. 2532 ปรากฏว่าประเทศไทยมีโรงงานถึง 51,500 โรง (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2542: 73) และจากการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าวได้สร้างผลกระทบต่อสถานการณ์สิ่งแวดล้อมและความขัดแย้งขึ้นมากมาย เช่น ความหละหลวมในการดำเนินงานของผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านการป้องกันผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมปัญหาขยะและกากของเสียอันตราย ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการกำจัดของเสียอุตสาหกรรมได้ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการนำกากสารพิษไปทิ้งในพื้นที่ใกล้กับที่อยู่อาศัยของตน ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2534 เกิดกรณีคัดค้านการนำกากสารพิษจากบริเวณที่เกิดเพลิงไหม้ท่าเรือคลองเตยไปทิ้งที่บริเวณโครงการสร้างศูนย์บริการกำจัดกากอุตสาหกรรมของกรมโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดราชบุรี

ส่วนสถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติก็พบว่าเริ่มเกิดปัญหากับทรัพยากรทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า ฯลฯ และทำให้รัฐบาลยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ใน ปี พ.ศ. 2532 โดยเหตุผลที่มีการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ส่วนหนึ่งก็มาจากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่ภาคใต้ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2531 ที่มีโศกนาฏกรรมทะเลซุงไหลลงมาทับบ้านเรือนราษฎร สร้างความเสียหายแก่ทรัพย์สินและชีวิตผู้คนไปเป็นจำนวนมาก จนนำมาสู่การเคลื่อนไหวคัดค้านการให้สัมปทานตัดไม้ จนรัฐบาลประกาศพระราชกำหนดปิดป่าทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2532

กระแสเกี่ยวกับสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยอีกกระแสหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อน จากที่ไม่เคยมีการคัดค้านหรือต่อต้านมาก่อน แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนเพิ่มขึ้น มีการศึกษาผลกระทบต่าง ๆ ก็ทำให้มีการคัดค้านการสร้างเขื่อนในประเทศไทย ดังเช่น โครงการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจน เขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือเต้น เป็นต้น โดยเหตุผลที่มีการคัดค้านคือผลกระทบต่อป่าไม้และผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่น้ำท่วมขัง

เหตุการณ์หนึ่งที่นับว่ามีผลทำให้เกิดความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ก็คือเหตุการณ์ความสูญเสียบุคลากรด้านสิ่งแวดล้อม นั่นคือ เหตุการณ์การเสียชีวิตของคุณสืบ นาคะเสถียรหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งที่ฆ่าตัวตาย เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2533 ความตายของสืบ นาคะเสถียรได้สร้างความสะเทือนใจแก่ผู้คนที่ทราบข่าวเพราะสืบ นาคะเสถียรเป็นข้าราชการป่าไม้ที่ทุ่มเททำงานเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า แต่จากปัญหาความขัดแย้งและขาดการสนับสนุนในการทำงาน สืบ นาคะเสถียร จึงตัดสินใจใช้ปืนพกยิงตัวตายภายในบ้านพัก ซึ่งความตายของคุณสืบเป็นโศกนาฏกรรมที่ทำให้หลายคนต้องมาสนใจเรื่องป่าและสัตว์ป่าเป็นครั้งแรกในชีวิต (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553: 126)

กล่าวกันว่าการเสียชีวิตของสืบ นาคะเสถียรได้ก่อให้เกิดกระแสอนุรักษ์ในสังคมไทยอย่างมาก ทำให้ผู้คนตื่นตัวหันมาสนใจการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน อีกทั้งยังมีการออกกฎหมายหลายฉบับที่ให้ความสำคัญกับการปกป้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อมาไม่นานยูเนสโกได้ประกาศให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ห้วยขาแข้งและทุ่งใหญ่นเรศวรเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติตามเจตนารมณ์ของคุณสืบส่งผลให้เกิดการหวงแหนดูแลผืนป่าทั้งสองแห่งอย่างจริงจังและมีการก่อตั้งมูลนิธิสืบนาคะเสถียรที่ได้ทำงานอย่างจริงจังในการอนุรักษ์ป่า (วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ และวรุณพร พูพงษ์, 2553: 93)

Mahasarakham University

ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสถานการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมก็ได้รับความสนใจและเห็นความสำคัญมากขึ้น ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2534 รัฐบาลได้กำหนดให้วันที่ 4 ธันวาคม ของทุกปีเป็นวันสิ่งแวดล้อมไทย การกำหนดให้วันที่ 4 ธันวาคม เป็นวันสิ่งแวดล้อมไทยนี้มีที่มาจากเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2532 ที่ทรงห่วงใยต่อปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ดังนั้นคณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเห็นชอบในการประชุมเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2534 ให้กำหนดวันที่ 4 ธันวาคม ของทุกปี เป็นวันสิ่งแวดล้อมไทย และแต่ละปีก็มีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ให้คนตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติ การทำกิจกรรมเพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่รัฐบาลใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ได้ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ป่าที่ลดลง ดังที่จะเห็นว่านับตั้ง พ.ศ. 2504 – 2534 รวมระยะเวลา 30 ปีจากที่มีพื้นป่ามากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ได้ลดลงเหลือน้อยกว่า 90 ล้านไร่ หรือต่ำกว่าร้อยละ 28 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7) ระบบนิเวศไม่ว่าจะเป็นสภาพแม่น้ำลำคลอง อากาศ และทะเลต่างก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา อีกทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมก็เริ่มส่งผลกระทบกับประชาชนมากขึ้น และความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมหลัง พ.ศ. 2520 ก็มีมากขึ้น ทั้งการเรียกร้องให้มีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม การคัดค้านโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการออกกฎหมายของภาครัฐที่มีส่วนในการปกป้องธรรมชาติ

2. บริบททางด้านนวนิยายไทยในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม

หลังจากผ่านยุคความรุ่งเรืองของวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตที่เป็นกระแสหลักช่วงระหว่าง พ.ศ. 2516 - 2519 แล้ว วรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตที่มีเนื้อเรื่องสื่อถึงการเรียกร้องทางการเมืองก็เริ่มซบเซาลงไปด้วยเหตุผลหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของการดำเนินเรื่องที่ค่อนข้างจะซ้ำซาก มักจะกล่าวถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบของชนชั้นนายทุนที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและได้รับการช่วยเหลือจากอำนาจรัฐ และอีกสาเหตุหนึ่งก็คือ ผลจากเหตุการณ์ล้อมปราบกลุ่มนักศึกษาที่เคลื่อนไหวคัดค้านการกลับเข้ามาในประเทศไทยของจอมพลถนอม กิตติขจรที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้กลุ่มนักคิด นักเขียนหลายคนที่เคยสร้างสรรค์ผลงานออกมาอย่างต่อเนื่องตัดสินใจเข้าร่วมสู้รบกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจึงไม่มีผลงานเผยแพร่ออกมาก ทำให้ผลงานวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตเพื่อสังคมซบเซาลงไป และในช่วงที่วรรณกรรมเพื่อชีวิตซบเซานี้เอง ทำให้เนื้อหาของวรรณกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น ดังที่จะพบว่ามีทั้งนวนิยายแนวความรัก นวนิยายแนวการเมือง และสะท้อนสังคม ตลอดจนวรรณกรรมที่นำเสนอเนื้อเรื่องสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามาเป็นทางเลือกให้กับนักอ่านมากขึ้น

ส่วนประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่นำเสนอในนวนิยายไทยยุคนี้ก็จะพบว่ามีทั้งนวนิยายที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างตรงไปตรงมาเพื่อเรียกร้องให้สังคมสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือสอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตัวบทนวนิยาย ดังนวนิยายที่ใช้ในการศึกษาเพื่อนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังนี้

Mahasarakham University

ในช่วงหลังจากพ.ศ. 2519 เป็นต้นมา นวนิยายที่นับว่ามีความโดดเด่น แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ นั่นก็คือ นวนิยายเยาวชน ลักษณะของวรรณกรรมเยาวชนหลายเรื่องจะนำเสนอเรื่องราวของตัวละครเด็ก ๆ ที่มีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ และเป็นนวนิยายที่นักเขียนในแต่ละท้องถิ่นได้เล่าถึงชีวิตที่สัมพันธ์กับบ้านเกิดของตนผ่านตัวบทวรรณกรรม ดังเช่น มาลา คำจันทร์ เป็นชาวเชียงใหม่ก็จะนำเสนอให้เห็นภาพแทนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ภาคเหนือ ยงค์ ยโสธรเกิดที่จังหวัดยโสธร ก็นำเสนอให้เห็นชีวิตของคนภาคอีสาน ส่วนวัฒน์ วรรลยางกูรมีพื้นเพบ้านเกิดเป็นคนภาคกลาง ก็นำเสนอภาพแทนคนภาคกลางว่ามีชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างไร ส่วนภาคใต้ก็มีพนม นันทพฤกษ์เป็นผู้ถ่ายทอดชีวิตความเป็นอยู่ของคนในภาคใต้ โดยนักเขียนเหล่านี้จะนำเสนอเนื้อหาของนวนิยายที่มีฉากเป็นท้องถิ่นชนบทต่าง ๆ ฉากเหล่านี้จะเป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับภูมินิเวศนั้น ๆ ผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ การทำมาหากิน การประกอบอาชีพ เช่น ในภาคอีสานก็มีการทำนาในฤดูทำนา การล่าสัตว์ในป่าโคกที่แห้งแล้งในฤดูแล้ง เป็นต้น

สำหรับผลงานนวนิยายที่ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2535 ที่น่าสนใจได้แก่ นวนิยายที่นำเสนอวิถีชีวิตของคนภาคอีสานเช่น คำอ้าย ผลงานของยงค์ ยโสธร ส่วนนวนิยายเรื่องเด็กบ้านดอย เรื่องลูกป่า และเรื่องหมู่บ้านอาบจันทร์ของมาลา คำจันทร์ ก็นำเสนอชีวิตของคนในภาคเหนือที่มีทั้งคนเมืองและชาวเขาที่อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ส่วนผลงานที่นำเสนอชีวิตคนในภาคกลาง เช่น นวนิยายเรื่องมหกรรมแห่งท้องทุ่ง ผลงานของอัศศิริ ธรรมโชติ เรื่องปลายนา ฟ้าเขียว ของวัฒน์ วรรลยางกูรที่เขียนวิถีชีวิตคนกับท้องทุ่งนาและสายน้ำซึ่งเป็นภูมินิเวศที่โดดเด่นของภาคกลาง วรรณกรรมที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นภาคใต้ ได้แก่ นวนิยายเรื่องเด็กชายชาวเล เรื่องบองหลาของพนม นันทพฤกษ์ และเรื่องขนำน้อยกลางทุ่งนาของจำลอง ฝั่งชลจิตร นวนิยายเหล่านี้ต่างก็นำเสนอให้เห็นตัวละครเด็ก ๆ ที่เติบโตมาในท้องถิ่น

ส่วนปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังเสื่อมโทรมก็มีผลงานนวนิยายที่สื่อถึงความห่วงใยต่อการลดลงของพื้นที่ป่า ดังเช่น นวนิยายเรื่องบุษบกใบไม้ ผลงานของกฤษณา อโศกสินที่นำเสนอปัญหาการทำลายป่าไม้พร้อมทั้งนำเสนอมุมมองเรื่องการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศว่ามีความยากลำบากและเต็มไปด้วยอุปสรรคมากมาย และนวนิยายเรื่องครูบ้านนอกของคำหมาน คนไคก็ได้สอดแทรกให้เห็นถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติว่ามีความสำคัญกับชีวิตมนุษย์ ส่วนนวนิยายเรื่องคนเผาถ่าน ผลงานนวนิยายของนิมิตร ภูมิถาวร ก็นำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติมีคุณค่าและความสำคัญสำหรับคนชายขอบ แต่การที่ภาครัฐมีนโยบายสนับสนุนการเปิดสัมปทานก็ทำให้คนที่เคยอยู่กับป่าและพึ่งพาธรรมชาติถูกกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ และนวนิยายเรื่องบึงหญ้าป่าใหญ่ ผลงานของเทพศิริ สุขโสภาก็นำเสนอให้เห็นว่าแนวคิดที่สื่อให้เข้าใจธรรมชาติผ่านการเล่นและการเรียนรู้ของเด็กที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ

ส่วนนวนิยายเรื่องถนนนอกเมืองก็นำเสนอให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของเมืองใหญ่ การขยายตัวของเมืองและชุมชนเมืองที่ดินกลายเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า จนทำให้คนยากจนต้องถูกไล่ออกจากพื้นที่ที่มีราคาแพงไปอยู่ในแหล่งที่มีสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และยังสะท้อนให้เห็นปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะปัญหาขยะในเมืองใหญ่ที่นับวันจะมีปริมาณมากขึ้นเรื่อย

นวนิยายเรื่องตลิ่งสูงซุงหนัก เป็นนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นว่าในสังคมเห็นค่าของธรรมชาติที่ไร้ชีวิต มากกว่าการรักษาธรรมชาติที่มีชีวิต จนต้องมีการทำลายธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดของมนุษย์

Mahasarakham University

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองก็นวนิยายเรื่องใบไม้ร่วงในป่าใหญ่ ผลงานของวัธนา บุญยังนำเสนอให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของคนกับป่าโดยเฉพาะชีวิตของคนชายขอบที่พึ่งพาป่าไม้เพื่อการดำรงชีวิต พวกเขาค่อนข้างจะมีความเคารพต่อธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ต่างจากการกลุ่มนายทุนและผู้มีอิทธิพลที่พยายามกอบโกยธรรมชาติโดยไม่ได้สนใจปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเลย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อมนี้มีนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างหลากหลาย ทั้งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติสะท้อนปัญหาของสิ่งแวดล้อม และการเรียกร้องให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ

ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520-2534

แม้ว่าในยุคนี้จะเป็นยุคที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเริ่มเสื่อมโทรม แต่ความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของภาคส่วนต่าง ๆ กลับมีมากขึ้นกว่าช่วงที่ผ่านมา โดยส่วนหนึ่งเริ่มตระหนักแล้วว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยขาดการอนุรักษ์นั้นย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ดังนั้นสิ่งที่ปรากฏก็คือ การพยายามสื่อสารให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น นักเขียนหลายคนเริ่มกล่าวถึงธรรมชาติในแง่มุมที่สื่อให้เห็นว่ามีคุณค่าต่อระบบนิเวศ และความสมดุลของธรรมชาติมากกว่าการมองธรรมชาติเป็นทรัพยากรเหมือนดังช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังนั้นสิ่งที่ปรากฏในนวนิยายยุคนี้จึงเห็นบทบาทของนักเขียนในการสื่อสารและเรียกร้องมายังผู้อ่านให้สนใจต่อความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ และช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังที่มีการนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังนี้

1. ธรรมชาติคือวิถีชีวิต
2. ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษา
3. ธรรมชาติคือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ

โดยแต่ละหัวข้อมีรายละเอียดดังนี้

1. ธรรมชาติคือวิถีชีวิต

ธรรมชาติคือวิถีชีวิตเป็นการนำเสนอให้เห็นภาพแทนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังที่พบว่าระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2535 เป็นช่วงที่มีนวนิยายเยาวชนตีพิมพ์ออกมาอย่างแพร่หลาย นวนิยายเหล่านี้จะมีลักษณะการเล่าเรื่องเกี่ยวกับเด็กทั้งการเรียน การเล่น การใช้ชีวิต โดยลักษณะเนื้อหาของนวนิยายเด็กที่นำเสนอในยุคนี้มีความน่าสนใจตรงที่มีการนำเสนอให้เห็นวิถีชีวิตของเด็กในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยมีนักเขียนที่เป็นตัวแทนของคนในแต่ละภูมิภาค และนวนิยายเหล่านี้ก็เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างชื่อเสียงให้กับนักเขียนแถวหน้าของประเทศไทยหลายคน

ความน่าสนใจของนวนิยายเยาวชนก็คือการดำเนินเรื่องที่นำเสนอให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นว่ามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างไร แต่ละภูมินิเวศต่างก็มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับสภาพภูมินิเวศของตน พร้อมทั้งนำเสนอให้เห็นประสบการณ์เชิงนิเวศที่ได้เรียนรู้จากธรรมชาติ เช่น ภาคเหนือนวนิยายเรื่องหมู่บ้านอาบจันทร์ ก็นำเสนอให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนบนภูเขา นวนิยายเปิดฉากให้เห็นหมู่บ้านของชาวเขาปาเกอะยอที่ตั้งอยู่บนภูเขาสูง มีตัวละครเอกที่เป็น

Mahasarakham University

เด็กชาวปาเกอะยอชื่อนุโพ บ้านของเขาต้องอยู่บนภูเขาสูงที่อากาศหนาวเย็น ทำนาและไร่บนภูเขา นุโพเป็นลูกของครอบครัวที่มีฐานะกว่าคนอื่น ส่วนเพื่อนสนิทของเขาคือหม่อเงพอมีฐานะที่ยากจน นุโพก็ให้ความช่วยเหลือหม่อเงพออยู่บ่อยครั้ง นวนิยายได้เล่าถึงชีวิตของชาวเขาในแต่ละช่วงเวลาว่า ชาวเขามีวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติ ช่วงฤดูแล้งก็ล่าสัตว์ ถึงฤดูฝนก็ทำนา ส่วนฤดูหนาวก็เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร

ส่วนภาคกลางเป็นภาคที่มีภูมินิเวศแบบที่ราบลุ่ม เป็นทุ่งนาที่มีน้ำท่วมขังเมื่อถึงฤดูทำนาก็สามารถทำนาได้อย่างเต็มที่ ดังตัวอย่างนวนิยายเรื่องมหกรรมในท้องทุ่ง ผลงานของอัศศิริ ธรรมโชติ ที่ได้เล่าถึงชีวิตของชาวภาคกลาง เนื้อเรื่องกล่าวถึงชีวิตของชุมชนแถบเทือกเขาตะนาวศรี ที่ชาวบ้านมีอาชีพทำนา วิถีชีวิตล้วนแต่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ มีชีวิตที่สัมพันธ์กับฤดูกาล นวนิยายเล่าเรื่องผ่านตัวละครเด็กคือเพชร ที่หมู่บ้านแห่งนี้นอกจากจะมีท้องทุ่งนากว้างไกลสุดลูกตาแล้วก็ยังมีบึงลำปะโดงหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวชุมชน เมื่อถึงฤดูทำนาชาวบ้านในหมู่บ้านก็จะทำนา ซึ่งการทำนาในสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องมือทุ่นแรง ทุกอย่างล้วนต้องใช้แรงงาน เมื่อถึงฤดูทำนาชาวบ้านก็จะช่วยกันลงแขกทั้งทำนาและลงแขกเกี่ยวข้าว ส่วนกิจกรรมในช่วงว่างเว้นจากการทำนาก็มีกิจกรรมการละเล่นต่าง ๆ เช่น เล่นปลากัด เล่นแม่ศรี รวมทั้งมีประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

นวนิยายได้เล่าถึงชีวิตชาวบ้านที่ผูกพันกับธรรมชาติ ดังที่นวนิยายบรรยายถึงสภาพของหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์จากแม่น้ำที่ทำให้ต้นข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ พืชผลต่าง ๆ ที่ปลูกไว้เติบโต สร้างความสุข ความหวังให้กับชาวนาที่มีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ และนอกจากนี้ก็ได้ออกจับปลาในฤดูน้ำหลาก ดังที่นวนิยายเล่าบรรยากาศตอนนี้ไว้ว่า

> น้ำนองเต็มบึงและห้วยหนองของหมู่บ้าน น้ำตามลำประโดงก็ปริ่มไปทุกสวนหย่อม คันเบ็ดไม้รวกลงก็จะได้เห็นปลาดิ้นกระแด่ว ขณะที่รวงข้าวเหลืองทำให้ทุ่งเป็นสีทองกว้างสุดลูกหูลูกตา และเมื่อเวลาบ่ายคล้อยจะได้กลิ่นหอมของข้าวใหม่โชยมาจากบางบ้าน
>
> (อัศศิริ ธรรมโชติ, 2550: 51)

ส่วนภาคใต้นักเขียนก็นำเสนอให้เห็นสภาพวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ พึ่งพาธรรมชาติ นวนิยายจะนำเสนอสภาพพื้นที่ของภาคใต้ที่มีทั้งทะเลและทุ่งนาเป็นภูมินิเวศสำคัญ นวนิยายที่ตีพิมพ์ในช่วงเวลานี้ได้นำเสนอให้เห็นวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังเช่น ผลงานเรื่องเด็กชายชาวเล ของพนม นันทพฤกษ์

นวนิยายเรื่องเด็กชายชาวเลเล่าเรื่องตัวละครเอก คือรอฮีม หมาด และเราะห์หมาน เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับพวกเขาก็ไม่ได้ศึกษาต่อ ต่างก็ต้องไปช่วยเหลือครอบครัวหรือหางานทำ รอฮีมก็ออกทะเลจับหอยกับบังเบบ เมื่อว่างจากการจับหอยก็ไปทำงานที่เตาเผาถ่านจากไม้โกงกาง แต่รอฮีมมีความฝันที่จะออกทะเลมากกว่าการทำงานอย่างอื่น เมื่อน้าแบนญาติของแม่เตรียมนำเรือออกทะเล ก็มาขออนุญาตให้รอฮีมออกทะเลหาปลาด้วยกัน ในตอนท้าย ๆ นวนิยายกล่าวถึงการเข้ามาตั้งโรงงานปลาป่นในหมู่บ้าน การเข้ามาตั้งโรงงานดังกล่าวสร้างความยินดีให้กับคนในชุมชนอย่างมาก เพราะคิดว่าจะได้มีงานทำ เมื่อโรงงานเริ่มสร้างก็มีการซื้อฟืนไม้โกงกางจากชาวบ้าน ซึ่งคนในหมู่บ้านหลายคนได้ทำงานกับโรงงานปลาป่น

Mahasarakham University

จากเนื้อเรื่องจะเห็นว่านวนิยายเรื่องเด็กชายชาวเล นำเสนอประสบการณ์เชิงนิเวศผ่านตัวละครรอฮีม ดังที่เล่าว่าเมื่อมีเวลาว่างเขาก็หารายได้จากการจมปู การออกหาหอย ดังที่จะเห็นจากกิจกรรมในแต่ละวันของรอฮีมที่สื่อผ่านบทสนทนาระหว่างราฮีมกับแม่ ที่ว่า

> “วันนี้จมปูอีกเรอะ ฮีม..”
> แม่ถามขึ้นเปรย ๆ พร้อมกับเหยียดแข้งยาวไปบนฟากไม้หลาโอนแทนท่านั่งชันเข่า
> “ฮือ...สองค่ำน้ำยังเยอะ ยังพอได้จมอยู่...”
> รอฮีมตอบแม่สั้น ๆ
> “เออ...หมะ พรุ่งนี้ไอ้หมาดกับปีะมันจะไปคุ้ยหอยปะที่ท้ายเกาะค้อ ฉันว่าจะไปด้วย หยุดจมปูสักวัน..จะได้หอยมาให้หมะต้ม ถ้ามากก็ได้ดองไว้มั่ง หมะชอบไม่ใช่เรอะ หอยปะดองเปรี้ยว..”

(พนม นันทพฤกษ์ (นามแฝง), 2549: 40)

จะเห็นได้ว่านวนิยายเหล่านี้ได้นำเสนอประสบการณ์เชิงนิเวศในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามพื้นภูมินิเวศของตน แต่ละพื้นที่ต่างก็ได้เรียนรู้วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ใช้ชีวิตอย่างผูกพันกันธรรมชาติ การได้เรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตจากธรรมชาติได้หล่อหลอมให้พวกเขากลายเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เกิดเป็นสำนึกในถิ่นเกิด และมีการปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ดังที่นวนิยายของมาลา คำจันทร์ แสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากสภาพธรรมชาติและแสดงให้เห็นสำนึกของคนที่มีต่อธรรมชาติผ่านตัวละครเด็กอย่างยาชิและเมืองคำว่าทั้งสองถูกปลูกฝังให้มีจิตสำนึกรักและหวงแหนธรรมชาติ ดังเช่น ในนวนิยายเรื่องลูกป่าเหตุการณ์ในตอนที่เมืองคำและยาชิออกไปล่าสัตว์ด้วยกัน ในระหว่างที่กำลังล่าสัตว์นั้นทั้งสองก็แข่งกันยิงไก่ป่า โดยเด็กทั้งสองพนันกันว่าหากใครยิงไก่ตัวนี้ได้ ไก่อีกตัวหนึ่งก็จะตกเป็นของอีกคนหนึ่ง เมื่อทั้งสองนำไก่ต่อออกไปล่อไก่ป่า ได้มีไก่อีกตัวหนึ่งเดินออกมา เมืองคำตั้งท่าเตรียมจะยิงแต่สุดท้ายก็ปลดหน้าไม้ไม่ยิง และหวังว่ายาชิจะเป็นคนยิงไก่ตัวนี้ แต่ยาชิก็ลดหน้าไม้ไม่ยอมยิงเช่นเดียวกัน โดยยาชิให้เหตุผลว่าเพราะไก่ตัวนี้มันมีลูกไก่อยู่ด้วย ดังที่ว่า

> สองคนยกหน้าไม้หลิ่วตาเล็ง แต่แล้วเมืองคำกลับลดหน้าไม้ลง สลัดลูกดอกทิ้ง ยาชิพลอดลดของตัวเองลงบ้าง
> “ทำไมแกไม่ยิงล่ะ เมืองคำ?”
> “ข้าได้ไก่ตัวแล้ว ยิงอีกก็เป็นของข้าอีก แกล่ะ ทำไมไม่ยิง?”
> “มันมีลูก”
> ...
> เด็กชายสองคนสบตากันและยิ้มให้แก่กันมันคือความรับรู้ร่วมกันของลูกป่า คือความยิ่งใหญ่และภูมิใจตามที่ได้รับการถ่ายทอด การฆ่านั้นทำได้ง่าย แต่การไว้ชีวิตทำได้ยากกว่า

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2551: 41 - 42)

Mahasarakham University

ข้อความตรงนี้แสดงให้เห็นว่าคนท้องถิ่นต่างก็มีแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างดี มีการช่วยกันควบคุมดูแลธรรมชาติและมีมาตรการในการดูแลทรัพยากรของท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการกำหนดข้อตกลงร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของท้องถิ่นและการมีจริยธรรมร่วมกันในการปกป้องทรัพยากร

จากตัวอย่างของนวนิยายที่นำเสนอเกี่ยวกับท้องถิ่นนั้นได้แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตในท้องถิ่นล้วนต้องพึ่งพาธรรมชาติและอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ดังนั้นพวกเขาจึงมีความเคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติ เพราะชีวิตของเขาพึ่งพาธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ จึงเกิดความรู้สึกผูกพันและเคารพธรรมชาติ ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวชนบทในอดีตที่ต้องพึ่งธรรมชาติค่อนข้างมากดังที่วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ (2548: 335) กล่าวถึงประเด็นนี้ว่าชาวชนบทต้องอาศัยปัจจัยทางธรรมชาติในการดำเนินชีวิต อิทธิพลของธรรมชาติทำให้ชาวนามีความอดทน ชาวนาจะต้องรอคอยจนกว่าจะถึงเวลาที่เก็บเกี่ยวได้ นิสัยต่าง ๆ จะถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

2. ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษา

หลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาสภาพของทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลงอย่างรวดเร็วและระบบนิเวศต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรม จึงเริ่มมีการกล่าวถึงวาทกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยพบว่าในระดับนโยบายของรัฐก็เริ่มเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาประเทศ จากที่มุ่งไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตอย่างเดียว ก็เริ่มกล่าวถึงธรรมชาติในแง่ของการใช้อย่างคุ้มค่าและต้องมีการฟื้นฟู ดังที่พบว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2524 - 2529) เป็นช่วงที่เพิ่มการวางแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม วัตถุประสงค์ก็เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (จิรากรณ์ คชเสนี, 2551: 235) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มเปลี่ยนแปลง แม้ว่าการฟื้นฟูจะสัมพันธ์กับเรื่องเศรษฐกิจที่มองว่าฟื้นฟูเพื่อสงวนไว้ให้ใช้ได้นานที่สุดก็ตาม แต่ก็เห็นถึงความคิดต่อธรรมชาติที่มีความหลากหลายมากขึ้นมากกว่าช่วงที่ผ่านมาที่เห็นว่าธรรมชาติเป็นทรัพยากรเพื่อใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

สำหรับแวดวงวรรณกรรมความคิดที่มีต่อธรรมชาตินั้นได้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของแนวคิดมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2519 แล้ว แม้ในช่วงแรกการรักษาทรัพยากรธรรมชาติจะไม่ได้เป็นแก่นเรื่อง (theme) หลักของนวนิยาย แต่ความคิดเรื่องการดูแลธรรมชาติก็ถูกจุดประกายขึ้นมา โดยนวนิยายได้สื่อสารแนวคิดเรื่องการรักษาธรรมชาติออกมาในลักษณะของการมองธรรมชาติในองค์รวม กล่าวคือมีนวนิยายที่สื่อให้เห็นว่าการทำลายธรรมชาติจะส่งผลกระทบไปสู่ระบบนิเวศอย่างไร ควรช่วยกันดูแลปกป้องธรรมชาติไว้อย่างไรดังที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องครูบ้านนอก ผลงานของคำหมาน คนไค นวนิยายได้นำเสนอชีวิตของครูปิยะที่ได้ไปบรรจุเป็นครูที่บ้านเกิดจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อไปสอนหนังสือที่โรงเรียนบ้านหนองหมาว้อ เขาทุ่มเทเพื่อการสอนหนังสือและพัฒนาเด็ก ๆ ในโรงเรียนทั้งเรื่องความรู้ทางด้านวิชาการและปลูกฝังคุณธรรมไปด้วย นอกจากงานด้านการสอนหนังสือแล้ว ครูปิยะก็ยังห่วงใยต่อทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ดังที่ได้เปิดโปงขบวนลักลอบตัดไม้ของนายทุนในจังหวัดทำให้เขาถูกยิงเสียชีวิต

Mahasarakham University

นวนิยายเรื่องนี้แม้จะมุ่งนำเสนอให้เห็นอุดมการณ์ของครูกับการสอนหนังสือ แต่ประเด็นที่สอดแทรกอยู่ในการสอนหนังสือก็คือความรู้ด้านนิเวศที่ปรากฏอยู่ในนวนิยาย ดังที่ปรากฏในกระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูปิยะ ที่มักจะอธิบายความรู้ด้านนิเวศวิทยาและการอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ในบทเรียน ตัวอย่างเช่น ตอนที่ปิยะสอนนักเรียนเรื่องประโยชน์ของต้นไม้ที่จะช่วยทำให้เกิดฝนตก ที่ว่า

> “ฝนก็คือน้ำที่ตกลงมาจากฟ้า” ปิยะเริ่มเรื่อง “น้ำฝนเกิดจากน้ำบนดิน และน้ำบนดินในห้วยในหนองก็เกิดจากน้ำฝน พวกเธอคงเห็นน้ำในหนองหมาว้อข้างหลังโรงเรียนหน้าฝนมีน้ำมาก หน้าแล้งน้ำน้อย ใครรู้บ้างว่าน้ำหายไปไหน?”
>
> ทุกคนเงียบไม่กล้าตอบ ปิยะเกือบจะพูดต่อก็มีเสียงจากเจ้าเชียง
>
> “มันบกครับ” เจ้าเชียงเรียกเสียงฮาจากเพื่อนๆ ได้อีกครืนหนึ่งเพราะเผลอปล่อยภาษาพื้นบ้านออกมาคำหนึ่งคือคำว่า บก ซึ่งแปลว่าลดลงหรือแห้งงวด ใช้กับน้ำหรือของเหลวต่างๆ เจ้าเชียงหน้าเสียที่ตอบที่ไรเพื่อนฮาทุกที
>
> “เชียงตอบถูกแล้ว พวกเธออย่าหัวเราะสิ” ปิยะเอาใจช่วยแล้วกล่าวต่อ
>
> “น้ำที่บกหรือลดลงไปนั้น ส่วนหนึ่งหายไปในอากาศหรือพูดง่ายๆ ว่ามันหายขึ้นไปบนฟ้า ความจริงมันไม่หายหรอก มันระเหยเป็นไอน้ำซึ่งเรามองไม่เห็น น้ำในห้วยหนองบึงบ่อหรือในตุ่มในโอ่งระเหยทั้งนั้น ยิ่งร้อนมากยิ่งระเหยมาก ไอน้ำที่ระเหยลอยขึ้นไปรวมตัวกันเป็นเมฆหรือที่เราเรียกว่าก้อนขี้ฟ้า อย่างที่เรามองเห็น ก้อนไหนมันบางก็เบาลอยอยู่สูงๆ ก้อนหนาๆ ลอยลงต่ำ พอเมฆมาถูกความเย็นมันก็ตกลงมาเป็นฝน สิ่งที่ช่วยให้อากาศเย็นอย่างหนึ่งคือป่าไม้ ยิ่งป่าทึบมากยิ่งเย็นมาก ฉะนั้นรัฐบาลจึงห้ามไม่ให้คนตัดไม้ทำลายป่า และยังส่งเสริมให้คนปลูกต้นไม้ปลูกป่าไม้มากๆ เพื่อให้แผ่นดินชุ่มเย็นและมีฝนตก”
>
> (คำหมาน คนไค (นามแฝง), 2553: 100 - 101)

คำอธิบายดังกล่าวนี้เป็นการอธิบายความรู้เรื่องระบบนิเวศ ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับฝนว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร พร้อมทั้งสร้างสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังที่ว่า “ปลูกป่ามากๆ เพื่อให้แผ่นดินชุ่มเย็นและมีฝนตก” (คำหมาน คนไค (นามแฝง), 2553: 101) ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าความหมายของป่าในนวนิยายเรื่องครูบ้านนอกไม่ได้มีนัยที่สื่อถึงการปลูกต้นไม้ เพื่อนำมาใช้ในเชิงเศรษฐกิจ แต่เป็นการปลูกป่าเพื่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่านักเขียนไทยเริ่มตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื้อหาที่ถ่ายทอดผ่านตัวบทจึงเป็นการปลูกจิตสำนึกเชิงนิเวศให้เกิดความหวงแหนต่อธรรมชาติ

นอกจากนี้การที่นวนิยายนำเสนอเนื้อเรื่องให้เห็นถึงความตายของตัวละครเอกอย่างครูปิยะที่พยายามเปิดโปงขบวนการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า แต่สุดท้ายก็ถูกนายทุนสั่งให้ฆ่าครูปิยะตาย ก็นับว่าเป็นการสื่อสารให้เห็นถึงความพยายามในการเรียกร้องให้สังคมห่วงใยและให้ความสำคัญกับปัญหาทรัพยากรป่าไม้ ที่ถูกลักลอบทำลายจนทำให้เกิดความเสื่อมโทรม

Mahasarakham University

หลังจากนั้นก็มีนวนิยายไทยที่ผู้เขียนสื่อให้เห็นถึงความห่วงใยต่อธรรมชาติ โดยให้ความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นแก่นเรื่องหลัก นั่นคือ นวนิยายเรื่องบุษบกใบไม้ ผลงานของกฤษณา อโศกสิน นวนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2527 เนื้อเรื่องนำเสนอปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าไม้และการอนุรักษ์ธรรมชาติ ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบทบอกกล่าวของหนังสือที่ว่า “ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าอ่านข่าวหรือบทความเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า ก็มีแต่ความห่วงใยหดหู่ ทำให้คิดอยู่เสมอมาว่า น่าจะหาทางเขียนนวนิยายเกี่ยวกับเรื่องป่าให้ได้สักเรื่องหนึ่ง” (กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง), 2547: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

เนื้อเรื่องบุษบกใบไม้ นำเสนอเรื่องราวของสามภพตัวละครเอกของเรื่อง สามภพเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่รักธรรมชาติ เป็นคนที่ทำงานอย่างซื่อสัตย์ เขาทุ่มเททำงานด้านการปลูกป่าทดแทน แม้งานของเขาจะไม่ใช่งานปราบปรามผู้กระทำความผิดแต่เขาก็ต้องต่อสู้กับกลุ่มนายทุน ปัญหาจากชาวบ้านที่บุกรุกพื้นที่ป่า การเผาป่าที่ปลูกใหม่ สามภพพยายามทำความเข้าใจและต่อสู้กับปัญหาเหล่านี้และมุ่งมั่นในการทำหน้าที่ของตนเอง เช่นเมื่อป่าที่เขาปลูกไว้ถูกไฟเผาเขาก็ไม่ท้อใจที่จะลงมือปลูกใหม่ แม้ว่าเขาจะถูกกลั่นแกล้งและต้องย้ายไปทำงานที่อื่นแต่เขาก็ยังทำงานด้วยอุดมการณ์ที่มีต่อการอนุรักษ์ผืนป่า

จากเนื้อเรื่องจะเห็นว่านวนิยายเรื่องบุษบกใบไม้ได้สื่อความให้เห็นถึงปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมว่าเป็นปัญหาที่ผู้คนควรให้ความสนใจและตระหนักมากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะเป็นปัญหาที่มีความสำคัญ พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็วจนพื้นที่ป่าไม้กลายเป็นพื้นที่โล่งเตียน ดังที่นวนิยายกล่าวถึงสภาพดังกล่าวไว้ในตอนที่สามภพเดินตรวจพื้นที่ป่าพร้อมทั้งสะท้อนถึงการลดลงของพื้นที่ป่า ที่ว่า

> เขาพาผ่านสันเขามายืนริมเขา ชี้ให้ดูหมู่ไม้ที่ขึ้นงอกงามสูงบ้างต่ำบ้าง ลึกลงไปในหุบเหวที่เหมือนอ่างใหญ่มหึมา แสงแดดที่เหมือนทองคำธรรมชาติลูบไล้อยู่ดูละลานและเห็นดอยที่ลดหลั่นลงไปเป็นช่วง ๆ เห็นหมู่บ้านกระหย่อมน้อย ๆ สองสามกระหย่อม แล้วทรมานใจอย่างยิ่ง เมื่อหวนรำลึกถึงครั้งห้าสิบหกสิบปีก่อนเมื่อสีดินแดงเหล่านี้ไม่เคยมีโอกาสผุดขึ้นในสายตา เพราะถูกป่าทึบ ปกคลุมอย่างหนาแน่น
>
> (กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง), 2547: 188)

นวนิยายยังได้นำเสนอให้เห็นว่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงไปอย่างมาก โดยกฤษณาได้ใช้การบรรยายในเชิงเปรียบเทียบให้เห็นสภาพพื้นที่ภูเขาเหมือนกับหญิงสาวที่เคยมีต้นไม้ใหญ่น้อยปกคลุม แต่นับวันต้นไม้ที่เคยปิดบังเรือนร่างของหญิงสาวก็ยิ่งลดลง ดังที่ว่า

> ภูเขาลูกยาวทอดตัวเหยียดเป็นแนวอยู่เบื้องหน้าเหมือนหญิงสาวนอนหงายดูท้องฟ้า ทรวงอกของนางพุ่งชัน ผมสยายไปข้างหลัง ดวงอาทิตย์สาดแสงชมพูก่ำอมทองไล้ระเรื่อยอยู่ตรงช่วงคอต่อหลัง นางนอนดูฟ้าทั้งทิวาและราตรีอยู่ในท่านี้ชั่วกัปชั่วกัลป์มาแล้วจะนอนอยู่ต่อไปชั่วนิรันดร หากเรือนร่างของนางตั้งแต่หัวจรดปลายเท้าซึ่งเคยเป็นที่ชุมนุมของมวลหมู่พฤกษ์ไพรอันใหญ่กว้างและอิ่มทึบด้วยความชอุ่มชุ่มฉ่ำโอบอุ้มไว้เหมือนคลังสมบัติแผ่นดินมีราคามหาศาล ค่อย ๆ โปร่งบางลงไปทุกวันวารที่ผ่านผัน
>
> (กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง), 2547: 114)

Mahasarakham University

จะเห็นว่าปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ที่นับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ต้นไม้ที่ถูกตัดทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินลดลงไปด้วย นวนิยายจึงพยายามทำหน้าที่ในการกระตุ้นเตือนให้สังคมตระหนักต่อปัญหาดังกล่าว ดังที่มีการใช้คำว่า “ชอุ่ม” หรือ “ชุ่มฉ่ำ” ในการบรรยายให้เห็นความสำคัญป่านั้นแสดงให้เห็นถึงการใช้คำเพื่อสร้างวาทกรรมชุดใหม่เกี่ยวกับป่าไม้ที่ไม่ได้มองคุณค่าของป่าและต้นไม้ในเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่มองในเชิงของความอุดมสมบูรณ์และความสมดุลของระบบนิเวศ

จากตัวอย่างของนวนิยายทั้งสองเรื่องจะเห็นว่าในช่วงเวลานี้เริ่มมีการสื่อแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน การแสดงถึงปัญหาของความเสื่อมโทรมของทรัพยากร พร้อมทั้งเรียกร้องให้สังคมตระหนักในปัญหาของธรรมชาติที่นับวันจะเสื่อมโทรมลง โดยทรัพยากรธรรมชาติที่มีการกล่าวถึงและแสดงถึงความตระหนักประเภทแรกนี้ ก็คือ ทรัพยากรป่าไม้ สาเหตุที่เกิดความตื่นตัวในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นี้ส่วนหนึ่งก็คงจะเกิดจากการการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ดังที่มีข้อมูลว่าในช่วง พ.ศ. 2516 ถึง พ.ศ. 2521 พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกเข้าทำกินถึงประมาณ 38 ล้านไร่ ในจำนวนนี้เป็นพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกเข้าทำกินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด (สันติ บางอ้อ และประสพศรี รักความสุข, 2549: 12-39)

ดังนั้นในยุคของวิกฤติสิ่งแวดล้อมนี้จะเห็นถึงความพยายามของนักเขียนในการสร้างวาทกรรมเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติขึ้นมาต่อสู้กับวาทกรรมธรรมชาติคือทรัพยากร ซึ่งเป็นวาทกรรมกระแสหลักของสังคมในยุคการพัฒนาประเทศ โดยสิ่งที่นักเขียนหลายคนมีความตระหนักตรงกันก็คือเห็นว่าปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศเป็นปัญหาสำคัญ แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นแนวทางที่ควรต้องรีบดำเนินการ ดังนั้นหลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาจึงเริ่มปรากฏผลงานวรรณกรรมที่นำเสนอประเด็นด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกันมากขึ้น

3. ธรรมชาติคือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ

ในยุคหลังการพัฒนาประเด็นหนึ่งที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นก็คือผลกระทบจากการพัฒนาที่มีต่อคนชายขอบเช่น กลุ่มชาวบ้านที่ถูกเคยวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติล้วนแต่ได้รับผลกระทบ ดังนั้นจึงมีผลงานของนักเขียนที่พยายามนำเสนอให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนชายขอบว่าพวกเขาจำเป็นต้องพึ่งพาธรรมชาติอย่างไรบ้าง โดยผลงานที่นำเสนอให้เห็นภาพแทนดังกล่าวได้อย่างชัดเจนก็คือนวนิยายของวัธนา บุญยัง

วัธนา บุญยัง นับว่าเป็นนักเขียนที่มีผลงานนวนิยายผจญภัยในพงไพรออกมาในช่วงหลัง พ.ศ. 2530 ซึ่งลักษณะเนื้อหานวนิยายของวัธนา บุญยังจะนำเสนอเรื่องราวผจญภัยผ่านตัวละครชาวบ้านหรืออาจจะเป็นพรานที่เลือกใช้ชีวิตอยู่ในป่าลึก พวกเขาจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในลักษณะของการเก็บของป่าหรือการล่าสัตว์เพื่อการยังชีพเป็นหลัก

แม้ว่านวนิยายของวัธนา บุญยัง จะมีลักษณะเป็นนวนิยายชีวิตในพงไพร โดยฉากหลักของเรื่องก็คือฉากป่าไม้ ตัวละครต้องผจญภัยท่ามกลางป่าไม้ การล่าสัตว์ การเอาตัวรอดจากสัตว์ป่าหรือการดำรงชีวิตในป่า แต่อย่างไรก็ตามนวนิยายของวัธนาก็มีลักษณะการเล่าเรื่องที่แตกต่างไปจากผลงานนวนิยายแนวไพรของนักเขียนคนอื่น โดยเฉพาะประเด็นที่นวนิยายของเขานำเสนอก็คือความสัมพันธ์ของคนกับป่าไม้ รวมทั้งสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ป่ามากกว่าการเข้าไปเพียงเพื่อหาความสุข หรือท่องเที่ยวป่าล่าสัตว์ตามรูปแบบของนวนิยายผจญภัย

Mahasarakham University

แนวคิดที่วัธนา บุญยัง นำเสนอผ่านตัวบทนวนิยายจะสื่อให้เห็นว่าป่าไม้เป็นพื้นที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ กล่าวคือเนื้อหาของนวนิยายไม่ได้นำเสนอเพียงว่าฉากป่าเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เท่านั้น แต่ป่าเป็นพื้นที่ที่คนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ต่างก็ให้ความหมายแตกต่างกันไปตามผลประโยชน์และมุมมองของตน โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ในป่าก็จะเห็นว่าป่าไม้คือชีวิต เพราะเป็นพื้นที่เลี้ยงปากท้องของตน กลุ่มของนายทุนก็เห็นว่าป่าไม้คือทรัพยากรมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสามารถแปรเปลี่ยนเป็นเงินตราสร้างมูลค่าได้ ส่วนภาครัฐก็เห็นว่าป่าไม้เป็นพื้นที่ที่ต้องควบคุมเป็นพิเศษ และต้องออกกฎหมายเพื่อสงวนรักษาไว้ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาป่าไม้ให้สมบูรณ์เพื่อรอวันเปิดสัมปทาน หรือการสงวนรักษาเพื่อการอนุรักษ์ก็ตาม ดังนั้นเมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายที่สงวนพื้นที่ป่าไว้แล้วก็ต้องขับไล่คนออกจากป่าไม้

สำหรับนวนิยายที่นำมาศึกษาเริ่มจากนวนิยายเรื่องใบไม้ร่วงในป่าใหญ่ เล่าถึงครอบครัวของลุงหนู ป้านิลและลูกชายชื่อแก้ว ที่ไปตั้งบ้านอยู่กลางป่าลึกเพราะชอบความสงบของธรรมชาติ ลุงหนูใช้ชีวิตในป่าลึกด้วยการออกล่าสัตว์และหาของป่า เมื่อได้ปริมาณที่มากพอก็จะนำเข้าไปขายในเมืองเพื่อซื้อข้าวสารและสิ่งของจำเป็น ในระหว่างที่อยู่ในป่าลุงหนูและครอบครัวต้องเผชิญกับอันตรายจากป่าหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นอันตรายจากสัตว์ป่า และภัยธรรมชาติ แต่ทว่าลุงหนูและครอบครัวก็ต่อสู้และเอาตัวรอดจากสภาพธรรมชาติเหล่านั้นมาได้

แต่อย่างไรก็ตามป่าที่ลุงหนูใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบก็เริ่มเปลี่ยนแปลงเพราะมีการเปิดให้สัมปทานตัดไม้ เมื่อต้นไม้ถูกตัด พื้นที่ป่าก็หดหายไปเรื่อย ๆ สัตว์ป่าก็ลดน้อยลง อีกทั้งครอบครัวของลุงหนูก็ยังถูกบริษัทป่าไม้กดดันให้ออกจากพื้นที่ ลุงหนูจึงตัดสินใจพาครอบครัวย้ายเข้าไปอยู่ในป่าลึกอีกครั้ง จนได้ทำเลที่พอใจและอยู่ไกลจากแหล่งชุมชน ลุงหนูก็สร้างบ้านกลางป่าและใช้ชีวิตอย่างสงบ แต่ครอบครัวลุงหนูก็ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอีกครั้งเมื่อป้านิลเสียชีวิต แก้วลูกชายลุงหนูจึงก็ชวนพ่อเข้าไปอยู่ในเมือง แต่ลุงหนูพึงพอใจกับชีวิตในป่ามากกว่าจึงให้แก้วเข้าไปอยู่ในเมืองเพียงคนเดียว ส่วนลุงหนูก็อยู่ที่บ้านกลางป่าต่อไป

ต่อมาได้ทางราชการได้มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่ป่าที่บ้านของลุงหนูตั้งอยู่ แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็อนุญาตให้ลุงหนูอาศัยอยู่ในป่าต่อไป พร้อมทั้งให้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการสำรวจและรักษาสัตว์ป่า ซึ่งลุงหนูก็ยินดีทำหน้าที่นี้และเป็นงานที่ลุงหนูมีความสุข แต่ความสุขของลุงหนูก็เพียงระยะเวลาสั้น ๆ เพราะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่สนิทสนมและช่วยเหลือลุงหนูถูกย้ายไปทำงานที่อื่น ส่วนคนที่มารับหน้าที่ใหม่ก็ไม่ชอบลุงหนูเพราะมีผลประโยชน์ในการลักลอบทำผิดกฎหมาย เมื่อเห็นความไม่ชอบมาพากล ลุงหนูจึงหาทางเปิดโปงความผิดของเจ้าหน้าที่รัฐ สุดท้ายลุงหนูก็ถูกวางยาพิษและเสียชีวิตในขณะที่เดินทางกลับบ้าน

นวนิยายอีกเรื่องหนึ่งของวัธนา บุญยังที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าก็คือนวนิยายเรื่องพรานคนสุดท้าย เนื้อหาของนวนิยายเรื่องนี้เล่าถึงตัวละครพรานหริ่ง พรานป่าผู้ใช้ชีวิตล่าสัตว์อยู่ในพื้นที่แถบภาคตะวันออก พรานหริ่งและครอบครัวอพยพหนีความแห้งแล้งมาจากจังหวัดสุรินทร์พร้อมกับเพื่อนบ้านที่ติดตามมาด้วยอีกหนึ่งครอบครัว เมื่อมาที่ป่าครองตะเกราก็ขออาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าสัมปทานของบริษัททำไม้ ซึ่งทางบริษัทก็อนุญาตให้สร้างบ้านได้ ด้วยสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มีสัตว์ป่าให้ล่าอย่างมากมาย พรานหริ่งจึงยึดอาชีพล่าสัตว์ขาย และมีคติว่าจะล่าสัตว์เพื่อยังชีพเท่าที่จำเป็นเท่านั้น พรานหริ่งและเพื่อนบ้านใช้ชีวิตอยู่ในป่าแห่งนี้อย่างสงบสุข บางครั้งก็ต้องต่อสู้กับสัตว์ป่าที่เข้ามาทำลายบ้านเรือนและคนในหมู่บ้าน แต่ภัยธรรมชาติเหล่านี้อาจจะไม่หนักหนาเท่ากับ

Mahasarakham University

การอพยพของคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยในหมู่บ้านมากขึ้น อีกทั้งคนงานที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ป่าสัมปทานก็ย้ายเข้ามามากขึ้นเช่นกัน ผลกระทบที่ตามมาก็คือ พื้นที่ป่าลดลง มีการล่าสัตว์มากขึ้นทำให้สัตว์น้อยลง และในตอนหลังเมื่อไอ้กุดช้างคู่ปรับเข้ามาทำลายบ้าน พรานหริ่งจึงอาสาออกล่าช้างตัวนี้ แม้ว่าพรานหริ่งจะยิงช้างไอ้กุดได้ แต่ด้วยความฉลาดของช้างพรานหริ่งก็ถูกช้างทำร้ายจนเสียชีวิต

จะเห็นว่านวนิยายทั้งสองเรื่องได้นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับป่าไม้ การอาศัยและดำรงชีวิตในผืนป่า โดยกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กับป่าไม้นั้นมีอยู่ 3 กลุ่ม นั่นคือ คนชายขอบที่เป็นชาวบ้าน คนกลุ่มนี้ต้องใช้ชีวิตพึ่งพาผืนป่าอาศัยป่าไม้ในการประกอบอาชีพ ส่วนกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มของนายทุนที่เข้ามาสัมปทานป่าไม้ กลุ่มที่สามเป็นรัฐที่เข้ามามีบทบาทในการควบคุมและบริหารจัดการพื้นที่ป่าไม้ แต่ละกลุ่มต่างก็มีวาทกรรมป่าไม้ที่แตกต่างกัน โดยแยกเป็นวาทกรรมที่สำคัญสองวาทกรรม นั่นคือ ป่าไม้กับพื้นที่อาศัยเพื่อการยังชีพ และ ป่าให้กับพื้นที่แห่งอำนาจและผลประโยชน์

สำหรับคนชายขอบนั้นป่าไม้ถือว่าเป็นพื้นที่สำหรับอาศัยเพื่อการยังชีพ ดังที่นวนิยายเรื่องใบไม้ร่วงในป่าใหญ่ได้เล่าถึงการใช้ชีวิตท่ามกลางธรรมชาติของตัวละครชายขอบ นั่นคือ ครอบครัวลุงหนูที่พึงพอใจในการอาศัยอยู่ในป่า โดยลุงหนูเห็นว่าพื้นที่ป่าไม้ให้ความสงบ และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข เมื่อป่าไม้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ก็สามารถหาปัจจัยในการดำรงชีวิตได้ ไม่ว่าจะเป็นไม้เพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เก็บของป่านำไปขาย ล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารและบางส่วนก็นำไปขาย ดังนั้นถ้าหากป่าไม้มีความสมบูรณ์การใช้ชีวิตของพวกเขาก็ไม่ลำบาก นวนิยายได้บรรยายให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของลุงหนู ผ่านบทสนทนาระหว่างลุงหนูกับเมียและลูก ที่ว่า

> “ข้าดูแล้วเราคงมีเงินเหลือหลายตังค์แน่ ๆ กว่าจะย้ายอีกที โดยไม่ต้องไปตัดไม้ทำลายป่าอะไรด้วย แค่เก็บลูกเร่วกับตัดยางขายก็พอกิน ลูกเร่วตากแห้งตอนนี้กิโลละตั้งเกือบร้อยแล้ว”
>
> (วัธนา บุญยัง, 2553: 38)

แม้ว่าการดำรงชีวิตในป่าจะลำบากอยู่บ้าง เพราะไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก แต่ลุงหนูก็ใช้ชีวิตในป่าด้วยความสุข ดังที่นวนิยายได้บรรยายว่า

> จริงอยู่ การใช้ชีวิตอยู่ในป่าดิบและป่าทึบไม่ได้สะดวกสบายเหมือนอยู่ในเมือง แต่อยู่ในป่ามีอิสระเหมือนกับเป็นเจ้าชีวิตของตนเอง ไม่ต้องคอยรับคำสั่งหรือเกรงใจใคร ชีวิตในป่าห่างไกลจากการเอารัดเอาเปรียบ แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นและการไม่จริงใจซึ่งเป็นสิ่งที่ทนไม่ได้ บางครั้งที่ต้องผจญกับภัยธรรมชาติและสัตว์ร้ายต่าง ๆ นานา แต่ก็เต็มใจที่จะเผชิญกับมัน เพราะถือว่าได้สู้กันอย่างยุติธรรม สู้กับภัยธรรมชาติและสัตว์ร้าย รู้สึกสบายใจกว่าสู้กับคนด้วยกันเอง
>
> (วัธนา บุญยัง, 2553: 24)

Mahasarakham University

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่านวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่าป่าเป็นพื้นที่ที่ให้ความสุขกับชีวิตของชาวบ้านอย่างลุงหนู เพราะลุงหนูหวังเพียงปัจจัยในการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย แม้ว่าการอาศัยอยู่ในป่า อาจจะต้องล่าสัตว์เพื่อบริโภคและการล่าเพื่อนำไปขายบ้าง แต่ลุงหนูก็มีสำนึกที่นอบน้อมต่อธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมและการกระทำของลุงหนูที่ล้วนแต่ได้แสดงออกให้เห็นว่ามีความเคารพต่อธรรมชาติ ตลอดจนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นสำนึกดังกล่าว เช่น ในการล่าสัตว์แต่ละครั้งลุงหนูจะไม่ยิงสัตว์ที่มีลูกอ่อน ดังเหตุการณ์เมื่อลุงหนูออกล่าสัตว์และพบกวางแม่กับลูกอ่อน ลุงหนูได้ปล่อยให้กวางคู่นี้ได้มีชีวิตอยู่ต่อไป เพราะลุงหนูเห็นว่าหากยิงสัตว์แม่ลูกอ่อนก็เหมือนดังทำลายจิตวิญญาณของป่า ดังที่ว่า

> เกือบตลอดชีวิตที่อยู่ในป่า ล่าสัตว์มากินและขายก็มากมาย ไม่เคยมีครั้งใดเลยที่ยิงสัตว์แม่ลูกอ่อน แม้บางครั้งจะอดเพียงไรก็ตาม
>
> ชีวิตในวัยเยาว์บริสุทธิ์น่ารัก ไม่ว่าคนหรือสัตว์ ควรจะปล่อยให้ความบริสุทธิ์ไร้เดียงสานั้น ได้มีโอกาสอยู่ประดับโลกและป่าดงให้มากที่สุด คนอย่างแกไม่เคยเข้าโรงเรียนที่ไหน แต่รู้ด้วยสามัญสำนึกว่า การทำลายสัตว์แม่ลูกอ่อน เป็นการทำลายวิญญาณแห่งป่าดงให้สิ้นไป ตลอดชีวิตอันยาวนานป่าเป็นผู้ให้ทุกสิ่งทุกอย่างมาตลอด จึงถือเป็นหน้าที่ ที่จะต้องรักษาป่าไว้ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้
>
> กวางแม่ลูกคู่นั้น โดนแสงไฟส่องตา งงอยู่ครู่หนึ่งพอได้สติก็เผ่นผึงกลับเข้าดงทึบอีกครั้ง เสียงพรึ่บ ๆ ค่อย ๆ เบาลงจนเงียบสนิทในที่สุด
>
> (วัธนา บุญยัง, 2553: 78)

จากบทบรรยายข้างต้นจะเห็นว่าตัวละครชายขอบอย่างลุงหนูได้แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ แม้ว่าจะมีฐานะยากจน แต่พวกเขาก็ไม่ทำลายธรรมชาติโดยไม่จำเป็น ส่วนหนึ่งที่พวกเขาตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ ซึ่งสำนึกเหล่านี้ก็มาจากการได้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ดังนั้นธรรมชาติจึงเป็นเหมือนผู้ให้ชีวิต ลุงหนูและครอบครัวจึงตระหนักว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นต้องใช้อย่างคุ้มค่าที่สุด และคำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติเพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติหมดไปก็จะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา

สำนึกที่นอบน้อมต่อธรรมชาติเช่นนี้ก็มีการนำเสนอในนวนิยายเรื่องพรานคนสุดท้ายที่แสดงให้เห็นความสำคัญของป่าไม้กับชีวิตคนชายขอบ โดยนวนิยายเรื่องพรานคนสุดท้ายนำเสนอให้ความสัมพันธ์และสำนึกของตัวละครที่เป็นนายพรานล่าสัตว์ที่มีต่อป่าไม้และสัตว์ป่า โดยตัวละครพรานหริ่งจะล่าสัตว์เพื่อการยังชีพเท่านั้นเมื่อล่าสัตว์ได้พอแล้วก็จะไม่ยิงเพิ่มอีก และจะไม่ยิงสัตว์ที่มีลูกดังที่ว่า

> เท่าที่รู้เห็นมา พรานหริ่งไม่เคยยิงสัตว์ตัวเมียหรือสัตว์ที่มีลูกอ่อนเด็ดขาด ไม่ว่าจะอดอยากปานใดก็ตาม บางครั้งที่คิดจะยิ่งกวางสักตัว เมื่อได้มาแล้วมีกวางอีกตัวผ่านมาให้ยิง แกจะไม่ยอมยิงอีก เรื่องนี้ข้าพเจ้าเคยถาม แกบอกว่า

Mahasarakham University

> “ผมอยู่กับป่า ก็ต้องรักป่า รักสัตว์ป่า มีป่ามีสัตว์ผมก็มีความสุข พระพุทธเจ้าสอนว่า คนเราอยู่ใกล้สิ่งที่รักเป็นสุข ผมได้อยู่ในป่าที่มีสัตว์ก็เป็นความสุขของผมแล้ว ถ้าจะต้องล่าก็ล่าเพราะความจำเป็นและต้องรู้จักพอ”
>
> (วัธนา บุญยัง, 2540: 16 – 17)

หากพิจารณาคำพูดของตัวละครพรานหริ่งที่ว่า “ถ้าจะต้องล่าก็ล่าเพราะความจำเป็นและต้องรู้จักพอ” และ “อยู่กับป่า ก็ต้องรักป่า รักสัตว์ป่า” เป็นข้อความที่สื่อให้เห็นถึงความชอบธรรมในการเข้าไปอยู่ในป่าเพื่อการดำรงชีวิต แสดงให้เห็นสำนึกในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าและเห็นความสำคัญของธรรมชาติ ดังนั้นการใช้ประโยชน์ของกลุ่มชาวบ้านที่เป็นคนชายขอบที่อยู่กับธรรมชาตินั้นธรรมชาติจะไม่ถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว เพราะมุ่งใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพเป็นหลัก ถ้าหากพวกเขากอบโกยจากธรรมชาติเกินความจำเป็นก็จะส่งผลกระทบกับพวกเขาเอง

จะเห็นว่าวัธนา บุญยังได้สื่อวาทกรรมอนุรักษ์ป่าไม้ผ่านตัวละครชายขอบที่เป็นชาวบ้านและพรานล่าสัตว์ที่ต่างก็มีสำนึกทางด้านสิ่งแวดล้อมที่อยู่กับป่าไม้และใช้ประโยชน์อย่างคุมค่าที่สุด ดังที่ นวนิยายได้แสดงให้เห็นผ่านตัวละครลุงหนูและพรานหริ่งที่อาศัยอยู่ในป่าลึกแต่ก็มีสำนึกต่อธรรมชาติ ไม่ได้คิดกอบโกยผลประโยชน์จากธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว แต่พวกเขามีการสงวนธรรมชาติไว้เพื่อใช้ประโยชน์ให้นานที่สุด เพราะธรรมชาติเป็นเพียงทรัพยากรหรือสินทรัพย์เพียงชนิดเดียวเท่านั้นที่กลุ่มคนยากคนจนมีโอกาสเข้าถึงและใช้ได้ กลายเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดของคนยากคนจน (จิรากรณ์ คชเสนี, 2551: 207)

สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุควิกฤติสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2534

แม้ยุคนี้จะเป็นยุคที่มีวิกฤติสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลมาจากการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ การเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ แต่ก็เป็นยุคที่มีความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในนวนิยายที่สื่อถึงแนวคิดในการอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอภาพแทนของธรรมชาติคือวิถีชีวิต ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษา และธรรมชาติคือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ ซึ่งนับว่าเป็นความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงที่ผ่านมาที่มักจะนำเสนอหรือพูดถึงธรรมชาติว่าคือทรัพยากรเพื่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นยุคที่นักเขียนได้นำเสนอนวนิยายที่แสดงให้เห็นถึงสำนึกที่ตระหนักต่อวิกฤติสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังที่มีสำนึกเชิงนิเวศดังนี้

1. วาทกรรมการพัฒนากับการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. นิเวศสำนึกในภาวะวิกฤติสิ่งแวดล้อม

สำนึกแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

1. วาทกรรมการพัฒนากับการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นต้องเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตจากที่เคยได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ก็ต้องปรับเปลี่ยนตัวเองไปเช่นบางชุมชนต้องเปลี่ยนจากวิถีเกษตรไปสู่การทำงานในภาคอุตสาหกรรม ในหลายชุมชนการพัฒนาที่เข้ามาได้ทำให้ชุมชนล่มสลายสูญเสียวิถีชีวิตดั้งเดิม ดังนั้นในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา

Mahasarakham University

จึงมีนวนิยายจำนวนหนึ่งที่นำเสนอมุมมองที่มีต่อการพัฒนาว่าได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นสำนึกอีกประการหนึ่งที่นักเขียนมีต่อสังคมและธรรมชาติ โดยใช้นวนิยายนำเสนอมุมมองที่มีต่อการพัฒนา

ตัวอย่างของนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นสำนึกต่อธรรมชาติและวิพากษ์การพัฒนาก็คือนวนิยายเรื่องเด็กบ้านดอยผลงานของมาลา คำจันทร์ นวนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2524 เนื้อเรื่องเล่าถึงชุมชนบ้านดอยผ่านชีวิตของเด็กชายมงคล ในช่วงวัยเด็กเขาใช้ชีวิตอยู่ในบ้านดอยด้วยความเรียบง่าย เนื่องจากผู้คนในชุมชนบ้านดอยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ในช่วงแรกชุมชนบ้านดอยเป็นชุมชนที่ใช้ชีวิตพึ่งพาธรรมชาติ แม้ว่าชุมชนบ้านดอยจะต้องอยู่อย่างยากลำบากบ้างในบางปี แต่ก็ใช้ชีวิตกันอย่างมีความสุข ผู้คนยังอยู่กันด้วยความเรียบง่าย ต่อมาชุมชนบ้านดอยก็ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง โดยความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุด ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงเมื่อมีการตัดถนนสายเอเชียผ่านหมู่บ้าน ความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะมีการขยายถนนผ่านพื้นที่ป่าไม้ในชุมชนและนำดินที่ขุดจากบ้านดอยไปถมสร้างถนนสายเอเชีย หลังจากนั้นก็เริ่มมีคนต่างถิ่นเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ส่วนคนบ้านดอยก็ขายที่ดินให้กับนายทุนเพื่อนำไปสร้างบ้านพักตากอากาศ มงคลจึงตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นว่าการพัฒนาเหล่านี้นำความเจริญอย่างยั่งยืนมาสู่ชุมชนบ้านดอยจริงๆ หรือพร้อมทั้งแสดงความห่วงใยต่อสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลายลงไป แม้ว่าเขาไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ทำได้ก็เพียงแค่มองเห็นชุมชนที่กำลังเปลี่ยนไป โดยบ้านดอยกลายเป็นชุมชนที่เจริญมากขึ้น ราคาที่ดินแพงขึ้น แต่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงไปอย่างรวดเร็ว พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเอง ที่ดินถูกขายให้กับกลุ่มนายทุนและมีการอพยพโยกย้ายไปอาศัยอยู่ถิ่นอื่นและการทำงานในต่างถิ่น

จากเนื้อเรื่องของนวนิยายเด็กบ้านดอย จะเห็นว่านวนิยายนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติว่าเดิมพวกเขาพึ่งพาธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับธรรมชาติ ดังที่ได้นำเสนอผ่านตัวละครมงคล ว่าครอบครัวของมงคลและเพื่อนบ้านได้ใช้ชีวิตเพิ่งพาอาศัยธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นน้ำ ป่าไม้ พื้นดินต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสำคัญกับชีวิตพวกเขาทั้งนั้น ดังที่นวนิยายได้บรรยายความรู้สึกของมงคลที่มีต่อธรรมชาติที่ว่า

> ...น้ำในลำห้วยดังจุ๋งจิ๋งตอนไหลผ่านห้วยลึก บางตอนที่ตื้นเขินก็ไหลเอื่อย ๆ มงคลบังเกิดความรู้สึกผูกพันหวงแหนต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่นี่ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ สัตว์เล็ก ๆ เม็ดฝน แสดงแดดหรือไรอื่นก็ตามมันคือความงาม ความสงบร่มเย็น มันคือรากเหง้าแห่งชีวิตของผู้คนที่นี่
>
> (มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 71)

แต่แล้วความเปลี่ยนแปลงได้เริ่มรุกคืบเข้ามาสู่ชุมชน โดยเฉพาะการตัดถนนสายเอเชียมาที่บ้านดอย ถนนสายนี้ได้นำวิถีชีวิตสมัยใหม่ให้เข้าสู่ชุมชน ทำให้ท้องถิ่นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากขึ้น และพร้อมกับทำให้ชุมชนแห่งนี้มีความเปลี่ยนแปลงทันทีจากชุมชนที่อยู่กับวิถีชีวิตเกษตรและพึ่งพาอาศัยธรรมชาติก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นทำกิจการอย่างอื่น ดังที่มีการบรรยายถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของชุมชนว่า

Mahasarakham University

ถนนใหม่เพิ่งจะเริ่มโครงการเท่านั้น แต่ความคึกคักเริ่มลุกลามมาแล้ว บ้านอ้ายแปงแต่ก่อนมีของวางขายเงื่องหงอย เดี๋ยวนี้มีตู้เพลงมีเหล้ามีโซดากาแฟ เป็นที่ชุมนุมของหนุ่มๆทั้งคนงานและหนุ่มพื้นบ้านเครื่องยนต์กลไก รถตัดรถขุดเริ่มชุมนุมที่สนามหญ้ามุมโรงเรียน แคมป์คนงานวันสอนวันก่อนยังเป็นกองไม้อยู่ วันนี้ขึ้นเนินไปดูอ้าวเสร็จเรียบร้อยแล้วบ้านลุงสูนที่อยู่เลยหัวโค้งไปก็เปิดเป็นบ่อนตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง ป้าออนกับลูกสาวที่ไปอยู่ร้านอาหารในเมืองเร่งช่างไม้สร้างเพิงมุงหญ้าคารูปทรงศาลาไทยจะทำร้านอาหาร คนงานแปลกหน้าเดินสวนกับคนพื้นบ้าน บ้านดอยตื่นตัวกันใหญ่โตก็คราวนี้

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 145 - 146)

นอกจากจะเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตแล้ว ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ถูกทำลายลงไปด้วย ดังที่มงคลมองเห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แล้วรู้สึกเศร้าใจกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังที่ว่า

เนินหลังบ้านเริ่มเปลี่ยนสภาพไปทุกขณะ รถเกรดถล่มทลายต้นไม้ใหญ่น้อยมุ่งหน้าไปเรื่อย ๆ มงคลนึกถึงสัตว์ประหลาดก๊อตซีล่าในหนัง ไอ้นั่นว่าร้ายยังไม่ร้ายเท่าก๊อตซีล่าชอบหักต้นไม้เท่านั้น ไม่ขุดรากถอนโคลนอย่างเจ้าสัตว์ประหลาดยุคใหม่ตัวนี้ หินบางก้อนกว่าจะผ่านการควบแน่นสลาย รวมตัวกันเป็นเนื้อหินอาจใช้เวลาเป็นล้าน ๆ ปี มันฝังอยู่ใต้ดินมาเป็นเวลาเนิ่นนานแล้ว แต่ถูกดุนดันพลิกไปกองรวมกันก้นห้วยในชั่วเวลาไม่กี่วัน รถเกรดสามคันตะลุยดะบริเวณหลังโรงเรียน กินที่ลามทางหลังวัดเหนือรุกกระชั้นผ่านที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่สิงสู่ของผีกะแม่ลูกเกือบถึงหลังบ้านมงคลแล้ว

ไม่มีใครนึกถึงผลร้ายที่จะตามมาภายหลัง มีแต่คนเห่อถนนใหม่ พวกบ้านเหนือได้รับเงินค่าชดใช้คนละหลายพัน ถ้าบังเอิญถนนใหม่จำเป็นต้องตัดผ่านในเนื้อที่ของเขา

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 150)

การเข้ามาของถนนสายหนึ่งได้ทำลายชุมชนไปอย่างรวดเร็ว จากพื้นที่ที่เคยมีป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำ ก็ถูกบุกเบิกไปเพื่อนำดินจากชุมชนไปถมทำถนน ซึ่งเป็นการทำลายระบบนิเวศลงอย่างรวดเร็วพร้อมทั้งทำลายความสัมพันธ์ที่คนกับธรรมชาติเคยพึ่งพาอาศัยกัน ดังที่ว่า

เพียงชั่วเดือนเศษ ๆ บ้านดอยเปลี่ยนแปลงไปสิ้น...

รถเกรดสามคันมุ่งกัดกินต้นไม้จนยอดเนินเปิดโล่งเดือนกว่า ๆ มันทำลายล้างป่าได้ยิ่งกว่าการถางป่าทำไร่ในเวลานานนับศตวรรษเสียอีก หินใต้ดินที่เป็นฐานให้ทุกชีวิตบนดอยถูกขุดออกมากองกระจัดกระจาย กว่ามันจะก่อรูปเป็นหินอาจกินเวลานับล้าน ๆ ปี แต่กลับถูกทำลายอย่างง่ายดายในเวลาชั่วเดือนเศษ ความตาย.. ความแห้งแล้วกำลังยื่นมือออกมาหาผู้คนที่นี่แล้ว กว่าใครจะคิดอ่านป้องกันก็สายไปเสียแล้ว

“นี่หรือป่า?”

Mahasarakham University

เย็นแรกที่กลับจากการมอบตัวและการทดสอบครั้งที่สองที่เชียงใหม่ มงคลพบดินสีแดงถูกพูนขึ้นเป็นกองสูงเหมือนปิรามิดกลางทะเลทรายอียิปต์ รถดั๊มพ์วิ่งสวนกันคันแล้วคันเล่า เนื้อดินที่ถูกขนไปมันหมายถึงความอุดมสมบูรณ์..ฝน น้ำและชีวิตอีกนับหมื่นนับพันชีวิตก้นห้วยแห้งผากไม่มีน้ำสักหยด...

ป่าที่กว่าจะก่อตัวเป็นป่ามันกินเวลาหลายชั่วอายุคนนักการขุดล้างทำลายครั้งนี้มันหมายถึงรากเหง้าแห่งชีวิตของคนบ้านดอยถูกขุดจนกุดเสียแล้ว

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 156)

แม้ว่าหลายคนในชุมชนจะเริ่มมองเห็นว่าการทำลายระบบนิเวศในชุมชน อาจจะนำมาซึ่งปัญหาและวิถีชุมชนที่สิ้นสูญลงไป แต่ดูเหมือนว่าพลังของชาวชุมชนก็ไม่ได้เข็มแข็งพอที่จะต่อสู้หรือคัดค้านกับสิ่งที่เกิดขึ้น ดังที่มงคลได้กล่าวกับพ่อหลวงซึ่งเป็นผู้นำชุมชนว่าอยากให้ต่อสู้เพื่อยับยั้งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่ก็ดูเหมือนพ่อหลวงและชาวบ้านจะยอมจำนนไม่เรียกร้องและต่อสู้อะไร ดังบทสนทนาที่เกิดขึ้นระหว่างมงคลกับพ่อหลวง ที่ว่า

“พ่อหลวงทำไมไม่คัดค้านบ้าง ทำไมไม่พูดบ้าง”

“มันยาก..มันยากลูกหลานเอ๋ย”

“เห็นมั๊ยมันกำลังจะตาย ทุกสิ่งทุกอย่างกำลังจะตาย..”

“จะให้พ่อหลวงพูดได้อย่างไร ดอยขี้ดิน ป่าไม้ ห้วยน้ำลำธาร มันไม่ใช่ของเรามันเป็นของเจ้าแผ่นดินท่าน หลวงท่านตกลงกันอย่างนี้แล้ว คนอย่างเราจะทำอะไรได้”

“ไม่ใช่ผมไม่เห็นความสำคัญของถนน พ่อหลวงครับถ้าจะสร้างความเจริญให้เราจำเป็นด้วยหรือจะต้องตัดเส้นชีวิตพวกเรา”

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 156 - 157)

และตอนที่มงคลไปพบครูแล้วเล่าถึงความห่วงใยของเขาที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติในท้องถิ่น ก็ดูเหมือนว่าครูก็ยอมรับความเปลี่ยนแปลงนี้ และยอมจำนนกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชน ดังที่ว่า

“ผมเสียดายป่าเหลือเกินครับครู ไม่รู้จะไปร้องเรียนเอากับใคร ถ้าพ่อน้อยทายังไม่ตาย ผมอาจขอร้องแกตีกลองดินฟ้องพญาแถนแล้วก็ได้”

“บางทีเราก็ต้องยอมจำนนนะมงคล..”

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 160)

สุดท้ายชุมชนบ้านดอยต้องยอมจำนนต่อความเจริญและการพัฒนาจากรัฐ แม้การพัฒนาจะนำความเจริญความทันสมัยมาสู่ชุมชน แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อธรรมชาติด้วยเช่นกัน นวนิยายได้บรรยายความรู้สึกของมงคลที่มีต่อธรรมชาติของหมู่บ้านว่า

Mahasarakham University

บ้านดอยที่สงบสวยงามและร่มรื่นได้ตายไปแล้วพร้อมกับเนื้อนาเปลี่ยนมือจากผู้ถือคันไถไปสู่มือที่ถือลูกคิด

ลาก่อน...ห้วยน้ำ ป่าเขาและความดีงามที่ถูกฆ่า...

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 161)

จะเห็นได้ว่าการสูญสิ้นทรัพยากรธรรมชาติทำให้ความเป็นชุมชนท้องถิ่นล่มสลายไป เมื่อชุมชนท้องถิ่นล่มสลายก็ส่งผลกระทบถึงธรรมชาติด้วยเช่นกัน เพราะเมื่อการพัฒนาทำให้พวกเขามีวิถีชีวิตที่ถอยห่างจากธรรมชาติ ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการทำมาหากิน ระบบนิเวศรอบ ๆ ชุมชนก็ไม่มีใครใส่ใจดูแล วัฒนธรรมที่ดีงามต่าง ๆ ก็ถูกทำลายลงไปสิ้น ดังที่นวนิยายได้บรรยายให้เห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไว้ว่าบ้านดอยที่เคยสงบ ร่มรื่นได้หายไปหมดแล้ว คนในหมู่บ้านก็แยกย้ายหายไป มีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่แทน ดังที่ว่า

บ้านดอยวันนี้คือดินแดนแห่งจิ๊กโก๋จิ๊กกี๋แดนแห่งอบายมุขวัฒนธรรมพื้นบ้านถูกวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มักง่ายฆ่าตายเสียแล้ว นับแต่นี้บ้านดอยจะแล้งและร้อนจัดเมื่อเข้าแล้ง ผิวดินจะถูกเซาะพังทลายเมื่อหน้าฝน ลูกหำฟานจะเป็นเพียงเรื่องเล่าก่อนนอนเท่านั้น

(มาลา คำจันทร์ (นามแฝง), 2524: 161)

จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านดอยแสดงให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาโดยที่ชาวบ้านต้องยอมจำนนต่อกระแสการพัฒนา แม้จะทำให้ชุมชนพัฒนาขึ้น เจริญขึ้นแต่ก็ส่งผลต่อระบบนิเวศรอบ ๆ ชุมชน จนทำให้ผู้คนในท้องถิ่นต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง

นวนิยายเรื่องเด็กชายชาวเลก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ได้นำเสนอให้เห็นถึงความเปลี่ยนของท้องถิ่นอันเกิดจากการพัฒนา การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม แม้ว่านวนิยายจะไม่ได้กล่าวถึงการล่มสลายของชุมชนแต่ก็สื่อให้เห็นว่าโรงงานที่เข้ามาตั้งใกล้ชุมชนนั้นได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผู้คนในชุมชนอย่างไร นวนิยายเรื่องนี้กล่าวว่าเมื่อมีโรงงานปลาป่นเข้ามาตั้งในชุมชน ชาวบ้านต่างก็ตื่นเต้นและแสดงความดีใจที่มีโรงงานเข้ามาตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้าน โดยหวังว่าจะให้ลูกหลานได้เข้าทำงานในโรงงาน อีกทั้งจะทำให้เกิดรายได้ในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามในตอนจบนวนิยายได้บรรยายถึงบรรยากาศของหมู่บ้านชายทะเลที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมโดยเฉพาะกลิ่นเหม็นเน่าที่ปล่อยมาจากโรงงาน ดังที่ว่า

ทอดตามองไปไกลๆ เห็นปล่องสูงลิบของโรงงานปลาป่นที่เปิดเดินเครื่องไปแล้วหลายวันกำลังพ่นควันดำคละคลุ้งขึ้นสู่อากาศเป็นสายยาว...

กลิ่นเหม็นอับแห้งๆ เหมือนจะลอยมาพร้อมกับการพ่นควันของปล่องสูงนั้น หมู่บ้านของเขาอยู่ตรงกับทางลมที่พัดมาจากปล่องโรงงานพอดี ตั้งแต่โรงงานปลาป่นเริ่มเข้ามาตั้ง ใครต่อใครหลายบ้านหลายครัวก็บ่นงึมงำกันแล้วว่า กลิ่นปลาเน่าและปลาแห้งที่ลอยมาตามลมผ่านหมู่บ้านนั้น เหม็นจนชวนคลื่นเหียน

(พนม นันทพฤกษ์ (นามแฝง), 2549: 145)

Mahasarakham University

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่เริ่มขยายพื้นที่ไปสู่ท้องถิ่นนั้นได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ส่วนชุมชนเมืองก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาไม่แตกต่างจากชนบท โดยการขยายตัวของเมืองได้ส่งผลกระทบต่อคนชายขอบที่ต้องมีค่าเช่าที่ดิน ค่าเช่าบ้านสำหรับอยู่อาศัยที่สูงขึ้น พร้อมทั้งมีการนำที่ดินที่เคยให้เช่าในราคาถูกมาพัฒนาเป็นหมู่บ้านจัดสรร คนที่เคยเช่าที่ดินต้องถูกไล่รื้อบ้าน คนจนในเมืองจึงต้องย้ายไปเช่าที่อยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกล และอยู่ในแหล่งที่สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ดังที่นวนิยายเรื่องถนนนอกเมือง ผลงานของนิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ที่ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2524 ได้นำเสนอชีวิตของครอบครัวกรรมกรที่ยากจนอาศัยอยู่ในเพิงพักที่สร้างด้วยเศษไม้และสังกะสี ตัวละครเอกของเรื่องคือบุญเหลือ พ่อของบุญเหลือเป็นกรรมกรรับจ้างส่วนแม่ก็พับถุงกระดาษขาย ในขณะนั้นบริเวณบ้านของบุญเหลือกำลังมีการถมที่ดินเพื่อสร้างบ้านจัดสรร พ่อของบุญเหลือก็ได้ไปทำงานรับจ้างขนดินรายวัน แต่ก็ทำงานได้ไม่กี่วันเจ้าของที่ดินก็จ้างรถแทร็กเตอร์มาทำงานต่อ หลังจากนั้นบริเวณรอบ ๆ บ้านของบุญเหลือก็มีการถมที่ดินและสร้างบ้านจัดสรรรุกไล่มาเรื่อยและเพิ่งพักที่บุญเหลืออาศัยอยู่ก็ถูกไล่ที่เช่นกัน เพราะเจ้าของที่ดินก็ต้องการพัฒนาที่ดินให้เป็นหมู่บ้าน ซึ่งครอบครัวของบุญเหลือก็ต้องย้ายออกไปเช่าที่ห้องพักบริเวณใกล้กับภูเขาขยะเพื่อเป็นที่อาศัยพร้อมกับการทำงานเก็บขยะ

นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นถึงสังคมเมืองที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการเติบโตของบ้านจัดสรรที่ขยายพื้นที่ไปสู่นอกเมืองมากขึ้น จากเดิมความเจริญที่กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เมืองชั้นในแต่ว่าเมื่อจำนวนคนมากขึ้น เมืองก็ขยายความเจริญไปสู่พื้นที่รอบนอกมากขึ้น มีการพัฒนาถนนและพัฒนาที่ดินสร้างบ้านจัดสรร ยิ่งมีความเจริญมากขึ้นคนจนก็ยิ่งถูกบีบให้ไร้ทางเลือกและเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้น้อยลง ดังที่นวนิยายนำเสนอผลกระทบในด้านที่อยู่อาศัยผ่านตัวละครครอบครัวของบุญเหลือดังบทสนทนาของบุญเหลือกับพ่อที่ว่า

> “ถนนดีเมื่อไหร่ มันก็ไล่เรานั่นแหละเหลือเอ้ย”
> “ทำไมล่ะพ่อ”
> “อ้าว ก็อย่างเมื่อกี้นั่นไง เอ็งได้ยินใช่ไหมล่ะ ถนนแถวนี้มันเริ่มดีขึ้น ความเจริญมันก็มีมา คนก็อยากมาอยู่ พอมีคนอยากมาอยู่ ไอ้ที่ดินแถวนี้ราคาดี ขายได้ พวกคนที่เช่าเขาอยู่อย่างเราก็เดือดร้อนน่ะซี เพราะเขาจะขายที่ เราก็ต้องหนีไปอยู่ที่อื่นไงล่ะ เพราะยังงั้นถ้าความเจริญมันมาเมื่อไหร่ คนจน ๆ อย่างเราก็ต้องหนีไปเรื่อย ๆ”
>
> (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์, 2524: 202)

เมื่อครอบครัวคนจนถูกไล่ที่ทางเลือกของพวกเขาก็ยิ่งน้อยลง ดังที่ครอบครัวของบุญเหลือก็ต้องย้ายไปอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ทิ้งขยะ ซึ่งมีขยะปริมาณมหาศาลและยังส่งกลิ่นเหม็นอย่างมาก ดังที่ว่า

> ยิ่งใกล้เขาไปเพียงไร ก็ยิ่งแน่ชัดว่าเป็นกองขยะ
> “เหม็นแล้วล่ะพ่อ”
> “ใช่ เหม็นจริง ๆ”
> “มีคนอยู่หรือพ่อ เหม็น ๆ ยังงี้น่ะ”
> “ไม่รู้เหมือนกัน”

Mahasarakham University

พ่อเร่งเท้าเดินใกล้เข้าไป จนในที่สุดก็เหมือนเดินมายืนอยู่เชิงเขาที่มีรอยรถวิ่งเข้าออก เป็นเส้นทางไต่ขึ้นไปสูงทีเดียว

"โอ้โฮ เหม็นจังเลยพ่อ" คราวนี้บุญเหลือถึงกับอุดจมูก

พ่อเองก็เหม็นแทบทนไม่ไหว มองไปยังเชิงภูเขาลูกเหม็นก็เห็นบ้านเล็ก ๆ ตั้งเรียงอยู่ห่างกันหลายหลัง

(นิเวศน์ กันไทยราษฎร์, 2524: 212)

จากตัวอย่างของนวนิยายที่ได้กล่าวมาไม่ว่าจะเป็นเรื่องเด็กบ้านดอย เด็กชายชาวเลถนนนอกเมือง ล้วนเป็นนวนิยายที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่นและสังคมเมืองที่นำเสนอให้เห็นถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการทำลายพื้นที่ธรรมชาติที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ เคยเป็นพื้นที่ทำมาหากินและดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ แต่เมื่อมีการพัฒนาเข้ามาก็ทำให้ท้องถิ่นต้องเผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ท้องถิ่นต่าง ๆ ไม่สามารถอยู่อย่างพึ่งพาธรรมชาติได้อีก ต้องอพยพโยกย้ายไปทำงานต่างถิ่น

นอกจากนี้การพัฒนาระบบชลประทาน โดยเฉพาะการสร้างเขื่อนเพื่อกักเก็บน้ำก็ปรากฏเสียงสะท้อนถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในวรรณกรรมเยาวชนด้วย ดังที่นวนิยายเรื่องมหกรรมในท้องทุ่ง ผลงานของอัศศิริ ธรรมโชติ ได้นำเสนอให้เห็นถึงผลกระทบของการสร้างเขื่อนที่ทำลายวิถีชีวิตของชุมชนและส่งผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน นวนิยายได้เล่าถึงชุมชนบ้านไร่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน เดิมชุมชนแห่งนี้อยู่กันอย่างสงบ ถึงฤดูทำนาก็ทำนา ฤดูว่างเว้นจากการทำนาก็มีกิจกรรมร่วมกัน แต่แล้วชาวบ้านไร่ต้องอพยพจากถิ่นฐานของตัวเอง เพราะว่าหน่วยงานราชการกำลังมีการสร้างเขื่อนซึ่งพื้นที่บ้านไร่ก็เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ถูกน้ำท่วม นวนิยายเล่าเหตุการณ์นี้ผ่านการเล่นหนังตะลุงของครูจวง ซึ่งการสร้างเขื่อนในขณะนั้นประชาชนในพื้นที่แทบจะไม่รับรู้ข่าวสารการก่อสร้างเลย รวมทั้งไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใด ๆ ดังที่ว่า

"ไอ้เหน่ง" กับ "ไอ้เปลือย" มักขัดแย้งกันอยู่เสมอด้วยคำพูดเจรจาที่เรียกเสียงเฮฮาจากคนดู แต่คราวนี้มาแปลก ที่หลังจากพญาลิงทำลายเขื่อนยักษ์หักลงแล้ว ทั้งคู่กลับปรับทุกข์ร่วมกัน...

"ไอ้ที่มันพังไปนั่นในท้องเรื่องนะโว้ย เปลือย ! ไอ้เขื่อนจริงๆ น่ะกำลังสร้างอยู่ที่เขาโน่น..." ไอ้เหน่งชี้มือไปทางขวาเหนือบ้านไร่

"ก็นั่นซี...ไอ้เหน่ง ! หลวงท่านสร้างนะโว้ย เขื่อนนี้ใครขืนไปรื้อต้องเข้าคุกแน่ๆ หนุมานที่ไหนก็ช่วยไม่ได้หรอกวะ"

"จะทำไงกันดีเพื่อน?..."

"จะทำไง ก็เตรียมย้ายกันซิวะ" ไอ้เหน่งบอกพลางชี้มือมาหน้าจอ "พวกบ้านไร่นี่เตรียมตัวกันได้แล้วขอรับ ครูจวงก่อนมาเล่นหนังท่านแวะไปจังหวัดมา ฝากบอกเกล้ากระผมให้มาบอกคนในบ้านไร่ให้เตรียมอพยพโยกย้ายกันไว้แต่เนิ่น ๆ คำสั่งของหลวงท่านออกมาแล้วนะขอรับ เราเป็นราษฎรต้องทำตาม...เฒ่าเฟิ้มรู้หรือยังล่ะ หรือว่ามัวแต่ห่วงหลานคนแรกอยู่..." ครูจวงหยอกเพื่อนผู้ใหญ่บ้าน

(อัศศิริ ธรรมโชติ, 2550: 155-156)

Mahasarakham University

สุดท้ายเมื่อเขื่อนสร้างใกล้จะเสร็จชาวบ้านไร่ก็ต้องอพยพโยกย้ายกันไปอยู่ที่อื่น นวนิยายเล่าบรรยากาศชาวบ้านที่ต้องเก็บของแยกย้ายของชุมชนบ้านไร่ ที่ว่า

> ครูตาบกับผู้ใหญ่อีกหลายคนกำลังช่วยกันขนโต๊ะเก้าอี้ของโรงเรียน และบ้างก็กำลังรื้อห้องของโรงเรียนลงมา
>
> และไกลออกไปอีก บางครอบครัวของบ้านไร่กำลังขนข้าวของใส่เกวียนและรถบรรทุก
>
> หย่องคู้หันมาบอกเพชรเหมือนนึกได้
>
> “พ่อจะพาข้าไปอยู่ที่หลังภูเขาโน่น ไกลจากที่นี่มากไอ้ลำตัดมันบอกย้ายโรงเรียนไปแล้ว ครูตาบจะส่งมันไปเรียนต่อในอำเภแ เพชร ! ...แกล่ะ ไปอยู่ไหน”
>
> “พ่อบอกว่าจะไปอยู่ในจังหวัด ตั้งร้านค้าขาย เราจะได้เรียนหนังสืออยู่ที่นั่น แกไม่เรียนต่อหรือ...หย่องคู้!” เพชรถาม
>
> (อัศศิริ ธรรมโชติ, 2550: 162)

จะเห็นว่านวนิยายเรื่องมหกรรมในท้องทุ่งได้นำเสนอให้เห็นถึงผลกระทบของการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง แม้ว่านวนิยายจะไม่ได้นำเสนอในลักษณะของการต่อต้านการพัฒนา แต่ก็สื่อผ่านตัวบทนวนิยายเรื่องนี้ว่าการพัฒนาได้ส่งผลกระทบกับชาวบ้านอย่างมาก ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น หลายครอบครัวต้องเปลี่ยนอาชีพของตน จากที่เคยเป็นเกษตรกรอยู่กับทุ่งนาไปเป็นพ่อค้าในเมือง ดังนั้นจึงเห็นว่าการสร้างเขื่อนนอกจากจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแล้วยังส่งผลกระทบต่อชุมชนอีกด้วย

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับวรรณกรรมเยาวชนที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์กับธรรมชาติแล้ว จะเห็นว่าเนื้อหาของนวนิยายเยาวชนจะนำเสนอในลักษณะของการโหยหาธรรมชาติที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ โดยนำเสนอวิถีชีวิตหรือประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติของนักเขียนมาเป็นสาระสำคัญการเล่าเรื่อง ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นว่าความทรงจำเกี่ยวกับท้องถิ่นและธรรมชาติในวัยเด็กเป็นความทรงจำร่วมที่นักเขียนมีประสบการณ์นั้นเป็นประสบการณ์ที่สร้างความทรงจำและประทับใจมากที่สุด

2. นิเวศสำนึกในภาวะวิกฤติสิ่งแวดล้อม

หากพิจารณาความเคลื่อนไหวในการสร้างสำนึกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแล้ว วงการวรรณกรรมก็มีความตื่นตัวและให้ความสนใจต่อวิกฤติสิ่งแวดล้อม ดังที่จะพบว่านวนิยายไทยหลังจาก พ.ศ. 2519 เริ่มมีนวนิยายที่นำเสนอเนื้อหาที่นำเสนอแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยจะพบการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นการสอดแทรกในบทสนทนา หรือกำหนดสถานการณ์ให้ตัวละครได้กล่าวถึงสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม ดังเช่น นวนิยายเรื่อง ครูบ้านนอกที่นำเสนอไว้ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูปิยะที่เขามักจะสอดแทรกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประโยชน์ของการธรรมชาติไว้ในบทเรียน ดังตอนที่ปิยะสอนนักเรียนเรื่องประโยชน์ของต้นไม้ที่จะช่วยทำให้ฝนตกที่ว่า

Mahasarakham University

"ฝนก็คือน้ำที่ตกลงมาจากฟ้า" ปิยะเริ่มเรื่อง "น้ำฝนเกิดจากน้ำบนดิน และน้ำบนดินในห้วยในหนองก็เกิดจากน้ำฝน พวกเธอคงเห็นน้ำในหนองหมาว้อข้างหลังโรงเรียนหน้าฝนมีน้ำมาก หน้าแล้งน้ำน้อย ใครรู้บ้างว่าน้ำหายไปไหน?"

ทุกคนเงียบไม่กล้าตอบ ปิยะเกือบจะพูดต่อก็มีเสียงจากเจ้าเชียง

"มันบกครับ" เจ้าเชียงเรียกเสียงฮาจากเพื่อนๆ ได้อีกครืนหนึ่งเพราะเผลอปล่อยภาษาพื้นบ้านออกมาคำหนึ่งคือคำว่า บก ซึ่งแปลว่าลดลงหรือแห้งงวด ใช้กับน้ำหรือของเหลวต่างๆ เจ้าเชียงหน้าเสียที่ตอบที่ไรเพื่อนฮาทุกที

"เชียงตอบถูกแล้ว พวกเธออย่าหัวเราะสิ" ปิยะเอาใจช่วยแล้วกล่าวต่อ

"น้ำที่บกหรือลดลงไปนั้น ส่วนหนึ่งหายไปในอากาศหรือพูดง่ายๆ ว่ามันหายขึ้นไปบนฟ้า ความจริงมันไม่หายหรอก มันระเหยเป็นไอน้ำซึ่งเรามองไม่เห็น น้ำในห้วยหนองบึงบ่อหรือในตุ่มในโอ่งระเหยทั้งนั้น ยิ่งร้อนมากยิ่งระเหยมาก ไอน้ำที่ระเหยลอยขึ้นไปรวมตัวกันเป็นเมฆหรือที่เราเรียกว่าก้อนขี้ฟ้า อย่างที่เรามองเห็น ก้อนไหนมันบางก็เบาลอยอยู่สูงๆ ก้อนหนาๆ ลอยลงต่ำ พอเมฆมาถูกความเย็นมันก็ตกลงมาเป็นฝน สิ่งที่ช่วยให้อากาศเย็นอย่างหนึ่งคือป่าไม้ ยิ่งป่าทึบมากยิ่งเย็นมาก ฉะนั้นรัฐบาลจึงห้ามไม่ให้คนตัดไม้ทำลายป่า และยังส่งเสริมให้คนปลูกต้นไม้ปลูกป่าไม้มากๆ เพื่อให้แผ่นดินชุ่มเย็นและมีฝนตก"

(คำหมาน คนไค (นามแฝง), 2553: 100 - 101)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่านวนิยายเรื่องครูบ้านนอกจะมีการกล่าวถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า แต่ก็เพียงแค่การสอดแทรกในเนื้อหาของนวนิยายเท่านั้นยังไม่ได้นำเสนอให้เป็นแก่นเรื่องหลัง ในเวลาต่อมาจึงมีนวนิยายไทยที่ผู้เขียนส่งสารที่แสดงถึงความห่วงใยต่อธรรมชาติ ให้ความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นแก่นเรื่องหลัก นวนิยายเรื่องนี้ คือ นวนิยายเรื่องบุษบกใบไม้ ผลงานของกฤษณา อโศกสิน นวนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2527

นวนิยายนำเสนอแนวคิดการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างตรงไปตรงมา ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบทบอกกล่าวซึ่งเป็นเสมือนคำนำของหนังสือที่ว่า "ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าอ่านข่าวหรือบทความเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า ก็มีแต่ความห่วงใยหดหู่ ทำให้คิดอยู่เสมอมาว่า น่าจะหาทางเขียนนวนิยายเกี่ยวกับเรื่องป่าให้ได้สักเรื่องหนึ่ง (กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง), 2547: บอกกล่าว)

เนื้อเรื่องบุษบกใบไม้ นำเสนอเรื่องราวของตัวละครเอกของเรื่องคือสามภพ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่รักธรรมชาติ เขาทำหน้าที่ทั้งเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ทำงานอย่างตรงไปตรงมา งานที่เขาทำคืองานด้านการปลูกป่าทดแทน การทำงานของเขาจะต้องต่อสู้กับกลุ่มนายทุน ปัญหาจากชาวบ้านที่บุกรุกพื้นที่ป่า การเผาป่าที่ปลูกใหม่ สามภพพยายามทำความเข้าใจและต่อสู้กับปัญหาเหล่านี้ และมุ่งมั่นในการทำหน้าที่ของตนเอง เช่นเมื่อป่าที่เขาปลูกไว้ถูกไฟเผาเขาก็ไม่ท้อใจที่จะลงมือปลูกใหม่ แม้ว่าเขาจะถูกกลั่นแกล้งและต้องย้ายไปทำงานที่อื่นแต่เขาก็ยังทำงานด้วยอุดมการณ์ที่มีต่อการอนุรักษ์ผืนป่า

Mahasarakham University

นวนิยายเรื่องบุษบกใบไม้ได้กล่าวถึงปัญหาด้านการทำลายสิ่งแวดล้อมว่าเป็นปัญหาที่ผู้คนให้ความสนใจอย่างมากดังบทสนทนาระหว่างเขตกับสามภพเมื่อเขตและภรรยาพร้อมกับปีทองเดินทางไปกับสามภพที่ภาคเหนือ เพื่อท่องเที่ยวและพักผ่อน เขตและสามภพได้คุยกันถึงสถานการณ์ด้านป่าไม้ว่า ขณะนั้นปัญหาของป่าไม้เริ่มเป็นปัญหาที่คนให้ความสนใจไม่ว่าจะเป็นข้าราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งประชาชน ดังที่ว่า

> “เรื่องป่าไม้กำลังเป็นเรื่องฮิตที่คนสนใจ เพราะงั้นผู้ใหญ่ก็ต้องหมั่นไปตรวจตราดูแลว่าเราจะทำหน้าที่ของเราครบถ้วนไหม อย่างผมมีหน้าที่รักษาต้นน้ำลำธาร”
>
> (กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง), 2547: 99)

จะเห็นว่านิยายในช่วงเวลานี้เริ่มมีการสื่อแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีการแสดงถึงปัญหาของความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ พร้อมทั้งเรียกร้องให้สังคมตระหนักในปัญหาของธรรมชาติที่นับวันจะเลวร้ายลง อีกทั้งยังมีนวนิยายที่ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ดังเช่นนวนิยายเรื่องบึงหญ้าป่าใหญ่ ผลงานของเทพศิริ สุขโสภานวนิยายเล่าถึงการใช้ชีวิตของกลุ่มเด็กที่อยู่ในชนบท พวกเขาเติบโตมากับป่า มีบึงหญ้าใหญ่เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านเป็นที่รวมของสัตว์ต่าง ๆ เป็นพื้นที่เรียนรู้ของเด็กในหมู่บ้าน ในการเล่าเรื่องนวนิยายได้สอดแทรกการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เพื่อให้เกิดสำนึกรักธรรมชาติ ดังที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้เช่นตอนที่เด็ก ๆ ได้เดินทางร่วมกับปู่ที่เป็นเจ้าของเรือพายรับจ้างข้ามฝั่งที่ไปซื้อเรือลำใหม่ ในระหว่างทางก็ได้พายเรือกลับมาพร้อมกับเด็กหลาย ๆ โดยมีโทนและเด็กในหมู่บ้านที่ไปช่วยปู่ ในระหว่างเดินทางเด็กได้พูดคุยกันถึงเรื่องของต้นไม้และความสำคัญของต้นไม้ ดังที่โทนได้เล่าถึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของต้นไม้ว่ามีอะไรบ้างเปรียบได้กับส่วนใดของร่างกายมนุษย์เรา ดังที่ว่า

> “รากก็เหมือนขา เป็นส่วนล่างของลำต้นหรือลำตัวไงล่ะ มันยาวไปไกลยิ่งกว่ากิ่งข้างบนอีกนะ รากน่ะ”
>
> “แล้วมันไม่ล้มหรือ ถ้ามันเดินได้” แห้งซัก
>
> “ล้ม มันก็ล้มบ้างแหละ ถ้ามันถอนรากตอนฝนตกชุก ๆ ดินกำลังเละ ทำไมมันจะล้มไม่ได้ ต้นไม้มันจึงชอบไปข้าง ๆ ต้นไม้อื่น เอนล้มเมื่อไรมันก็จะพิงกัน ไม่ถึงกับฟาดพื้นลงมา รากก็จะพยายามดึงต้นให้ตั้งตรง แต่ดินเป็นโคลนไม่แน่นพอให้รากยึดก็ต้องรอจนฝนผ่าน ดินหมดน้ำก็เหนียวพอให้รากพยุงต้นกลับตรงได้แล้วเดินไปต่อ ไปทางไหนใบก็ร่วงเห็นเป็นทางเพราะกิ่งมันกระเทือน ดินเป็นร่องไปเลย ไม้ใหญ่เลื่อนไปทางไหนต้นหญ้าก็ตายเป็นแถว มันดูดน้ำเขากินจนใบหญ้าเหี่ยวหมด”
>
> “มิน่า ครูเขาถึงให้เราดายหญ้าไปทิ้งตรงโคนต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้โต ๆ มันชอบกินต้นไม้เล็ก ๆ “ หยูดว่า
>
> “แต่หน้าแล้งดินแข็งละก็ รากอ่อนๆ ที่มันถอนขึ้นมาจะขาดง่าย ไม่มีอะไรจะดูดน้ำก็เฉาตาย ถ้าปีต่อไปฝนไม่ตก ถ้ามีฝนบ้างก็อาจจะฟื้น แต่หญ้าเป็นพืชไม่แข็งแรง อายุสั้น ไม่ทันข้ามปีก็แห้งใบเหี่ยว พืชชนิดเดียวที่เดินเร็วที่สุดคือพวกไม้เลื้อยที่เป็นเถา ถ้ามันพากันมาเป็นร้อยเป็นพันป่าจะแหลกกันเลย ยิ่งตกในอากาศเย็นมันก็ยิ่งงอกงาม

Mahasarakham University

ไปเร็วเท่างูเลื้อย พออากาศร้อนมันก็หดสั้น ถูกอะไรเข้าก็รีบพัน ไม้ใหญ่ ๆ โดนมันรัดก็เหมือนโซ่มัดขยับไม่ได้ จนฝนตกนั่นแหละ พวกไม้เลื้อยก็ค่อย ๆ คลาย แต่ถ้าฝนไม่ตกละก็แก ข้ามปี รอไปเถอะจนกว่าฤดูฝนใหม่โน่น เดี๋ยวนี้รากไม้มันเสื่อมแรง คืบไปทางไหนไม่ไหว เอ พวกแกรู้ไหมว่าเรือมันยังลอยอยู่หรือเปล่าหรือว่าหยุดแล้ว ฉันมองไม่ค่อยเห็น”

“สงสัยว่าน้ำแถวนี้มันจะเสื่อมเหมือนกันแฮะโทน รู้สึกว่ามันจะไม่ค่อยไหล” ป่องว่า “หรือเรือมันจะไม่มีแรงลอยเสียแล้วก็ไม่รู้”

“แกลองพาย ๆ ช่วยมันหน่อยซิ”

“โทน ถ้าต้นไม้มันเดินได้ งั้นบางทีมะม่วงใคร ๆ ก็เดินมาอยู่ในสวนเราได้น่ะซี” เขียดถาม

“ใช่ ถ้าใครไม่เอาใจใส่ ไม่หมั่นดูแล ต้นไม้ก็ไม่อยากอยู่ด้วยหรอก มันหนีไปหาคนรักต้นไม้หมดเลย”

“แล้วเจ้าของเขาไม่ไปตามคืนหรือ” โรยสงสัย

“จะทำไงได้ ฉุดกลับน่ะมันไม่ง่าย ดีไม่ดีมันเฉาตาย ไม่เหมือนกับมันไปของมันเองหรอก”

“ไม่กลับก็โค่นมันเลยซี” เบี้ยวว่า

“โค่นแล้วจะได้อะไรล่ะ ขายหน้าเขาเปล่า ๆ เหนื่อยด้วย ใครที่ต้นไม้ถึงกับหนีละก็ไม่กล้าพูดให้ใครฟังหรอก อายเขา”

(เทพศิริ สุขโสภา, 2553: 161-163)

นอกจากนี้โทนก็เล่าเรื่องต้นไม้ว่ามีความสัมพันธ์กับการเกิดฝนอย่างไร ดังที่ว่า

“ฮื้อ ฉันไม่อยากจะเล่าอะไรที่มันเสื่อมแล้ว ถึงจะฤดูลมเมื่อกี้ ฉันก็ไม่ตั้งใจเล่าหรอกนะ ฉันเล่าถึงต้นไม้ต่างหากล่ะว่ามันออกดอกออกลูกแล้วเดินได้ยังไง ฉันเล่าถึงต้นไม้ต่างหากล่ะว่ามันออกดอกออกลูกแล้วเดินได้ยังไง ที่ฉันเล่าถึงพวกต้นไม้เพราะแกถามฉันว่า เมฆที่หลงไปเพราะลืมตกที่ภูเขาน่ะมันหายไปไหน แกไม่รู้จริงๆ หรือไงว่าเมฆมันหายไปเป็นต้นไม้ ต้นไม้เกิดจากเมฆ ต้นไม้กินอะไรล่ะ รากมันดูดอะไรถ้าไม่ใช่น้ำ แกลองดูต้นไม้โตๆ สิ มีวงๆ อยู่ข้างในถี่ๆ ห่างๆ บอกว่าปีไหนฝนมากฝนน้อยเพิ่มวงทีละปีๆ น้ำนี่แหละที่มันทำต้นไม้ให้แข็ง ตั้งแต่มันเพิ่งงอกออกมาจากเม็ดโน่น แล้วแกลองคิดดูไม่ได้น้ำมันก็ไม่งอกไม่โต แล้วเมฆมันจะหายไปไหน”

เขาหยุดเล่า คล้าย ๆ จะให้เราคิด

“หายไปเป็นต้นไม้” เสียงสึกตอบ

“ใช่” เขายืนยัน “เมฆเยอะแยะมันหายไป แล้วต้นไม้ก็เยอะขึ้น เมฆหายไปตรงภูเขาต้นไม้ที่ภูเขามันจึงขึ้นแน่นเป็นป่าไปหมด เมฆมันรักกับภูเขานะแก มันเป็นเพื่อนกัน ไม่เคยทิ้งกัน”

“ต้นไม้บ้านเราทำจากเมฆทุกต้นเลยหรือโทน” เสียงแด่นถาม

Mahasarakham University

> “ใช่ เมฆมันทำต้นไม้ เมฆมันยังทำอื่นๆ อีกเยอะ เมฆมันไม่ได้หายไปไหนหรอกแก นี่อะไร แกรู้ไหม” เขาเอาไม้ถ่อตีน้ำ “นี่อะไร”
>
> (เทพศิริ สุขโสภา, 2553: 174 - 175)

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่านวนิยายของเทพศิริ สุขโสภาได้นำเสนอให้เห็นถึงความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสำนึกในการรักธรรมชาติ โดยใช้กลวิธีการนำเสนอโดยใช้ความเปรียบง่าย ๆ เพื่อให้เด็ก เห็นภาพความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ เช่น การอธิบายว่า ก้อนเมฆกลายเป็นต้นไม้ ถ้าภูเขายังมีต้นไม้มาก ๆ ก็จะทำให้มีฝนตกและทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ กลวิธีการเล่าเรื่องเช่นนี้สื่อให้เห็นความตั้งใจของผู้เขียนที่พยายามจะสื่อสารเรื่องธรรมชาติให้เด็กเข้าใจง่าย เกิดจินตการนับว่าเป็นความพยายามที่จะสร้างสำนึกเชิงนิเวศให้กับผู้อ่านที่เป็นเยาวชน

ส่วนนวนิยายเรื่องอื่น ๆ ที่นักเขียนได้นำเสนอให้เห็นสำนึกเชิงนิเวศได้อย่างน่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งก็คือ นวนิยายเรื่องตลิ่งสูงซุงหนัก ผลงานของนิคม รายวา นวนิยายเล่าถึงชีวิตของคำงายที่เป็นควาญช้าง ทำงานลากไม้ แต่เมื่อพลายสุดช้างที่คำงายมีความผูกพันมาตั้งแต่เด็ก ๆ ถูกขายไปก็ทำให้เขาหมดความมั่นใจและต้องหางานใหม่ จนมาทำงานเป็นคนงานสตัฟฟ์ซากสัตว์พร้อมกับฝึกแกะสลักไม้ และต่อมาเขาก็ได้พลายสุดกลับมาดูแลอีกครั้งในสภาพที่พลายสุดมีร่างกายที่ทรุดโทรมเต็มที และสุดท้ายทั้งคำงายและพลายสุดก็ตายในระหว่างที่กำลังลากท่อนซุงขึ้นจากน้ำและพลัดตกน้ำไป สิ่งที่นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอให้เห็นก็คือ การตั้งคำถามกับสังคมที่กำลังลดทอนคุณค่าของธรรมชาติที่มีชีวิตมาให้คุณค่ากับสิ่งที่ไร้ชีวิต ดังที่คำงายกล่าวถึงช้างที่เขากำลังแกะจากไม้ที่ว่า

> ทำไมต้องเอาไม้ใหญ่มาทำช้างนะ คำงายคิด คนเรานี่แปลกจริงๆ ไม้ใหญ่มันก็ใหญ่ของมันอยู่แล้ว คนไม่ได้ทำให้ช้างใหญ่ แต่ท่อนไม้มันใหญ่ของมันเอง ตัวมันจริง ๆ คือต้นไม้ แต่คนกลับไม่เห็นความสวยและมีค่าของมันตอนมีร่มเงา มีชีวิตคนเรากลับโค่นมันลง ลิดกิ่งตัดใบให้เป็นซากไม้แล้วเอามาแกะให้เหมือนซากช้าง ชื่นชมมันมากกว่าได้เห็นช้างจริงหรือต้นไม้ที่มีชีวิตเสียอีก ทำไปทำมาก็จะไม่มีของจริงเลยสักอย่าง ไม่ว่าช้างหรือต้นไม้
>
> (นิคม รายยวา, 2547: 120)

จะเห็นได้ว่าในยุควิกฤติสิ่งแวดล้อมนี้เป็นยุคที่มีความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น นักเขียนในยุคนี้ได้พยายามสื่อสารให้ผู้อ่านเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ ดังที่จะพบว่ามีทั้งการตั้งคำถามว่าในยุคที่สังคมกำลังพัฒนานั้น มีการลดความตระหนักต่อคุณค่าที่แท้จริงของธรรมชาติหรือไม่ ควรจะมีความร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ เห็นคุณค่าของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ

Mahasarakham University

สรุปท้ายบท

หลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของไทยถือว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มปรากฏมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำเสีย มลพิษจากภาคอุตสาหกรรม และขณะเดียวกันความสนใจและตื่นตัวในด้านสิ่งแวดล้อมก็มีมากขึ้น ดังที่จะพบว่ามีการสื่อสารหรือรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมก็คือการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อน จากเดิมที่เขื่อนได้รับการสนับสนุนและไม่มีการต่อต้านจากประชาชน แต่นับตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาก็ได้มีการเรียกร้องให้มีการทบทวนการสร้างเขื่อนที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับนวนิยายไทยที่ได้นำเสนอให้เห็นสำนึกเกี่ยวกับธรรมชาติมากขึ้นกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จากภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏทั้ง 3 ภาพแทน ได้แก่ ธรรมชาติคือวิถีชีวิต ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษา ธรรมชาติคือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าถึงความตระหนักต่อธรรมชาติของนักเขียนไทยที่มีส่วนในการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่ปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ มีการส่งเสียงผ่านตัวบทวรรณกรรมว่าการพัฒนากับการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติอย่างมาก พร้อมทั้งความพยายามของนักเขียนที่จะสอดแทรกนิเวศสำนึกไว้ในวรรณกรรม ให้ผู้อ่านได้เรียนรู้และซึมซับคุณค่าของธรรมชาติที่มากกว่าการใช้ประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

Mahasarakham University

บทที่ 6

ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 – 2556

จากสถานการณ์ที่ทรัพยากรธรรมชาติได้ลดลง ระบบนิเวศที่เสื่อมโทรม ตลอดจนการขยายตัวของชุมชนเมืองที่รุกล้ำไปยังพื้นที่ธรรมชาติ ทำให้ยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ให้สังคมตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม การเผยแพร่ข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีความร่วมมือหรือกำหนดทิศทางในการดูแลสิ่งแวดล้อม อีกทั้งทิศทางในการพัฒนาก็ปรับเปลี่ยนมาเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม

ส่วนวงการวรรณกรรมไทยก็เป็นยุควรรณกรรมมีอิสระในการสร้างสรรค์ โดยเฉพาะความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมยุคนี้เป็นยุคที่มีเนื้อหาของนวนิยายที่แสดงให้เห็นถึงความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากผลงานเขียนที่มีการสอดแทรกแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม นำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนผลงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อปลุกสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้นเพื่อนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอใน 3 ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่

1. บริบททางด้านนิเวศและบริบทนวนิยายไทยในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืนระหว่าง พ.ศ. 2535 –2556
2. ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 – 2556
3. สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืนระหว่าง พ.ศ.2535 – 2556

โดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

บริบททางด้านนิเวศและบริบทนวนิยายไทยในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 – 2556

ในยุคของการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นยุคที่เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญอีกช่วงเวลาหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นความเคลื่อนไหวในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือในระดับนานาชาติก็มีการนำเสนอข้อตกลงในด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนประเทศไทยก็มีความเคลื่อนไหวทั้งในด้านนโยบายของรัฐที่มีการปรับเปลี่ยนหลายอย่างให้สอดคล้องกับทิศทางของสังคมโลก และสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศ ส่วนงานเขียนประเภทนวนิยายก็เป็นช่วงเวลาที่เริ่มมีการสร้างสรรค์เนื้อหาของนวนิยายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอนวนิยายที่มีเนื้อหาสร้างสำนึกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม นำเสนอปัญหาและผลกระทบเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่าง ดังนั้นในหัวข้อนี้จะนำเสนอประเด็นที่สำคัญ 2 ประเด็น ได้แก่

1. บริบททางด้านนิเวศในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน
2. บริบททางด้านนวนิยายไทยในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน

โดยมีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

Mahasarakham University

1. บริบททางด้านนิเวศในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ที่ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้โลกอยู่ในภาวะไร้พรมแดน การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็วผ่านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ การสื่อสารแบบไร้สายได้เข้ามามีบทบาทกับชีวิตประจำวันมากขึ้น จนกล่าวกันว่าโลกเข้าสู่ยุคแห่งการจัดระเบียบใหม่ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองระหว่างประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539)

ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ได้มีการกล่าวถึงการพัฒนารูปแบบใหม่ที่เปลี่ยนจากการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองมาเป็นการใช้ให้คุ้มค่าและยั่งยืน จนกลายเป็นแนวคิดที่ใช้อย่างแพร่หลายหลัง พ.ศ. 2535 ดังที่มีเอกสารเผยแพร่ของสหประชาชาติในชื่อ Our Common future ที่ได้เรียกร้องให้โลกเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ฟุ่มเฟือย และเปลี่ยนแปลงวิถีทางการพัฒนาในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม และให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น โดยเรียกการพัฒนาในลักษณะนี้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) รายงานดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือ The Earth Summit ในปี พ.ศ. 2535 ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในการประชุมดังกล่าวนี้มีเอกสารสำคัญฉบับหนึ่ง คือ แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งเป็นเสมือนแผนแม่บทของการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก โดยแผนปฏิบัติการ 21 : แผนการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน (Agenda 21 : Programme of Action for Sustainable Development) เป็นแผนแม่บทของโลกสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยองค์ประกอบของแผนปฏิบัติการ 21 ได้คำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน 4 ส่วน คือ มิติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social and Economic Dimensions) การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร (Conservation and Management of Resources) การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มต่างๆที่สำคัญ (Strengthening the Role of Major Groups) และวิธีการในการดำเนินงาน (Means of Implementation) (อนุชาติ พวงสำลี, 2553: 360 - 361)

สำหรับประเทศไทยก็มีการขานรับแผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเช่นกัน ดังที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2542: 82-95) ได้กล่าวถึงความเคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญเริ่มจากความเคลื่อนไหวของภาครัฐก็มีการปรับปรุงและร่างกฎหมายขึ้นหลายฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ได้มีการออกกฎหมายที่ช่วยสนับสนุนมาตรการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังเช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ 2535 โดยสาระที่สำคัญ ได้แก่ การระบุให้โครงการขนาดใหญ่จะต้องมีการทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังได้ริเริ่มวางพื้นฐานไว้ให้แก่กฎหมาย ระเบียบ คำสั่งที่สำคัญ ๆ อีกหลายฉบับ เช่น ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน เป็นต้น รวมไปถึงการประสานการดำเนินนโยบายเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งในเชิงปฏิบัติ โดยมีการจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมขึ้นเพื่อรองรับโครงการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่รัฐบาลกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (ปี พ.ศ. 2535 – 2539) ส่วนความเคลื่อนไหวของภาคเอกชนก็มีการปรับตัวของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมในการตอบรับกระแสความตื่นตัวเรื่องสิ่งแวดล้อมที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การเสนอทางออกในเรื่อง “ธุรกิจสีเขียว” หรืออุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าโดยไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการผลิตที่ก่อให้เกิดมลพิษน้อยหรือปราศจากมลพิษ และกิจกรรมสาธารณะเพื่อ

Mahasarakham University

สิ่งแวดล้อม การจัดตั้งมูลนิธิเพื่อสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนเงินทุนและความร่วมมืออื่น ๆ แก่องค์กรเพื่อสิ่งแวดล้อมของกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ

ในปี พ.ศ. 2540 ได้เกิดวิกฤติทางด้านเศรษฐกิจอันสืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่พยายามออกนโยบายเพื่อเร่งการเติบโตทางเศรษฐกิจ จนทำให้เกิดฟองสบู่ทางเศรษฐกิจ และเมื่อฟองสบู่เศรษฐกิจแตกก็ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างรุนแรง วิกฤติเศรษฐกิจครั้งนี้เกิดขึ้นในช่วงที่พลเอกเชาวลิต ยงใจยุทธ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในขณะนั้นภาคเอกชนเกิดภาวะขาดสภาพคล่องทางการเงินอย่างหนัก ทำให้รัฐบาลต้องแก้ปัญหาด้วยการปิดกิจการของบริษัทเงินทุนถึง 58 แห่ง (ปานเทพ พัวพงษ์พันธ์, 2548: 237) และแม้รัฐบาลจะพยายามตรึงค่าเงินบาทในอัตราแลกเปลี่ยนเดิมคือ 25 บาทต่อ 1 ดอลลาร์สหรัฐ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ (ณรงค์ พ่วงพิศ, 2549: 14 - 31) รัฐบาลจึงต้องประกาศระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทแบบลอยตัว รวมทั้งขอความช่วยเหลือทางการเงินและทางวิชาการจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองพลเอกเชาวลิต ยงใจยุทธ ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐสภาได้เลือกนายชวน หลีกภัยเป็นนายกรัฐมนตรี เข้ามาบริหารประเทศตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2540

รัฐบาลของนายชวน หลีกภัยพยายามกอบกู้สถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ และหลังจากได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ทำให้ในระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ. 2540 - 2543) เศรษฐกิจของไทยก็เริ่มฟื้นตัวอย่างมีเสถียรภาพ การเคลื่อนย้ายเงินทุนออกนอกประเทศเริ่มลดลง ฐานะทุนสำรองระหว่างประเทศเริ่มดีขึ้นมาก และประเทศไทยสามารถหยุดการเบิกจ่ายเงินจากกองทุนระหว่างประเทศ (IMF) ตั้งแต่วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 ก่อนที่โครงการจะยุติลงในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2543 (ณรงค์ พ่วงพิศ, 2549: 14 - 32) แม้ว่าจะเป็นช่วงที่สถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจตกต่ำ แต่ความตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อมก็ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการปรับปรุงกฎหมายและการวางมาตรการเพื่อดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และในช่วงปี 2540 มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญกับสิทธิของประชาชนนั่นคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในด้านการดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติดังที่ได้มีการกำหนดสิทธิดังกล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ได้กล่าวถึงประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในหลายมาตราด้วยกัน ดังเช่น มาตรา 46 ที่เขียนไว้ว่าบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540: 10) จะเห็นว่าเนื้อหาของมาตรานี้ได้กล่าวถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยให้สิทธิกับชุมชนและประชาชนได้เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ยังได้กล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอีก 2 มาตรา ที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั่นคือ มาตรา 56 ที่ว่าสิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้กฎหมายบัญญัติการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อ

Mahasarakham University

คุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติสิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย ตามวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540: 12 - 13)

ในมาตรามาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูลคำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยราชการหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจหรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตหรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่นและมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าวทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540: 13)

จะเห็นได้ว่าเนื้อหาของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ทั้ง 3 มาตรานี้ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และให้อำนาจกับประชาชนในการมีสิทธิปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติก็ให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังจะเห็นว่าในช่วงที่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ระหว่าง พ.ศ. 2540 - 2544 แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้มีการกำหนดเป้าหมายเพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539: 104 - 105)

1. ฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ให้ได้ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ และจัดทำเครื่องหมายแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้แล้วเสร็จในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8

2. รักษาพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อรักษาความสมดุลของสภาวะแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพให้คงไว้ไม่ต่ำกว่า 1 ล้านไร่ ในปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับ 8

3. ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบของป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาสภาวะแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของชุมชน

4. รักษาระดับคุณภาพน้ำในแม่น้ำ น้ำทะเล ชายฝั่งทะเลและแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยเฉพาะในแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แม่น้ำท่าจีน เขตควบคุมมลพิษและแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ไม่ให้เสื่อมโทรมลงต่ำกว่าระดับคุณภาพน้ำในปี พ.ศ. 2539 ให้สิ่งมีชีวิตในน้ำสามารถอาศัยอยู่ได้ตลอดปี และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาได้

5. ควบคุมดูแลคุณภาพอากาศในเขตเมืองและเขตควบคุมมลพิษให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานของประเทศไทย รวมทั้งระดับเสียงในชุมชนให้อยู่ในระดับที่ไม่เป็นอันตรายต่อการได้ยิน

6. เพิ่มขีดความสามารถในการเก็บขยะมูลฝอยของเทศบาลและสุขาภิบาล รวมทั้งให้มีการกำจัดของเสียอันตรายจากชุมชน อย่างถูกสุขลักษณะ

7. ส่งเสริมให้สถานพยาบาลของรัฐและเอกชนมีการจัดการมูลฝอยติดเชื้ออย่างถูกวิธีและครบวงจร

Mahasarakham University

หลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ได้ 9 ปีก็เกิดการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งมีพลเอกสนธิ บุญยรัตกลินเป็นหัวหน้าคณะ และได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ หลังผ่านการทำประชามติจึงมีการประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรไทยฉบับปีพุทธศักราช 2550 ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมไว้ทั้งในด้านการให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังที่ปรากฏในมาตรา 66 และ 67 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550: 18 -19) ที่ว่า

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

นอกจากจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมแล้ว รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ก็ได้ให้ความสำคัญกับภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในรัฐธรรมนูญมาตรา 85 (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550: 27) ที่ว่ารัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้

1. กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศโดยให้คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งผืนดิน ผืนน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นและการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและกำหนดมาตรฐานการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืนโดยต้องให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

2. กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่นรวมทั้งจัดหาแหล่งน้ำเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร

3. จัดให้มีการวางผังเมืองพัฒนาและดำเนินการตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

4. จัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

5. ส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยประชาชนชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

Mahasarakham University

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนและจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ย่อมได้รับความคุ้มครอง

จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ได้ให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านของการคุ้มครองประชาชน การให้ประชาชนมีส่วนร่วม มีการสอบถามความคิดความเห็นประชาชนที่อาจจะได้รับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ส่วนแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้งในฉบับที่ 9 และฉบับที่ 10 ก็ให้ความสำคัญกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเช่นกัน โดยแผนพัฒนาฉบับที่ 9 ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: ญ - ฎ)

1. การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเอื้อต่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ โดยปรับกลไกและกระบวนการจัดการเชิงบูรณาการที่เน้นการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนไทยให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของชาติ เพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมายที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และมีการจัดทำฐานข้อมูลระดับพื้นที่ เพื่อการติดตาม ตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ

2. การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยคุ้มครองและกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และมีการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับสมรรถนะ จัดทำแผนหลักฟื้นฟูชายฝั่งและทะเลไทยให้คืนความอุดมสมบูรณ์ อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ และฟื้นฟูทรัพยากรดินให้สามารถใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มผลผลิตการเกษตร รวมทั้งส่งเสริมการอนุรักษ์และใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด

3. การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว ให้เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน โดยรักษาสภาพแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ศิลปกรรม โบราณคดี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และใช้ผังเมืองเป็นกลไกประสานการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง ให้เกิดความน่าอยู่และยั่งยืน

4. การบริหารจัดการปัญหามลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาให้เมืองและชุมชนมีความน่าอยู่ โดยส่งเสริมการพัฒนาระบบกำจัดของเสียอันตรายที่เป็นที่ยอมรับของชุมชน บังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดและจริงจัง พัฒนาเทคโนโลยีเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษ ควบคู่ไปกับการปรับปรุงมาตรฐานจัดการมลพิษให้ได้มาตรฐานสากล

Mahasarakham University

ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ก็ได้ให้ความสำคัญและตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยกล่าวถึงทิศทางการพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลาที่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมา 9 แผน ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยพื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายไปถึง 67 ล้านไร่ในช่วง 40 ปี ปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าร้อยละ 33 ของพื้นที่ประเทศ ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมน้ำแล้งและภัยธรรมชาติที่บ่อยครั้งและรุนแรง ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งลดความอุดมสมบูรณ์ลง โดยป่าชายเลนลดลงจาก 2 ล้านไร่ เหลือ 1.5 ล้านไร่ อัตราการจับสัตว์น้ำลดลง 3 เท่า

ความหลากหลายทางชีวภาพก็กำลังถูกทำลายอย่างรวดเร็ว สาเหตุมาจากการดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ที่ทำลายถิ่นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ และส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศทำให้อัตราการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตเพิ่มขึ้น คุณภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอันมีสาเหตุสำคัญจากการขยายตัวของจำนวนประชากรและแบบแผนการดำรงวิถีชีวิตที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้เกิดปัญหามลพิษเพิ่มขึ้น โดยคุณภาพอากาศและน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำกว่ามาตรฐานปริมาณขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายมีมากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: พ)

จากสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กำหนดเป้าหมายในด้านการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รักษาความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยให้มีพื้นที่ป่าไม้ไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 33 และต้องเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 18 ของพื้นที่ รักษาพื้นที่ทำการเกษตรในเขตชลประทานไว้ไม่น้อยกว่า 31 ล้านไร่และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมต่อการดำรงคุณภาพชีวิตที่ดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: ล)

นอกจากนี้ยังมีความเคลื่อนไหวอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ก็คือ กระแสความตื่นตัวต่อปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ภาวะโลกร้อน” โดยภาวะโลกร้อน คือ การที่อุณหภูมิเฉลี่ยของโลกเพิ่มขึ้นจากภาวะเรือนกระจก (Green house effect) มีสาเหตุจากการที่มนุษย์ได้เพิ่มปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ จากการเผาไหม้เชื้อเพลิงต่าง ๆ จากการขนส่ง และ การผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม การทำลายป่าไม้จำนวนมหาศาลเพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์ ทำให้กลไกในการดึงเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ออกไปจากระบบบรรยากาศถูกลดทอนประสิทธิภาพลง

ความตื่นตัวต่อภาวะโลกร้อนนี้เริ่มเข้ามาในสังคมไทยราว พ.ศ. 2550 ส่วนหนึ่งก็มาจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เริ่มรุนแรงมากขึ้นและกระแสความตื่นตัวทั่วโลกจากการเผยแพร่ข้อมูลที่เกี่ยวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของโลกไม่ว่าจะเป็นรายงานที่จัดทำโดยคณะกรรมการระหว่างประเทศว่าด้วยสภาพอากาศเปลี่ยนแปลงแห่งสหประชาชาติ (IPCC) ซึ่งคณะกรรมการชุดนี้ได้รวบรวมเอานักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิอากาศจากทั่วโลกร่วมกันศึกษาและออกรายงาน ซึ่งเนื้อหาของรายงานจะเป็นการให้ข้อมูลและการคาดการณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ของสิ่งแวดล้อมโลก ไม่ว่าจะเป็นด้านอุณหภูมิโลกที่สูงขึ้นทุกปี การละลายของน้ำแข็งขั้วโลก รวมทั้งผลกระทบที่มนุษย์และสัตว์จะได้รับจากภาวะโลกร้อน

Mahasarakham University

สำหรับกระแสความตื่นตัวเกี่ยวกับภาวะโลกร้อนในประเทศไทยก็มีกิจกรรมและความเคลื่อนไหว ทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน ไม่ว่าจะเป็นการออกมาให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเกิดภาวะโลกร้อน การรณรงค์ให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ รวมทั้งการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ก็ได้กล่าวถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลกว่าส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมโลก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ได้กล่าวถึงสภาพภูมิอากาศแปรปรวนในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาว่าอุณหภูมิโลกสูงขึ้นโดยเฉลี่ย 0.2 องศาเซลเซียสต่อทศวรรษ ส่งผลให้สภาพภูมิอากาศแปรปรวน ก่อให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติบ่อยครั้งและทวีความรุนแรง อาทิแผ่นดินไหว ดินถล่ม ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย วาตภัย ภัยแล้ง ไฟป่า ระบบนิเวศในหลายพื้นที่ของโลกอยู่ในสภาพที่อ่อนแอเพราะสูญเสียพันธุ์พืชและสัตว์ พื้นผิวโลกเปลี่ยนแปลงทางกายภาพโดยเฉพาะการสูญเสียพื้นที่ชายฝั่งเนื่องจากระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้นนำไปสู่การย้ายถิ่นของประชากรที่อยู่อาศัยบริเวณชายฝั่งทะเลรวมทั้งสร้างความเสียหายต่อโครงสร้างพื้นฐานเขตท่องเที่ยว เขตอุตสาหกรรมที่มีการลงทุนสูง บริเวณพื้นที่ชายฝั่งโรคระบาดเพิ่มขึ้นก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพของประชากร รวมทั้งการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืชจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงสร้างความเสียหายแก่ผลผลิตทางการเกษตรและธัญญาหารของโลกรวมทั้งกระทบต่อภาคสังคม อาทิ ความยากจนการอพยพย้ายถิ่นและการแย่งชิงทรัพยากร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554: 3)

ดังนั้นประเทศไทยจึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญทั้งในด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูและสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งรักษาและฟื้นฟูพื้นที่ป่าและเขตอนุรักษ์ การปรับกระบวนทัศน์การพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศเพื่อเตรียมพร้อมไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีการยกระดับขีดความสามารถในการรองรับและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเตรียมความพร้อมรองรับกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ การสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมและวิกฤตจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มุ่งติดตามและเฝ้าระวังมาตรการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่อาจส่งผลกระทบต่อการค้าและการลงทุน การเพิ่มบทบาทประเทศไทยในเวทีประชาคมโลกที่เกี่ยวข้องกับกรอบความตกลงและพันธกรณีด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ การควบคุมและลดมลพิษมุ่งลดปริมาณมลพิษทางอากาศการพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพโปร่งใสและเป็นธรรมอย่างบูรณาการ มุ่งส่งเสริมสิทธิและพัฒนาศักยภาพชุมชนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุปแล้วในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน วิกฤติทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นวิกฤติที่กำลังคุกคามความเป็นอยู่ของมนุษยชาติ ดังนั้นจึงมีมาตรการความร่วมมือในระดับที่เชื่อมโยงกันทั่วโลกเพื่อหาทางลดความเสียหายจากวิกฤติดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการในรูปแบบของการประชุมเพื่อลงนามในมาตรการลดการใช้พลังงาน ลดก๊าซเรือนกระจก ประเทศไทยซึ่งเป็นสมาชิกขององค์การระดับโลกก็ได้ให้ความร่วมมือกับสังคมโลก และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ประเทศไทยก็ได้กำหนดทิศทางการบริหารประเทศที่เน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืน และให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น และสังคมก็มีความตื่นตัวและให้ความสำคัญต่อปัญหาดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า

Mahasarakham University

2. บริบททางด้านนวนิยายไทยในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดังได้กล่าวในหัวข้อที่ผ่านมาว่านับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาเป็นช่วงที่โลกกำลังอยู่ในกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable deverlopment) โดยแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะให้ความสำคัญ 3 ด้าน คือ ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความยั่งยืนด้านสังคม (วิทยากร เชียงกูร, 2558: 92) แนวคิดนี้นับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อสิ่งแวดล้อมของโลก เพราะได้มีการกล่าวถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมอยู่ในประเด็นดังกล่าวด้วย จากเดิมที่การพัฒนาไม่เคยมีการกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมมาก่อน ดังที่ จิรากรณ์ คชเสนี (2551: 157) ได้กล่าวว่า แผนการพัฒนาระดับประเทศหรือนานาชาติมักจะละเลยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือถ้าไม่ถูกละเลยก็จะอยู่หลังสุด โดยเริ่มต้นจากสุขภาพ การศึกษา การบรรเทาภัยพิบัติ โครงสร้างพื้นฐาน โลกาภิวัตน์ ธรรมาภิบาล การแก้ปัญหาความยากจน และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความกินดีอยู่ดี ก่อนที่จะมาถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงเห็นว่าในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้ความสนใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมของโลกมีมากขึ้น และยกระดับมาเป็นประเด็นสำคัญ ในขณะเดียวกันโลกยุคโลกาภิวัตน์ก็ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวต่อธรรมชาติมากขึ้น เพราะการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้การเผยแพร่ข้อมูลต่าง ๆ มีความรวดเร็วจนกลายเป็นกระแสที่ทั่วโลกให้ความสนใจร่วมกัน สื่อระดับโลกก็มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดการตระหนักต่อวิกฤติทางด้านสิ่งแวดล้อม ดังเช่น เมื่อ พ.ศ. 2549 นายอัล กอร์ อดีตรองประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ได้ผลิตสารคดีเรื่อง An Inconvenient Truth สารคดีเรื่องนี้ก็ทำให้ทั่วโลกตื่นตัวต่อปัญหาโลกร้อนอย่างมาก

ส่วนแวดวงวรรณกรรมก็มีการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น มีการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับประเด็นด้านธรรมชาติอย่างหลากหลายและตื่นตัวมากกว่าช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือ เนื้อหาของนวนิยายมีทั้งการเรียกร้องให้ตื่นตัวต่อปัญหาธรรมชาติ ผลกระทบต่อชุมชนและสังคมอันเนื่องมาจากปัญหาสิ่งแวดล้อม เรียกร้องให้ตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ และมีเนื้อหาของนวนิยายที่ปลุกสำนึกให้มีความรักและหวงแหนธรรมชาติ ตลอดจนสื่อถึงการมองธรรมชาติด้วยสายตาที่เป็นมิตร หากพิจารณาจากนวนิยายที่นำมาใช้ในการศึกษาก็จะพบว่ามีนวนิยายที่นำเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเด็นที่น่าสนใจหลายประเด็น

เริ่มจากนวนิยายนำเสนอเนื้อเรื่องที่ใช้ฉากท้องถิ่นต่าง ๆ พร้อมทั้งนำเสนอให้เห็นผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาที่ทำให้ธรรมชาติถูกทำลายลงไป นวนิยายหลายเรื่องได้นำเสนอให้เห็นว่าแต่ละท้องถิ่นล้วนแต่ต้องปรับตัวเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด ชุมชนบางแห่งถูกกระแสทุนนิยมทำลายจน เช่น นวนิยายเรื่องหมู่บ้านท่าเข็ญ ผลงานของอุดม วิเศษสาธร ที่นำเสนอความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา โดยชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงวิถีตัวเองจากสังคมเกษตรเพื่อเลี้ยงตัวเองมาเป็นเกษตรในเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงชีวิตตนเองจากการทำนา ทำประมงมาเป็นทำนากุ้งจนส่งผลกระทบไปยังธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เกิดความขัดแย้งของคนในชุมชน และต้องเผชิญกับสภาวะการขาดทุนจนต้องขายที่ดินให้กับนายทุนจากนอกพื้นที่

นวนิยายเรื่องฉากและชีวิต ผลงานของวัฒน์ วรรลยางกูร ก็นำเสนอให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของชีวิตมนุษย์ พร้อมกับการเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น ที่ธรรมชาตินับวันจะถูกทำลาย และเสื่อมโทรมลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่วนเรื่องบ้านไร่เรือนตะวัน ผลงานของชมัยภร แสงกระจ่าง นำเสนอให้เห็นว่าท้องถิ่นเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยวิถีท้องถิ่นได้รับผลกระทบจากการมุ่งเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตสินค้าทางการเกษตร

Mahasarakham University

เพื่อตอบสนองตลาด จนต้องทำลายระบบนิเวศ และมุ่งใช้สารเคมีในการผลิตจนส่งผลกระทบต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม วิถีการเกษตรของคนท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติถูกมองว่าล้าหลังจนละเลยที่จะกลับมาสนใจ นิยายเรื่องโพรงมะเดื่อ ผลงานของประมวล ดาระดาษที่เล่าเรื่องราวชุมชนโพรงมะเดื่อที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา นวนิยายหมู่บ้านคนฝันดี ชมัยภร แสงกระจ่าง เป็นนวนิยายที่นำเสนอเรื่องราวของหมู่บ้านเล็กๆ เนื้อเรื่องมีสอดแทรกเกี่ยวกับธรรมชาติ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ

หลังจาก พ.ศ. 2540 ก็มีเนื้อหาของนวนิยายก็นำเสนอให้เห็นความพยายามในการกอบกู้วิถีท้องถิ่นให้กลับมามีความเข้มแข็งอีกครั้ง เช่น เรื่องสิงห์สาโท ผลงานของวัฒน์ วรรลยางกูรก็นำเสนอให้เห็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการผลิตสินค้าที่มาจากทรัพยากรของชุมชน การออกไปสู่ท้องถิ่นของคนเมือง นวนิยายชุดลูกไม้ของพ่อได้นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาสอดแทรกในเนื้อเรื่อง นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่ามีชุมชนท้องถิ่นได้พยายามยืนหยัดต่อสู้กับสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม หากท้องถิ่นมีความเข้มแข็งก็ย่อมจะส่งผลดีต่อระบบนิเวศที่จะมีชาวบ้านเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

นวนิยายที่มีแนวเรื่องแสดงถึงธรรมชาติกับความลึกลับก็มีการนำเสนอในนวนิยายยุคนี้ เช่น นวนิยายเรื่องแม่โขง ผลงานของพอล อดิเรก ที่เล่าถึงการตามหาทหารอเมริกันที่สูญหายไปในสงครามเวียดนาม นวนิยายได้นำเสนอความลึกลับของธรรมชาติ โดยมีความเชื่อเรื่องพญานาคมาเป็นตัวละครที่สำคัญและเรื่องราวของเผ่าลึกลับที่ไม่ปรากฏอยู่ในแผนที่ แต่มีการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์แนบแน่นกับธรรมชาติ นวนิยายเรื่องใต้หล้าฟ้าหลั่งผลงานของมาลา คำจันทร์นำเสนอให้เห็นความลึกลับบนภูเขาสูง ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ก็ยังเป็นสิ่งที่สังคมในชนบทยังคงเชื่อมั่น แม้ว่าสังคมจะพัฒนาขึ้นมากเพียงใดก็ตาม

แนวเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติกับกลุ่มชาติพันธุ์ ก็มีนวนิยายที่นำเสนอเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงสังคม นวนิยายเรื่องเสียงเพรียกแห่งท้องน้ำได้นำเสนอให้เห็นว่าชาวอุรักราโว้ยที่เคยพึ่งพาธรรมชาติ มีแผ่นดินอยู่อาศัย มีท้องทะเลให้ออกเรือหาปลา แต่เมื่อความเจริญเข้ามาในชุมชน พวกเขาก็ถูกแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ จนต้องกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่สูญสิ้นชาติพันธุ์ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานและใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก ส่วนนวนิยายเรื่องชะบนก็นำเสนอชีวิตของชาวบนซึ่งเป็นชาวเขาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แถบจังหวัดชัยภูมิ นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าพวกเขาอาศัยอยู่บนที่สูงโดยพึ่งพาธรรมชาติ แต่เมื่อมีการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติก็ทำให้ชาวบนถูกขับลงมาอยู่พื้นราบพร้อมกับการสูญเสียอัตลักษณ์ตนเอง นวนิยายเรื่องเจาะเกอโด่ เด็กบ้านดอย ผลงานของอุดร วงษ์ทับทิมเป็นผลงานที่เล่าถึงชีวิตชาวปะกาเกอะญอที่มีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ มีแนวคิดที่สื่อให้เห็นถึงความนอบน้อมต่อธรรมชาติ

นวนิยายที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่นนวนิยายเรื่องบทเพลงแห่งนกกางเขน อุดม วิเศษสาธรก็นำเสนอเรื่องราวชีวิตของตัวละครนกกางเขนที่เห็นสภาพของธรรมชาติที่เสื่อมโทรมขึ้นทุกวัน ทั้งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยฝีมือมนุษย์จนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ นวนิยายเรื่องสายใยแห่งความรัก นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ โดยพยายามสื่อให้เห็นถึงความเกื้อกูลที่มนุษย์ควรจะมีต่อสัตว์ พร้อมกับนำเสนอให้เห็นปัญหาการทำลายสัตว์ทั้งมีที่มาจากความคิดความเชื่อที่ผิด ๆ ส่วนนวนิยายเรื่องพระจันทร์สีเขียว อุดม วิเศษสาธรได้นำเสนอให้เห็นว่าการปลูกป่านั้นมีความสำคัญต่อระบบนิเวศอย่างมาก แต่การจะปลูกป่าให้สำเร็จ

Mahasarakham University

ต้องปลูกป่าในใจของคนขึ้นมาเสียก่อน ให้เกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชน จนเกิดการเห็นคุณค่าและความสำคัญ จึงจะทำให้ป่ามีความยั่งยืน

ป่าเปลี่ยนสี ผลงานของวัธนา บุญยังก็นำเสนอให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของป่าไม้จากเดิมที่ป่าเป็นที่พึ่งของมนุษย์ สัตว์ แต่เมื่อป่ากลายเป็นพื้นที่แห่งผลประโยชน์ ก็ทำให้ป่ามีพื้นที่ลดน้อยลง นวนิยายเรื่องหางบ่วง เจ้าหญิงแห่งบึงหญ้า สิริมงคล แท้สูงเนินก็นำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีชีวิตพึ่งพาอาศัยกัน นวนิยายเรื่องโลกใบนี้โคจรรอบกระทะกับหม้อเหล็ก (และต้นไม้ด้วย) ผลงานของคณา คชา นำเสนอเรื่องราวการเดินทางไปในเมืองที่ไม่มีต้นไม้ของพ่อครัวและนักสะสมพันธุ์พืช นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าเมื่อไปในดินแดนที่ไร้ต้นไม้แล้วก็ได้เริ่มทำอาหารและปลูกต้นไม้ จนชาวเมืองเห็นคุณค่าของต้นไม้และร่วมกันดูแลต้นไม้ นอกจากนี้ก็มีนวนิยายที่น่าสนใจอีกหลายเรื่อง เช่น นวนิยายเรื่องสวนหลังบ้าน ผลงานของนิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์ที่นำเสนอให้เห็นผลกระทบที่เกิดจากการใช้ระเบิดนิวเคลียร์ นวนิยายเรื่องต้นไม้ปฏิวัติ ผลงานของอุดม วิเศษสาธร นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการที่ต้นไม้ได้มาปฏิวัติมนุษย์เพราะถูกมนุษย์ตัดไปจึงไม่ให้ผลผลิตใดแก่มนุษย์เลย

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่านับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 – 2556 มีความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านเนื้อหาของนวนิยายประเภทต่าง ๆ หลากหลายประเด็น ทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ผลกระทบจากการทำลายธรรมชาติ ตลอดจนการฟื้นฟูธรรมชาติ

ภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 – 2556

ความเคลื่อนไหวของแวดวงวรรณกรรมหลังจาก พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา นับว่าเป็นช่วงที่มีการเผยแพร่ผลงานเขียนที่นำเสนอเนื้อเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นยุคที่วรรณกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีความแพร่หลายมากกว่ายุคที่ผ่านมา โดยลักษณะเนื้อหาของนวนิยายด้านสิ่งแวดล้อมนั้นมีทั้งการนำเสนอให้เห็นคุณค่าของระบบนิเวศ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ผลจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังจะเห็นได้เมื่อศึกษาตัวบทของนวนิยายพบว่ามีการนำเสนอภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของกลุ่มชาติพันธุ์
2. ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของระบบทุนนิยม
3. ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้
4. ธรรมชาติคืออัตลักษณ์และพลังของชุมชน
5. ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู

โดยแต่ละภาพแทนมีรายละเอียดดังนี้

1. ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของกลุ่มชาติพันธุ์

ประเทศไทยมีกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อยอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งพื้นที่ภูเขาสูงภาคเหนือชาวเลในพื้นที่ภาคใต้ แต่ละกลุ่มต่างก็มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับภูมินิเวศของตนเอง มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ นวนิยายหลังจาก พ.ศ. 2535 มีนวนิยายที่นำเสนอเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อยที่พึ่งพา

Mahasarakham University

ธรรมชาติในการดำรงชีวิต ส่วนใหญ่จะใช้ชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย ที่มีทางเลือกในการใช้ชีวิตไม่มากนัก ดังเช่น นวนิยายเรื่องเสียงเพรียกแห่งท้องน้ำผลงานของประทีป ชุมพลที่เล่าเรื่องราวของชาติพันธุ์อูรังลาโว้ย ชาวเลที่เคยทำมาหากินอย่างอิสระในฝั่งทะเลอันดามัน เนื้อเรื่องของนวนิยายได้นำเสนอให้เห็นว่ารัฐสยามได้รวบรวมชาวอูรังลาโว้ยให้มาอยู่รวมกัน พร้อมทั้งสัญญาว่าจะยกที่ดินสำหรับตั้งบ้านเรือน แต่ท้ายที่สุดพวกเขาก็ถูกหลอก ชาวอูรังลาโว้ยถูกหลอกอยู่หลายครั้งไม่ว่าจะเป็นการถูกฝ่ายราชการสั่งให้สำรวจจำนวนประชากรอูรังราโว้ยเพื่อขึ้นทะเบียน โดยบอกกับอูรังลาโว้ยว่าจะได้รับการยกฐานะให้มีสถานภาพเท่ากับคนเมืองทั่วไป พร้อมทั้งมอบที่ดินในปูเลาสิเหร่ให้ตั้งบ้านเรือน และขนานนามอูรังลาโว้ยว่า “ไทยใหม่” มีการตั้งนามสกุล และมีทะเบียนบ้านแต่แท้จริงแล้วเป็นการสำรวจเพื่อจะนำผู้ชายไปเป็นทหาร ต่อมามีการยกที่ดินให้กับชาวอูรังลาโว้ย พร้อมทั้งตั้งผู้อาวุโสและหมอผีประจำหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลและแบ่งสันปันส่วนที่ดิน แต่หมอผีคนนี้ประพฤติตัวไม่เหมาะสม จนถูกเถ้าแก่เส็งหลอกให้โอนที่ดินให้ แม้ว่าภายหลังอูรังลาโว้ยจะลุกขึ้นต่อสู้เรียกร้องสิทธิเพื่อทวงคืนที่ดิน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ มิหนำซ้ำยังถูกผลักดันให้ไปอยู่ที่นิคมชาวเลในสวนยางจังหวัดกระบี่ สุดท้ายทำให้ซายัคและอูรังลาโว้ยที่เหลือต้องตัดสินใจล่องเรือออกไปตายดาบหน้า

นวนิยายเรื่องเสียงเพรียกแห่งท้องน้ำนำเสนอให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำคัญสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้อย่างมาก เนื่องจากพวกเขามีชีวิตที่แนบแน่นและพึ่งพาธรรมชาติ ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นชีวิตของปู่กับหลานที่ต้องพึ่งพาทะเลในการหาปลา แต่ปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์ต้องเผชิญ ก็คือ การถูกแย่งชิงทรัพยากรจากคนที่มีอำนาจและกลุ่มคนเมืองที่หวังผลประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดังเช่น การซื้อขายปลาทะเลก็ถูกกดราคา การซื้อพืชผลต่าง ๆ ก็มักจะซื้อในราคาถูก แต่สิ่งที่สร้างผลกระทบให้กับชาวอูรังลาโว้ยมากที่สุดก็คือ การถูกแย่งชิงกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ผลกระทบดังกล่าวทำให้ชะตากรรมของชาวอูรังลาโว้ยยิ่งลำบากมากขึ้น กลายเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีสิทธิในผืนดินของตนเองอีกต่อไป ดังที่นวนิยายได้บรรยายให้เห็นสภาพชีวิตที่ขาดความมั่นคงของชาวอูรังลาโว้ย ที่ว่า

> พวกเราเริ่มย้ายออกไปอยู่ที่ปลายแหลมตุ๊กแก ในขณะเดียวกันที่ว่างใกล้กับสำนักสงฆ์ได้ขึ้นป้ายชื่อโรงเรียนเกาะสิเหร่สำหรับให้ลูกหลานของเราได้เล่าเรียน สมภารบอกว่าเด็กๆ ในแหลมตุ๊กแกจะไม่ต้องเดินทางไกล แม้ว่าจะมีคำปลอบประโลมจากสมภารเถ้าแก่เส็ง กำนันผู้ใหญ่บ้าน และดาโต๊ะก็ตาม ว่าพวกเราอยู่ในปลายแหลมตุ๊กแกโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าใด ๆ แต่ไม่มีสิทธิ์ในที่ดินและเจ้าของก็พร้อมที่จะขับไล่พวกเราได้ตลอดเวลา ข่าวคราวที่ออกมาจากคนเมืองที่เข้ามาซื้อที่ดินบนเกาะสิเหร่ พูดกันว่าโรงงานทำปลากระป๋องจะเข้ามาตั้ง และข่าวอื่น ๆ อีกมากมาย ทำให้พวกเราตกอยู่ในความระแวง
>
> (ประทีป ชุมพล, 2546: 121-122)

Mahasarakham University

เมื่อสูญเสียที่ดินสำหรับตั้งบ้านเรือน พวกเขาจึงกลายเป็นชาวเลผู้ไร้ถิ่นฐาน กลายเป็นอื่นในแผ่นดินของตน นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นความลำบากของชาวอูรังลาโว้ย ที่ไม่อาจจะทนอยู่ท่ามกลางความไม่มั่นคง บางคนจึงตัดสินใจออกเรือเดินทางออกทะเลหวังค้นหาที่อยู่แห่งใหม่ที่ว่า

> ข้าพเจ้ามองตามกลุ่มของชาวอูรังลาโว้ยผู้กล้าหาญ ซึ่งมีซายัคเป็นหัวหน้าพร้อมลูกเมีย กำลังนำเรือเล็ก ๆ ออกสู่ทะเลลึกท่ามกลางพายุกล้าในกลางเดือนสิบเอ็ด ข้าพเจ้าไม่สามารถทนดูต่อไปได้
>
> (ประทีป ชุมพล, 2546: 145)

จะเห็นได้ว่าเมื่อสังคมไทยพัฒนาเข้าสู่ยุคทุนนิยม การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัญหาที่สำคัญ กลุ่มคนชายขอบไร้สิทธิและอำนาจทางการเมือง มักจะตกเป็นเบี้ยล่างให้กับการเอารัดเอาเปรียบและถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ที่พวกเขาเคยทำมาหากิน โดยเฉพาะการอ้างสิทธิผ่านตัวบทกฎหมายบ่อยครั้งก็ทำให้ชาติพันธุ์ส่วนน้อยในสังคมต้องถูกกีดกันออกไปจากพื้นแผ่นดิน ทั้งที่หลายคนเกิดและเติบโตมาในผืนแผ่นดินแห่งนั้น เช่นเดียวกับนวนิยายเรื่องชะบน ของธีระยุทธ ดาวจันทึก ที่ได้กล่าวถึงชาวชะบนซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ผู้เขียนได้อธิบายถึงคำว่า “ชะบน” ว่าเป็นชื่อเรียกเฉพาะในภาษาถิ่น ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า “ชาวบน” เป็นคำเรียกขานพวกชาวบนและเชื้อสายของพวกเขาที่ยังหลงเหลืออยู่ประปรายในบางท้องที่แถบตอนใต้ของโคราช (ธีรยุทธ ดาวจันทึก, 2537: คำนำสำนักพิมพ์)

เนื้อเรื่องของเรื่องชะบนเล่าถึงเปนสะลา ชายชราชาวบนที่เลือกตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขา ชายชราได้อาศัยอยู่บนภูเขาอย่างสงบ เมื่อข้าวสารหรืออาหารที่จำเป็นหมดก็จะลงมาซื้อของที่หมู่บ้านพื้นราบ เมื่อซื้อสิ่งของที่ต้องการครบแล้วก็จะเดินกลับขึ้นไปบ้านพักบนเขา เปนสะลามีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ทั้งการล่าสัตว์ การทำไร่ ต่อมาได้มีสองแม่ลูกได้ขึ้นไปอาศัยอยู่กับเปนสะลา และหลังจากนั้นชีวิตของเปนสะลาก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง เพราะเริ่มมีคนจากพื้นล่างขึ้นไปทำไร่บนภูเขามากขึ้น สามีของหญิงที่อยู่กับเปนสะลาก็ตามหานางและขึ้นไปอยู่บ้านกับเปนสะลา นับวันชีวิตของเปนสะลาก็แทบจะหาความสงบสุขไม่ได้เลย เพราะเมื่อคนมากขึ้นชีวิตของเปนสะลาก็ยิ่งวุ่นวาย ต่อมามีเหตุการณ์ที่เปนสะลาถูกหมีทำร้ายเพราะปกป้องเด็กหญิง เปนสะลาใช้เวลารักษาตัวอยู่นานกว่าจะหาย จากนั้นเปนสะลาก็ลงมาอยู่ในหมู่บ้าน แม้เปนสะลาอยากจะกลับขึ้นไปอยู่บนบ้านที่ภูเขาแต่เนื่องจากทางการกำลังสร้างเขื่อนกั้นภูเขาและประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน ทางราชการจึงห้ามคนขึ้นไปตั้งถิ่นฐานในเขตอุทยานแห่งชาติ

หากพิจารณาในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็จะเห็นได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยส่วนใหญ่จะมีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ และทรัพยากรธรรมชาติก็มีความจำเป็นสำหรับชีวิตอย่างมาก แต่พวกเขาก็มักจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบและสูญเสียสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ แม้ว่าพวกเขาจะครอบครองทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นมานาน และสุดท้ายชาติพันธุ์กลุ่มน้อยก็สูญเสียทุกอย่างที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต หลายคนไร้ที่อยู่อาศัย ตลอดจนสูญสิ้นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน

Mahasarakham University

2. ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของระบบทุนนิยม

ในยุคที่สภาพสังคมไทยอยู่ในช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Nics) ความเปลี่ยนแปลงไม่ได้เกิดกับภาคอุตสาหกรรมเท่านั้น ภาคเกษตรก็มีความเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการผลิตพืชเกษตรเชิงเดี่ยว และการบริหารจัดการเพื่อเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอกับปริมาณความต้องการของตลาด โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์มาเป็นต้นทุน ตัวอย่างของนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นผลกระทบของทุนนิยมที่มีต่อธรรมชาติ เช่น นวนิยายเรื่องหมู่บ้านท่าเข็ญ ผลงานของอุดม วิเศษสาธร ได้นำเสนอให้เห็นผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน โดยนวนิยายได้นำเสนอให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมในช่วงเวลาที่สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ที่มุ่งผลิตสินค้าให้ได้มากที่สุด โดยใช้ต้นทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน

เนื้อเรื่องนวนิยายเรื่องหมู่บ้านท่าเข็ญกล่าวถึงตัวละครหนูนุ้ย ชาวหมู่บ้านท่าเข็ญ หนูนุ้ยมีที่ดินทำนา และยึดอาชีพประมงไปด้วย เขามีเรือลำเล็ก ๆ สำหรับออกหาปลา แต่เมื่อการทำประมงในระดับประเทศเปลี่ยนแปลง มีการใช้เรืออวนลากขนาดใหญ่ ก็ทำให้ชาวประมงขนาดเล็กได้รับผลกระทบจึงต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอด ในขณะนั้นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำกำลังขยายพื้นที่ทำนากุ้งมาที่หมู่บ้านท่าเข็ญ เนื่องจากมีสภาพธรรมชาติที่เหมาะกับการเลี้ยงกุ้งเพราะมีคลองน้ำจืดและใกล้น้ำทะเล จึงมีคนมาติดต่อซื้อที่ดินในหมู่บ้าน หลายครอบครัวตัดสินใจขายที่ดิน สุดท้ายทุ่งนาของหมู่บ้านท่าเข็ญก็กลายเป็นพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำไปเกือบทั้งหมด

ตอนแรกหนูนุ้ยก็ยืนหยัดต่อสู้รักษาที่ดินเอาไว้ แต่การเลี้ยงกุ้งส่งผลกระทบต่อการทำนาของเขาเพราะน้ำเค็มที่มาจากบ่อกุ้งซึมไปในแปลงนาจนข้าวตาย หนูนุ้ยจึงตัดสินใจเลี้ยงกุ้งกุลาดำเช่นเดียวกับเพื่อนบ้าน และเมื่อมีคนเลี้ยงกุ้งมากขึ้นก็ส่งผลไปถึงระบบนิเวศ มีปัญหาน้ำเสียจนส่งผลกระทบต่อการเลี้ยงกุ้ง และต้องล้มละลายกันหลายครอบครัว แต่สำหรับหนูนุ้ยแล้วเขาเลี้ยงกุ้งด้วยความเอาใจใส่ และระมัดระวังจึงรอดพ้นจากวิกฤติล้มละลายมาได้ แต่อย่างไรก็ตามหมู่บ้านท่าเข็ญก็ไม่อาจจะหวนกลับไปมีชีวิตเรียบง่ายเหมือนเดิมได้อีก

นวนิยายเรื่องนี้ได้สื่อให้เห็นว่าความเจริญได้รุกคืบเข้าสู่ท้องถิ่น โดยอาศัยต้นทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นปัจจัยในการผลิตสินค้าและบริการ เมื่อถูกวาทกรรมความเจริญเข้ามากำกับควบคุมก็ทำให้มนุษย์แปลกแยกเป็นอื่นกับธรรมชาติ จากที่เคยใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างระมัดระวัง ก็เปลี่ยนเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่สนใจว่าจะมีผลกระทบต่อธรรมชาติ และสิ่งที่สำคัญก็คือวาทกรรมความเจริญได้สร้างความมั่นใจว่ามนุษย์สามารถที่จะควบคุมธรรมชาติได้ ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่นวนิยายนำเสนอว่าเมื่อหมู่บ้านท่าเข็ญมีการสร้างประตูระบายน้ำ โดยสามารถเปิดและปิดให้น้ำไหลเข้าและออกจากคลองได้ตามต้องการก็สร้างความตื่นเต้นและความพึงพอใจให้กับชาวบ้านและกลายเป็นความเชื่อมั่นว่ามนุษย์ควบคุมธรรมชาติได้ ดังที่ว่า

> ตอนที่สร้างประตูระบายน้ำแห่งนี้เสร็จก็เช่นกัน ได้มีเจ้านายจากทั้งในอำเภอและตัวจังหวัดหลายกลุ่ม มาพูดให้ชาวบ้านรับทราบถึงความเจริญของหมู่บ้าน
>
> “ต่อไปนี้ น้ำในคลองจะจืดทั้งปี ไม่เป็นแบบน้ำจืดครึ่งปี น้ำเค็มครึ่งปีเหมือนเมื่อก่อน พ่อแม่พี่น้องจะมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ที่นี่จะเจริญขึ้นเหมือนเปลี่ยนหน้ามือ

Mahasarakham University

> เป็นหลังมือ ผมไม่เคยลืมพ่อแม่พี่น้องทั้งหลาย” เป็นคำพูดอันยืดยาวของท่านผู้แทนท่ามกลางชาวหมู่บ้านท่าเข็ญ หมู่บ้านปากระวะ และหมู่บ้านใกล้เคียงกัน
>
> “เราเอาชนะธรรมชาติได้แล้ว นี่เป็นผลงานในการที่จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ความเจริญของหมู่บ้าน...” เป็นคำกล่าวของข้าราชการชั้นสูงที่ออกมาตรวจท้องที่ ช่วงนั้นทุกคนตื่นเต้นกับของใหม่และความเปลี่ยนแปลง ที่เรียกว่าความเจริญที่จะตามมา
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 51)

ข้อความดังกล่าวสื่อให้เห็นว่ามนุษย์ได้เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองอย่างมาก เชื่อว่าสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติและควบคุมธรรมชาติได้ ดังที่คำกล่าวที่ว่า “เราเอาชนะธรรมชาติได้แล้ว” นับว่าเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่มนุษย์ต้องการที่จะควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

แต่อย่างไรก็ตามความเจริญที่ชาวบ้านคาดหวังว่าจะทำให้คุณภาพชีวิตพวกเขาดีขึ้นนั้นกลับไม่ได้เป็นไปตามที่พวกเขาคาดหวัง เพราะยิ่งพัฒนามากขึ้นเท่าไหร่ คุณภาพชีวิตของพวกเขาก็ยิ่งตกต่ำลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาที่เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ กลับส่งผลเสียต่อชุมชน สุดท้ายได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านเสียเองเพราะเมื่อระบบนิเวศมีความเปลี่ยนแปลงพวกเขาก็ไม่สามารถพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากต้นทุนทางธรรมชาติได้อีกต่อไป ดังที่ นวนิยายได้สะท้อนมุมมองดังกล่าวนี้ไว้ในตอนที่มีการสร้างประตูกั้นระหว่างลำคลองกับทะเล ด้วยความหวังว่าจะสามารถแก้ปัญหาน้ำในคลองไหลลงทะเลจนหมดและป้องกันไม่ให้น้ำทะเลไหลเข้ามาในคลอง แต่ผลกระทบจากโครงการดังกล่าวกลับมีส่วนสำคัญในการสร้างปัญหาใหม่ให้กับชุมชน เพราะทำให้เกิดปัญหาน้ำเสียและปัญหาผักตบชวาที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ดังที่ นวนิยายบรรยายสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่า

> ผลจากการควบคุมระดับน้ำ ทำให้การทำนาที่เคยห่างจากคลองระยะสี่ห้าวาตลอดลำคลองสามารถเลื่อนเข้ามาทำนาชิดลำคลองได้ แต่ขณะเดียวกัน คลองที่เคยกว้างขวาง น้ำลึกท่วมหัวแม้ในหน้าแล้ง บัดนี้กลับเต็มไปด้วยผักตบ ผักตบเหล่านี้เคยถูกน้ำพัดพาออกสู่ทะเลหมด หรือตายไปเมื่อน้ำทะเลเข้ามาแทนที่น้ำจืด เดี๋ยวนี้งอกงามจนบางช่วงแทบมองไม่เห็นคลอง จะใช้เรือแจวเรือพายไม่สะดวก มันเกะกะไปหมด ปลาน้ำกร่อยและปูทะเลที่เคยอุดมสมบูรณ์หายไปหมดเช่นกัน
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 51)

เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านไม่อาจจะพึ่งพาธรรมชาติได้อีก สุดท้ายก็นำไปสู่ความพ่ายแพ้และจำนนต่อระบบทุนนิยม ดังที่ชาวบ้านต้องยอมรับและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองไปสู่ทิศทางที่เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยม กลายเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อป้อนภาคอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัว ดังที่นวนิยายได้นำเสนอให้เห็นเมื่อมีบริษัทเข้ามาทำฟาร์มเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ชาวบ้านก็เริ่มขยายพื้นที่เพื่อทำบ่อกุ้งเช่นกัน ดังที่ว่า

Mahasarakham University

> สิ่งที่หนูนุ้ยเป็นห่วงกังวลได้มาถึงอย่างรวดเร็ว เมื่อตอนสายวันหนึ่งรถขุดดินตีนตะขาบขนาดใหญ่สีเหลืองค่อนข้างเก่าสองคันได้ปรากฏขึ้น มันแล่นตามกันผ่านชายทะเลหน้าหมู่บ้าน เสียงกึกก้องของเครื่องยนต์ เสียงชิ้นส่วนของโลหะกระทบกันกึงกังประกาศให้รู้ถึงความยิ่งใหญ่และแข็งแกร่งพลั่วเหล็กใหญ่งองุ้มยื่นชูไปข้างหน้า เหมือนก้ามแมงป่องยักษ์ ที่พร้อมจะทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง สายพานเหล็กกดทรายชายหาดเป็นร่องลึกทับกันไปมา แผ่นดินแผ่นน้ำสั่นสะเทือน
>
> อีกหน่อยการขุดบ่อกุ้งจะขยายไปตามทุ่งนาทั่วไปเหมือนบางหมู่บ้าน เขานึกถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงเมื่อทิวมะพร้าวริมทะเลถูกโค่นล้มหายไป ในหน้าทำนาจะไม่ได้เห็นต้นข้าวสีเขียวเหมือนผืนพรม และกลายเป็นสีทองสุดลูกตาอีกต่อไป
>
> รถสองคันนั้นแล่นผ่านไปยังหมู่บ้านถัดไปทางทิศใต้ เพื่อขุดบ่อเลี้ยงกุ้งให้กับบริษัทเลี้ยงกุ้งเนื้อที่กว้างนับร้อยไร่ มันเป็นจุดเริ่มต้นของการเลี้ยงกุ้งในแถบนี้และขยายออกไปอย่างรวดเร็วเมื่อชาวบ้านเอาอย่างต่อ ๆ กับในเวลาต่อมา ไม่นานนักผู้คนแถบนี้ก็ชินกับภาพรถขุดดินที่แล่นผ่านหมู่บ้านและทุ่งนา ทั้งขุดบ่อกุ้งให้กับชาวบ้านท่าเข็ญและหมู่บ้านข้างเคียง บ่อกุ้งในหมู่บ้านเพิ่มจำนวนจากสองสามบ่อเป็นหลายร้อยบ่อในเวลาเพียงไม่กี่เดือน หลายคนได้เปลี่ยนพื้นที่สวนมะพร้าวและที่นาเป็นบ่อกุ้งกว้างใหญ่ ภาพรถขุดดินกำลังขุดบ่ออยู่ที่โน่นบ้างที่นี่บ้างทั่วไป
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 78 - 79)

แม้ว่าจะมีคนพยายามต่อสู้ไม่ยอมจำนนต่อการพัฒนา ดังที่นวนิยายนำเสนอให้เห็นผ่านตัวละครหนูนุ้ยที่ไม่ยอมจำนนและยังคงเลือกยืนหยัดกับวิถีของการทำนา แต่ก็ไม่อาจจะฝืนต้านทานสภาพความเปลี่ยนแปลงได้นานนัก เพราะเมื่อคนในหมู่บ้านท่าเข็ญเปลี่ยนที่นาเป็นบ่อกุ้งเกือบทั้งหมดก็ได้ส่งผลกระทบกับคนที่มีอาชีพทำนาเพราะน้ำจากบ่อกุ้งที่เป็นน้ำกร่อยซึมเข้าสู่ทุ่งนาทำให้ต้นข้าวตายไปเรื่อย ๆ ดังที่หนูนุ้ยกำลังประสบกับเหตุการณ์ดังกล่าว ดังที่ว่า

> แต่หลังฤดูปักดำปีนี้ ต้นข้าวหลาย ๆ แปลงกลับมีสีเหลืองฝ่อ ปล่อยใบเฉาลงระน้ำอย่างสิ้นเรี่ยวแรง ...ข้าวในนาของเขาห่อเหี่ยวเหมือนคนป่วยหนัก ใบกลายเป็นสีน้ำตาลแคระแกร็น นาข้าวมีแต่ความเงียบเหงา ไม่มีกลิ่นหอมอบอวลของต้นข้าวที่เคยเขียวขจีเต็มท้องทุ่ง
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 83)

ผลกระทบดังกล่าวทำให้หนูนุ้ยต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง จากคนทำนาปลูกข้าวมาเป็นการทำบ่อเลี้ยงกุ้ง เพราะหนูนุ้ยได้ตระหนักแล้วว่าเขาไม่อาจจะต้านทานการเปลี่ยนแปลงไปได้ ดังที่นวนิยายได้บรรยายถึงความคิดของหนูนุ้ยที่ว่า

Mahasarakham University

> “ทุกอย่างกำลังเปลี่ยนแปลงไปหมด ไม่มีใครทัดทานได้ รู้สึกตัวเองเหมือนเรือเล็ก ๆ ลอยอยู่ท่ามกลางพายุ ลมแลง คลื่นแรง ความมืดที่มองไม่เห็นข้างหน้า ไม่มีปัญญาจะทำอะไรได้ เรือคงจะได้แต่ล่องลอยไปตามความแรงของคลื่นลม หรืออาจถูกทำลายไปในขณะใดขณะหนึ่ง”
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 86)

เมื่อยึดอาชีพเลี้ยงกุ้ง สิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตของหนูนุ้ย ก็คือ ความสงบสุขในชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปทันที นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าในการทำนาปลูกข้าวแม้จะเหน็ดเหนื่อย แต่ว่าการทำนาก็ไม่ได้กำหนดเวลาที่ชัดเจน และมีเวลาได้พักผ่อนตามต้องการ แต่การเลี้ยงกุ้งกลับไม่เป็นอย่างนั้น ทุกอย่างถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนด้วยเงื่อนไขของเวลาว่าแต่ละชั่วโมงต้องทำอะไรบ้าง มีข้อกำหนดที่เคร่งครัด ไม่อาจจะหยุดพักได้ตามที่ต้องการ ดังที่ว่า

> หนูนุ้ยพบว่าชีวิตการทำบ่อกุ้งแตกต่างไปจากการทำนาข้าวลิบลับทุกอย่างถูกกำหนด ผูกมัดด้วยเวลาอย่างเคร่งครัด ไม่มีการผัดวันประกันพรุ่ง ทุกสี่ชั่วโมงต้องให้อาหารกุ้ง
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 91-92)

หากพิจารณาจากสิ่งที่นวนิยายได้นำเสนอก็จะเห็นว่ากระบวนการในการเลี้ยงกุ้งก็ไม่ต่างจากวิถีการทำงานอุตสาหกรรมที่ทุกอย่างถูกกำหนดด้วยเวลาอย่างตายตัว และที่สำคัญต้องพึ่งปัจจัยภายนอกจนขาดอิสระในการใช้ชีวิต แม้จะเป็นเจ้าของกิจการก็ตาม ดังที่นวนิยายแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในเหตุการณ์เมื่อบ่อกุ้งไฟฟ้าดับ เหตุการณ์ครั้งนี้สร้างความวิตกให้กับหนูนุ้ยและครอบครัวอย่างมาก เพราะถ้าไฟดับเป็นเวลานานจะทำให้เครื่องตีน้ำเพิ่มอากาศในบ่อกุ้งไม่ทำงาน หนูนุ้ยจึงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อเพิ่มอากาศให้กับบ่อกุ้ง เช่น การโยกเรือเพื่อให้เกิดคลื่นและมีอากาศมากขึ้นกุ้งจะได้ไม่ตาย นวนิยายบรรยายเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้อย่างตื่นเต้นว่า

> สองชั่วโมงอันยาวนานผ่านไป ยังไม่มีวี่แววไฟฟ้าจะใช้ได้ ความวิตกกังวลของทุกคนเพิ่มขึ้นตามลำดับ กุ้งลอยตัวขึ้นมาเต็มบ่อ เหมือนทุกครั้งที่ขาดแสงไฟ และอากาศในน้ำที่กุ้งแออัดกันอยู่เหลือน้อยลง หลายตัวเริ่มดีดหนีน้ำขึ้นมาติดตามดินข้างคันบ่อ สาหร่ายกับโทนจับแคมเรือมากสำหรับโปรยอาหารกุ้งข้างละแคม โยกเรือไปมาให้เกิดคลื่น เพื่อช่วยเพิ่มอากาศในน้ำ หนูนุ้ยโคลงเรือมาดคนเดียวในอีกบ่อ สามชั่วโมงครึ่งผ่านไป ไฟยังคงดับมืด กุ้งกระโดดขึ้นมาติดตามขอบบ่อมากขึ้น บางตัวเริ่มตายความหายนะปรากฏอยู่รำไร
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 94)

Mahasarakham University

แม้ว่าสุดท้ายไฟฟ้าจะกลับมาใช้ได้ตามปกติ ทำให้หนูนุ้ยผ่านพ้นวิกฤติครั้งนั้นมาได้ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าการที่ชาวนาคนหนึ่งเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองไปเลี้ยงกุ้งที่พวกเขาไม่คุ้นเคยมาก่อน นั้นนับว่าเป็นความเสี่ยงต่ออนาคตของพวกเขาอย่างมาก เพราะเงินทุนที่พวกเขามีอยู่ถูกนำมาใช้เกือบทั้งหมด เพื่อลงทุนในทุกขั้นตอนของการเลี้ยงกุ้ง ดังนั้นถ้าหากผิดพลาดก็มักจะส่งผลกระทบทางการเงินต้องล้มละลาย

แต่อย่างไรก็ตามผลกระทบที่สำคัญที่สุดของการขยายพื้นที่ทำบ่อกุ้งของหมู่บ้านท่าเข็ญก็คือ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อมีคนเลี้ยงมากขึ้นการปล่อยน้ำเสียออกจากบ่อกุ้งก็มากขึ้นตามไปด้วย จากนั้นน้ำเสียก็ส่งผลกระทบถึงคนเลี้ยงกุ้งที่หาน้ำเค็มมาเติมบ่อกุ้งได้ยากขึ้น สร้างปัญหาให้กับเจ้าของบ่อกุ้งหลายราย ดังที่ว่า

> “น้ำในคลองเริ่มเสีย” ข่าวนี้ในวันต่อมาทำให้ชาวนากุ้งตกใจไปทั่ว
>
> “มันเสียได้ยังไง ? คลองกว้างใหญ่ออกหยั่งงี้ ตอนนี้มันไม่ใช่หน้าแล้ง” หลายคนตั้งคำถาม ตั้งแต่มีหมู่บ้านมาสามสี่ชั่วอายุคน ไม่เคยมีใครพูด หรือพบเห็นน้ำในคลองเสียมาก่อน ไม่ว่าคลองนี้หรือคลองหมู่บ้านอื่น ตำบาลอื่น ถึงแม้ว่าจะมีผักตบระเกะระกะอยู่ครึ่งค่อนคลอง แต่ในฤดูที่น้ำยังเต็มฝั่งคลองเช่นนี้ ไม่น่าเชื่อว่าจะเกิดน้ำเสียได้
>
> ...
>
> “น้ำคลองเสีย จะเอาน้ำที่ไหนผสมน้ำเค็มในบ่อกุ้ง?” ทุกคนที่ทำบ่อกุ้งต่างวิตก
>
> “น้ำคลองเสีย เพราะอ้ายพวกโน้นถ่ายน้ำเสียจากบ่อลงคลอง” คนอีกกลุ่มกล่าวหา
>
> “อ้ายพวกนั้นตะหาก ถ่ายน้ำเสียลงคลอง ของเราถ่ายลงเล”
>
> “พวกสูนะแหละ ถ่ายลงไปทุกวัน”
>
> ไม่มีใครยอมรับผิด ทั้ง ๆ ที่เกือบครึ่งของจำนวนผู้เลี้ยงต่างถ่ายน้ำเสียลงคลอง ในขณะที่จำนวนไม่น้อยกลับถ่ายลงทะเล การถ่ายน้ำเสียจากบ่อกุ้งลงคลองทำให้น้ำคลองเปลี่ยนสภาพเป็นน้ำกร่อย ผักตบเคยงอกงามเริ่มเหี่ยวเฉาตายทั่วคลอง เมื่อผสมกับเศษอาหารและน้ำเสียที่ถ่ายออกจากบ่อกุ้งลงไปหมักหมมมากขึ้นทุกวัน น้ำเริ่มมีสภาพเปลี่ยนเป็นสีดำ บางแห่งมีฟองผุดขึ้นปุด ๆ กุ้งปลาลอยหัวขึ้นมาผิวน้ำ
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2535: 95 - 96)

นิยายเรื่องหมู่บ้านท่าเข็ญจึงเป็นภาพแทนที่ได้นำเสนอให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นที่ได้ปรับตัวตามวิถีของการพัฒนา แม้ว่าจะบางคนจะพยายามขัดขืนไม่ยอมจำนนต่อวิถีการพัฒนา ดังเช่น หนูนุ้ยที่ตอนแรกก็ไม่ยอมเปลี่ยนจากการทำนาไปทำบ่อกุ้งเหมือนกับเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ แต่ไม่ว่าจะต้านทานอย่างไรสุดท้ายเขาก็ต้องพ่ายแพ้ต่อวิถีการพัฒนา ดังนั้นจึงต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว

Mahasarakham University

นวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นภาพแทนของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในช่วงที่กำลังก้าวเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมใหม่ ภาคเกษตรก็มุ่งไปสู่การเกษตรในเชิงเดี่ยว ที่ผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดมากกว่าการบริโภคในครัวเรือน แม้ว่าจะได้รับเงินมากขึ้น แต่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วก็ทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาต้องได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นขาดทุนจากการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมจนไม่สามารถย้อนกลับไปมีวิถีชีวิตเช่นเดิมได้อีก และส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น

3. ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา สังคมเริ่มให้ความสำคัญและตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และเห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาสำคัญที่ควรให้ความสนใจ และเริ่มมีการเคลื่อนไหวให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ และให้คุณค่าและความสำคัญกับระบบนิเวศมากขึ้น ดังตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ในปี พ.ศ. 2535 ได้มีความเปลี่ยนแปลงของหน่วยงานภาครัฐที่ดูแลงานด้านสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้ขยายออกเป็น 3 กรม คือ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และการจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมขึ้น เพื่อสนับสนุนการจัดทำโครงการด้านสิ่งแวดล้อมขององค์กรพัฒนาเอกชน (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2542: 150 - 151) ซึ่งการปรับเปลี่ยนองค์กรเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมนั้นต้องมีการเร่งแก้ปัญหาให้รวดเร็ว มีหน่วยงานที่รับผิดชอบต่าง ๆ เช่นเดียวกับนวนิยายในช่วงหลังจากพ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ได้พยายามนำเสนอเนื้อเรื่องที่เรียกร้องให้หันกลับมาใส่ใจปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เข้มข้นขึ้น ดังที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องบ้านไร่เรือนตะวัน ผลงานของชมัยภร แสงกระจ่าง ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2539 เนื้อเรื่องเล่าถึงขวาง หนุ่มผมยาวที่หนีจากการถูกทำร้ายและได้มาพบกับตะวัน ที่กำลังจะเดินทางไปสวนที่จังหวัดระยอง ตะวันได้ชักชวนให้ขวางมาอยู่ด้วยกันที่สวน โดยให้ทำงานเป็นคนดูแลสวนที่จังหวัดระยอง แม้ขวางจะแปลกใจที่ตะวันรับเขาเข้าทำงานอย่างง่ายดาย แต่เขาก็ตอบรับทำงานนั้น เมื่อเข้ามาอาศัยอยู่ในสวนของตะวัน ขวางก็ได้ทำหน้าที่เป็นคนสวน ตะวันมีแนวคิดที่จะทำสวนเกษตรธรรมชาติด้วยการปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมีใด ๆ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความขัดแย้งและแตกต่างจากชุมชนที่ทำสวนรอบ ๆ สวนของเขา ที่ได้เลือกผลิตพืชผลทางการเกษตรด้วยการใช้สารเคมี แม้คนในชุมชนจะได้รับผลกระทบจากสารเคมี เกิดอาการเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมี แต่ก็ยังเลือกวิถีดังกล่าว เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากและคุ้มค่ากับการลงทุน และในตอนท้าย ๆ ตะวันก็ตั้งศูนย์ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรธรรมชาติในสวนของเขา ส่วนขวางและชำมะเลียงก็สร้างสวนป่าขึ้นในที่ดินของผู้ใหญ่ชด พร้อมกับทำหน้าที่ในการให้ความรู้กับชาวบ้านในด้านการทำเกษตรธรรมชาติ

แม้ว่านวนิยายเรื่องบ้านไร่เรือนตะวันจะนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับเรื่องความรักเป็นโครงเรื่องหลัก แต่ก็ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างน่าสนใจ นั่นคือ นวนิยายพยายามนำเสนอให้เห็นว่าควรร่วมกันฟื้นฟูระบบนิเวศ โดยอาจจะเริ่มต้นจากตัวเองที่ต้องตระหนักและเห็นความสำคัญในการฟื้นฟูระบบนิเวศ นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นส่วนหนึ่งมาจากวิธีคิดแบบทุนนิยมที่ชุมชนท้องถิ่นไม่ได้มีความสนใจต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ แม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกร แต่ก็ดูเหมือนว่าพวกเขาจะไม่ได้สนใจความสมดุลของระบบนิเวศ ดังที่จะเห็นได้จากความแปลกใจและตั้งคำถามต่อการทำสวนแบบพึ่งพาธรรมชาติของตะวัน เพราะการปลูกพืชที่ไม่ใช้

Mahasarakham University

สารเคมีย่อมจะเสี่ยงต่อการขาดทุน อีกทั้งการไม่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่ตลาดต้องการเลยก็หมายถึงการสูญเปล่าของพื้นที่ทำการเกษตร แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นใด ๆ ในการพึ่งพาระบบนิเวศ และก็ยังคิดว่าต้นไม้อย่างอื่นที่ไม่ใช่พืชเศรษฐกิจไม่มีความสำคัญสำหรับวิถีชีวิตของพวกเขา ดังที่นวนิยายนำเสนอให้เห็นว่าชาวบ้านรอบ ๆ สวนของตะวันได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองไปทำการเกษตรเชิงเดี่ยวและเน้นใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก และลดต้นทุนในการผลิตโดยไม่ได้สนใจถึงผลที่จะเกิดกับระบบนิเวศและผลที่เกิดกับผู้บริโภค ดังที่ปรากฏในตอนที่ตะวันและขวางเดินทางไปสำรวจสวนทุเรียนของออด ซึ่งก็พบว่าชาวสวนใช้สารเคมีจำนวนมาก ดังที่ว่า

> มีสวนทุเรียนเรียงรายไปตามริมลำคลองเล็ก ๆ ตะวันได้กลิ่นยาฆ่าแมลงลอยโชยอยู่ เขาเปรยขึ้นลอย ๆ “เมื่อวานฉีดยาล่ะสิ”
>
> ไอ้ออดรีบรับคำ “ใช่...เมื่อวานเย็นผมกลับมายังเห็นแบกกระป๋องฉีดยาอยู่เทิ่งๆ”
>
> ขวางหัวเราะกับตะวันเดินเลียบไปตามลำคลองสังเกตดูสวนทุเรียนของชาวบ้านติดๆ กันที่ทำให้เชื่อได้ว่าน่าจะเป็นไปในทำนองเดียวกัน
>
> “ใช้ยาฆ่าแมลงน่ะไม่ดีหรอก” ตะวันเอ่ยขึ้น
>
> ไอ้ออดรีบตอบว่า “โอ๊ย...ไม่ใช้ไม่ได้เลยพี่...หนอนกินเรียบ...ลงทุนเท่าไรหมดเท่านั้น ขาดทุนปุ๋ยอีกต่างหาก”
>
> “หญ้าก็ฉีดใช่ไหม” ตะวันถามขึ้นอีก
>
> “ครับพี่...สบายดี...ฉีด ๆ ไม่ต้องออกแรงให้เหนื่อย...หรือไม่ก็ไม่ต้องจ้างคนหลายคนครับ...เอาแค่คนฉีดคนเดียวก็พอแล้ว”
>
> ขวางนั่งยอง ๆ มองต้นหญ้าโคนทุเรียนที่เกี่ยวเหลืองพร้อมหน้ากัน
>
> (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2539: 146 - 147)

จากบทสนทนาจะเห็นว่าชาวบ้านในชุมชนได้มุ่งไปที่ผลกำไรจากการขายผลผลิตเป็นหลัก มีทัศนคติที่ว่าเงินนั้นจะนำคุณภาพชีวิตที่ดีมาให้กับตนเอง จึงละเลยต่อประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม และไม่เห็นความสำคัญของระบบนิเวศ ดังนั้นนวนิยายจึงนำเสนอให้เห็นถึงความพยายามในการกอบกู้สภาพธรรมชาติให้ฟื้นกลับคืนมา ดังที่ตะวันพยายามแสดงให้ผู้ใหญ่ชดและชาวบ้านในชุมชนเห็นความสำคัญของการฟื้นฟูระบบนิเวศ ดังบทสนทนาที่ว่า

> “ผมปลูกต้นไม้แบบไม่ใช้สารเคมีแม้แต่อย่างเดียว...ไม่งามหรอกนะครับ.. แต่อยากชวนผู้ใหญ่ลงไปดู”
>
> ผู้ใหญ่ชดพยักหน้ารับ ผู้ชายสามคนสามวัยจึงเดินลงเรือนไปพร้อมกัน ผู้ใหญ่ชดยืนมองต้นกระบก ตันไทร ตันผักหวาน และต้นเลียบที่ยืนต้นอยู่ในกลุ่มเดียวกันใกล้กันอย่างไม่เข้าใจ
>
> “ไม้ป่าทั้งนั้น...คุณปลูกทำไม...”แกยั้งคำว่า “ติดกันเกินไป” เอาไว้ในปากได้ทันตะวันนิ่ง ยิ้มน้อยๆ แล้วอธิบาย “เราไม่จำเป็นต้องปลูกต้นไม้เพื่อจะขายลูกของมัน”
>
> ...

Mahasarakham University

"เราควรจะปลูกต้นไม้เพราะมันเป็นต้นไม้ ให้มันอยู่ในที่ที่มันพอใจจะอยู่และให้มันเป็นอย่างที่มันเป็น ลูกเล็ก ลูกแคระ ลูกแกร็น...ก็ไม่เป็นไร...ไม่มีลูกก็ไม่เป็นไร ลูกกินได้หรือกินไม่ได้ก็ไม่เป็นไร"

"อุบ๊ะ...ไม่ขายแล้วยังไม่ได้กินอีก"แกนึกอยู่ในใจ

(ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2539: 215 - 217)

จะเห็นถึงความพยายามของตะวันในการปลุกสำนึกให้กับคนในท้องถิ่นเพื่อให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ และทำให้เห็นว่าระบบนิเวศสามารถฟื้นฟูให้กลับมามีความสมดุลได้ แม้ว่าผู้ใหญ่ชดซึ่งเป็นภาพแทนคนท้องถิ่นแทบจะสูญสิ้นจิตสำนึกในเชิงนิเวศไปแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่ได้สนใจว่าจะมีป่าไม้หรือสภาพธรรมชาติเหลืออยู่หรือไม่ ตะวันจึงพยายามที่จะฟื้นฟูระบบนิเวศให้กับชุมชนโดยการปลูกต้นไม้และทำสวนของตนเองให้เห็นเป็นตัวอย่างในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังที่ตะวันพยายามอธิบายถึงความสำคัญของป่าที่เขากำลังสร้างขึ้นมา ดังที่ว่า

"ผมอยากจะทำให้ที่นี่เป็นป่าชุมชน เป็นป่าที่อาศัยของสัตว์ เป็นที่พักผ่อนของคน เป็นสมบัติของคนรุ่นหลัง" ตะวันยังติดลม

ผู้ใหญ่ชดยิ้มขำอยู่ในใจ แต่อดอุทานออกมาไม่ได้ "ป่านี่นะ"

"ครับป่า...ป่าที่เรากำลังจะไม่มี"

"แล้วกินอะไร...." แกเผลอพูดออกไป แล้งนึกขึ้นได้ว่าผู้ใหญ่ควรจะพูดกับลูกบ้านดี ๆ แกจึงเปลี่ยนเป็น "แล้วจะเอาเงินที่ไหนใช้..." ขณะพูดแกนึกถึงไอ้คนผมยาวมองไปเห็นอยู่ตรงกลางระหว่างอุ่นจันทร์และชำมะเลียงแกขุ่นใจขึ้นมาอีก

"ถ้าเรามีชีวิตอยู่กับธรรมชาติจริงๆ เราใช้เงินไม่เปลืองนะฮะ...มีอะไรกินได้ก็กิน เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ กบ เขียด ผักหญ้า...กินได้ทั้งนั้นนี่ครับ"

...

"นี่เราทดลองปลูกโดยให้มันช่วยตัวเองนะครับ...ตอนนี้มันยังตั้งตัวไม่ได้ ถ้ามันตั้งตัวได้แล้ว มันจะมีลูกมีผลให้เราได้กิน...โดยไม่ต้องห่วงว่าจะมีสารเคมีอยู่ในเนื้อของมัน" ตะวันพูดโดยจงใจสบตาผู้สูงวัยกว่า

(ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2539: 215 - 217)

บทสนทนาดังกล่าวจะเห็นว่าจิตสำนึกที่หวงแหนธรรมชาติได้สูญสิ้นไปจากคนท้องถิ่นแล้ว พวกเขาแทบไม่ได้สนใจว่าสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเองจะเป็นอย่างไร ระบบนิเวศจะมีความเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด หากธรรมชาติไม่สามารถตอบแทนเป็นรายได้ ธรรมชาติหรือระบบนิเวศก็ไม่ได้มีประโยชน์อะไรกับพวกเขา โดยส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีวิธีคิดเช่นนั้นก็อาจจะเกิดจากการที่วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในสมัยใหม่ไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาความสมดุลของธรรมชาติ ดังนั้นทัศนคติที่ชาวบ้านมีต่อธรรมชาติจึงเปลี่ยนแปลงไป โดยตัวละครชาวบ้านคิดว่าต้องผลิตสินค้าให้ได้มากที่สุด ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนของการทำการเกษตรในยุคหลังวาทกรรมการพัฒนาที่เริ่มมีการปฏิวัติทางการเกษตร เพื่อผลิตสินค้าทางการเกษตรป้อนเข้าสู่ตลาดให้มากที่สุด ดังนั้นในยุคหลังจาก พ.ศ.

Mahasarakham University

2535 เป็นต้นมาจึงเห็นความพยายามที่นักเขียนหลายคนพยายามสื่อสารในตัวบทนวนิยายให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติและนำเสนอว่าธรรมชาตินั้นสามารถที่จะฟื้นฟูได้หากชุมชนให้ความร่วมมือกัน

4. ธรรมชาติคืออัตลักษณ์และพลังของชุมชน

ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยประสบกับวิกฤติทางเศรษฐกิจ มีการประกาศลอยตัวค่าเงินบาท พร้อมทั้งขอรับความช่วยเหลือทางการเงินจากสถาบันการเงินระหว่างประเทศ (IMF) วิกฤติเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อสังคมในหลายด้าน โดยเฉพาะภาคธุรกิจที่ประสบภาวะการล้มละลายมีการเลิกจ้างแรงงานไปเป็นจำนวนมาก ผลกระทบดังกล่าวทำให้คนที่เคยทำงานประจำหลายคนต้องตกงาน และเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนที่ตกงานเลือกกลับไปสู่ท้องถิ่น ดังนั้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาได้มีนวนิยายหลายเรื่องที่นำเสนอให้เห็นแนวทางในการกลับสู่วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งนั่นอาจจะเป็นหนทางเพื่ออยู่รอดจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

การกลับไปสู่ท้องถิ่นนี้มีการนำเสนอในนวนิยายหลายเรื่องที่ตีพิมพ์ในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2540 นวนิยายได้นำเสนอการหวนกลับสู่ท้องถิ่น การรื้อฟื้นภูมิปัญญาของท้องถิ่นและใช้ชีวิตอย่างสัมพันธ์กับธรรมชาติ ตัวอย่างผลงานนวนิยายที่นำเสนอภาพแทนนี้ ก็เช่น นวนิยายเรื่องสิงห์สาโท ผลงานของ วัฒน์ วรรลยางกูรเนื้อเรื่องของนวนิยายเรื่องสิงห์สาโทได้นำเสนอตัวละครสิงห์ ที่เป็นจิตรกรได้พยายามทำงานศิลปะแต่สุดท้ายผลงานก็ขายไม่ได้ พร้อมทั้งมีปัญหาค่าใช้จ่ายในกรุงเทพ ฯ จึงไปอยู่ที่ต่างจังหวัด ซื้อที่ดินสร้างบ้านหลังเล็ก ๆ พร้อมทั้งทำงานศิลปะ และสิ่งที่สิงห์สนใจและทำได้ดีอย่างหนึ่งก็คือ การทำสาโท สิงห์ลักลอบผลิตสาโท และเนื่องจากสาโทของสิงห์มีรสชาติดี ทำให้เขามีชื่อเสียง จากนั้นเขาขยายกิจการโดยเพิ่มการผลิตสาโท และเริ่มแสวงหาวัตถุดิบอื่นในท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามการทำสาโทของสิงห์ก็ยังเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย จึงต้องหลบซ่อนและปกปิดไม่ให้เจ้าหน้าที่รัฐจับกุม อย่างไรก็ตามสุดท้ายสิงห์ก็โดนตำรวจจับ แต่ก็มีทนายอาสาที่เข้ามาช่วยเหลือต่อสู้คดี ในตอนจบของเรื่องเขาก็มีการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นกิจการชุมชน สิ่งที่นวนิยายเรื่องสิงห์สาโทนำเสนอก็คือ ในยุคหลังวิกฤติเศรษฐกิจมีคนที่ก็คือการกลับสู่ท้องถิ่นและนำภูมิปัญญาที่มาจากบรรพบุรุษและใช้ต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นมาต่อยอดเป็นอาชีพ ดังที่สิงห์มีความรู้ในเรื่องการทำสาโทที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เขาได้นำภูมิปัญญานี้มาสร้างเป็นอาชีพ

หลังจากนั้นก็มีนวนิยายที่นำเสนอความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการกระตุ้นเตือนให้ผู้คนเห็นคุณค่าของธรรมชาติและกอบกู้วิถีท้องถิ่น ดังเช่น นวนิยายเรื่องน้ำห่มดิน ผลงานของชนประเสริฐ คินทรักษ์ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2554 นวนิยายเล่าเรื่องของตัวละครชิงธง ที่เลือกเส้นทางการเป็นเกษตรกรที่บ้านเกิดโดยไม่เรียนหนังสือต่อ เขาเป็นแกนนำในการปลูกพืชผักปลอดสารพิษ แต่ก็ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองที่มีการขยายพื้นที่สร้างบ้านจัดสรร ทำให้ที่ดินในหมู่บ้านของเขาถูกซื้อไปทำบ้านจัดสรรจนแทบไม่หลงเหลือสภาพของพื้นที่ทางการเกษตร ชิงธงจึงพยายามรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อต่อสู้รักษาวิถีชีวิตที่ทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษเอาไว้ แต่ทุกอย่างไม่ราบรื่นนักเพราะกลุ่มของนายทุนก็มีวิธีการในการบีบบังคับให้ชาวบ้านยอมขายที่ดิน เช่น การไม่รับซื้อสินค้าเกษตร การไม่จ้างแรงงานคนที่เข้าร่วมกับชิงธง ต่อมากลุ่มของชิงธงก็มีสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้นมีครูตะวัน ขวัญข้าวเป็นเพื่อนสมัยเรียนมัธยมศึกษาที่ลาออกจากงานประจำในกรุงเทพ ฯ กลับมาดูแลครอบครัว นอกจากชิงธงจะพยายามเลือกเส้นทางเกษตรอินทรีย์แล้วเขายังร่วมมือกับชาวบ้านและครูตะวันฟื้นวิถีท้องถิ่นให้กลับคืนมาอีกครั้ง นั่นคือการฟื้นประเพณีการแข่งเรือยาว โดยให้เด็ก ๆ ในชุมชนหลายคนสมัครเข้าร่วมทีม

Mahasarakham University

เด็กหนุ่มในชุมชนจึงเป็นฝีพายให้กับเรือเพชรวารี โดยเขาหวังว่าจะใช้การแข่งเรือเพื่อสร้างสำนึกให้คนในชุมชนกลับมาสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และตระหนักในคุณค่าของสายน้ำ

นวนิยายเรื่องน้ำห่มดินได้นำเสนอประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม โดยการนำเสนอให้เห็นว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นสมบัติของส่วนรวมให้ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมและร่วมมือจึงจะประสบความสำเร็จ สิ่งที่จะสร้างสำนึกให้ชุมชนได้ตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติได้ก็คือการต้องพยายามทำให้ชุมชนเห็นถึงประโยชน์ และภูมิใจที่จะรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ดังที่นวนิยายได้นำเสนอกิจกรรมการร่วมทีมเรือพาย ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่คนในชุมชนมีความคุ้นเคย เพื่อสื่อให้ชาวบ้านเห็นว่าประเพณี หรือกิจกรรมที่ชุมชนเคยทำร่วมกัน และใช้ประโยชน์จากแม่น้ำนั้นจะทำให้เกิดสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังที่ว่า

> วิถีแห่งเมืองกำลังคุกคามธรรมชาติผู้หล่อเลี้ยงชีวิตอย่างไม่ใยดี ชายหนุ่มอดวิตกไม่ได้ว่าเมื่อโครงการนี้เปิดดำเนินการแล้ว แม่น้ำจะต้องรองรับของเสียอีกเพียงไหน
>
> “ผมคงช้าไม่ได้แล้วครับครู แม่น้ำของเราจะแย่เสียก่อน ต้องดึงชุมชนเข้ามาร่วมอนุรักษ์ให้ได้ ขืนปล่อยไว้อย่างนี้คงจะสายเกินไป”
>
> ...
>
> “ผมอยากให้มีกิจกรรมที่ดึงคนหลาย ๆ กลุ่มไม่ว่าจะเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ มารวมกันที่นี่ให้ได้มาก ๆ ในวันที่เราเปิดโครงการนี้”
>
> “เพื่ออะไรคะพี่ธง” บัวฉัตรสงสัย
>
> “บ้านเราร้างราประเพณีแข่งเรือไปเกือบสิบปีหลาย ๆ คนอาจลืมไปแต่ผมเชื่อว่าลึก ๆ แล้วยังมีหลายคนที่ผูกพันกับวิถีท้องถิ่นนี้อยู่ ผมอยากให้เกิดการรับรู้ไปในวงกว้างเพื่อสร้างความรู้สึกอยากเข้ามามีส่วนร่วมของชาวชุมชนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต ถ้าเราก้าวไปถึงตรงนั้นได้เราจะตอบโจทย์ได้หลายข้อทีเดียว”
>
> “คุณชิงธงมองไปถึงการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในชุมชน” ครูตะวันพูดแป็นเชิงถาม
>
> “ครับ นั่นเป็นข้อหนึ่ง”
>
> “แล้วก็ปลุกกระแสความรักและห่วงใยแม่น้ำให้เกิดขึ้นในใจของผู้คน”
>
> (ชนประเสริฐ คินทรักษ์, 2555: 187-188)

จะเห็นได้ว่านวนิยายได้นำเสนอว่าสำนึกเชิงนิเวศของคนท้องถิ่นจะเกิดขึ้นได้ ต้องหาวิธีการสร้างความสนใจให้ชาวบ้านหันมาตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติจากการได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่พวกเขามีอยู่ เมื่อชาวบ้านรู้สึกว่าได้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ชาวบ้านในชุมชนก็จะเกิดสำนึกร่วมในการดูแลธรรมชาติและมีความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ

การนำเสนอให้เห็นถึงพลังของชุมชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติยังปรากฏในนวนิยายเรื่องใต้ร่มใบภักดิ์ ของ ชมจันทร์ นวนิยายเรื่องนี้จะเล่าถึงชาวบ้านในหมู่บ้านเขากะหมอก จังหวัดตรังที่มีการร่วมกันผลิตพลังงานทดแทนอย่างไบโอดีเซลมาใช้ควบคู่กับการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีผู้ใหญ่ธมและลัลนา ลูกสาวเป็นแกนนำคนสำคัญ พวกเขาได้รับเงินสนับสนุนจาก เกริกเกียรติ เพื่อนรักของผู้ใหญ่ธมที่เป็นนักธุรกิจผู้ร่ำรวยและมีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ แต่เมื่อ จิรเมธ ลูกชายของ

Mahasarakham University

เกริกเกียรติทราบเรื่องว่าพ่อแอบนำเงินไปมอบให้ชาวบ้านเขาก็ประกาศตัวเป็นเจ้าหนี้ของคนในหมู่บ้านทันที เพราะเขาเห็นแล้วว่าครอบครัวของเขาไม่ได้รับอะไรตอบแทนตามแนวทางของการทำธุรกิจที่เขาได้เรียนรู้มาและเพื่อให้ได้รับเงินคืนจิรเมธจึงต้องเข้ามาช่วยพัฒนาและแก้ปัญหาภายในหมู่บ้านเขากะหมอกที่เจอสภาวะขาดทุนให้มีกำไร ในระหว่างที่จิรเมธเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านตามแนวทางของนักธุรกิจ ลัลนาได้เป็นผู้ช่วยสอนให้จิรเมธเข้าใจในความคิดของชาวบ้าน เมื่อจิรเมธได้เรียนรู้เรื่องความพอเพียงในการดำเนินชีวิต และเรียนรู้การผลิต ตลอดจนประโยชน์ของไบโอดีเซล ทำให้จิรเมธหนุ่มนักธุรกิจที่เห็นผลกำไรเป็นเรื่องสำคัญ กลับมาเห็นคุณค่าของการดำเนินชีวิตบนความพอเพียง เขาจึงเข้าใจและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ลัลนาและชาวบ้านกำลังทำอยู่ จึงให้ความช่วยเหลือชาวบ้านเขากะหมอก พัฒนาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงและโครงการพระราชดำริ

จะเห็นว่าสิ่งที่นวนิยาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา นักเขียนพยายามสื่อให้เห็นถึงการกอบกู้วิถีชีวิตดั้งเดิมของท้องถิ่นให้ฟื้นกลับคืนมา ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับดังในเรื่องสิงห์สาโท ที่กล่าวถึงการผลิตสาโทเหล้าพื้นบ้านอย่างถูกกฎหมาย น้ำห่มดินก็พยายามสื่อให้เห็นถึงการกอบกู้วิถีการทำการเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ต้องใช้สารเคมีใด ๆ พร้อมทั้งการสร้างสำนึกให้คนในท้องถิ่นหันมาสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังเช่นแม่น้ำที่นับว่าจะเสื่อมโทรมจากการปล่อยของเสียลงแม่น้ำ ซึ่งหากชุมชนมีความเข้มแข็งก็จะทำให้ระบบนิเวศของชุมชนฟื้นคืนมาได้อีก

5. ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู

นับตั้งแต่สถานการณ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ได้มีความพยายามในการรณรงค์ให้ตระหนักในปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม ไม่เว้นแม้แต่แวดวงวรรณกรรมที่นักเขียนได้สร้างสรรค์เนื้อหาของวรรณกรรมเพื่อกระตุ้นเตือนให้สังคมได้ตระหนักในวิกฤติดังกล่าว โดยเฉพาะนวนิยายไทยหลังจาก พ.ศ. 2535 เป็นต้นมานักเขียนได้พยายามนำเสนอเนื้อหาของนวนิยายที่สื่อให้เห็นปัญหาของสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ตลอดจนความสำนึกแห่งการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยหนึ่งในภาพแทนที่นวนิยายนำเสนอก็คือธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู ดังที่จะพบในผลงานของอุดม วิเศษสาธร ผลงานนวนิยายของอุดม วิเศษสาธรหลายเรื่องที่น่าสนใจ และนำเสนอให้เห็นภาพแทนว่าธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟูได้ ดังเช่น นวนิยายเรื่องสายใยแห่งความรัก นวนิยายเรื่องต้นไม้ปฏิวัติ นวนิยายเรื่องพระจันทร์สีเขียว

ผลงานนวนิยายของอุดม วิเศษสาธรได้พยายามนำเสนอให้เห็นว่าต้องร่วมกันรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ หากว่าร่วมมือกันก็จะสามารถฟื้นฟูธรรมชาติได้ เริ่มจากการอนุรักษ์สัตว์ที่นำเสนอในนวนิยายเรื่องสายใยแห่งความรัก นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอชีวิตของชาวเลที่จังหวัดสตูล โดยมีตัวละครกบที่ใช้เวลาในช่วงปิดเทอมมาอยู่กับคุณปู่ที่สตูล ระหว่างที่พักอยู่กับคุณปู่ กบได้เรียนรู้ชีวิตของชาวประมง และมีโอกาสได้ลงเรือหาปลาทำให้เขาได้พบกับพะยูนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าเงือกสีทองที่ว่ายน้ำเข้ามาใกล้กับเรือ ทั้งกบและพะยูนต่างก็แสดงความเป็นมิตรต่อกันและไว้วางใจกัน แต่การทำประมงที่รุกล้ำไปในที่อยู่ของพะยูนก็ทำให้พะยูนติดเรืออวนลากและตายไปจำนวนมาก อีกทั้งยังมีการล่าพะยูนเพื่อนำไปขาย เพราะเชื่อกันว่าถ้าได้กินเนื้อของพะยูนจะทำให้อายุยืน กบจึงหาวิธีการปกป้องพะยูนคู่สุดท้ายเอาไว้ โดยให้ชาวบ้านร่วมกันสร้างแนวป้องกันเรืออวนลาก พร้อมทั้งร่วมมือกับชาวบ้านในการสร้างสำนึกปกป้องชีวิตพะยูน

Mahasarakham University

นวนิยายเรื่องนี้พยายามปลุกสำนึกให้มนุษย์ตระหนักถึงคุณค่าของสัตว์ โดยได้นำเสนอว่าพะยูนมีสายสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับมนุษย์ มีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันกับมนุษย์ และพฤติกรรมหลายอย่างของสัตว์ชนิดนี้ก็คล้ายคลึงกับมนุษย์ เช่น การให้นมลูก การใช้ครีบโอบกอดเมื่อให้นมลูก เป็นต้น ดังที่นวนิยายบรรยายถึงพฤติกรรมของพะยูนว่า

> บางคนถือว่าเงือกเป็นกึ่งเทพกึ่งมนุษย์ เป็นเผ่าพันธุ์เดียวกับมนุษย์นอกจากจะเลี้ยงลูกด้วยนมเหมือนคนแล้ว เวลาให้ลูกกินนมครีบแขนด้านหน้าจะโอบกอดลูกให้กินนมที่หน้าอกเหมือนคน โดยทั่วไปมีหลายสิ่งหลายอย่างคล้าย ๆ คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีนิสัยขี้อาย ท่าทางเอียงอายคล้ายหญิงสาวทีเดียว
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2545: 20)

นวนิยายได้ใช้ตำนานเพื่อเล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพะยูน โดยมีเรื่องเล่าว่าในพะยูนมีต้นกำเนิดมาจากมนุษย์ ดังที่ว่าอดีตมีเมืองที่อุดมสมบูรณ์ ใกล้กับทุ่งหญ้าทะเล เจ้าชายครองเมืองอย่างมีความสุข และมีสนมอยู่หลายพระองค์ แต่มีพระองค์หนึ่งที่มีรูปร่างหน้าตางดงามกว่าสนมพระองค์อื่น ๆ พระนางมีลักษณะพิเศษ ทั้งความงามและเป็นผู้ที่คืนความสมบูรณ์ให้กับธรรมชาติ เมื่อพระนางเสด็จไปตรงไหน พื้นดินที่แห้งแล้งก็กลายเป็นผืนดินอันชุ่มชื่นทันที พระนางจึงเป็นที่รักของพสกนิกร ส่วนเจ้าชายก็รักพระสนมพระองค์นี้มาก วันหนึ่งทั้งสองพระองค์นั่งชมพระจันทร์อยู่ริมทะเล พระสนมได้กลิ่นหอมของหญ้าทะเล พระนางจึงขออนุญาตเจ้าชายลงไปในทะเลและทำให้พระนางกลายร่างเป็นเงือก (พะยูน) ดังที่ว่า

> เธอขอร้องผู้เป็นพระสวามี ขออนุญาตเดินลงไปในทุ่งหญ้าทะเลแต่เพียงผู้เดียว
>
> พระราชางุนงงต่อการขอร้องของเธอ ถึงแม้หัวใจจะเปี่ยมด้วยความรักความห่วงใย แต่ไม่อาจจะขัดต่อการอ้อนวอนได้ ประกอบกับผืนน้ำเหนือทุ่งหญ้าทะเลไม่ลึกนัก พระองค์จึงอนุญาต
>
> ท่ามกลางความสลัวของแสงดาวในคืนเดือนมืด และผืนน้ำที่พร่างพรายด้วยประกายเรืองแสงสีทอง ทุกย่างก้าวของเธอที่ก้าวห่างออกไป จะปรากฏเรืองแสงของพรายน้ำสีทองวูบวาบ เรือนร่างโสภาของเธอและประกายน้ำสีทองเลือนรางห่างหายไปในความมืด
>
> หลังจากเฝ้าคอยอย่างกระวนกระวายเป็นเวลานาน แต่ไม่มีวี่แววการกลับมาของเธอ ในที่สุดพระราชาตัดสินใจออกติดตามไปในทุ่งหญ้าทะเลจนพบพระนาง
>
> แต่แล้วพระราชาต้องตกใจสุดขีด เพราะร่างที่พบนั้นไม่ใช่พระนางผู้เป็นสุดที่รัก ถึงแม้ว่าร่างท่อนบนยังคงเป็นพระนาง แต่ท่อนล่างของเธอได้กลายเป็นปลาที่มีเกล็ดสีทองสวยงาม เธอกำลังมีความสุขกับการกินหญ้าทะเล เธอหลงใหลทุ่งหญ้าทะเลที่คล้ายพรมยักษ์เขียวขจี เธอ...คล้ายจะลืมทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่ความรักความผูกพันต่อพระองค์
>
> เธอได้ขอร้องให้พระราชากลับไป ให้ลืมเธอ พระองค์ยังมีนางสนมกำนัลที่งดงามอีกมากมาย มีโซ่ตรวนคือภารกิจที่ต้องดูแลบ้านเมือง

Mahasarakham University

> ส่วนเธอนั้น เธอบอกว่าจะขออยู่คู่กับทุ่งหญ้าทะเลตลอดไป เพราะเป็นความประสงค์ของเทพแห่งความสมดุลทางธรรมชาติ ธรรมชาติคือผู้ยิ่งใหญ่ที่แท้จริงของโลกและจักรวาล
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2545: 22-24)

เมื่อสนมเลือกที่จะเป็นเงือกแห่งท้องทะเลแล้ว เจ้าชายที่มีความรักต่อพระสนมจึงไม่คิดที่จะกลับบ้านเมืองจะขออยู่เคียงข้างมเหสีตลอดไป จึงทรงอ้อนวอนต่อเทพเจ้าแห่งความสมดุลทางธรรมชาติเพื่อให้ได้อยู่กับคนที่ตนรัก เมื่อแสดงความประสงค์ดังนั้นแล้วเทพเจ้าก็ได้ประทานพรให้เจ้าชายกลายเป็นเงือกสีทองอยู่กับสนมของตน จะเห็นว่านวนิยายได้นำเอาตำนานมาแทรกไว้ในการเล่าเรื่อง ส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเพราะว่าต้องการใช้ตำนานสื่อให้มนุษย์ตระหนักในที่มาของสรรพสิ่งในโลกว่าบางอย่างอาจมีแหล่งกำเนิดเดียวกัน มีสายสัมพันธ์เดียวกันมาก่อน

นอกจากจะใช้ตำนานเพื่อกระตุ้นสำนึกให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์แล้ว นวนิยายยังนำเสนอข้อมูลที่เป็นวิทยาศาสตร์เพื่อนำเสนอให้เห็นความสำคัญของพะยูนที่มีต่อระบบนิเวศของท้องทะเล โดยนำเสนอให้เห็นว่าพะยูนเป็นสัตว์ที่กินหญ้าทะเล ทำให้หญ้าทะเลขยายพันธุ์กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ทะเลที่สำคัญ ดังที่ว่า

> ชาวประมงโดยทั่วไปยึดถือว่าเงือกเป็นเครื่องหมายของความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเล หามีเงือกอาศัยอยู่มากจะอุดมสมบูรณ์ด้วยกุ้งหอยปูปลา ทุ่งหญ้าทะเลนอกจากเป็นแหล่งอาหารของเงือกแล้ว ยังเป็นที่เพาะพันธุ์อยู่อาศัยหลับภัย และเป็นแหล่งอาหารของเหล่าสัตว์น้ำ
>
> เงือกกินหญ้าทะเลเป็นอาหาร การมีเงือกอยู่ในทุ่งหญ้าทะเล นอกจากจะไม่ทำให้หญ้าทะเลลดน้อยลงแล้ว ตรงกันข้ามหญ้าทะเลจะยิ่งงดงาม หญ้าทะเลยิ่งถูกเงือกกัดกินจะยิ่งขยายพันธุ์แผ่กว้าง มูลที่เงือกถ่ายออกมาจะยิ่งกระจายแพร่พันธุ์ของหญ้าทะเล ยิ่งถูกเงือกกัดกินจะยิ่งขยายพันธุ์แผ่กว้าง มูลที่เงือกถ่ายออกมาจะยิ่งกระจายแพร่พันธุ์ของหญ้าทะเล
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2545: 30-31)

แต่อย่างไรก็ตามแม้พะยูนจะเป็นสัตว์ที่เชื่อว่ามีสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับมนุษย์ แต่พะยูนก็มีจำนวนลดน้อยลงเพราะมีความเชื่อชุดใหม่ที่กล่าวว่าการกินเนื้อพะยูนจะทำให้มีอายุยืน ไม่เจ็บป่วย อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของพะยูนกลายเป็นอวัยวะที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีมูลค่า ทำให้เกิดการล่าพะยูนกันอย่างกว้างขวาง ดังที่

Mahasarakham University

> ความเชื่อที่เอื้ออำนายต่อการคงอยู่ของเงือกได้ถูกเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงในช่วงหลัง ไม่มีใครรู้ว่ามันเริ่มจากไหน เมื่อไหร่ แต่กระจายออกไปอย่างรวดเร็ว ถึงการได้กินเนื้อเงือก ทำให้อายุยืน ไม่เจ็บไม่ไข้ ชิ้นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเงือกเป็นของขลัง ทุกคนอยากจะครอบครองเป็นเจ้าของ ความเชื่อใหม่ได้เปลี่ยนจากการเห็นเงือกเป็นสัตว์ที่น่าสงสาร เป็นเพื่อนในท้องทะเลกว้าง เป็นเทพ เป็นเชื้อสายของมนุษย์ เปลี่ยนเป็นเห็นเงือกมีค่าเป็นเงินทอง
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2545: 31)

จะเห็นว่านวนิยายเรื่องสายใยแห่งความรักได้พยายามนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ทั้งการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ผ่านตำนาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์กับสัตว์มีจุดกำเนิดร่วมกัน การแสดงถึงจุดกำเนิดร่วมระหว่างมนุษย์กับสัตว์นี้ก็เป็นการสื่อว่ามนุษย์ไม่ควรจะทำลายธรรมชาติ นอกจากนี้นวนิยายยังผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของธรรมชาติ ดังที่มีการอธิบายคุณค่าของหญ้าทะเลที่มีต่อระบบนิเวศของท้องทะเล

อีกหนึ่งในประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติที่อุดม วิเศษสาธรได้นำมาถ่ายทอดก็คือปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ โดยมีทั้งการกล่าวถึงการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ และนำเสนอให้เห็นถึงผลกระทบจากการทำลายป่า ดังที่มีนวนิยายที่น่าสนใจ ได้แก่ นวนิยายเรื่องพระจันทร์สีเขียว ต้นไม้ปฏิวัติและแผ่นดินวิปโยค

นวนิยายเรื่องพระจันทร์สีเขียวอุดม วิเศษสาธร ตีพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2543 เป็นนวนิยายที่นำเสนอให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ และแสดงให้เห็นถึงการพยายามฟื้นฟูป่าไม้ว่าต้องใช้ความพยายามในทุกด้าน ทั้งเงิน เวลา และสำนึกของคน โดยเฉพาะคนที่เป็นชาวบ้านที่ใช้ชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติ นวนิยายเรื่องนี้เล่าถึงตัวละครเพื่อนสามคนชื่อเผือก ตู้ และสังค์ เผือกเป็นเจ้าของบริษัทพลังงานโดยมีตู้กับสังค์เพื่อนสนิทร่วมกันบริหาร แต่แล้ววันหนึ่งสังค์ก็ยื่นใบลาออก เพื่อนทั้งสองคนต่างสงสัยว่าทำไมเขาถึงคิดลาออก แต่เผือกไม่อนุมัติและรอจนสังข์กลับมา เมื่อสังค์กลับมาเผือกก็เล่าความฝันและความต้องการของเขาให้กับเพื่อนฟัง โดยเขาบอกว่าอยากให้สังค์ช่วยงานเขาต่อ เป็นผู้จัดการโครงการปลูกป่าหนึ่งหมื่นไร่ให้แล้วเสร็จพร้อมทั้งดูแลให้เติบโต เมื่อเห็นว่าเพื่อนรักมีความตั้งใจแรงกล้าที่จะปลูกป่าขึ้นมาให้ได้ สังข์จึงรับปากว่าเขาจะดำเนินการโครงการดังกล่าว ให้เสร็จภายในระยะเวลา 2 ปี

เมื่อได้รับมอบหมายภารกิจดังกล่าวแล้วสังค์ก็เดินทางไปสำรวจพื้นที่ทั่วประเทศเพื่อหาความรู้เกี่ยวกับการปลูกป่า เขาได้พบกับกลุ่มคนที่ทำงานดูแลป่าไม้ ปลูกต้นไม้ เขาได้เห็นสำนึกและความพยายามของคนหลากหลายอาชีพที่ได้พยายามสร้างพื้นที่ป่า จนกระทั่งเขาได้พื้นที่แห่งหนึ่งที่จะใช้ทำโครงการจึงได้เจรจากับหน่วยงานราชการและพบกับตัวแทนชาวบ้าน ได้จ้างชาวบ้านมาช่วยปลูกป่าและดูแลรักษาป่า พร้อมทั้งปลูกฝังให้ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นวนิยายเรื่องพระจันทร์สีเขียวได้นำเสนอให้เห็นทั้งปัญหาและเสนอทางแก้ไขในการฟื้นฟูระบบนิเวศให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง เมื่อสังข์ได้รับมอบหมายให้เริ่มต้นโครงการปลูกป่า เขาได้ตระเวนศึกษาการทำงานด้านการปลูกป่าในหลายพื้นที่ พบว่ามีคนที่ให้ความสนใจในการอนุรักษ์ป่าไม้กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ดังเช่น ในพื้นที่ภาคเหนือเขาได้พบอาจารย์ปู่ ซึ่งในอดีตเป็นข้าราชการระดับสูงแต่ได้ลาออกจากราชการปลีกตัวมาอยู่กับชาวเขาเผ่ามูเซอ เขาก็ได้แลกเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการรักษาป่าไม้ โดยอาจารย์ปู่ได้กล่าวถึงปัญหาของการทำลายป่าส่วนหนึ่งมาจาก

Mahasarakham University

ความยากจนของผู้คนในท้องถิ่น และการจะปลูกป่าขึ้นมาให้ประสบความสำเร็จก็ต้องใช้หัวใจเพื่อสร้างสำนึกรักและหวงแหนป่าไม้ ดังที่ว่า

> อาจารย์ปู่ได้ให้ความคิดเห็นกับสังค์ว่า ตราบใดที่ปากท้องของคนเหล่านี้ยังหิวโหย พวกเขาจะทำลายป่าอย่างไม่มีที่สิ้นสุดทั้งการทำไร่เลื่อนลอย และการบุกรุกผืนป่าขายนายทุน การเผาป่าเพื่อล่าสัตว์
>
> “ต้องให้ท้องของคนอิ่มในระดับหนึ่งด้วย ป่าจึงจะมีโอกาสอยู่รอด” อาจารย์ปู่สรุป
>
> เมื่อสังค์ลองเสนอที่จะร่วมงานกับเขา ชายหนวดครึ้มหัวเราะเสียงลั่น เสียงหัวเราะทำให้นกเขาป่าสี่ห้าตัวที่เกาะบนกิ่งไทรต้นใหญ่ตกใจบินหนี
>
> “คุณสังค์...ป่าจะสร้างได้ หรืออยู่รอดก็ด้วยหัวใจของคน หัวใจที่เข้าถึงคุณประโยชน์ของป่า รักและหวงแหนป่า อย่าคิดว่าเงินจะซื้อทุกอย่างได้ หากคุณจะซื้อหัวใจผู้อื่น...ก็ต้องซื้อด้วยหัวใจของคุณ”
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2543: 26 - 27)

นวนิยายยังได้นำเสนอให้เห็นอีกว่าในการอนุรักษ์ป่าไม้มีความยั่งยืน ต้องให้ชาวบ้านในพื้นที่มีส่วนร่วมในการปลูกป่า และรักษาป่า รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ตามสมควร สิ่งเหล่านี้จะเป็นการรักษาป่าไม้ไว้ได้ในระยะยาว ดังที่ว่า

> มาถึงตอนนี้เขามีความเชื่อมากขึ้นว่า เงินจ้างคนปลูกต้นไม้ได้ แต่สร้างป่าไม่ได้ คำว่าป่าจะต้องอาศัยระยะเวลาสำหรับฟื้นตัวหลายปี ไม่ใช่เพียงปลูกและดูแลต้นไม้เพียงสองสามปีแล้วบอกว่าเป็นป่า จิตสำนึกของผู้คนโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณรอบป่าต่างหากที่จะเป็นตัวหลักของความสำเจของการสร้างป่า หากสามารถสร้างจิตสำนึกความรักความหวงแหนปกป้องผืนป่าขึ้นมาได้หรือปลูกป่าในหัวใจคนขึ้นมาได้บางครั้งเงินแทบไม่จำเป็น ซึ่งมีตัวอย่างของความสำเร็จหลายพื้นที่ที่กลุ่มนักอนุรักษ์ และเอ็นจีโอหรือองค์กรพัฒนาเอกชนดำเนินการ เพียงแต่ผู้ดำเนินการจะต้องมีอุดมคติอย่างแท้จริง และทุ่มเทแรงกาย แรงใจสติปัญญาและเสียสละอย่างจริงจัง...ไม่ใช่เพียงแค่การสร้างภาพกระทำตนให้เป็นข่าว
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2543: 249)

นอกจากนวนิยายเรื่องพระจันทร์สีเขียวแล้วก็มีนวนิยายเรื่องอื่น ๆ ของอุดม วิเศษสาธรที่นำเสนอให้เห็นผลกระทบที่เกิดจากการทำลายป่าไม้ ดังที่นวนิยายเรื่องต้นไม้ปฏิวัติ ที่นำเสนอการปลุกสำนึกให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของต้นไม้ นวนิยายได้เล่าเรื่องราวว่ามีต้นไม้ที่มาทำร้ายมนุษย์ มนุษย์จึงตัดต้นไม้ทิ้ง ทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทั้งอากาศร้อน โรคต่าง ๆ พืชผักที่ใช้ประกอบอาหารก็แห้งเหี่ยวตายไป เหล่าต้นไม้จึงพากันปฏิวัติโดยการไม่ปล่อยน้ำลงมาตามลำธาร ทำให้มนุษย์เดือดร้อนอย่างมาก แต่ในสถานการณ์ที่คนทั่วโลกกำลังลำบากจากปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้มีเพียงครอบครัวเดียวที่รอดพ้นจากปัญหาดังกล่าว คือ ครอบครัวของโรสที่ต้นไม้ยังงอกงาม และคอยช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้วยการแบ่งปันอาหารไปให้เพื่อนบ้าน แต่ก็ถูกคนมาขโมยพืชผักไปจนเริ่มขาดแคลนอาหาร

Mahasarakham University

แต่โรสได้ทดลองนำต้นไม้ไปปลูกไว้ในห้องของเธอ ต้นไม้ก็งอกงาม ครอบครัวจึงรอดพ้นจากการขาดอาหารมาได้ จากนั้นก็มีทูตต้นไม้ที่มาเป็นผู้ช่วยกอบกู้สถานการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมของโลก โดยทูตเหล่านี้ล้วนเป็นคนที่รักต้นไม้และคอยปลุกสำนึกให้คนรักต้นไม้ จนกระทั่งโลกกลับมาสู่สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นปกติ

นวนิยายเรื่องแผ่นดินวิปโยค ก็ได้แสดงให้เห็นปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้เช่นกันว่ามีความสำคัญต่อระบบนิเวศ ถ้ามนุษย์ทำลายป่าไม้แล้วสุดท้ายผลกระทบก็จะตกมาอยู่กับมนุษย์เอง ดังที่นวนิยายนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการทำลายป่าไม้ของนายทุน จนธรรมชาติเสื่อมโทรม เล่าถึงครอบครัวของบุญตาที่มาตั้งรกรากอยู่ในหุบเขาเนรมิต ระยะแรกครอบครัวของเธออยู่ที่หุบเขาแห่งนี้อย่างมีความสุข แต่เมื่อมีการให้สัมปทานป่าไม้กับบริษัท พื้นที่ป่าก็ลดลงอย่างรวดเร็ว จนกลายสภาพเป็นเขาหัวโล้น จากนั้นก็มีนายทุนเข้ามาจับจองพื้นที่และมีการใช้อิทธิพลเพื่อตัดไม้ที่เหลือ พื้นที่ภูเขาทั้งลูกก็ตกอยู่ในการครอบครองของนายทุน มีเตรียมสร้างสนามกอล์ฟ แต่โครงการก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้เพราะบุญตาไม่ยอมย้ายออกจากที่ดินที่คนรุ่นพ่อของนางครอบครองมายาวนาน นายทุนจึงหาทางกดดันครอบครัวของบุญตาให้ย้ายออกจากพื้นที่ แต่บุญตาก็ต่อสู้ โดยนางมีความศรัทธาต่อเจ้าพ่อฟ้าแลบและเจ้าพ่อสักใหญ่อย่างมาก จึงเฝ้าภาวนาขอให้เจ้าพ่อคุ้มครองนาง แต่ฝ่ายเจ้าพ่อที่เป็นผู้มีอิทธิพลก็สั่งให้ลูกน้องกดดันบุญตาในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการบอกให้คนในหมู่บ้านไม่ให้ซื้อผักของบุญตา ส่งคนมาข่มขู่และที่รุนแรงที่สุด คือ การฉุดบุญเหลือลูกสาวใบ้ของนางไปข่มขืน สถานการณ์ครอบครัวของบุญตาเลวร้ายลงไปเรื่อย ๆ ไม่มีคนซื้อพืชผักของนาง ไม่มีใครสมาคมคบหากับนาง และบุญเหลือก็ตั้งท้อง เช่นเดียวกับสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เลวร้ายลงไปเรื่อย ๆ เพราะขบวนการตัดไม้ยังดำเนินต่อไปไม่สิ้นสุด และนับวันก็รุนแรงยิ่งขึ้น แม้แต่ต้นไม้ที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาของชาวบ้าน เช่นเจ้าพ่อสักใหญ่ก็ถูกตัด เหตุการณ์เลวร้ายจบลงเมื่อเกิดน้ำป่าพัดผ่านภูเขาหัวโล้นเกิดเป็นทะเลโคลนไหลเข้าท่วมหมู่บ้าน และคร่าชีวิตผู้คนในหมู่บ้าน รวมทั้งบุญตาและบุญเหลือก็หายสาบสูญไปในเหตุการณ์ครั้งนั้น

จะเห็นได้ว่านวนิยายได้สื่อให้เห็นถึงปัญหาของสถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทยที่มีความเสื่อมโทรมลงไป โดยปัญหาที่นวนิยายได้กล่าวถึงนั้นมีทั้งการให้สัมปทานป่าไม้ การบุกรุกของผู้มีอิทธิพล ซึ่งการจะรณรงค์การปลูกป่าขึ้นมาได้นั้นก็ต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากชาวบ้าน จากภาครัฐและภาคเอกชน นอกจากนี้นวนิยายก็พยายามเตือนให้ตระหนักว่าเมื่อมนุษย์รุกรานธรรมชาติสุดท้ายแล้วธรรมชาติก็จะหวนกลับมาทำลายมนุษย์

หากพิจารณาเนื้อหาทั้งหมดของนวนิยายของอุดม วิเศษสาธรแล้วจะเห็นว่านวนิยายของเขาจะพยายามสื่อให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ โดยลักษณะของการนำเสนอเนื้อเรื่องของนวนิยายเชิงนิเวศนี้จะสื่อให้เห็นว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นเป็นหนึ่งเดียว แต่ว่าเมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลง ผู้คนสนใจเรื่องเศรษฐกิจก็ทำให้ละเลยต่อธรรมชาติ และยังรุกรานธรรมชาติ โดยหวังเพียงผลประโยชน์และใช้ชาวบ้านและคนยากจนเป็นเครื่องมือในการทำลายธรรมชาติ เช่น จ้างชาวบ้านให้ล่าปลาพะยูน การให้ชาวบ้านไปตัดต้นไม้ในป่า เมื่อธรรมชาติถูกทำลายลงไปชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติก็ล่มสลายไปด้วย

Mahasarakham University

สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ นวนิยายหลายเรื่องของอุดม วิเศษสาธรมักจะเชื่อมโยงความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ มาใช้ในการเล่าเรื่องเพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากสายใยแห่งความรัก ที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์กับพะยูนมีสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกันผ่านตำนานที่เล่าถึงที่มาของพะยูนว่าเคยเป็นมนุษย์ การนำตำนานมาใช้เป็นประกอบการเล่าเรื่องนั้น ก็อาจจะเพื่อสลายความเป็นอื่นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ตระหนักว่าสัตว์กับมนุษย์นั้นมีความเท่าเทียมกัน มนุษย์กับสัตว์ไม่ได้เป็นอื่นแปลกแยก แต่มีจุดกำเนิดร่วมกันก่อนที่จะเกิดความแปลกแยกและมนุษย์เริ่มเห็นว่าสัตว์นั้นแปลกแยกไม่เป็นมนุษย์ และเริ่มแปลกแยกพร้อมทั้งกดขี่ธรรมชาติเพื่อใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

สำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ. 2535 – 2556

ในสถานการณ์ที่สังคมมีการรณรงค์ให้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติทั้งในระดับโลกและระดับชาติ และได้ร่วมมือกันอย่างจริงจังในการกำหนดนโยบายเพื่อให้เกิดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม นวนิยายก็เป็นสื่ออีกประเภทหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการสร้างสำนึกเชิงนิเวศโดยการนำเสนอนวนิยายที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม จากการศึกษานวนิยายที่ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2535 – 2556 แล้วนวนิยายได้นำเสนอภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของกลุ่มชาติพันธุ์ ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของระบบทุนนิยม ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้ ธรรมชาติคืออักลักษณ์และพลังของชุมชน และธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู จากภาพแทนเหล่านี้ได้สื่อให้เห็นความพยายามในการสื่อสารประเด็นเกี่ยวกับการปลุกสำนึกเชิงนิเวศ ได้ดังนี้

1. ทุนนิยมและการพัฒนากับปัญหาของสิ่งแวดล้อม
2. ความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม

แต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1. ทุนนิยมและการพัฒนากับปัญหาของสิ่งแวดล้อม

ระบบทุนนิยม (Capitalism) เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีพื้นฐานอยู่ที่การที่เอกชนหรือนายทุนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การจำหน่ายและเป็นผู้ว่าจ้างแรงงานเพื่อทำการผลิตสินค้าและบริการขนานใหญ่ออกไปขายในระบบตลาด เพื่อแสวงหากำไรสูงสุด และนำกำไรที่สะสมได้มากและรวดเร็วไปลงทุนผลิตเพื่อขายต่อ เป็นระบบที่เพิ่มการผลิต การบริโภคขนานใหญ่ที่ทำลายระบบนิเวศสูง (วิทยากร เชียงกูล, 2558: 129) ระบอบทุนนิยมนับว่ามีความสำคัญในการกำหนดทิศทางของประเทศไทย และได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของประเทศ เพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ แม้ว่าในระยะหลังสังคมไทยจะมีความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้นและได้ก้าวเข้าสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เริ่มให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยังไม่ได้รับการดูแลมากนักเพราะธรรมชาติก็ยังเป็นต้นทุนที่สำคัญในการนำมาใช้ประโยชน์เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ดังที่จิราภรณ์ คชเสนี (2551: 247) กล่าวว่า “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังอยู่ในฐานะเป็นเพียงเครื่องมือพัฒนาคน” นี่ย่อมแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ก็ยังมองธรรมชาติว่าเป็นทรัพยากรเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์เท่านั้น

Mahasarakham University

ดังนั้นสิ่งที่ตัวบทนวนิยายพยายามนำเสนอเกี่ยวกับระบบทุนนิยมกับสิ่งแวดล้อม ก็คือ การเรียกร้องให้สังคมตระหนักต่อคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นิยายหลายเรื่องได้นำเสนอให้เห็นว่าหากมุ่งพัฒนาประเทศโดยเน้นแค่การเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แล้วใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติย่อมจะส่งผลกระทบทำให้ระบบนิเวศถูกทำลาย และสุดท้ายแล้วผลกระทบก็จะกลับมาตกอยู่กับมนุษย์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ดังเช่น นวนิยายเรื่องสนิมทองคำที่นำเสนอให้เห็นผลกระทบที่เกิดจากการเปิดสัมปทานทองคำ

นวนิยายเรื่องสนิมทองคำผลงานของภานุมาศ ภูมิถาวรเป็นนวนิยายที่พยายามตีแผ่ปัญหาของการทำเหมืองทองคำในประเทศไทย เนื้อเรื่องสนิมทองคำกล่าวถึงสารไซยาไนด์จากบ่อของบริษัททองคำรั่วไหลลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะของหมู่บ้าน เมื่อมีชาวบ้านไปจับปลาในแม่น้ำก็ทำให้พวกเขาเสียชีวิต การเสียชีวิตของชาวบ้านสร้างความสงสัยให้กับสื่อมวลชนอย่างมาก แม้ว่าบริษัทจะพยายามปิดข่าว แต่สื่อมวลชนก็พยายามเข้ามาสืบสวนหาข้อมูลเพื่อทำสารคดีเชิงข่าวเจาะประเด็นการทำเหมืองทองคำ เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงผลกระทบจากการทำเมืองทองคำที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ นักข่าวที่มาทำสารคดีเจาะลึกก็คือ เปย นักข่าวสาวที่ส่งให้มาหาข้อมูลจากเหมืองต่าง ๆ เธอได้เจอกับ ชล นักกฎหมายที่ปรึกษาของชุมชน ที่เขาสูญเสียคนในครอบครัวจากการทำเหมืองทองคำ เปยได้พยายามอย่างเต็มที่เพื่อเปิดโปงการทำเหมืองทองคำ แม้จะถูกข่มขู่และลอบทำร้ายแต่เธอก็ยังมุ่งมั่นนำเสนอสารคดีออกมาให้คนได้ชม

เนื้อเรื่องนวนิยายเรื่องสนิมทองคำส่วนใหญ่จะนำเสนอให้เห็นผลกระทบจากการทำเหมืองทองคำ ดังที่นำเสนอผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นแรกที่นวนิยายได้กล่าวถึงก็คือ การทำเหมืองทองคำล้วนแต่ต้องใช้ทรัพยากร ธรรมชาติมากมายมาใช้ในขั้นตอนของการทำเหมือง นวนิยายนำเสนอให้เห็นผลกระทบดังกล่าวไว้ว่าสภาพของพื้นที่บึงโสนที่อยู่ใกล้กับเหมืองทองคำที่บริษัทที่ได้ประทานบัตรทำเหมืองได้เข้าไปปรับเปลี่ยนสภาพภูมินิเวศ โดยมีการขุดบ่อน้ำให้มีน้ำเพียงพอสำหรับการใช้ในกระบวนการทำเหมืองทองคำ โดยไม่ได้สนใจว่าชาวบ้านจะมีความจำเป็นในการใช้ทรัพยากรแหล่งน้ำนั้นหรือไม่ ดังที่ว่า

> บึงโสน แหล่งน้ำธรรมชาติที่ชาวบ้านเคยใช้ทำไร่ทำนา ก่อนที่บริษัทจะเข้ามาทำเหมืองทองคำ เมื่อ 5 ปีก่อน ต่อมาบริษัทจึงปรับปรุงบึงโสนด้วยการขุดลอกให้ลึกกว่าเดิมเล็กน้อย และสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กที่อยู่สูงกว่าเพิ่มขึ้นอีกสองแห่ง เมื่อปริมาณน้ำจากอ่างเก็บน้ำข้างบนเต็ม ทางเหมืองจะเปิดให้ไหลลงบึงโสนทั้งหมด บริษัทใช้อ่างเก็บน้ำสามแห่งเป็นแหล่งน้ำสำรองสำหรับเหมือง
>
> (ภานุมาศ ภูมิถาวร, 2554: 14)

นอกจากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นจะถูกนำมาใช้เพื่อการผลิตทองคำแล้ว หากเกิดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมชาวบ้านก็จะเป็นฝ่ายที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ดังเช่น เมื่อมีสารเคมีไหลซึมลงสู่แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ก็ทำให้ชาวบ้านเสียชีวิตจากพิษของสารเคมี

ประเด็นที่สอง ก็คือ ผลประโยชน์ที่ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการเปิดสัมปทานทองคำนั้นไม่ได้ตกเป็นของชาวบ้านอย่างแท้จริง ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกไปเป็นของกลุ่มทุนจากต่างชาติที่เป็นเจ้าของบริษัทและผลประโยชน์ที่บริษัทมอบให้กับกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐบางคน ส่วนชาวบ้าน

Mahasarakham University

เจ้าของพื้นที่กลายเป็นแค่คนคอยดูแลและคนงานในเหมืองเท่านั้น และพวกเขาจะต้องเผชิญกับปัญหาที่มาจากเหมืองทองคำ ดังที่นวนิยายนำเสนอประเด็นผ่านบทสนทนาของตัวละครที่ว่า

> “กี่ตอนไม่สำคัญ นี่มันทองคำเว้ย” ธงชิตแผดเสียง เขาโกรธจริงๆ ไอ้พวกเอาทรัพยากรของคนทั้งประเทศไปขายให้ต่างชาติ
>
> “พี่พูดเหมือนทองมันจะกลับมาเป็นของเรางั้นแหละ” ทศแซว
>
> “ขี้เข้าปากหมาไปแล้วจะล้วงออกมาได้ไง แค่อย่าให้มันขุดเพิ่มเท่านั้น หยุดมันให้ได้” ธงชิตทำท่าเหมือนจะทุบโต๊ะ
>
> “พูดเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ พี่ธงของขึ้นทุกทีซีน่า” ทศบ่นเบาๆ ก่อนจะถามดังๆ ว่า
>
> “ทำไมพี่ไม่ตีแผ่เรื่องนี้ตั้งแต่เหมืองแรกเพิ่งเริ่มขุดล่ะ”
>
> (ภานุมาศ ภูมิถาวร, 2554: 24)

ประเด็นที่สาม นวนิยายได้พยายามนำเสนอให้เห็นผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มาจากเหมืองทองคำในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยพบว่าแทบทุกพื้นที่ที่มีการให้ประทานบัตรเหมืองทองคำ ก็มักจะเกิดปัญหาทั้งด้านสุขภาพและด้านสิ่งแวดล้อมกับคนในชุมชนแทบทุกพื้นที่ ดังที่นวนิยายได้มีการรวบรวมข้อมูลของเหมืองทองคำที่ส่งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เช่น

> เหมืองทองคำบริษัท ชมพูนุท ไมนิ่ง
>
> บ้านทับร้าง อ.บ่อทอง จ.ชลบุรี
>
> ภาพถ่ายเด็กชายวัยห้าขวบ แผ่นหลังผุพอง มีหนองไหลเยิ้ม ตัดกับภาพถ่ายกองกากแร่สูงเท่าภูเขาขนาดย่อม ข้างบ่อกักสารไซยาไนด์ในพื้นที่ 400 ไร่
>
> “แต่ก่อนชาวบ้านใช้บ่อประปาจากระบบบาดาลของตำบล ดึงขึ้นมาแล้วจับจ่ายไปทั่วหมู่บ้าน พอมีเหมืองทองได้สองปีน้ำก็เป็นตะกอน เหม็นกลิ่นสนิมมาก เดี๋ยวนี้น้ำอาบไม่ได้เลย เด็กๆ เป็นโรคพุพองทั้งหมู่บ้านภาษาชาวบ้านเขาเรียกว่าโรคหัวเน่า จนหมออนามัยแอบบอกว่าให้ย้ายออกไป ไม่งั้นเด็กจะเป็นมะเร็งผิวหนังได้” แกนนำชาวบ้านหันหลังเปิดเสื้อให้ดูแผลติดเชื้อมีหนองลามไปทั่วแผ่นหลัง
>
> เหมืองทองคำบริษัท พี.จี. โกลด์ฟิลด์
>
> บ้านบ่อทอง อ.หนองม่วง จ.ลพบุรี
>
> “ฝุ่นที่เกิดจากระเบิดเหมืองทั้งวันทั้งคืน ปลิวไปเกาะตามช่อมะม่วงมะปรางก็ทำให้มันไม่ออกช่อ ข้าวในนาเมล็ดลีบไม่ได้ผลมาสามปีแล้ว ปีนี้ ธกส.จะว่ายังไงไม่รู้ ไม่มีเงินส่งดอกเลย จะกินเข้าไปยังไม่มี” กล้องโคลสภาพชายชาวนาวัยกลางคนกำลังป้ายน้ำตา ก่อนตัดไปที่ภาพจากมุมสูง เห็นรถบรรทุกกำลังขนแร่ มีฝุ่นฟุ้งกระจาย
>
> “ทุกวันนี้ต้องซื้อทั้งน้ำกินน้ำใช้ ขนาดน้ำบาดาลเอามารดต้นไม้ยังไม่ได้ เคยปลูกพริกปลูกมะเขือไว้กินก็ใบหงิกงอหมด”
>
> เหมืองทองคำบริษัทบ่อทองสยาม
>
> บ้านบ่อทอง อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี

Mahasarakham University

“เขาหลอกซื้อที่พวกเรา บอกว่าจะทำบ้านจัดสรรให้ราคาดีก็เลยขาย ย้ายออกไปกันหมดหมู่บ้าน แต่มารู้ทีหลังว่าเขาทำเหมือง ลูกชายจบ ปวส.มา เขาก็รับเข้าไปทำงานในเหมืองได้สามปี ลูกชายตายแล้ว เป็นโรคไหลตาย คงสูดสารพิษเข้าไปนั่นแหละ มีคนตายไม่รู้สาเหตุกันหลายคน ปีนี้ตายไปหกคนแล้ว ตอนนี้คิดอะไรไม่ออก คงต้องอพยพไปทำงานก่อสร้างในกรุงเทพฯ เงินขายที่ก็หมดแล้ว เสียดายจริงๆ บอกกันต่อๆ ไปด้วยนะว่าอย่าขายที่กันเลย แล้วจะเสียใจเหมือนฉัน แต่ก่อนยังมีที่ดินทำไร่ได้กินได้ขายทุกปี แต่ขายที่ได้เงินครั้งเดียว หมดแล้วหมดเลย” หญิงวัยกลางคนนั่งกอดเข่า กล่าวด้วยสีหน้าหมดอาลัยตายอยาก

เหมืองทองคำบริษัทดำรงชัยไมนิ่ง

อ.ทุ่งเสลี่ยม จ.สุโขทัย

“เราพยายามสู้แล้วแต่แพ้ ตอนประชุมหมู่บ้านมีคนยกมือว่าไม่เอาเหมืองทองกันเยอะ เป็นเสียงข้างมาก แต่ทาง อบต.ไปพลิกมติ ไปถึงจังหวัดถึงกระทรวงก็กลายเป็นว่าชาวบ้านต้องการเหมืองทองเพราะทำให้ชาวบ้านมีงานทำ ลองดูรอบๆ ตัวสิ หมู่บ้านร้างหมด ขายที่ดินได้เงินก็จริง แต่เงินไม่มากพอจะอยู่ตลอดชีวิตหรอก ยิ่งไม่ได้ตกถึงลูกหลานเหมือนที่ดิน ตอนนี้ต้องซื้อน้ำกินทุกบ้าน สารไซยาไนด์ไหลลงแหล่งน้ำหมด ถึงบริษัทจะอ้างว่าพื้นบ่ออัดดินเหนียวอย่างดีก็ตาม ลองให้พวกนายทุนมาอาบน้ำแถวนี้ดูสิว่ามันจะยอมไหม”

ภายถ่ายทางอากาศจากเหมืองทองทุกแห่งแสดงให้เห็นกองกากแร่สูงขนาดภูเขาลูกย่อมๆ และบ่อกักสารไซยาไนด์ขนาดมหึมา

(ภานุมาศ ภูมิถาวร, 2554: 64 - 66)

ผลกระทบจากเหมืองทองคำได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน จนทำให้ชาวบ้านอพยพโยกย้ายกันไปอยู่พื้นที่อื่น บางส่วนไปเรียกร้องจากหน่วยงานราชการเพื่อให้เข้ามาช่วยแก้ปัญหามลพิษที่มาจากเหมืองทองคำ นวนิยายเรื่องนี้จึงเป็นเสียงสะท้อนให้เห็นการพัฒนาและทุนนิยมได้สร้างผลกระทบต่อชุมชนและต่อสิ่งแวดล้อม

นวนิยายอีกเรื่องหนึ่งที่นำเสนอให้เห็นถึงผลกระทบที่จะมาจากการพัฒนาก็คือ นวนิยายเรื่องมนต์รักอ่าวทองคำ เนื้อเรื่องกล่าวถึงปิ๊กเด็กหนุ่มที่ต้องมาลงสมัครเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแทนบิดาที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุ ปิ๊กจึงถูกญาติพี่น้องขอร้องให้ลงสมัครเพื่อสืบทอดอำนาจทางการเมืองของตระกูล ในขณะนั้นในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชมีการสำรวจพบทรัพยากรน้ำมัน ดังนั้นบริษัทแจฟรอนจึงทำการสำรวจและเตรียมขอสัมปทานขุดเจาะน้ำมันในทะเล แต่มีชาวบ้านในพื้นที่ได้คัดค้านการให้สัมปทาน และบริษัทแจฟรอนได้พยายามหาทางโน้มน้าวคนในชุมชน ให้ชาวบ้านไม่คัดค้านการเปิดสัมปทาน ไม่ว่าจะเป็นการแจกทุนการศึกษา สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน โดยมีเพลินดาวประชาสัมพันธ์สาวที่คอยประสานงานระหว่างชาวบ้านกับบริษัท ทำให้เธอได้มีโอกาสรู้จักกับปิ๊ก ทั้งสองได้คบหากันเพลินดาวหวังให้ปิ๊กอนุมัติให้บริษัทเข้ามาสำรวจขุดเจาะน้ำมัน

Mahasarakham University

แต่อย่างไรก็ตามมีตัวแทนของชุมชนจำนวนหนึ่งที่คัดค้านการสัมปทานเพราะเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คนที่พึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นปิ๊กจึงศึกษาหาข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านที่คัดค้านการเข้ามาขุดเจาะน้ำมัน เพราะเห็นว่าหากมีการสัมปทานจริงก็จะเป็นการทำลายความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ เมื่อปิ๊กได้สัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ พร้อมทั้งได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มคนที่เห็นต่างในเรื่องการสร้างแท่นขุดเจาะน้ำมัน ทำให้เขาเริ่มคล้อยตามว่าถ้าหากมีการสร้างจริงก็คงจะทำลายความสมดุลของระบบนิเวศอย่างแน่นอน เพราะพื้นที่อำเภอท่าศาลาเป็นทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเขาจึงใช้ความระมัดระวังที่จะอนุมัติโครงการ และเมื่อถึงเวลาที่เขาต้องเลือกเขาก็เห็นว่าควรจะรักษาวิถีท้องถิ่นและระบบนิเวศที่สมบูรณ์เอาไว้ ปิ๊กจึงลาออกจากตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลและไม่อนุมัติให้บริษัทดำเนินโครงการ

นวนิยายเรื่องนี้อาจจะไม่ได้แสดงให้เห็นการต่อสู้เพื่อคัดค้านการสัมปทานอย่างเข้มข้น แต่สิ่งที่ผู้เขียนนำเสนอให้เห็น ก็คือ พยายามให้ข้อมูลความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศท้องทะเลไทย เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ ถ้าหากมีการให้สัมปทานระบบนิเวศจะเสื่อมโทรมไปอย่างรวดเร็ว และจะกระทบกับคนที่ต้องอยู่กับธรรมชาติ ดังที่นวนิยายนำเสนอข้อมูลว่าท้องทะเลอ่าวไทยมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก ทั้งดิน ลม ฝนและสายน้ำ ล้วนแต่สร้างความสมดุลให้กับท้องทะเลแห่งนี้ หากสิ่งเหล่านี้สูญหายไปจะทำให้ความอุดมสมบูรณ์ที่มีเพียงแห่งเดียวของประเทศไทยสิ้นสูญไปด้วย ดังที่ตัวละครบังแอนผู้ที่มีความรู้เรื่องท้องทะเลได้บรรยายให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลนครศรีธรรมราช โดยเริ่มนำเสนอให้เห็นว่าท้องทะเลที่อุดมสมบูรณ์นั้นมาจากการมีคลองกว่า 10 สายที่ไหลลงสู่ทะเล ที่ว่า

> บังแอนเริ่มวาดด้วยเส้นสีน้ำเงินเข้มเป็นภาพอ่าวที่เริ่มจากปลายแหลมตะลุมพุกทางอำเภอปากพนัง ตีโอบมาทางอำเภอเมืองฯ อำเภอท่าศาลา จนไปจรดหัวแหลมเขาคอกวางหรือหาดหินงามของอำเภอสิชลบังแอนวาดไปคุยไป
>
> “รวมแล้วชายหาดรายรอบอ่าวประมาณ 70 กิโลเมตรครับ คราวนี้ความพิเศษของเราเท่าที่ผมเคยออกทะเลกับพ่อมาตั้งแต่เล็ก ๆ ผมเชื่อว่าสิ่งที่ทำให้อ่าวเราสมบูรณ์ก็คือคลองขนาดใหญ่จำนวนเกิน 10 สายที่ไหลขนานกันมาจากเทือกเขาหลวงและกระจายรอบอ่าว ตั้งแต่แหลมตะลุมพุกยันแหลมเขาคอกวาง โดยมีความใหญ่ของเทือกเขาหลวงเป็นประธาน สมัยก่อนไม่มีดาวเทียมบอกตำแหน่ง ชาวประมงบ้านเราจะตั้งชื่อตามรูปภูเขาย่อย ๆ ที่จำได้ง่าย ๆ เพื่อจะเล็งพิกัดกลางทะเลกันนะครับ มันจึงต้องใช้ฝีมือทักษะ ประสบการณ์จริง ๆ ครับ”
>
> บังแอนวาดเพิ่มเติมวาดเพิ่มเติมเป็นรูปร่างภูเขาขยุกขยิกที่ยาว ๆ กันไปและเติมภาพลำน้ำ 10 สายอย่างคล่องแคล่วมาลงอ่าว
>
> “เราจะเริ่มจากคลองพนัง คลองปากพูน คลองปากพนังที่ไหลมาจากเขาหนอกถัดมาคือคลองท่าศาลา ไหลมาจากเทือกเขาหลวง คลองเราะ คลองกลาย ไหลมาจากเขาพนมไตร คลองปากดวด คลองเทพา ไหลมาจากเขาเกียดลูกที่ 1 และคลองท่าหมากคลองสิชล ไหลมาจากเขาเกียดลูกที่ 2”

Mahasarakham University

> บังแอนบอกว่า แต่ละคลองที่ไหลมาจากเทือกเขาความยาวประมาณ 50-80 กิโลเมตรขึ้นไป เมื่อมาถึงทะเลทำให้เกิดแอ่งปากน้ำหรือป่าโกงกางที่จะมีกุ้งหอยปูปลา หอยปูปลามาอยู่กันเต็มไปหมด และเมื่อช่วงลมบกพัดมาจากเทือกเขาก็จะนำพาสารอาหารผ่านลำคลองที่มีมากกว่า 10 สายกระจายความสมบูรณ์รอบอ่าว
>
> (ปริทรรศ หุตางกูร, 2555: 123)

นวนิยายยังนำเสนอให้เห็นอีกว่าหากมีการให้สัมปทานขุดเจาะน้ำมันแล้ว ระบบนิเวศของทะเลอาจจะเปลี่ยนแปลง ทะเลที่เคยอุดมสมบูรณ์จะต้องได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมน้ำมัน ถ้าหากระบบนิเวศของทะเลเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตของคนที่เคยพึ่งพาธรรมชาติย่อมสิ้นสูญไปโดยเฉพาะคนที่ต้องพึ่งพารายได้จากทะเลก็จะหมดอาชีพและขาดรายได้เลี้ยงครอบครัว ดังนั้นสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ ก็คือ การคงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลไว้เพื่อความยั่งยืนและจะเป็นหลักประกันว่าพวกเขาจะมีอาชีพและรายได้เลี้ยงครอบครัว

จะเห็นได้ว่านวนิยายไทยในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้พยายามสื่อสารให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองการพัฒนา โดยผลกระทบส่วนใหญ่ก็มักเกิดกับคนชายขอบที่ต้องเผชิญชะตากรรมทั้งจากการสูญเสียแหล่งทรัพยากรเลี้ยงตัวเอง และต้องเผชิญกับปัญหามลพิษต่าง ๆ ที่มาจากการพัฒนา

2. ความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ความตื่นตัวของวงการวรรณกรรมในการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม ค่อนข้างจะมีความความเคลื่อนไหวที่หลากหลายอย่างมาก โดยจะพบว่ามีนวนิยายที่พยายามนำเสนอทั้งข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม นำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อม บางเรื่องก็สื่อสารให้เห็นถึงแนวทางในการฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้ว่านวนิยายพยายามเรียกร้องให้มีการฟื้นฟูวิกฤติไม่ว่าจะเป็นการปลุกกระแสความเข้มแข็งของท้องถิ่นเพื่อกอบกู้ธรรมชาติ เนื่องจากว่าทุนนิยมที่เข้ามามีบทบาทในการกำกับวิธีคิดของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ จนทำให้มีวิถีชีวิตที่เหินห่างธรรมชาติ นวนิยายจึงได้นำเสนอแนวทางในการฟื้นฟูอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอให้เห็นคุณค่าของท้องถิ่นและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การกลับสู่วิถีเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดังเช่น นวนิยายเรื่องน้ำห่มดิน ที่ได้พยายามนำเสนอให้เห็นว่าทางรอดของธรรมชาติก็คือสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น ให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อสร้างความรักและความหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ ดังที่นวนิยายนำเสนอให้เห็นถึงคุณค่าของอาชีพเกษตรกร ดังที่ว่า

> ความหวังเดียวที่จะปกป้องแผ่นดินนี้คือ ต้องชี้ให้ผู้คนได้มองเห็นภาพเดียวกับที่เธอเห็น จากนี้ไปขวัญข้าวบอกตัวเองว่าเธอไม่ได้มีหน้าที่เพียงรักษาแผ่นดินของตัวเองเท่านั้น เพราะการปกปักรักษาผืนแผ่นดินของชุมชนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน เพื่อเป็นรากฐานให้กับสมดุลแห่งสรรพชีวิตสืบไปนั้นเป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชน หากชุมชนล่มสลายเธอเองก็คงไม่อาจรักษาแผ่นดินของตัวเองไว้ได้เช่นกัน
>
> (ชนประเสริฐ คินทรักษ์, 2555: 133 - 134)

Mahasarakham University

การสร้างสำนึกให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็งยังปรากฏในนวนิยายเรื่อง ใต้ร่มใบภักดิ์ ผลงานของ ชมจันท์ เนื้อเรื่องใต้ร่มใบภักดิ์จะเล่าถึงชาวบ้านในหมู่บ้านเขากะหมอกจังหวัดตรัง ที่มีการนำพลังงานทดแทนอย่างไบโอดีเซลมาใช้ควบคู่กับการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีผู้ใหญ่ธมและลัลนา ลูกสาวเป็นแกนนำคนสำคัญ แต่เนื่องด้วยสถานการณ์คนยังไม่เห็นคุณค่าและไม่กล้าที่จะเปลี่ยนมาใช้ไบโอดีเซลทำให้ชาวบ้านขาดทุน แต่พวกเขาก็ยังไม่ยอมแพ้ยังคงหาทางในการดำเนินการทำในสิ่งที่พวกเขาเชื่อต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องใต้ร่มใบภักดิ์ ก็คือ นำเอาการทำไบโอดีเซลมาใช้ร่วมกับการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างชุมชนให้กลายเป็นชุมชนเข้มแข็งรวมถึงพึ่งพาตนเองได้ ดังที่ผู้ใหญ่ธมและลัลนา แห่งหมู่บ้านเขากะหมอกเขาเป็นผู้นำในการใช้ชีวิตบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นผู้ที่สร้างให้หมู่บ้านเขากะหมอกกลายเป็นหมู่บ้านที่ดำเนินชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการรวมกลุ่มทำไบโอดีเซลและผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาชาวบ้าน

นอกจากนี้ก็ยังมีการนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ตัวอย่างเช่นนวนิยายของอุดม วิเศษสาธรเรื่องสายใยแห่งความรัก ที่นำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ นวนิยายเรื่องพระจันทร์สีเขียว ที่ให้ความสำคัญกับการปลูกต้นไม้

การเชิดชูการต่อสู้เพื่อปกป้องธรรมชาติ ดังเช่น นวนิยายเรื่องแผ่นดินวิปโยค ที่มีเนื้อหาเล่าถึงบุญตา เดิมครอบครัวของบุญตาเป็นครอบครัวที่มาตั้งรกรากอยู่ในหุบเขาเนรมิต เมื่อมีการให้สัมปทานป่ากับบริษัทแล้วพื้นที่ป่าก็ลดลงอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นเขาหัวโล้น จากนั้นก็มีนายทุนเข้ามาจับจองพื้นที่และมีการใช้อิทธิพลเพื่อตัดไม้ที่เหลือ พื้นที่ทั้งหมดของภูเขาตกอยู่ในการครอบครองของนายทุนและเขาก็เตรียมทำสนามกอล์ฟ แต่โครงการก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้เพราะบุญตาไม่ยอมย้ายออกจากที่ดินที่คนรุ่นพ่อของนางถือครองมายาวนาน นายทุนจึงหาทางกดดันครอบครัวของบุญตาให้ยายออกจากพื้นที่ แต่บุญตาก็ยังต่อสู้ โดยนางมีความศรัทธาต่อเจ้าพ่อฟ้าแลบและเจ้าพ่อสักใหญ่อย่างมากนางภาวนาขอให้เจ้าพ่อคุ้มครองนาง แต่ฝ่ายเจ้าพ่อก็สั่งให้ลูกน้องกดดันบุญตาทั้งการบอกให้คนในหมู่บ้านไม่ให้ซื้อผักของบุญตา ส่งคนมาข่มขู่และที่รุนแรงที่สุดคือการฉุดบุญเหลือลูกสาวใบ้ของนางไปข่มขืน สถานการณ์ครอบครัวของบุญตาเลวร้ายลงไปเรื่อยๆ ไม่มีคนซื้อพืชผักของนาง ไม่สมาคมคบหากับนาง และบุญเหลือก็ตั้งท้อง ส่วนสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมก็ยิ่งเลวร้ายลงไปเรื่อยๆ เพราะขบวนการตัดไม้ยังดำเนินต่อไปไม่สิ้นสุด และรุนแรงยิ่งขึ้นแม้แต่ต้นไม้ที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาของชาวบ้านเช่นต้นสักใหญ่นั้นก็ถูกตัดนางก็ถูก เหตุการณ์เลวร้ายจบลงเมื่อเกิดน้ำป่าพัดผ่านภูเขาหัวโล้นเกิดเป็นทะเลโคลนไหลเข้าท่วมหมู่บ้าน และคร่าชีวิตผู้คนไปไม่น้อย รวมทั้งบุญตาและบุญเหลือก็หายสาบสูญไปในเหตุการณ์ครั้งนั้น

นัยที่แสดงให้เห็นในนวนิยายก็คือการต่อสู้ของผู้หญิงที่มีความนอบน้อมต่อธรรมชาติดังที่จะเห็นได้จากนวนิยายนำเสนอให้เห็นการต่อสู้ของผู้หญิงคนหนึ่ง บุญตาเป็นผู้หญิงที่มีความนอบน้อมต่อธรรมชาติดังที่นวนิยายแสดงให้เห็นความสันพันธ์ของเธอกับธรรมชาติ ดังที่ว่า

Mahasarakham University

> ถึงแม้ว่าบ้านของบุญตาจะอยู่ไกลจากหมู่บ้าน อยู่ลึกเข้าไปในเทือกเขาทุรกันการและเปลี่ยว แต่บุญตาคุ้นเคยกับมันตั้งแต่เกิดคำว่า “แผ่นดินประดุจมารดา ผืนป่าประดุจบ้าน ลำธารประดุจชีวิต” ที่ถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา ซึมซาบเข้าไปในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณ ทั้งแผ่นดิน ผืนป่า และลำธาร เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเธอ เธอจึงไม่ได้รู้สึกกล้วความเปล่าเปลี่ยว
>
> (อุดม วิเศษสาธร, 2545: 67)

จะเห็นได้ว่าในยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมก็ยังคงวิกฤติอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่นวนิยายก็ได้พยายามนำเสนอให้สังคมโดยเฉพาะกลุ่มผู้อ่านได้ตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ

สรุปท้ายบท

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมาเป็นช่วงเวลาที่โลกมีความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงโลกเข้าเป็นหนึ่งเดียวผ่านระบบการสื่อสารที่รวดเร็ว ส่วนสิ่งแวดล้อมก็มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไปอย่างมาก วิกฤติดังกล่าวกลายเป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนให้เกิดความตื่นตัว สนใจต่อสิ่งแวดล้อม แม้แต่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจก็กล่าวถึงการพัฒนาที่สนใจความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมมากขึ้น มีลักษณะของความระมัดระวังในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนเนื้อหาของนวนิยายก็สื่อให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อมมากกว่าเดิม ดังที่จะพบว่าภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในนวนิยายไทยจำนวน 5 ภาพแทน ได้แก่ ธรรมชาติคือที่พึ่งพิงของกลุ่มชาติพันธุ์ ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของระบบทุนนิยม ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้ ธรรมชาติคืออักลักษณ์และพลังของชุมชน ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู จากภาพแทนทั้ง 5 ภาพแทนนี้ก็จะเห็นว่านวนิยายในยุคนี้มุ่งนำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ต้องร่วมกันดูแล

ส่วนสำนึกเชิงนิเวศที่ปรากฏในยุคนี้ก็คือการนำเสนอให้เห็นว่าทุนนิยมและการพัฒนากับยังเป็นปัญหาที่สำคัญของสิ่งแวดล้อม ดังเช่น การเปิดสัมปทานทรัพยากรธรรมชาติได้ส่งผลกระทบต่อนิเวศและเกิดความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม โดยผลงานนวนิยายในยุคนี้ค่อนข้างจะให้ความสำคัญกับการนำเสนอเรื่องการฟื้นฟูระบบนิเวศ ไม่ว่าจะเป็นการสอดแทรกแนวคิดในการปลูกต้นไม้ การมีชีวิตที่ไม่รุกรานธรรมชาติ และสิ่งที่น่าสนใจของนวนิยายยุคนี้ก็คือการนำเสนอให้เห็นผลกระทบที่มาจากการทำลายสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่เป็นองค์รวม กล่าวคือนำเสนอให้เห็นว่าถ้าหากธรรมชาติถูกทำลายก็ย่อมจะส่งผลกระทบกับคน สังคม และเศรษฐกิจด้วย

Mahasarakham University

บทที่ 7

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่อง ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2556 นี้ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticrism) มาใช้ในการศึกษานวนิยายไทยที่ตีพิมพ์ในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2556 จำนวน 58 เรื่อง โดยมีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพลวัตที่แสดงให้เห็นสำนึกที่มีต่อคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษานวนิยาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2556 จำนวน 58 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่าภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศแบ่งได้เป็น 4 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงที่หนึ่งเป็นยุคก่อนการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2503 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยยังไม่ได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การดำรงชีวิตยังพึ่งพาธรรมชาติและยังไม่มีปัญหาสิ่งแวดล้อม จากการศึกษานวนิยายที่ตีพิมพ์ในช่วงเวลานี้ ได้แก่ เรื่องแผลเก่า แสนแสบ พลายมลิวัลลิ์ ล่องไพร ทุ่งมหาราช พบว่านวนิยายได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความหมายในด้านดี ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติคือที่พึ่งของมนุษย์ เป็นลักษณะของภาพแทนที่มีการนำเสนอให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติในฐานะที่เป็นที่พึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น นวนิยายเรื่องแผลเก่า และแสนแสบ ได้นำเสนอวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ สำนึกของผู้คนจึงแสดงออกถึงการนอบน้อมต่อธรรมชาติ ธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้ เป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นพื้นที่สำคัญในการเรียนรู้ ส่วนภาพแทนที่มีความหมายด้านลบก็มีปรากฏอยู่บ้าง เช่น ภาพแทนธรรมชาติคือความเป็นอื่น เป็นภาพแทนที่สื่อให้เห็นถึงความแปลกแยกกับธรรมชาติ โดยเห็นว่าวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาตินั้นเป็นวิถีชีวิตที่ล้าสมัย ซึ่งก็เป็นเหมือนดังการส่งเสียงเตือนให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ ดังนั้นจากภาพแทนที่ปรากฏนี้จึงเห็นได้ว่านวนิยายยุคก่อนการพัฒนานำเสนอให้เห็นสำนึกเชิงนิเวศที่เป็นลักษณะของการ การพึ่งพาธรรมชาติและการนอบน้อมต่อธรรมชาติ และสำนึกในความสำคัญของธรรมชาติและการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตได้จากธรรมชาติ

ยุคที่สองเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้พัฒนาสังคมและส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากภาครัฐก็มีการสนับสนุนการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนก่อสร้างถนน เขื่อน จึงเห็นว่าเนื้อหาของนวนิยายที่ตีพิมพ์ในช่วงนี้ได้นำเสนอให้เห็นถึงภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สื่อถึงแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจและได้รับผลผลิตสูงสุด ส่วนสำนึกเชิงนิเวศก็สื่อให้เห็นถึงสำนึกที่เปลี่ยนแปลงจากสำนึกเชิงนิเวศสู่ทรัพยากรธรรมชาติ และทุนนิยมสำนึกกับการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

Mahasarakham University

หลังจากที่ประเทศไทยได้มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาได้เกือบสองทศวรรษก็เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงแนวคิดต่อธรรมชาติอีกครั้งหนึ่ง ส่วนหนึ่งเกิดแรงผลักดันจากวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งเรื่องความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ การพัฒนาประเทศที่มุ่งใช้ประโยชน์จากธรรมชาติจนส่งผลให้สภาพแวดล้อมเริ่มเปลี่ยนแปลง ดังนั้นในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาจึงเห็นว่าสังคมไทยมีท่าทีต่อธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือเริ่มมีการออกมาตรการในการดูแลธรรมชาติมากขึ้นและสิ่งที่น่าสนใจ ก็คือ เป็นช่วงที่เริ่มปลุกสำนึกในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการตรวจสอบนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของภาครัฐโดยภาคประชาชนที่เข้มข้นมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแวดวงนวนิยายที่มีการนำเสนอเนื้อหาเรียกร้องให้หันกลับมาให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนการสะท้อนมุมมองผ่านตัวบทว่าการพัฒนาประเทศที่มุ่งสนใจความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ดังนั้นเมื่อพิจารณาสำนึกของนักเขียนที่มีต่อธรรมชาติแล้วก็จะเห็นว่ายุคนี้มีการสอดแทรกแนวคิดที่ปลุกสำนึกเชิงนิเวศมากกว่าขึ้น ดังตัวอย่างของนวนิยายที่นำมาใช้ในการศึกษา เช่น เด็กบ้านดอย ของมาลา คำจันทร์ มหกรรมในท้องทุ่งของอัศศิริ ธรรมโชติ เด็กชายชาวเล ของพนม นันทพฤกษ์ บุษบกใบไม้ ของกฤษณา อโศกสิน บึงหญ้า ป่าใหญ่ผลงานของเทพศิริ สุขโสภา คนเผาถ่าน ผลงานของนิมิตร ภูมิถาวร เป็นต้น

นวนิยายที่ตีพิมพ์ ระหว่าง พ.ศ. 2520 – 2534 ได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สื่อให้เห็นว่าว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีบทบาทที่สำคัญมากกว่าการเป็นต้นทุนทางด้าน เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นภาพแทนธรรมชาติคือวิถีชีวิต ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาธรรมชาติ คือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ ดังนั้นในยุคนี้จึงเป็นยุคที่สำนึกเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะมีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าสังคมต้องตระหนักต่อวิกฤติสิ่งแวดล้อม นวนิยายในยุคนี้จึงมีเนื้อหาที่สื่อสารกับคนอ่านในประเด็นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสอดแทรกแนวคิดที่เรียกร้องให้อนุรักษ์ป่าไม้เพื่อฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศมากขึ้น ซึ่งที่ผ่านมานวนิยายไทยยังไม่มีความตื่นตัวในประเด็นนี้อย่างชัดเจนและตรงไปตรงมาเช่นนี้มาก่อน

จากนั้นในช่วงที่สี่เป็นยุคที่ความสนใจและตื่นตัวในเรื่องของสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นไปอย่างแพร่หลาย และมีความเปลี่ยนแปลงท่าทีต่อธรรมชาติอย่างชัดเจนที่สุด โดยปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการผลักดันให้เกิดความตื่นตัวดังกล่าว ส่วนหนึ่งก็เพราะความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่ลดลงอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งมนุษย์เริ่มเห็นว่าระบบนิเวศที่ขาดความสมดุลเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งต่อธรรมชาติและต่อมนุษย์เอง ดังนั้นเมื่อเกิดวิกฤติก็นำมาสู่ความตื่นตัวและสนใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แม้แต่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจก็กล่าวถึงการพัฒนาที่สนใจความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าการกอบโกยโดยขาดความตระหนักจนส่งผลกระทบกับมนุษย์เสียเอง ดังนั้น ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2535 -2556 เนื้อหาของนวนิยายจึงสื่อให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม มีความพยายามในการสร้างสรรค์เนื้อหาของนวนิยายเพื่อสื่อสารประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติโดยตรง ตัวอย่างของนวนิยายที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา เช่น นวนิยายเรื่องหมู่บ้านท่าเข็ญ สายใยแห่งความรัก ต้นไม้ปฏิวัติของอุดม วิเศษสาธร เสียงเพรียกแห่งท้องน้ำ ผลงานประทีบ ชุมพล มนต์รักอ่าวทองคำ ของปริทรรศ หุตางกูร สนิททองคำ ของภานุมาศ ภูมิถาวร ป่าเปลี่ยนสี ของวัธนา บุญยัง เป็นต้น

Mahasarakham University

นวนิยายในยุคนี้ได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการสื่อให้เห็นว่า ธรรมชาติคือที่พึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของทุนนิยม ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้ การเรียกร้องให้มนุษย์มีสำนึกที่รักและเคารพธรรมชาติ ตลอดจนการสื่อให้ตระหนักว่าแท้จริงแล้วมนุษย์กับธรรมชาตินั้นมีความใกล้ชิดกัน ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู อีกทั้งยังนำเสนอให้เห็นตระหนักว่าทุนนิยมและการพัฒนาคือปัญหาของสิ่งแวดล้อม และความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานวนิยายไทยได้สื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในระยะแรกอาจจะยังไม่ได้สื่อสารเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน แต่ก็สื่อให้เห็นว่ามนุษย์กับธรรมชาติ

อภิปรายผล

การศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556 นี้ผู้วิจัยมีข้อค้นพบที่นำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. นวนิยายไทยกับกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
2. ชนชั้นและชาติพันธุ์กับนัยเชิงนิเวศในนวนิยาย
3. วาทกรรมการพัฒนากับอิทธิพลต่อแนวคิดเชิงนิเวศในนวนิยาย

แต่ละหัวข้อมีรายละเอียดดังนี้

1. นวนิยายไทยกับกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งปรากฏในวรรณกรรมซึ่งเป็นกรอบแนวคิดสำคัญของทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศแล้ว ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหานวนิยายได้มีการสื่อให้เห็นแนวคิดเชิงนิเวศมาตั้งแต่พ.ศ.2475 แล้วแม้จะมีคำกล่าวตอนหนึ่งของวิทย์ ศิวะศริยานนท์ (2544 : 100) ที่กล่าวไว้ในหนังสือวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ว่า “ความสนใจในธรรมชาติเกิดขึ้นล่าช้าและกระท่อนกระแท่น” แต่นี่คงเป็นคำกล่าวที่นำเสนอมุมมองต่อการวิจารณ์วรรณกรรมเท่านั้น แต่สำหรับการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่สื่อความให้เห็นความสัมพันธ์กับธรรมชาติแล้ว ผู้วิจัยพบว่า นักเขียนชาวไทยก็มีความตระหนัก สำนึกต่อคุณค่าของธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าลักษณะที่ปรากฏในนวนิยายไทยยุคแรก อาจจะไม่ได้สื่อความอย่างชัดเจนตรงไปตรงมาเกี่ยวกับการอนุรักษ์หรือสะท้อนปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมดังที่เกิดขึ้นในนวนิยายยุคหลัง แต่ก็แสดงให้เห็นว่านักเขียนชาวไทยนี้มีความตระหนักและตื่นตัว ตลอดจนมีสำนึกที่ห่วงใยต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่าในยุคแรกจะมีลักษณะของการนำเสนอให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ ดังที่นวนิยายได้สื่อให้เห็นว่าไม่ว่ามนุษย์จะมีมุมมองต่อธรรมชาติในด้านบวกหรือลบ แต่สุดท้ายมนุษย์ก็ต้องหวนกลับมาสู่ธรรมชาติ ดังที่งานเขียนของไม้ เมืองเดิมสื่อให้เห็นว่าท้ายที่สุดแล้วเราก็จะกลับสู่ธรรมชาติ จากนั้นเนื้อหาของนวนิยายก็มีการนำเสนอให้เห็นประเด็นที่เกี่ยวธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสร้างสรรค์ผลงานเพื่อสื่อสารให้ผู้อ่านตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม

Mahasarakham University

หากพิจารณาเฉพาะประเภทของนวนิยายก็จะพบว่านวนิยายเยาวชนนับว่าเป็นประเภทของนวนิยายที่สื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างแพร่หลายกว่านวนิยายประเภทอื่น โดยกลวิธีในการนำเสนอ ก็คือ ใช้ตัวละครเด็กเล่าเรื่องราวความเป็นไปของชุมชน ตลอดจนความทรงจำที่เคยพึ่งพาธรรมชาติ มีชีวิตที่แนบแน่นกับธรรมชาติ ดังเช่นผลงานของมาลา คำจันทร์หลายเรื่องก็เล่าเรื่องราวของตัวละครเด็กที่ผูกพันกับธรรมชาติและภูมินิเวศของตน โดยเฉพาะภูมินิเวศแบบภูเขาสูงของภาคเหนือ ผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กับคำพูน บุญทวี เรื่องลูกอีกสานก็นำเสนอให้เห็นชีวิตของเด็กชายคูนที่เติบโตมากับชนบทภาคอีสานที่พึ่งพาธรรมชาติ เรื่องคำอ้ายของยงค์ ยโสธรก็ได้นำเสนอให้เห็นชีวิตของคำอ้ายที่อยู่เติบโตในสังคมชนบท รวมทั้งนวนิยายเยาวชน เรื่องเด็กชายชาวเลขนำน้อยกลางทุ่งนา สายใยแห่งความรัก บึงหญ้าในป่าใหญ่

นวนิยายเยาวชนเหล่านี้ล้วนแต่ได้นำเสนอประสบการณ์ของตัวละครเด็กที่มีต่อธรรมชาติมาเป็นแก่นเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการนำเสนอแนวคิดเชิงนิเวศในนวนิยายเยาวชนนั้นมีนัยที่สำคัญทั้งต่อกลุ่มที่เป็นเยาวชนและกลุ่มผู้อ่านที่เป็นผู้ใหญ่ สำหรับเยาวชนนั้นแน่นอนว่าการอ่านตัวบทอาจจะมีส่วนในการกระตุ้นเตือนให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ ทำให้เยาวชนเกิดความรู้สึกหวงแหนธรรมชาติ เป็นการปลูกฝังให้เกิดความรักและหวงแหนธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของถวัลย์ พึ่งเงิน (2537) ที่ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนประเภทบันเทิงคดีแนวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่พบว่าในวรรณกรรมเยาวชนได้นำเสนอปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย อันเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ และด้านบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อเยาวชน ผู้เขียนต้องการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนแสดงทัศนะในเชิงแนะนำ ตักเตือน สั่งสอน ให้เยาวชนตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งชี้ให้เห็นแบบอย่างที่ดีของนักอนุรักษ์เพื่อให้เยาวชนปฏิบัติตาม

นอกจากจะปลูกฝังคุณธรรมต่อเยาวชนแล้ว กลุ่มผู้ใหญ่ที่ได้อ่านนวนิยายแนวนี้ก็อาจจะเกิดความตระหนักต่อธรรมชาติเช่นกัน เพราะตัวละครเด็กเป็นดังภาพแทนชีวิตวัยเยาว์ที่ทำให้เกิดความอบอุ่นและหวนคิดถึงธรรมชาติของถิ่นเกิด เพราะนวนิยายเยาวชนที่ใช้ฉากชนบทในการเล่าเรื่อง นักเขียนมักจะถ่ายทอดประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับภูมินิเวศนั้น ๆ หรือเป็นบ้านเกิดของนักเขียน จึงนับว่าเป็นการนำประสบการณ์ส่วนตัวมาสร้างสำนึกร่วมต่อกลุ่มผู้อ่าน ซึ่งประเด็นนี้ก็สอดคล้องกับการนำเสนอของตรีศิลป์ บุญขจร (2559 : 131) ที่กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “เงียบยามไหล ไหวยามลึก”: สหบทและสำนึกสีเขียวใย เพลงแม่น้ำ ของโขงรัก คำไพโรจน์ ที่ว่าประสบการณ์ในวัยเยาว์ของกวีไม่ได้เป็นเพียงประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล (individual) แต่เป็นประสบการณ์ร่วมของชุมชน (collective) และในมิติของสถานที่ (place) พื้นที่ (space) และบ้านเกิด (Homeland) เป็นสถานที่แห่งความทรงจำในวัยเยาว์ที่อบอุ่น ด้วยความรักและความอบอุ่น เป็นพื้นที่ที่ผู้เขียนรู้สึกมั่นคง ดังนั้นการนำเสนอโดยใช้รูปแบบวรรณกรรมเยาวชนและถ่ายทอดชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติก็อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกร่วมในหวงแหนสิ่งแวดล้อมจากคนหลากหลายกลุ่มอายุ

กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า นวนิยายไทยได้นำเสนอให้เห็นร่องรอยแห่งสำนึกที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ยุคแรกของนวนิยายไทย นักเขียนชาวไทยก็ได้พยายามชี้นำให้สังคมได้ตระหนักต่อคุณค่าของธรรมชาติ โดยพยายามใช้กลวิธีอย่างหลากหลายในการสื่อสารมายังผู้อ่าน

Mahasarakham University

2. ชนชั้นและชาติพันธุ์กับนัยเชิงนิเวศในนวนิยาย

ในการนำเสนอเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ประเด็นที่นักเขียนมักจะนำมาใช้ในการเล่าเรื่องเพื่อสื่อให้เห็นถึงสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม ก็คือ การนำเสนอเกี่ยวกับชนชั้นและชาติพันธุ์เพื่อสื่อสารแนวคิดเชิงนิเวศ ดังที่พบว่านวนิยายตั้งแต่หลังจาก พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา ได้นำเสนอให้เห็นถึงการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติ และสื่อให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการปกป้องธรรมชาติ ดังเช่น นวนิยายเรื่องทุ่งมหาราชที่นำเสนอการช่วงชิงทรัพยากรระหว่างนายทุนเจ้าของสัมปทาน กับชาวบ้านที่อยู่กับป่าและพึ่งพาป่าไม้เพื่อการดำรงชีวิต จากนั้นการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติก็มีการนำเสนอให้เห็นอย่างเข้มข้นในยุคที่วรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตรุ่งเรือง นั่นคือนับตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา และยิ่งในกระแสของสังคมยุคทุนนิยม ก็ยิ่งมีการใช้นวนิยายเพื่อแสดงภาพแทนให้เห็นการล่มสลายและสูญสิ้นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในสังคมไทยจากการถูกแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ

ในการนำเสนอให้เห็นการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาตินี้สิ่งที่นำเสนอ ก็คือ การบอกเล่าว่ากลุ่มคนชายขอบที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติ เป็นฝ่ายที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างนอบน้อมต่อธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพียงเพื่อการดำรงชีวิต แต่วิถีชีวิตของพวกเขาก็ต้องถูกทำลายลงไป เพราะมีผู้มีอำนาจหวังผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่คนชายขอบเคยใช้ประโยชน์

ผลกระทบที่ตามมาก็คือ นายทุนมักจะหาผลประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นจนก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ต่างจากกลุ่มชนชั้นล่างทางสังคมที่ใช้ชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติ และนอบน้อมต่อธรรมชาติมากกว่า และนอกจากนี้การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติได้ส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา ดังเช่น ผลกระทบกับชาติพันธุ์ต่าง ๆ เมื่อสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติให้กับคนต่างถิ่น ก็ทำสูญสิ้นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์กลายเป็นคนชายขอบไร้ถิ่นฐาน และพลัดถิ่นไปสู่พื้นแห่งใหม่ ดังที่นวนิยายเรื่องเสียงเพรียกแห่งท้องน้ำได้นำเสนอให้เห็นสภาพดังกล่าวได้อย่างชัดเจนว่าเมื่อชาวอูรังลาโว้ยที่เคยมีแผ่นดินของตนเองอยู่อย่างสงบเมื่อมาถูกคนนอกเข้ามาใช้อำนาจและอิทธิพลยึดครองดินแดนไป ก็ทำให้ต้องสูญเสียทั้งที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่านักเขียนพยายามกระตุ้นสำนึกให้ตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและให้สังคมหันมาสนใจการกระจายทรัพยากรธรรมชาติไปสู่คนกลุ่มต่าง ๆ อย่างเท่าเทียม โดยใช้ตัวละครที่เป็นคนชายขอบเพื่อสื่อความหมายดังกล่าว ดังที่ ดารินทร์ ประดิษฐทัศนีย์ (2559 : 373) ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง พินิจปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองวรรณกรรมอเมริกันร่วมสมัย ได้กล่าวถึงการต่อสู้คนชายขอบที่ได้รับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นประเด็นที่น่าสนใจเพราะเป็นการ “สร้างกระแสการรับรู้และสำนึกรับผิดชอบทางสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง”

3. วาทกรรมการพัฒนากับอิทธิพลต่อแนวคิดเชิงนิเวศในนวนิยาย

วาทกรรมการพัฒนา เป็นวาทกรรมสำคัญที่ผู้วิจัยพบว่ามีผลต่อการสร้างสรรค์เนื้อหานวนิยายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยผู้วิจัยเห็นว่าวาทกรรมการพัฒนาได้มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการนำเสนอนวนิยายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยพบว่ามีทั้งด้านสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาและการวิพากษ์การพัฒนา ดังที่ผู้วิจัยค้นพบว่าในช่วงแรกของการพัฒนาประเทศ นั่นคือ หลังจาก พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา มีตัวบทนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นแนวคิดสนับสนุนการพัฒนา โดยนวนิยายในช่วงนี้สื่อให้เห็นว่าธรรมชาติคือทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ดังเช่นนวนิยายเรื่องร้อยป่า เรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา ได้สื่อให้เห็นถึงแนวคิดดังกล่าวผ่านการนำเสนอตัวละครที่เป็นนักจัดการทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นนักป่าไม้ หรือนักเกษตรที่มีความรู้สมัยใหม่ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่อย่างไรเมื่อการพัฒนาที่

Mahasarakham University

มุ่งกอบโกยธรรมชาติจนเกิดความเสื่อมโทรม ก็เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ถึงผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะนวนิยายที่เขียนช่วงหลัง พ.ศ. 2520 มีการวิพากษ์ผลกระทบเกิดจากการพัฒนาที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อมว่าการพัฒนาได้ทำลายวิถีชีวิตและทำลายสิ่งแวดล้อม ดังเช่น ผลงานของมาลา คำจันทร์ เรื่องเด็กบ้านดอยที่กล่าวถึงการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่ทำให้ชุมชนเล็กได้รับผลกระทบ หรืองานเขียนเรื่องเด็กชายชาวเล ผลงานของพนม นันทพฤกษ์ ที่สะท้อนมุมมองว่าการขยายตัวของความเจริญนั้นได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

เมื่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมรุนแรงมากขึ้น ก็ยิ่งพบว่านวนิยายได้วิพากษ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอย่างเข้มข้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าวาทกรรมการพัฒนานั้นมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ซึ่งประเด็นนี้ก็สอดคล้องกับข้อสังเกตของธัญญา สังขพันธานนท์ (2553: 384) ที่กล่าวไว้ในข้อเสนอแนะในวิทยานิพนธ์เรื่อง วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ : วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทย ที่กล่าวว่าวิกฤติด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความเคลื่อนไหวทางด้านนิเวศวิทยาน่าจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อกระบวนทัศน์และการรับรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้แต่งชาวไทย

ข้อเสนอแนะของการวิจัย

1. ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะตัวบทของนวนิยาย ดังนั้นเพื่อให้เห็นว่าในแวดวงวรรณกรรมมีความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด ควรมีการศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสั้น บทกวี รวมทั้งงานเขียนสารคดี

2. ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษานวนิยายในภาพรวมไม่ได้แยกวิเคราะห์ตามแนวของนวนิยาย ซึ่งอาจจะไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างละเอียดมากพอ ดังนั้น ถ้าหากมีการศึกษานวนิยายเฉพาะประเภท เช่น นวนิยายผจญภัย นวนิยายเยาวชน นวนิยายแนวเพื่อชีวิต ก็อาจจะให้การวิเคราะห์มีความละเอียดยิ่งขึ้น

Mahasarakham University

บรรณานุกรม

Mahasarakham University

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2542). *การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม.

กฤตยา ณ หนองคาย. (2553). คนกับป่า : ปัญหาเรื่องสิทธิการจัดการทรัพยากรในวรรณกรรมของวัธนา บุญยัง. ใน *แด่ศักดิ์ศรีเสมอกันทุกชั้นชน: วรรณกรรมกับสิทธิมนุษยชนศึกษา*. หน้า 191-218. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ร่วมกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร.

กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง). (2553). *น้ำเล่นไฟ.* กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.

————. (2547). *บุษบกใบไม้.* พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลนายน์.

กอบกาญจน์ ภิญโญมารค. (2554). *ธรรมชาติในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย.* มหาสารคาม: อินทนิล.

กาญจนา แก้วเทพ. (2542). *การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

————. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา.* กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กาญจนา นาคนันทน์(นามแฝง). (2555). *ผู้ใหญ่ลีกับนางมา.* กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

————. (2540). *แม่ ใต้ฝุ่นมาแล้ว.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่.

กุสุมา รักษมณี. (2556). *การวิจัยวรรณคดี.* กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2520). *วรรณคดีวิจารณ์.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เขมชาติ (นามแฝง). (2544). *ลูกแม่น้ำโขง.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

คณา คชา. (2544). *โลกใบนี้โคจรรอบกระทะกับหม้อเหล็ก (และต้นไม้ด้วย).* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

คำพูน บุญทวี. (2536). *ลูกลำน้ำโขง.* พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: โป๊ยเซียน.

————. (2537). *มนต์รักแม่น้ำซี.* พิมพครั้งที่ 2. นนทบุรี: โป๊ยเซียน.

————. (2543). *นายฮ้อยทมิฬ.* นนทบุรี: โป๊ยเซียน.

————. (2551). *ผจญภัยทุ่งกุลาร้องไห้.* นนทบุรี: โป๊ยเซียน.

————. (2550). *ลูกอีสาน.* นนทบุรี: โป๊ยเซียน.

คำหมาน คนไค (นามแฝง). (2553). *ครูบ้านนอก.* พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

จตุพร มหาพรหม. (2540). *การวิเคราะห์ตัวละครชาวจีนในนวนิยายไทยช่วง พ.ศ. 2510–2537.* ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

จารี จันทรภา. (2555). *พายุ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

จำลอง ฝั่งชลจิตร. (2543). *ขนำน้อยกลางทุ่งนา.* พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

Mahasarakham University

จิตรา วีรบุรีนนท์ และอาคม สุงตระกูล. (2550). แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา. ใน *การพัฒนาจากมุมมองของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา = Development from Socio-anthropological Perspectives เล่ม 2 หน่วยที่ 6-10.* หน้า 6-1 - 6-61. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

จิรากรณ์ คชเสนี. (2551). *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จิรภัทร อังศุมาลี. (2545). *คนลอบหมึก.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุญนาค). (2547). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุญนาค).* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ..

เจือ สตะเวทิน. (2510). *วรรณคดีวิจารณ์.* กรุงเทพฯ: สุทธิสารการพิมพ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2541). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.* กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ชนประเสริฐ คินทรักษ์. (2555). *น้ำห่มดิน.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

ชมจันทร์ (นามแฝง). (2554). *ใต้ร่มใบภักดิ์.* กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

ชัชวาลย์ โคตรสงคราม. (2552). *ทะเลน้ำนม.* พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชมัยภร แสงกระจ่าง. (2539). *บ้านไร่เรือนตะวัน.* กรุงเทพฯ: คมบาง.

_____. (2544). *หมู่บ้านคนฝันดี.* กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.

ชาครียา (นามแฝง). (2554). *ลูกหนี้ที่รัก.* กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. (2523). *ดงพญาไฟ.* กรุงเทพฯ : พรชัย.

แชรแวส, นิโกลาส์. (2550). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช).* (สันต์ ท.โกมลบุตร, ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง อัตลักษณ์และความเป็นอื่น.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: วิภาษา.

ณรงค์ พ่วงพิศ. (2549). การเปลี่ยนแปลงการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมระหว่าง พ.ศ. 2535-2549. ใน *ประมวลสาระชุดวิชา การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 8-15.* หน้า 14-1-14-59. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย. (2549). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2516. ใน *ประมวลสาระชุดวิชา การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 8-15.* หน้า 9-1–9-33. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ดวงมน จิตร์จำนง และคณะ. (2555). *การวิจารณ์บนเส้นทางวรรณคดีศึกษา.* มหาสารคาม: อินทนิล.

ดารินทร์ ประดิษฐทัศนีย์. (2559). *พินิจปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองวรรณกรรมอเมริกันร่วมสมัย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Mahasarakham University

เดวิด คินส์ลีย์. (2551). *นิเวศวิทยากับศาสนา. แปลจากecology and religion: ecological spirituality in cross-cultural perspective*. (ลภาพรรณ ศุภมันตรา, บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.

ตรีศิลป์ บุญขจร. (2530). *พัฒนาการการศึกษาค้นคว้าและวิจัยวรรรคดีไทย.* กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

————. (2547). *นวนิยายกับสังคมไทย(2475-2500).* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ตรีศิลป์ บุญขจร. (2559). *เจาะลึกกวีนิพนธ์ซีไรต์ 2559 : วรรณศิลป์ ตัวตน ผู้คน วิถีเมือง-ชนบท ธรรมชาติและสังคมไทยยุคสื่อดิจิทัล.* กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมป์.

ถนอม มหาเปารยะ. (2538). *พลายมลิวัลย์.* กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

ถวัลย์ พึ่งเงิน. (2537). *การวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนประเภทบันเทิงคดีแนวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.* ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง.. (2533). *นวนิยายกับการเมืองไทยในช่วงปี พ.ศ. 2507-2522 : การศึกษาความสัมพันธ์ของนวนิยายกับการเมือง.* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

————. (2546). *นวนิยายกับการเมืองไทยก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 (พ.ศ. 2507 - 2522).* กรุงเทพฯ: รักอักษร.

เทพศิริ สุขโสภา. (2553). *บึงหญ้าป่าใหญ่.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน.

ธนพล สาระนาค. (2555). *กำเนิดกฎหมายสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 และกฎหมายอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504.* [ออนไลน์]. ได้จาก: http://www.boonsongbirdguide.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539918118 [สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2555].

ธัญญา สังขพันธานนท์. (2538). *วรรณกรรมวิจารณ์.* มหาสารคาม: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

————. (2550). จากกวีนิพนธ์ อีศาน สู่ วาทกรรมอีศาน การประกอบสร้างความหมายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเกี่ยวกับภาคอีสาน = From Isarn poem Isarn discourse : The construction of the meaning of nature and environment in Isarn Literature. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 29*(พิเศษ), 287-312.

————. (2556). *วรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย.* ปทุมธานี: นาคร.

————. (2558). “มาตุคามสานึกและการโหยหาอดีตในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์พันธุ์พิพัฒน์,” *วารสารมนุษยศาสตร์,* 22(2), 64-91, กรกฎาคม-ธันวาคม, 2558.

Mahasarakham University

ธัญญา สังขพันธานนท์. (2560). ใช่เพียงเดรัจฉาน: สัตว์ศึกษาในมุมมองของการวิจารณ์แนวนิเวศ. ใน เอกสาร*การสัมมนาทางวิชาการ "การวิจารณ์วรรณกรรมแนวนิเวศ (Ecocriticism): หลากแง่หลายมุมจากวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร*, วันที่ 26 พฤศจิกายน 2559, กรุงเทพฯ, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. หน้า 328-407.

ธีระยุทธ ดาวจันทึก. (2537). *ชะบน.* กรุงเทพฯ: ปาจารยสาร.

นพพร ประชากุล. (2552). *ยอกอักษรย้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.* กรุงเทพฯ: อ่านและวิภาษา.

นววรรณ วุฒฑะกุล. (2549). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 – 2535. ใน *ประมวลสาระชุดวิชา การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 8-15.* หน้า 13-1–13-38. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

น้อย อินทนนท์ (นามแฝง). (2535). *ล่องไพร ตอนป่าช้าช้าง และเจ้าแผ่นดิน.* กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

————. (2536). *ล่องไพร ตอนจามเทวี.* กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

————. (2537). *ล่องไพร ตอน เจ้าป่า.* กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

————. (2538). *ล่องไพร ตอนมนุษย์นาคา แดนสมิง หุบผามฤตยู.* กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

————. (2539). *ล่องไพรตอนเสือกึ่งพุทธกาล.* กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

————. (2540). *ล่องไพรตอนมนุษย์หิมพานต์.* กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

————.(2553). *ล่องไพร ตอนวิมานฉิมพลี.* กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

————. (2555). *ลูกไพร.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: กระท่อม ป.ล.

นิคม รายยวา. (2547). *ตลิ่งสูง ซุงหนัก.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นหมาก.

นิมิตร ภูมิถาวร. (2555ก). *คนเผาถ่าน.* พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สามัญชน.

————. (2555ข). *สร้อยทอง.* พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: สามัญชน.

นิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์. (2546). *สวนหลังบ้าน.* กรุงเทพฯ: เนชั่น มัลติมีเดีย กรุ๊ป.

นิวัตร เรืองพานิช. (2548*). ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้ คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นิเวศน์ กันไทยราษฎร์. (2524). *ถนนนอกเมือง.* กรุงเทพฯ: ต้นหมาก.

เนตรดาว แพทย์กุล. (2543). *การสร้างอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมนิยมในโฆษณา.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บาหยัน อิ่มสำราญ. (2527). *นวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2501 - 2506 : การวิเคราะห์แนวคิด.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญยงค์ เกศเทศ. (2536). *แลลอดวรรณกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

บุญส่ง เลขะกุล. (2546). *ชีวิตของฉันลูกกระทิง.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

————. (2556). *นิยมไพรสมาคม.* [ออนไลน์] ได้จาก: https://boonsonglekagul.wordpress.com/2012/08/18/นิยมไพรสมาคม/ [สืบค้นเมื่อวันที่ 11 มกราคม 2556].

บุญส่ง เลขะกุล. (2502). หากป่าไม้ยังอยู่ยั้ง ยืนยง. *สยามรัฐรายวัน,* 26 กุมภาพันธ์ 2502.

Mahasarakham University

ปริทรรศ หุตางกูร. (2555). *มนต์รักอ่าวทองคำ.* กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

ปริษา จารุวาระกูล. (2550). *ไซยาไนด์กับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทองคำ.* กรุงเทพฯ: กลุ่มอุตสาหกรรมพื้นฐาน 4 สำนักอุตสาหกรรมพื้นฐานกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2556). เศรษฐศาสตร์การเมืองนิเวศวิทยาการเมืองและนิเวศสังคมนิยม. *เศรษฐศาสตร์การเมือง*บูรพา, 1(1), 217-233, กรกฎาคม-ธันวาคม.

ประคอง นิมานเหมินทร์. (2554). *ไขคำแก้วคำแพง พินิจวรรณกรรมไทย-ไท.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประทีป ชุมพล. (2546). *เสียงเพรียกจากท้องน้ำ.* กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

ประทีป เหมือนนิล. (2519). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: สารสยามการพิมพ์.

ประมวล ดาระดาษ. (2546). *โพรงมะเดื่อ.* กรุงเทพฯ: คนตะวันตก.

ประเวศ วะสี (บรรณาธิการ). (2553). *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: กรีน-ปัญญาญาณ.

ประสิทธิ์ คุณรัตน์. (2555). *พลวัตการจัดการภูมิเวศชุมชนชาติพันธุ์ในเทือกเขาภูพาน.* วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ปานเทพ พัวพงษ์พันธ์. (2548). *บันทึกลับ 2540 ความจริงที่ถูกปกปิดมาเป็นเวลานาน.* กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ท เพรส.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2548). ความจริง วัฒนธรรม และความเชื่อ : การเมืองและการผลิตความรู้ป่าไม้ในไทย. ใน *ความรู้การเมืองเรื่องทรัพยากร.* หน้า 9 – 46. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ปิยนาถ บุนนาค. (2549). การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2516. ใน *ประมวลสาระชุดวิชา การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 8-15.* หน้า 8-1 - 8-42. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

————. (2550). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516).* กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์. (2542). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ.* พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ตรัสวิน.

พนม นันทพฤกษ์ (นามแฝง). (2525). *ทุ่งหญ้าขาว, ป่าสูง และวันรุ้งทอสาย.* กรุงเทพฯ: แมลงปอ

————. (2549). *เด็กชายชาวเล.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

————. (2550). *บองหลา.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *คนไทยกับป่า.* กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.

พระส่งเสริม แสงทอง. (2541). *แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทางพุทธศาสนา.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พอพันธ์ อุยยานนท์. (2552). พัฒนาการเศรษฐกิจไทย. ใน *ประมวลสาระชุดวิชา ไทยศึกษา =Thai Studies เล่ม 1 หน่วยที่ 1-7.* พิมพ์ครั้งที่ 14. หน้า 113 - 236. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

Mahasarakham University

พอล อดิเรก. (2555). *แม่โขง.* (วิภาดา กิตติโกวิท, ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.

พิกุล ทองภู. (2545). *แนวคิดเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติในร้อยกรองไทยร่วมสมัย ระหว่างปีพ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2540.* การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ภานุมาศ ภูมิถาวร. (2554). *สนิมทองคำ.* กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2535). *เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาชนบทไทย.* พิมพ์ครั้งที่ 9. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

มาโนช ดินลานสกุล. (2547). *การอ่านและการเขียนบันเทิงคดี.* สงขลา: เอกสารและตำรามหาวิทยาลัยทักษิณ.

มาลา คำจันทร์ (นามแฝง). (2535). *เขี้ยวเสือไฟ.* กรุงเทพฯ: กำแพง.

————. (2524). *หมู่บ้านอาบจันทร์.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ต้นหมาก.

————. (2540). *ใต้หล้า ฟ้าหลั่ง.* กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

————. (2544). *เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน.* พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

————. (2546). *เด็กบ้านดอย.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

————. (2551). *ลูกป่า.* พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

แม่อนงค์ (นามแฝง). (2504). *แผ่นดินของเรา.* พระนคร: คุรุสภา.

ไม้ เมืองเดิม. (2537). *แผลเก่า.* กรุงเทพฯ: บางหลวง.

————. (2544). *แสนแสบ.* กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลนายน์.

ยงค์ ยโสธร. (2543). *คำอ้าย.* กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.

ยศ สันตสมบัติ และคณะ. (2547). *นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน.* เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์.

ยุรฉัตร บุญสนิท. (2538). *วรรณวิจารณ์.* สงขลา: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกคณะมนุษยศาสตร์.

ร่มแก้ว (นามแฝง). (2554). *ในม่านเมฆ.* กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

————. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2540). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก. หน้า 1-99. 11 ตุลาคม 2540.

————. (2550). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก. หน้า 1-127. 24 สิงหาคม 2550.

รื่นฤทัย สัจจพันธ์. (2524). *ความรู้ทั่วไปทางภาษาและวรรณกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

————. (2530). *วรรณกรรมปัจจุบัน TH 531 = Contemporary literature*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

————. (2560). *ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ ทัศนะของนักวิชาการไทย*. ปทุมธานี: นาคร.

รุนด์แกรน, กุนนาร์. (2557). *อุทยานแห่งผืนดิน : จากการล่าสัตว์และเก็บของป่า สู่ทุนนิยมโลกาภิวัตน์และโลกหลังจากนี้.* (เขมลักขณ์ ดีประวัติ และคนอื่น ๆ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.

Mahasarakham University

เรียมเอง (นามแฝง). (2534). *ทุ่งมหาราช.* กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง.

วนิดา บำรุงไทย. (2543). *ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย.* กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

วรุณี อุดมศิลป. (2559). พื้นที่แห่งอิตถีเพศในเรื่องของจัน ดารา. (สุวรรณา สถาอานันท์ และสุรเดช โชติอุดมพันธ์, บรรณาธิการ). *หนึ่งทศวรรษเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย : แว่นตา อารมณ์ สังคม ความจริง.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วรพล สุทธินันท์ (นามแฝง). (2533). *น้ำตาป่า.* กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.

วัฒน์ วรรลยางกูร. (2542). *ฉากและชีวิต.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

————. (2532). *ปลายนาฟ้าเขียว.* กรุงเทพฯ: ปลายนา.

————. (2543). *สิงห์สาโท.* กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

————. (2546). *ตำบลช่อมะกอก.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิชาการ 14 ตุลาคม.

วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์. (2548). หน่วยที่ 8 ชุมชนชนบท. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา สังคมและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 8-15.*หน้า 323-363. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วัธนา บุญยัง. (2540). *พรานคนสุดท้าย.* พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: บ้านหนังสือ.

————. (2546). *ป่าเปลี่ยนสี.* พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: บ้านหนังสือ.

————. (2553). *ใบไม้ร่วงในป่าใหญ่.* พิมพ์ครั้งที่ 9. นนทบุรี: บ้านหนังสือ.

————. (2555). *โป่งกระทิง.* นนทบุรี: บ้านหนังสือ.

————. (2556). *อุโมงค์ผ่านภูผา.* นนทบุรี: บ้านหนังสือ.

วันชนะ ทองคำเภา. (2554). *ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ และวรุณพร พูพงษ์. (2553). สืบ นาคะเสถียร ในความทรงจำ. *สารคดี.* 26(307), 92-125, กันยายน.

วัลยา วิวัฒน์ศร. (2541). *มิติสถานที่ในนวนิยายของฟร็องซัวส์ โมริยัค ค.ศ. 1992 – 1941.* กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทย์ ศิวะศริยานนทร์. (2544). *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ธรรมชาติ.

วิทยากร เชียงกูล. (2558). *ทำไมควรอ่าน คาร์ล มาร์กซ์ : บทวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมือง, แรงงานรับจ้างและทุน.* กรุงเทพฯ: แสงดาว.

วินัย วีระวัฒนานนท์. (2541). *สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา = Environment and development.* พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน.

วิภา กงกะนันทน์. (2540). *กำเนิดนวนิยายในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

วิมลมาศ ปฤชากุล. (2542). *วิเคราะห์ตัวละครเอกในนวนิยายไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2488.* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

————. (2555). สถานะและบทบาทของการวิจารณ์ในการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน ตั้งแต่ พ.ศ.2531-2540. ใน ดวงมน จิตร์จำนง และคณะ. *การวิจารณ์บนเส้นทางวรรณคดีศึกษา.* หน้า 276-297. มหาสารคาม: อินทนิล.

วิไลเลขา ถาวรธนสาร และคณะ. (2552). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Mahasarakham University

ศนิชา แก้วเสถียร. (2552). สถานภาพการศึกษานวนิยายไทย ระดับบัณฑิตศึกษา ปีการศึกษา 2540 - 2551. ใน *ภาษาและหนังสือ,* (40), 29 – 91.

ศรัณย์ ทองปาน. (2550). *ช ช้าง กับ ต ตน.* กรุงเทพฯ: สารคดี.

สมคิด สิงสง. (2536). *ผู้รุกราน.* กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

————. (2555). *อนายกฯ สายไหม บ้านหนองฮี.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.

สมพร มันตะสูตร. (2525). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สริญญา คงวัฒน์. (2545). *วิเคราะห์ภาพสะท้อนเชิงพรานในนวนิยายเพชรพระอุมาของพนมเทียน.* วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ.

สันติ ทองประเสริฐ. (2519). *วิวัฒนาการของเนื้อหานวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2476 -2517.* ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

สันติ บางอ้อ และประสพศรี รักความสุข. (2549). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. 2516 – 2535. ใน *ประมวลสาระชุดวิชา การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 8-15.* หน้า 12-1 - 12-83. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สามชาย ศรีสันต์. (2558). มโนทัศน์การพึ่งตนเองของชาวชนบท : การลดทอนชนบทให้เป็นขั้วตรงข้ามกับเมือง. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น,* 32(2), 183-208, พฤษภาคม – สิงหาคม.

สายทิพย์ นุกูลกิจ. (2543). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2507). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ : พ.ศ. 2504-2506-2509 ระยะที่สอง พ.ศ. 2507-2509.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

————. (2524). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

————. (2539). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

————. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

————. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

————. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สิทธา พินิจภูวดล. (2534). ปริวรรณคดี. *วารสารศิลปกรรมปริทรรศน์,* 6(7), 66-89, พฤษภาคม-มิถุนายน.

สิริมงคล แท้สูงเนิน. (2555). *หางบ่วง เจ้าหญิงแห่งปึงหญ้า.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

Mahasarakham University

สุจิตรา จงสถิตวัฒนา. (2541). *หวังสร้างศิลป์นฤมิต เพริศแพร้ว การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่.* กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุดจิต เจนนพกาญจน์ และอนุชา ม่วงใหญ่. (2550). กรณีศึกษาการศึกษาการพัฒนาภาคใต้ : เกาะปันหยี อำเภอเมือง จังหวัดพังงา. ใน *การพัฒนาจากมุมมองของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา = Development from Socio-anthropological Perspectives เล่ม 3 หน่วยที่ 11-15.* หน้า 13-1 - 13-83. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุดารัตน์ เสรีวัฒน์. (2520). *วิวัฒนาการเรื่องสั้นในประเทศไทยตั้งแต่แรกจนถึง พ.ศ. 2475*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพรรณี วราทร. (2519). *ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึง พ.ศ. 2475.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์.

สุรสม กฤษณะจูฑะ. (2547). *การเมืองวัฒนธรรมของความเป็นอื่นในพื้นที่สื่อ : การต่อสู้ทางวาทกรรมว่าด้วยพลังงาน.* ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เสกสรร ประเสริฐกุล. (2553). *การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิภาษา.

เสถียร ยอดดี. (2545). *ไทเผีย.* กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). (2503). *ประเพณีไทย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทหารเรือง.

อนุชาติ พวงสำลี. (2553). ระบบนิเวศ : สรรพชีวิตสัมพันธ์. (ประเวศ วะสี, บรรณาธิการ). *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง : การเข้าถึงความจริงทั้งหมด.* หน้า 317-374. กรุงเทพฯ: กรีน –ปัญญาญาณ.

อรชร – พันธุ์บางกอก (นามแฝง). (2554). *ร้อยป่า.* กรุงเทพฯ: บูรพาสาส์น.

อะภัย วาณิชประดิษฐ์. (2548). พลวัตของความรู้ท้องถิ่นกับทางเลือกในการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาชุมชนม้งบ้านแม่สาใหม่ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. ใน *ความรู้การเมืองเรื่องทรัพยากร.* หน้า 73 -120. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

อัจฉรา รักยุติธรรม. (2548). นิเวศวิทยาพื้นบ้าน การต่อสู้ของคนชายขอบเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนกับป่า. ใน *ความรู้การเมืองเรื่องทรัพยากร*. หน้า 47 - 72. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

อัศศิริ ธรรมโชติ. (2550). *มหกรรมในท้องทุ่ง.* พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.

อานันท์ กาญจนพันธ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. (2538). *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า : กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน.* กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2538.

อิงอร สุพันธุ์วณิช. (2547). *วรรณกรรมวิจารณ์.* กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2554). *วรรณกรรมกับสังคม ภาพสะท้อนจากนวนิยายปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุดม วิเศษสาธร. (2535). *หมู่บ้านท่าเข็ญ.* กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.

_____. (2539). *บทเพลงแห่งนกกางเขน.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

Mahasarakham University

อุดม วิเศษสาธร. (2543). *พระจันทร์สีเขียว.* กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลนายน์.

_____. (2545). *สายไยแห่งความรัก.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา.

_____. (2547). *ต้นไม้ปฏิวัติ.* กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์.

อุดร วงษ์ทับทิม. (2545). *เจาะเกอโด่ เด็กบ้านดอย.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

อุเทน วงศ์จันดา. (2555). *เสือล่องวารี.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.* นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2538). *วิพากษ์สังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยและโครงการวิชาการ สำนักพิมพ์อมรินทร์.

Clark, Timotry. (2011). *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment.* Cambridge: Cambridge University Press.

Crockett, Harry. (1994). *What is Eco-Criticism?.* [Online] Available from: http://www.asle.org/site/ resources/ecocritical-library/ intro/defining/ Crockett [accessed August 15, 2013].

Dean, Thomas K. (2013). *What is Eco-Criticism?.* [Online]. Available from: http://www.asle.org/site/ resources/ecocritical-library/intro/defining/ Dean [accessed August 15, 2013].

Foucault, Michel. (1972). *The Archaeology of Knorledge & the Giscourse on Language.* New York: Pantheon Books.

Garrard, Greg. (2004). *Ecoriticism*. New York: Routledge.

Glotfelty, Cheryll. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology.* Athens: University of Georgia Press.

Gurpreet Kaur. (2012). Postcolonial Ecofeminism in Indian Novels in English. *International Journal of Social Science and Humanity*, 2(5), 384-390, September.

Kumari Shikha. (2011). Ecocriticism in Indian Fiction. *IRWLE*. 7(1), 1-11, January.

Love, Glen A. (2003). *Practical Ecocriticism: Literature, Biology, and the Environment.* Charlottesville: University of Virginia Press.

Marshall, Ian. (1994). *The Ecocritical Heritageretrieved*. [Online] Available from: http://www.asle.org/site/resources/ecocritical-library/intro/defining/*Marshall* [accessed August 15, 2013].

Plumwood, Val. (1993). *Feminism and the Mastery of Nature.* London: Routedge.

Rosendale, Steven. (2002). In Search of Left Ecology's Usable Past : The Jungle, Social Chang and the Class Character of Environment Impairment. in *The Greening of Literary Scholarship.* edited by Steven Rosendale. pp.59-76. Lowa: The University of Lowa Press.

Mahasarakham University

Sarver, Stephanie. (1994). *What is Eco-Criticism?.* [Online] Available from: http://www.asle.org/site/resources/ecocritical-library/intro/defining/Sarver [accessed August 15, 2013].

Scheese, Don. (1994). *Some Principles of Ecocriticism*. [Online]. Available from: http://www.asle.org/site/resources/ecocritical-library/intro/defining/scheese> [accessed August 15, 2013].

Stuart, Hall. (1997). The Work of Representation. in *Representation : Cultural Representations and Signifying Practices*. editors by Stuart Hall. pp. 13-74. London: Sage.

Slovic, Scott. (1994a). *Going Away to Think*. Reno: University of Nevada Press.

_____. (1994b). What is Ecocriticism. in *Western Literature Association Meeting Salt.* Lake City: Utah.

_____. (2000). Of frogs, Old Ponds, and the Sound of Water: Building a Constituency for Environmental Literature on the United States and Japan. in *Landscapes and Communities on the Pacific Rim : Cultural Perspectives from Asia to the Pacific Northwest.* in edited by Karen K. Gaul and Jackie Hiltz. pp.219-240. Armonk, NY: M. E. Sharpe.

_____. (2009). Editor's Note. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 16(3), 425-427, Summer.

Mahasarakham University

ประวัติย่อของผู้วิจัย

Mahasarakham University

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายทนงศ์ จันทะมาตย์
วันเกิด	วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523
สถานที่เกิด	อำเภอไทยเจริญ จังหวัดยโสธร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 68/85 หมู่บ้านวิสต้าร์วิลล์ ตำบลโพไร่หวาน อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี รหัสไปรษณีย์ 76000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	อาจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี เลขที่ 38 หมู่ที่ 8 ตำบลนาวุ้ง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี รหัสไปรษณีย์ 76000
พ.ศ. 2545	ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พ.ศ. 2552	ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.) สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2560	ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Mahasarakham University